שלום אש

האם

כתבי

שלום אש

ספר חמישי

האם

תרגם מ׳ בן־אליעזר

הוצאת „דביר״, תל־אביב
תרפ״ט

Printed in Palestine
נדפס בארץ־ישראל

סֻדַּר במסדרת «דביר»,
ונדפס בדפוס קואופרטיבי «הפועל הצעיר», תל־אביב

חלק ראשון

פרק ראשון

האב, האם והמשפחה כולה

אבא שנן את קריאת המגילה.

הימים לפני פורים, ימי אדר, אחרי חורף ממושך ואכזרי. בחוץ כבר נמס הקרח. פַּרְוַת־השלג הארוכה והקשה נמקה. נגלה נגלה לעין השמש כל מה שהיה מתעלם תחת הקרח. הרחוב על המרצפת הרעועה כוסה בֹץ, עד כי אין לעבור ברגל מעבר אחד של הרחוב אל העבר השני. נפתחו כל ה«יַמים» הקפואים, הגדולים עם הקטנים, שהשתרעו בין שני עברי הרחוב, ובני אדם לא יכלו לבוא בדברים זה עם זה אלא מרחוק על ידי הרמת הקול. חבור אחר בין שני עברי הרחוב לא היה. בתוך הבית הורגשו יותר החום והרְוָחה. החלונות הקטנים והמרותקים השירו מעליהם את פרחי הכפור, שצצו ועלו על גבי הזגוגיות בכל ימי החורף העזי. החלונות העלו אד של רטיבות, וקשה היה לראות בעדם את הנעשה בחוץ. בתוך הבית עלו אד ועשן. העשן בא מתוך המטבח הקטן, אחרי אשר לא מצא מקום לצאת דרך הארובה המפוחמה. מלבושי החורף, אשר במשך ימי החורף הארוך והקשה נצמדו אל הגוף, עד שנדמה כאילו נקרמו כעור שני, התחילו מכבידים ומעיקים. נתעוררה תשוקה להחלץ מהם. ובאותם הימים היה אבא עומד לשנן את קריאת המגלה. וכששמעו את אבא קורא את המגלה, באה רְוָחה לעולם, נתעוררה תקוה בלב, כאילו נשמעה בשורה ראשונה של האביב.

וכשהיה אבא קורא את המגלה, נשתתק כל הבית. בכל עת שאבא היה בבית, היתה דממה בבית (וכל־שכן בשעה שאבא שכב לנמנם קצת). אך כשבא אבא לשנן את קריאת המגלה היו בני הבית מהלכים על ראשי אצבעותיהם, נושמים בחשאי — ועדיין לא יצאו ידי חובתם. ומכיון שאבא היה עושה אחד משני הדברים: או שהיה שוכב על הספה הרפודה הרים ועמקים, או שהיה משנן קריאתו בתורה, היתה הדממה שוררת תמיד בבית. אולם הבית היה מעון לילדים רבים, אל תשלוט בהם עין הרע, למן ה«בכור», שלמה־חיים התפרן, עד צעיר הבנים, שנקרא בשם «סבתא» ושהיה מדדה בחדר, הנקל אפוא לתאר, מה קשה היה תפקידה של אמא לעצור בילדים בשעה שאבא היה מנמנם או היה קורא בתורה. כל אחד מן הילדים רגיל היה בדרך מיוחדת, בנוסח קבוע לו, להודיע על מציאותו. הפותח

היה משה׳לי «שור», שהרבי שלח אותו הביתה מן ה«חדר», משום שאמא לא שלמה שכר לימוד זה שלשה הדשים. משה׳לי «שור» זה מצא דוקא שעה זו, שאבא קורא את המגלה, כשרה לפניו ללמד את האח הצעיר יונה־גדליה (יונה על שם אבי־אבא וגדליה על שם אבי־אמא, וחוץ מזה היה לו עוד כנוי, שאין להעלותו על הכתב מפני הכבוד), ללמד אותו כיצד להריע בחוטם מתוך קפיצת שפתים. נסתה אמא (שעמדה אותה שעה ליד הכירים והשגיחה על מעט המרק המתבשל, שלא להקדיחו) על ידי הדיפה וחביטה להשתיק את התינוקות, אולם אותו התינוק, המכונה בשם יונה־גדליה (בצרוף הכנוי שאין להעלותו על הכתב מפני הכבוד), פרץ בצחוק והתחיל מתריע בחטמו. הציץ אבא מתוך החומש, הגביה משקפיו על מצחו ונתן עיניו פעם באמא ופעם בתינוק בעל הכנוי הנאה, ובשעת מעשה עלה קולו למעלה ולמעלה בטעמי הנגינה:

«בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ...»

ואמא אמרה אל משה׳לי «שור»:

– רואה אתה אפוא את אשר עוללת?

שקטו התינוקות ויצאו החוצה למדוד את ה«יַמִים» ואת ה«נהרות» אשר ברחוב ברגליהם הנעולות בנעלים בלויות.

וכאשר חדל הרעש בבית ולא נשמע בלתי אם קול המכונה, שבה היה שלמה־חיים הבכור, המפרנס היחידי בבית, תופר את שוקי הנעלים בשביל סנדלרי המקום – היה קול אבא בקריאתו עולה מעלה מעלה, מתוך התעוררות, מתוך התלהבות. אבא, שהיה מתחרה בשעה זו עם קול המכונה, מי יעלה ומי ירום על מי, השמיע את קולו ברחבות רבה, לא היה בעולם אדם מאושר מאבא בשעה שהיה משנן את קריאת התורה בטעמי הנגינה, וכל־שכן בזמן שהגיע לקריאת המגלה, חביבה היתה המגלה על אבא יותר משאר הקריאות. כשקרא את המגלה, ראה בדמיונו את עצמו שם בחצר המלך אחשורוש מסב ל«מלוה־מלכה», ששותים שם בכלי זהב והשתיה כדת אין אונס. וכשהגיע למקום «כטוב לב המלך ביין» ואחשורוש צוה להביא לפניו את ושתי המלכה, היה מסלסל בגרונו את הטעמים ארוכות־ארוכות, כאילו חס היה להוציא את הפסוק מפיו, כאדם החס לבלוע בבת אחת נתח טוב. על אחת כמה וכמה, כשהגיע ל«מרדכי היהודי», אצל מרדכי היהודי היה כבן־בית. פעמים שנדמה לו, כי הוא עצמו מרדכי היהודי ועומד הוא לפני אסתר ומוכיח לה על שאינה רוצה להגן על היהודים: «רֶוַח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר». ובעוד רגע – והנה הוא אחשורוש בכבודו ובעצמו, יושב הוא על כסא מלכותו, בידו שרביט הזהב, ואסתר המלכה עם הכתר על ראשה כורעת לפניו על ברכיה, והיא מוצאת חן בעיניו, והוא מושיט לה את שרביט הזהב ואומר לה, בלפפו

בגרונו את המלים באהבה רבה: «מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך, עד חצי המלכות וינתן לך»...

וכשאמא עומדת במטבח ליד התנור ושומעת את אבא קורא את המגלה והוא מטפח ומסלסל כל מלה ומלה כחורז מרגליות, לבה מתמלא נחת, וגאוה תוקפת אותה על אישה הלמדן והיא מהרהרת: במה זכיתי לכך? והדבר הזה גמול הוא לה חלף כל היסורים, שהחיים הטילו עליה.

בשעה שהקריאה אצל אבא הלכה כשורה והדברים יצאו בהידור כראוי, לא היה בעולם אדם מאושר ממנו. בעל דמיון היה אבא, אך מעולם לא התלהב הדמיון במדה רבה כזו וכל הנמנע היה בעיניו לַיֵש, כמו בשעה שקרא את המגלה. נדמה היה, כי דבק בו אותו רוח הקסם, שהיה שורר בחצר המלך אחשורוש, והוא הוא מרדכי היהודי השני.

אמא הרגישה בו באבא בשעה שלבו טוב עליו, וכשאבא שרוי בנחת, אמא אוהבת להתחטא לפניו. מימיה לא התאוננה שרה־רבקה לפני איש, מימיה לא פנק אותה איש, ואולם בשעה שהיא מרגישה, כי לבו של אַ נְ שִׁ י ל בעלה טוב עליו, הרי היא מתירה לעצמה קצת התחטאות, לא משום שהיא חסרה משהו, חלילה, אלא סתם מחמת «נחת־רוח»...

כך היה גם הפעם. אבא קם וסגר את החומש מתוך תנועה רחבה, הוציא מפיו אנחה נעימה, גם כן מחמת נחת־רוח, פסע וקרב אל שרה־רבקה, שעמדה ליד התנור ו«היונק» בזרועותיה, טפח לו ליונק טפיחה קלה על עכוזו וקרא בלשון של גערה מאהבה:

– מה תבשלי הערב לסעודת ערבית, שרה־רבקה?

– מה אבשל לך? מה יש בידי לבשל לך, בעונותי הרבים?

– ודאי, סעודה כזו שהיתה אצל המלך אחשורוש בשושן הבירה לא תערכי, זוגתי – אומר אנשיל בצחוק מטוב לבי.

– מילא, מי ידמה ומי ישוה לזה שכתוב בתורה הקדושה? – משיבה שרה־רבקה והיא מרגישה, כי לבו של אנשיל שלה טוב ונוח.

– אנשיל – אומרת האשה – הרי הינקתי בנים, אך הילד הזה – והיא מוחה בסינורה את מצחו של ה«יונק» היושב כמרותק בזרועותיה – הן אוכל הוא את בשרי, מוצץ הוא את לשדי, אל תשלט בו עין הרע – ושוב היא מוחה בסינורה את הזיעה החמה, שעלתה על מצחו המשולהב של היונק אשר בזרועותיה.

– הידעת, זוגתי, ראויה את שאקנה לך עז ותשתי חלב חם – פולט אנשיל מפיו, בלי הקדמות, כאילו כבר עמדה עז כפותה ליד מפתן ביתו – כמה וכמה

בעלי־בתים בעיר בעלי עזים הם, וממפל המזון שבכל בית אפשר לכלכל לא עז אחת.

שרה־רבקה נותנת עיניה בבעלה, שמוציא מפיו את הדברים בקלות מרובה, ושואלת שאלה:

– הגידה לי, אישי, מהיכן תקח כסף לקנות עז?

– מה איכפת לך, אם אני אומר, כי אקנה עז, קנֹה אקנה. הלא ידעת את אנשיל – מצביע הבעל על עצמו – הרי יודעת אַת, כי אין אנשיל מוציא מפיו דברים בעלמא. אם אנשיל אומר, יש ממש באמירה זו.

לדברים האלה שתקה אמא ובחשאי הוציאה לה אנחה, אחת מן האנחות המצויות אצלה.

אנשיל ראה עצמו נעלב:

– אני מבטיח לה עז והיא מתאנחת. משמע מזה, שאין את מאמינה לי, שדברי הם לא כלום בעיניך?

ידעה אמא, שדבר זה רב לה, כי אם גם היה אבא נוח וטוב אותה שעה, ובשעת רצון התיר שידברו עמו כעם אדם פשוט, אבל גם לטוב־לבו היה גבול, ואמא התיראה לעבור את הגבול הזה.

– למה אריב עמך? הביאה את העז הביתה ונראה.

אבל הדבר הזה הגדיש את הסאה.

– זאת אומרת, כי דברי אנשיל לא כלום הם בעיניך, לא כך?

– וכי מי אמר כזאת? אדרבה, כלום אין אני רוצה בעז? הביאה־נא אותה הביתה, הלואי שנזכה לראותה.

– סבור הייתי, סבור הייתי – נרגע לבו של אבא, לבש את מעיל־החורף, ואמא עזרה לו למרק מעליו את הרבב מאתמול ונערה את האבק מעל מגבעתו. אנשיל עמד וְיִשֵּׁר את קצות זקנו, לקח מטהו בידו ויצא ללכת לבית־המדרש לתפלת מנחה.

אמא הבינה, כי אין לה לצפות כלום מידי אבא לסעודת ערבית. כשאבא בא הביתה מן השוק בידים ריקות – אולם לא נכון הדבר, לעולם אנשיל אינו בא לביתו בידים ריקות: אם כסף אינו מביא, הרי מביא הוא לביתו «עז», «עסק» כל שהוא, או «כרטיס נסיעה» לאמריקה.

וכך היה גם הפעם. בשעה שפתח אנשיל לדבר על ה«עז» הבינה אמא, כי אין לו פרוטה לפורטה, כי בזמן שהוא מרויח זהוב או שנים שכר סרסרות, אין הוא סח על ה«עז», אלא מזמר הוא, מפזם לו נגון עגום, וכשהוא נכנס לביתו, הרי פותח: «ובכן, זוגתי, ודאי שאת רוצה במשהו לסעודת ערבית, הַא?» – והוא

משלשל ידו לתוך כיסו ונוטל משם את שני הזהובים ומניחם על גבי השלחן. אביר מימי קדם לא היה מוסר בידי מלכו את שבויי חרבו מתוך גבורה כזו, כמו שהיה אנשיל מניח לפני אשתו את שני הזהובים ומוסרם בידה. ובשעת מעשה היה מעביר בחריצות רבה בשתי אצבעותיו על שפמו ואחרי כן תופס במלא ידו את זקנקנו ופולט מפיו:

— הא לך, הרי לפניך, זוגתי, הכבשים, שחטי אותם, עשי מהם נא או צלי או מבושל לסעודת הערב.

בהבינה, כי הפעם אין תקוה לקבל מאנשיל משהו לסעודת ערבית, ומאת «הבחור», זה התפרן, הקובץ על יד לקנות כרטיס־נסיעה לאמריקה, מוציאים כל פרוטה ופרוטה בקולי־קולות ובריבי־ריבות; ולבה לא נתנה לבטל את נחת רוחה, שגרמה לה קריאת המגלה מפי בעלה, על ידי קטטות עם הבחור, לכן פנתה לעזרה אל מושיעיה הנאמנים והמנוסים — אל הקדרות שלה.

קדרות פלאים היו לה לאמא. הרואה היה אומר, כי אלו הן קדרות סתם, ככל שאר הקדרות, קדרות של חרס, שחורות ומפוחמות, שרופות באש, ואולם הן נשתנו מכל הקדרות. נדמה היה, כי בקרקעיתן ובדפנותיהן אין כלום — אבל אמא יכלה להוציא מהן תבשיל לסעודת ערבית. אמא יכלה «לחלוב» את קדרותיה, כשם שחולבים, להבדיל, עטיני פרה. מימיה לא בגדו בה קדרותיה. היא נתנה להן מים — והקדרות החזירו לה מרק; היא נתנה מים רתוחים — והן החזירו לה מאכלים, מעדני מלך. סגולה אחת היתה לה לאמא — ואנחה שמה. וכיון ששמעו הקדרות אנחה זו של אמא, הרי זה היה כאילו לחשה עליהן לחש־טמיר, שבו השביעה את הקדרות להפיק מקרבן את שארית המחיה, שעליה לפרנס בה את נפשות ביתה.

ואין פלא בדבר. קדרות אלו לא היו פשוט כלי חרס. הן היו מיודעות של אמא מכמה וכמה שנים. אחדות מהן נודעו לה בעודנה ילדה קטנה, ואמה שלה שלטה בהן בכח טמיר. ואת הקדרות האלה קבלה בירושה מאמה. הנה הקדרה בעלת הקו השחור והשפה הבולטת. קדרה זו היתה תמיד ישועת המשפחה. אמא ראתה אותה כידידתה הנאמנה. מימיה לא השיבה הקדרה פניה ריקם. בדפנותיה ובזויותיה גנוזה תמצית של גזר מבושל, של בשר מטוגן, ועל קרקעיתה הותירה תמיד גלד של שומן, כאילו ידעה קדרה זו, כי אדם עני אינו רשאי לאכול הכל בבת אחת ומחויב הוא להצפין ליום רע. אל הקדרה הזאת היתה אמא פונה בשעת צרה, וגם הפעם, לאחר שהשאיר אותה אנשיל לבדה עם ה«עז», פנתה לה אל הקדרה, שנפלה לה בירושה מאמה. לחשה עליה את הלחש הטמיר, את האנחה, יצקה לתוכה מים, שירי התבשיל של אתמול, חלקה דרך אגב שתים שלש קללות נמרצות

ל«קונדיסים», ששבו זה עתה משוט ב«ימים» ו«בנהרות» של הרחוב ורגליהם מלוכלכות בבֹץ. והנה מיד הפיקה הקדרה מתוך סדקיה כל מיני שומן שנערמו בדפנותיה כל אותן השנים שבשלו בתוכה, כל מיני טעמים של תבשילים, שטוגנו בתוכה, ויחד עם האד התנדף ממנה ריח ניחוח, אשר מלא את כל החדר ואסף את כל הילדים מן החוץ אל אמא במטבח, לראות מה אמא מבשלת. וכשבא אנשיל הביתה מבית־המדרש והריח של המטעמים יצא עוד לקראתו החוצה, נתמלא פיו ריר, ובמחו התרוצץ פסוק אחד מן המגלה, שהיה מתגלגל לתוך פיו, והוא נכנס לביתו והפסוק על שפתיו: «ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי».

— התדעי, אשתי, הרי אני קונה לך «מקום».

— מה פירוש מקום? — תמהה האשה.

— מקום בבית־הכנסת, מקומה של אשת ר׳ לייבוש. הן הוא נתאלמן. כלום אין את צריכה למקום בבית־הכנסת?

— כלך לך.

בשאפו אל קרבו את ריח הניחוח, שנתנה הקדרה הטובה, התחיל אנשיל הוזה על מאכלים ממולאים ומפולפלים, שהיה אוכלם אותה שעה.

הוא הוציא פסת־נְיָר וגלגל לו מפרורי הטַבַּק האחרונים סיגרה קטנה לעשון אחרי הסעודה, התחיל מונה, סתם לעצמו, כל מיני דגים־מלוחים, כבושים וחמוצים:

— דג־מלוח — פתח ואמר — בצרוף בצלים מנותחים, ועליו יצוק חומץ מתובל, אילו היו מגישים לו, לא היה מסרב; או דג־מלוח לבן, בעל־בשר, שָׁמֵן, ועליו מפוזר הפלפל ומחותך המלפפון, אף הוא יפה לחך; ואפילו דג־מלוח מעושן, שלא נתעשן ולא נצטמק יותר מדי, שיהא נוטף עדיין לשד של בשר לבן ושמן — אף בו אפשר לצאת.

וכשרואה שרה־רבקה, כי נפשו של אנשיל אישה כלתה אל נתח דג־מלוח, אין מנוחה בלבה. לבה אינו נשבר כל־כך בשעה שתינוק מבקש ממנה פרוסת לחם ואין בידה לתת לו — כמו על־ידי זה, שאנשיל משתוקק לנתח של דג־מלוח. ואז היא פונה אל המציל היחיד של הבית. היא פותחת את הדלת וקוראה בקול:

— דבורה! דבורה!

אנשיל נזכר אותה שעה, שאב הוא, ופותח את פיו בגערה:

— היכן היא הבחורה? אצל הבריות ריבה כזו כבר מכניסה לבית, וכאן היא הולכת בטלה.

— דבורה! דבורה! — פותח גם הוא אחרי האם לקרוא לתוך הסימטא. אחרי קריאות רבות נכנסת דבורה.

מתוך הקריאות של אבא ואמא אפשר היה לחשוב, מי יודע מה טיבה של דבורה זו, שעליה אמר אבא, כי «אצל הבריות ריבה שכזו כבר מכניסה לבית». והנה נכנסה ילדה כבת עשר, אחת עשרה, ומראֶהָ כבת שמונה או תשע, צווארה דק כפרת קטן, וכל גופה הקטן נשען על שתי רגלים דקות, ותארן כשני ענפים דקים, שכל רוח באה ושוברת אותן; וכפרח מתוך העשב, כן הציצו פניה התמימים מתוך תלתליה השחורים, שירדו ונפלו כגל מעל ראשה הקטן מסביב והאפילו על פניה, עיניה, לחייה, צווארה וגבה, והנערה לא ידעה עצה מה לעשות להם. בידיה אחוזה כתנת־בד, שבה למדה מלאכת ה«תפירה», אך מלבד כתנת־בד זו — היה רובץ על זרועותיה, כמו על זרועות אמא, «הבחור הגדול» איצ׳י־מאיר, עד שבא «היונק», היושב כעת על זרועות אמא, היה הוא, איצ׳י־מאיר, «היונק». אחרי כן קראו לאיצ׳י־מאיר בשם «הבחור הגדול», נטלו והושיבוהו על זרועות דבורה׳לי. מאז קנה שביתה, זה הבחור הגדול, בזרועות אחותו. מן הבוקר עד הערב הנער על זרועותיה, משחקת היא בסימטא עם הילדות בערמונים, ברגעי החופש שלה, והילד עמה, לומדת היא מלאכת התפירה ו«הבחור» על זרועותיה.

— היכן את כל היום? מתעלמת את מן העין.

— מה אתה שואל מעם התינוקת? הלא היא כבר נערה שגדלה ועליה לדאוג לתכלית, והרי היא יושבת אצל פייגה׳לי ולומדת תפירה — מהפכת אמא בזכותה.

— לכי, דבורה׳לי, אל החנות, אולי יתנו לך בהקפה דג־מלוח, אבא שלך חשקה נפשו במלוח.

פרק שני

אמריקה

לאחר שכלה לה לדבורה׳לי ה«זמן» השני אצל פייגה׳לי התופרת, התחילה מקבלת שכר ומכניסה הביתה את הכסף, שני זהובים לשבוע. אמא בקשה ומצאה קדרה, אחת «מידידותיה הנאמנות», שיש לה לסמוך עליהן, וזרקה לתוכה את הזהוב מדי שבוע בשבוע, והיא השביעה את עצמה בשבועי שבועות, כי גם אם יעמוד, חס ושלום, כל הבית לְהֵחָרֵב — בפרוטות שבאו לבתה בזיעת אפיה לא תגע, היא תגנוז אותן לחג הפסח, ואז תקנה לדבורה׳לי נעלים חדשות ותתפר לה שמלה חדשה, «הרי לא בא מלבוש חדש על בשרה כל ימיה» — אמרה האם, «מימיה לא לבשה התינוקת בגד חדש וכל לבושיה בלואים וטלואים», ואמנם היתה קדרה זו אסורה במגע כדבר שהוטל עליו חרם, האם נלחמה כלביאה «לדמה ונפשה» של הילדה, לא רק הרעב והקור לא הניעו את אמא לנגוע בכספה של

הבת, כי אם גם תשוקת אנשיל אישה לנתח דג־מלוח, שתמיד נגעה עד לב אמא, לא עוררה אותה לשלוח יד בקדרה זו, שבה היו גנוזים הזהובים של דבורה׳לי. קודש היה בעיניה הזהוב הראשון שקבלה דבורה׳לי בשכר עבודתה. אולם קשה לו לעני לשמור את נדרו, וכל כמה שאמא התגברה, גבר המחסור עליה, ובמקרה יוצא מן הכלל באה אמא כגנב במחתרת אל הקדרה ו«חמסה» את בתה. אך הדבר הזה אירע רק פעם אחת, בשעה שהרבי שלח את יונה־גדליה מן ה«חדר», אחרי שלא קבל שלשה חדשים שכר־לימוד. הנער היה הולך בטל. לב האם נקרע לגזרים, בראותה את הנער בטל מתלמוד תורה, לשם שכר־למוד הכל מותר...

לעומת זאת, כשהגיע השבוע שלפני הפסח, הוציאה אמא את הקדרה ממחבואה, מפנת הסתר שעמדה שם, ונטלה מתוכה את מטבעות הכסף הגנוזים. בתחילה עלה בדעתה לבלי השגיח בשום דבר ולהוציא את כל הכסף לצרכי דבורה׳לי. «הן זה הוא יגיע כפיה של הילדה». אך הרי אֵם היא, וכשהגיע לידי מעשה, עלה על לבה זכר שאר בניה. מכנסיו של יונה־גדליה מטולאים הם, עד שאבד להם צבעם הראשון, ומתוך המטליות מבצבצת הכתנת, והרי עליו ללכת עם אבא לבית־הכנסת. ומה יהא מראהו של אנשיל אישה, בעמדו על הבימה ובקראו בתורה, ועל ידו יעמוד משה׳לי בנה חבוש כובע בלי גף. ובכן ישבו בערב לדון ולעיין ולחשב חשבון, והחשבון לא עלה. וסופו של דבר, כי נעלים לבני הבית העניק הבחור הגדול אם ברצון ואם באונס. הוא צָוַח, כי שוחטים אותו, כי בשלהם לא יוכל לנסוע לאמריקה, ובכל זאת ישב ותפר ארבעה זוגות בתי־שוקים, ובשביל יונה־גדליה ודבורה׳לי מעור מובחר שבמובחר. בשביל דבורה׳לי — משום שהיה מחבב אותה, ובשביל יונה־גדליה, מפני שהיה בר אבא, ועל ידי כך יחסן. וגם עם הסנדלר התפשרה, אמא נלחמה בכח דבריה, עד שכבשה את הנעלים מידי הבחור הגדול. ובכסף שהרויחה דבורה׳לי קנתה סיטץ לשמלה, אריג לשני זוגות מכנסים בשביל הנערים, ועוד תוספת חתיכה, כדי להניח טלאים על המעילים.

כשראתה דבורה׳לי את אמא יושבת לאור העששית הקטנה באישון לילה ומתקנת את הכתנות, לא יכלה להרדם בתוך ערשה וירדה מעל משכבה לבושה חלוק, וכיון שיד תופרת חרוצה לה, פנתה ואמרה:

— אמא, תני לי לעזור לך.

— לכי, השעה מאוחרה, לבדי אעשה.

— איני מנמנמת כלל — הזדרזה והשחילה חוט במחט ונטלה מידי אמא את הכתנת.

— הא לך, קחי את זו של יונה־גדליה, זו של אבא אעשה בעצמי — אמרה האם.

בלילה, כל בית אנשיל «בעל קורא» שרוי בתנומה, נשמעים הקולות השונים של הלילה, הצרצר משמיע צרצורו בארובה, האורלוגין עם אבני המשקלות משמיע טיק־טק, השעה מאוחרה, החשך מציץ מן החוץ דרך חורי התריסים, על גבי השלחן הקטן, על הכתנות הלבנות, יורד אור של העששית הקטנה, החבושה צפוי עשוי נְיָר, ועל גבי הקיר העטוף בחצי־חשכה קורצו שני צללים, קפואים, קרושים, אחד גדול ואחד קטן, יושבים ותופרים.

לעומת זאת, כשהגיע ליל פסח, ליל ה«סדר», היו עיני שרה־רבקה מאירות, בראותה את ילדיה יושבים זה בצד זה וצווארוני כתנותיהם מעומלים ומגוהצים, לראשו של משה׳לי חבוש כובע חדש, ויונה־גדליה הפשיל בכונה את מעילו וקפלו עד החצי כדי שיביטו ויראו את מכנסיו החדשים, אצל כלם היו המגפים החדשות משמיעות שריקה, וכלם היו מרבים בפסיעות, כדי שיִשָמַע קול «השריקות» של המגפים, ודבורה׳לי, החפופה, עם שתי צמותיה השחורות, היתה לבושה שמלת־בד החדשה, המקושטה בסרט אדום, שתעה ובא ממרחקי הזמן, עוד מימי נעוריה של אמא.

ברם בליל ה«סדר» לא יכלה אמא להאריך בשמחה למראה החגיגי של ילדיה, היא היתה עיפה ויגעה מן ההכנות לפסח ומן ההתקנות לילדיה, עד כי כרעה ונרדמה ליד השלחן, ואולם ממחרת, ביום החג, בשעה שהציצה מעזרת נשים בשעת קריאת התורה ועיניה ראו את אנשיל אישה עומד ליד ספר התורה, ועל ידו משה׳לי מזה ויונה־גדליה מזה חבושים כובעים חדשים, נעולים נעלים חדשות ולבושים מכנסים חדשים (הילדים שקדו על כך, שהכל יחזו בהם) — בפעם הראשונה בחייה ראתה שרה־רבקה את ילדיה עדויים לכבוד החג — מי ידמה לה ומי ישוה לה? היש לאדם תענוג כתענוגה?

אבל אם ראשיתו של החג הביאה שמחה, בא יגון באחריתו, כשהגיע יום ראשון של חול המועד, עמד שלמה־חיים, הבן הבכור, והתקין עצמו לדרך,

— אבא, אמא — פתח הבחור, משהגיע היום הראשון של חול המועד — הרי אני הולך לנסוע לאמריקה,

ואף כי הכל ידעו, כי שלמה־חיים צובר כסף לכרטיס־אניה, והכל, גם אבא ואמא, צפו לכך, ולא פעם, כשהיו בני הבית מסובים אל השלחן, שאל אותו אנשיל:

— ובכן, בני, מתי תבא ותגאלנו מן הגלות? מתי תקום ותסע לאמריקה ותקח את כלנו אחריך שמה?

ופעמים שהיה אנשיל פוסק פסוקו בקיצור:

— אמר נא, בני, מתי מתי יבא המשיח?

בכל זאת, כשהגיע הדבר לידי מעשה, ושלמה־חיים התחיל באמת מתקין עצמו לדרך, נראה היה כאילו אירע אסון לפתע פתאום, אבא נתן עיניו באמא, אמא נתנה עיניה באבא, ואבא פלט מפיו מתוך ביטול:

– כלך, אין אלו אלא דברים בטלים.

– אבא, במוצאי החג אני יוצא עם העגלות לקוֹלוֹ אל הגבול – קרא הבחור בהחלט.

– זה יסע לאמריקה! כסבור אתה, שאמריקה מעשה משחק הוא? שאמריקה היא קרושנביץ? הביטו וראו בר נש זה, שאומר לנסוע לאמריקה? – אומר אבא בזלזול.

אך כשראו, כי הבחור אומר מה שאומר באמת ובתמים, לאחר שהביא את שמואל «הסוכן» של מכונות־זינגר ופתח עמו במשא־ומתן בדבר מכירת המכונה, פג לב אמא, ואבא שקע במחשבה.

– הגידה לי, בני, מה תעשה באמריקה?

– אעבוד – ענה הבחור.

– וכי סבור אתה, שאמריקה זקוקה לאמנים כמוך? אמריקה, סבור אתה, לא ראתה בעלי אומנות שכמותך? – אומר אבא בזלזול.

– באמריקה מכובד מאד בעל מלאכה, «אָל רייט» – מוציא הבחור מפיו את המלה האנגלית היחידה, שכל העומד ללכת לאמריקה לומד אותה עוד בביתו.

– אבל לא אומנים שכמותך – אינו פוסק אבא מלגלוגו.

את המכונה לא נתנה אמא להוציא מן הבית, המכונה היתה המפרנסת היחידה, כי עד כמה שרבה קמצנותו של הבחור וקשה היה כקריעת ים סוף להוציא פרוטה מידו, הן היה הבחור המפרנס היחידי, כשלא היה לחם בבית, ואבא הביא הביתה מן השוק «עז» או «מקום בבית־הכנסת», היה הבחור מוציא מכיסו ונותן, ברצון או באונס, ונדמה היה לה, לאמא, כי הכל בא לה בזכות המכונה.

– מה אתה מזיז את המכונה? הרי נוטל אתה ממני את פרוסת לחמי? – קראה אמא אל הבחור מתוך בכי.

– מה תעשי במכונה? למה לך המכונה?

– מה פירוש, למה לי המכונה? הן היא נותנת לחמי! – חבקה האם את המכונה, כאילו אמרה להגן על «המפרנס היחיד שלה» – כשיש מכונה בבית, פרוטה מצויה בבית.

– ומי יתפור בה?

– מי, מי? – חוזרת אמא – יִמָּצֵא מי שיתפור בה.

אמא כאילו חששה להרהר בדבר, אך הכל ידעו, מי יבוא לתפור במכונה...

לאחר שראה אנשיל, כי הבחור אומר באמת לנסוע, שנה גם הוא את טעמו. ותחת לדבר בלשון של לגלוג פתח בדברים מתוך כובד־ראש ושנן לבנו הלכות גדולות בעניני הנהגה בתוך העולם הגדול.

– אל יעלה על לבך, כי אמריקה היא מה־בכך. בדרך לאמריקה עוברים ים גדול, ים אוקינוס. ואף אשכנז לאו מילתא זוטרתא היא. התבין? עובר אתה, בני, דרך מדינות גדולות ועצומות... ואחרי כן, כשזוכים לעבור בשלום את האוקינוס הגדול, וכשמגיעים עד אמריקה ונופלים לתוך «קֶסְל־גָרְטְן»...

אנשיל ראה את עצמו בקי בהויות העולם. בנעוריו היה קצת «משכיל», קרא בספרי לשון הקודש, ועד היום אוהב הוא לעיין בגליון «הצפירה», המתקבל אצל מלמד דרדקי שבעירו והוא חושב את עצמו לבקי במלי דעלמא. פתח לספר לבנו על הנסיעה לאמריקה, על דבר כל הגבולין, על כל הכרכים שיפגע בדרך, על הספינות בים אוקינוס, על אמריקה ועל «קֶסְל־גָרְטְן», כאילו ראה את כל זה בעיניו.

– העיקר שלא תדבר עם שום בן־אדם, וכשתבא מעבר לגבול אל תרוץ, אלא תלך אט, כדי שלא יכירו בך שנכרי אתה, וכשתראה אשכנזי תקדים ותאמר לו: «צפרא טבא, אדוני». כל אשכנזי בחזקת אדם הגון, ומכיון שתאמר לו «צפרא טבא», לא ישאלך לתעודת־מסע ולשום דבר. יום אחד לפני ירידתך באניה אל תאכל כלום, רק לימון ולא יותר. וכשתגיע, בעזרת השם יתברך, לאמריקה – כן, אם, חס ושלום, יהיה הים סוער, אל תביט לתוך מצולות הים, אלא תשכב על בטנך, תשים ראשך בכר ותשנן פסוק מתהלים. וכל זמן ישיבתך באניה תלמד ספר «יונה» – ולאחר שיעזור לך השם ותעבור בשלום את הים הגדול ותבא לאמריקה ל«קסל־גרטן» והאמריקאים ישאלוך: «לשם מה בא כבודו לאמריקה?», תענה ותאמר: «באתי לעשות עבודה בְכַפַּי», אף תוסיף ותספר: «יש לי «אדריסה» אל דוד», והם לא יעשו לך כלום. האמריקאים אנשים הגונים הם, עשירים הם, וכשבאים לארצם, ומה גם אם יהודי בא, הרי הם מקבלים אותו בזרועות פתוחות...

הילדים עמדו מסביב, בשעה שהזהיר אבא את שלמה חיים על ההנהגה, ופקחו את עיניהם הגדולות מרוב השתוממות למשמע הדברים המופלאים מפי אבא, ואל שלמה־חיים הביטו ביראת כבוד, כאילו במעילו היו צרורים הרוחות והסערות של הים הנורא, שהוא אומר להפליג בו.

ואבא ישב אל השלחן ושלח להביא «גליון ניר חדש» ועט חדש, הרטיב את העט בשפתיו וטבלו בדיו, אחרי כן התחיל מסלסל באות «ל» של «לכבוד» בפתח האגרת אל הדוד פנחס באמריקה.

שעה רבה הזיע אבא בחבור האגרת, וכל אותו הזמן היו כל בני הבית פוסעים על ראשי האצבעות... כל המליצות מימי השכלתו, שנשמרו בזכרון אבא משנות בחרותו, שם תבלין במכתבו לדוד פנחס באמריקה. האגרת היתה כתובה במין לשון־קודש מעורבה באידית, עד שהיה צורך למצוא «בעל קורא» שני, שיוכל לפתור ולבאר את כל החידות והרמזים, שהושמו בתוך המכתב. אך לאחר שנשלמה מלאכת המכתב והגיע הדבר אל הכתבת, נעלמה מאבא הכתובת אל הדוד פנחס באמריקה.

אבא בדק את כל המגֵרות, חטט בכל הכתבים הבלים, הגליונות הישנים, הכל נמצא בתוך הכתבים הללו, אפילו ה«תנאים» של אבא ואמא, ורק לא הכתובת אל הדוד פנחס. אבל המכתב כבר נכתב ואבא חס על האגרת הנאה הזאת, לפיכך עמד וכתב על גבי המעטפה באידית פשוטה: «אל הדוד פנחס באמריקה». מסר את המכתב לבנו ואמר:

– כשתהיה בניו־יורק, תשאל איה ביתו של הדוד פנחס, ויאמרו לך, הרי ניו־יורק ואמריקה היינו הך.

איש מן הילדים, ואפילו שלמה־חיים הגדול שבהם, לא ידע מה טיבו של הדוד פנחס, אם דוד הוא מצד אבא או מצד אמא.

שרה־רבקה לא הזהירה כלום לבנה, אף מכתב אל הדוד לא נתנה לו. היא לא ידעה בטיב ענינים אלו. לעומת זאת ישבה לילות תמימים עם דבורה בתה ותקנה בשביל בנה כל הכתנות וכל הגרבים, וכל כתונת ששמה בתוך הארגז הקיפה בברכות והרטיבה בדמעות...

במוצאי החג צרר אבא את המכתב אל «הדוד פנחס» יחד עם הכסף בתרמיל קטן, שדבורה׳לי תפרה ותקנה לאחיה, ותלה אותו על צוארו. אבא מסר לבחור זוג תפלין וסדור קטן והשביע אותו, שלא ישכח לעולם כי יהודי הוא. אמא כבסה בשבילו בפעם האחרונה «ארבע כנפות» והלבישה אותו, כדי שיהא עליו כל ימי נסיעתו ואז לא תאונה לו כל רעה. אחרי כן שמה לתוך כיסו פת לחם ומלח מכורך בפסת ניר – סגולה לעין־הרע. הבחור נטל את ארגזו, ואבא ואמא יצאו עמו ללוותו בדרך אל העגלות, וכשבאה עגלה זו, שהובילה את המהגרים ל«קולו», התחילה פרשת הפרידה.

אמא לא אמרה כלום כל אותו הזמן, אך כשעמד הבחור לנשק לה ואמר:

– היי שלום, אמא.

פרצה האם בבכי מר:

– בני, אל תשכחני!

– אל תיראי, אמא – והעגלה נשאה אותו לתוך חשכת הלילה...

פרק שלישי

מפרנס חדש

לאחר שנסע הבחור הגדול היה הדבר דומה, כאילו נִטלה מאמאַ יד ימינה. רק עכשיו נתברר, עד כמה ידעה אמא להעריך ערכה של המכונה. כל כמה שהבחור היה רע לב, היה מוכרח, לרצונו או שלא לרצונו, לעזור לאמא בשעת דחקה פעם בזהוב ופעם בשני זהובים. אך העיקר הוא – שהפרוטה היתה מצויה בבית. אבל עתה אפסה עצה מאמא לצאת מן המֵצר, כשלא היה במה לקנות לחם – לא היה לחם בבית, ואין עוזר ואין תומך. המכונה אמנם עמדה בבית – אמא לא נתנה להזיזה – אך לא היה מי שיתפור בה. ופעם אחת ישבו אבא ואמא בערב אחרי הסעודה ונתגלגלה השיחה בענין פרנסה, התאוננה אמא ואמרה:

– כשהיה כאן הבחור, אם גם לא טוב היה, הרי ראיתי בעיני פרוטה חיה. כל יום ויום היה נופל לידי פרוטה, עתה הן תמנו לגוע.

נענה אבא ואמר:

– הרי יש לך מכונה בבית!

– וכי אוכל לאכול את זו? – שאלה אמא.

– ודבורה׳לי בחורה גדולה, בלי עין הרע, מפני מה יש לה לשרת אחרים. לתת יגיע כפיה לאיש זר בזהוב או בשני זהובים לשבוע?

– שוב פתחת בדבורה׳לי. אין בפיך אלא דבורה׳לי, כאילו מלבדה אין עוד איש בעולם.

– אני עומד ושואל: מדוע לא תפתח לה דבורה׳לי בית־מלאכה לעצמה, למה תעבוד בשביל אחרים?

– לא אתן לשעבד את הילדה, לשים עליה עול מקטנותה. יודעת אני, אם אושיבה פעם ליד המכונה, סופה שתשב עולמית.

– ומה היא עושה עכשיו – יוצאת במחול?

– אבל הרי תינוקת היא עדיין.

ואת הגזירה אין להשיב. אמא עצמה היא שקראה את שמואל הסוכן של מכונות־זינגר והחליפה את מכונת־התִּפור במכונת־תפירה בתנאי של תשלום חצי רובל בכל שבוע, ועם פייגיל התופרת הפרו את החוזה, נטלו ממנה את הפועלת באמצע הזמן. „יודעת אני, בתי – אמרה האם אל דבורה׳לי, כשהושיבה אותה ליד המכונה בבית – יודעת אני, כי שמה אני צוארך בעול, אך היש לי דרך אחרת? היכול אוכל למצוא עזר ממקום אחר? אין זאת, כי כך הוא גם מזלי גם מזלך המר".

אך דבורה׳לי לא ידעה, מפני מה אמא מתאבלת עליה. אדרבה, נדמה לה, כי היא בגרה ובאה לעבוד ברשות עצמה ולבה נמלא גאוה על כך.

– אמא – אמרה – כך יפה לי, מעתה אהיה «אדון» לעצמי ולא פועל אצל אחרים.

בת חמש עשרה היתה דבורה׳לי בזמן שבאה לפתוח «בית־מלאכה» לעצמה ולהעניק לאמא בכל יום «פרוטה חדשה», ולבה היה מלא גאון, כי בוגרת היא ועוזרת לאמא לכלכל את «הבית». אבל אמא לא פסקה מהתאונן:

– בתי, הרי זה כאילו הטלתי עול על צוארך הרך.

האם והבת היו כרוכות זו אחרי זו. איש לא ידע את נגעי לב אמא כדבורה׳לי מיום עמדה על דעתה. ואם דבורה׳לי היתה מסייעת לאמא, אין זה מפני שרצתה בכך – היא לא ראתה עצמה כלל כבעלת לב טוב – אלא משום שהרגישה בחוב כמו אמא, כאילו בא החוב והטיל עצמו על כתפיה הרכות, בעודנה תינוקת. ועל כן תמהה דבורה׳לי על שאמא אינה פוסקת להתאונן.

– וכי יש לך עצה אחרת? מה יש לך לעשות לישועתך? – אמרה לאמא ושלבה בשעת דבורה את ידיה הרכות זו על גבי זו, כדרך שאמא רגילה לעשות.

– הרי בחורה את, רב לך, כי תדאגי לעצמך – אומרת האם.

דבורה׳לי הרהרה רגע. בתחילה לא הבינה את דברי אמא, ואחרי כן, כשהבינה את כונת אמא, עלה אדם בלחייה המארכות תחת תלתלי־ראשה השחורים.

– עדיין יש לי שהות. אל לי לדאוג לפי שעה לעצמי...

מאז ומתמיד, בזמן שהיתה עדיין תינוקת קטנה, שִתפה אותה אמא לדאגותיה. לא היה איש, אשר תוכל אמא לשפוך לפניו מרי שיחה, לספר לו נגעי לבה, להמלך בו על ענין כל שהוא, מלבד דבורה׳לי. עם אבא הן לא יכלה לספר בדברים אלו. ראשית, היה אבא טרוד תמיד באלפי תכניות. בכל יום ויום היה מביא לביתו מן השוק תכנית חדשה. פעם אמר לסדר לו בית־חרושת למֵי־סוֹדָה – בזמן שנגלה בעיר העסק הזה. ופעם כבר מצא לו שותף לחכור יחד את טחנת־הרוח – חסר היה לגמר העסק רק «כדי חוט השערה». ופעם עמד וקנה לו חנות לממכר שטרי־הגרלה. אבל כל העסקים הללו נגמרו על גבול «חוט השערה». מלבד זה היה טרוד תמיד בעסקי הצבור. איש בעיר לא התערב בעניני הקהל כאנשיל, ואיש לא שם לבו, כמו אנשיל, לחקור ולדרוש, אם השוחט החדש שנבחר הוא חסיד או מתנגד, אם החזן הוא «ליטאי», ואם הרב שונה פרקו לפני הבחורים אחרי הצהרים או ישן הוא, מעשה «פריץ». ועל כל אלה הרי היה «בעל־קורא» – דבר שבו מצאה אמא עולמה בחייה. וחוץ מזה מצא אבא תירוץ על כל שאלה, לא היה דבר, שאמרה לו אמא, שלא ימצא לו תירוץ מספיק. וכשכלו לו כל התירוצים, היה

דוחה אותה עד אחת מתכניותיו הגאוניות ואומר: «המתיני, אשתי, עד שאוציא לפועל את תכניתי, אז יהיה לך כסף להכין את השבת, יהיו לך עצים לימות החורף — הכל יהיה לך».

האֵם היתה זקוקה למי שהוא, כדי להמָלך בו, ומשכה לעולם הפגעים את דבורה׳לי מקטנותה. ידעה אמא, כי עָוֶל היא עושה, ולא אחת, בלילות נדודי שֵׁנָה מחמת דאגות, היתה דבורה׳לי אחת הדאגות שלה: «מה אני שואלת מעם התינוקת? מדוע אני מושכת אותה לתוך עולם פגעי?» — אולם דבורה׳לי הרי היתה «האדם» היחיד בבית, שעמו יכלה אמה לספר כלבבה.

עכשיו, לאחר שדבורה׳לי נעשתה ל«מפרנסת», הרי דבר זה בלבד גרם, כי תהיה יועצת לאמא, בכל דבר שאירע בבית היתה אמא באה אל דבורה׳לי.

— מה לעשות, בתי, ליונה־גדליה? הרבי הלא שִׁלַּח אותו שוב מן ה«חדר».

מניחה דבורה׳לי מידה את החוט עם החולצה שהיא תופרת, שולבת ידיה כמעשה אמא ומהרהרת שעה קלה.

— שמא תוציאי מתוך הקדרה שני זהובים ותשלחי לו לפי שעה.

— ומה יהא על הבגד לאבא לכבוד החג? הלא אני חושכת מבשרי, כדי לעשות לאבא בגד של ארג, פני בוערים מכלימה, כשאני רואה אותו בשבת ובמועד עולה על הבימה לבוש מלבוש של חול קרוע.

— הרי בקרוב אגמר תפירת הכתנות ללאה׳לי — ואז הלא יהיה לך כסף, ואז תחזירי את שני הזהובים.

אולם עד מהרה נזדמנה לה לאמא הכנסה חדשה ממקום שלא פללה. משה׳לי «שור», שזה לא כבר עוד היה בר־בי־רב, התחיל מרויח ומכניס הביתה. הדבר בא בהסח הדעת כל־כך, עד שאמא מסרבת להאמין באשרה. משה׳לי היה צעיר מדבורה׳לי בשנתים (הילדים שילדה אמא בין דבורה׳לי ומשה׳לי לא נתקיימו ומתו — יונקים; בין ילד לילד החי — יש אחד או שנים, שלא מצאה חן בעיניהם הדירה שזִמן להם אלהים בביתו של אנשיל — והם שבו ועלו אל אביהם שבשמים).

משה׳לי «שור» — כנוי נאה זה נתן לו אבא, משום שלב הנער לא הלך אחרי הלמודים. לא הועילו המכות והגערות — הנער היה בעל ראש «שור» ובשום אופן לא יכול לקלוט תורת רבו. ומזה הסיק אבא, כי דומה הוא לבני משפחת אמא, למשפחת ה«ז׳וכלינסקים». משה׳לי «שור» היה תגר בעודנו תלמיד ה«חדר». תמיד היה קונה ומוכר מה־שהוא בקרב חבריו הנערים. תמיד היה נושא ונותן. היה קונה אולר בעשרים פרוטות ו«מגריל» אותו במאה נומרים, כל «נומר» בפרוטה. נגמר עסק האולר, הגריל ארנק, זוג כסיות. הגדיל, היה קונה לו טַבַּק עם הֲלָזות ועושה בבית פפירוסות ומוכרן. לכל פורים היה מסדר «להקה» של שחקני־פורים ועורך

משחקים בבתי יהודים בשעת סעודת פורים. בערבי פסחים היה מאסף ומוציא לשרפה את ה«בדיקת חמץ» בבתי יהודים — בשכר פרוטה אחת לכל בית. לחג השבועות היה נוטל שתי עגלות ויוצא אל המים, קוטף «ירק» ומביא העירה למכירה. בסוכות עשה סחורה ב«סכך», להושענא־רבה — «הושענות». בכל עונה מצא סחורה יאה לה. בימות הקיץ היה שומר מלבושי האברכים ההגונים בני האמידים, שהיו הולכים להתרחץ בנהר. בימות החורף היה מוכר פנסים של ניר, מעשה ידיו להתפאר.

עד שלש עשרה שנה היה מוראו של אבא עליו והלך ל«חדר», לבית־המדרש — ללמוד תורה. משהתחיל להניח תפלין ראה הבחור, כי מעתה הוא עומד ברשות עצמו, הודיע את אבא מתוך «מהפכה» רבה, כי אינו תלוי בדעת אחרים — ופסק ללכת לבית־המדרש.

היה מסתובב בשוק, ליד ה«מגדניה», שהפריצים שוהים שם כשבאים לעיר, כדרך שעושים שאר התגרים. בא אכר לעיר, היה הבחור ראשון שעלה על העגלה וחטט בתוך התבן ומצא את זה שהביא האכר העירה למכירה. אם ביצים היו — טס בקפיצה אחת אל סוחר הביצים; אם תבואה — טס בקפיצה שניה אל סוחר התבואה, לבשר להם את הבשורה הטובה ובשכר טרחה קבל רֶוַח כל שהוא.

אחרי כן, לאחר שהבחור קבץ על יד זהובים אחדים, יצא הוא עצמו לשוק לעשות סחורה, פעם קנה ביצים, פעם חמאה ופעם תרנגולת.

באחד מימי הקיץ הנאים הביא הבחור הביתה מן ה«יריד» חֲמֵיסָר ביצים.

— אמא — אמר — הא לך, הרי לך חֲמֵיסָר ביצים.

שרה־רבקה נתנה בו עיניה ולא האמינה למראה האשר. תחילה חָוְרוּ פניה ועוד מעט ונפלה מתעלפת. רעיון עלה בלבה, כי הבחור גנב, חלילה, את זה מתוך עגלתו של אכר.

— משה, חמס אצעק — מה עשית? צא מביתי! — הנער הזה ימיט עלי שואה.

— מה לך כי נזעקת, מהז הרי קניתי בשביל ליזר סוחר־הביצים שיתין ביצים והרוחתי חמֵיסר. צאי, שאלי אותו.

שרה־רבקה עטפה את מטפחתה ויצאה לשוק לבקש ולמצוא את ליזר סוחר־הביצים. ולאחר שנוכחה שהנער לא רִמה אותה, נתמלא לבה חֶדְוָה וקבלה את המתנה.

והנער התחיל מכניס לביתו מכל «יריד» פעם חמיסר ביצים, פעם חתיכת חמאה, ופעם, בערב שבת, תרנגולת, והדבר היה לאמא לעֵזֶר רב.

אך עד מהרה הלך הנער בגדולות מזה. הוא התחיל עושה סחורה כתגר לכל דבר. הוא חבר לו מקרשים חנות־ארעית, ובכל יריד ויריד היה מוכר סחורה אחרת, פעם מכר שיָרֵי רצועות, פעם סחורות שנתישנו. בכל שלח הנער את ידו

לעשות מסחר, פעם בתבואה ופעם במיני ארג. ולא עברו ימים רבים והנער היה מכניס הביתה חצי הפרנסה ובעיר נחשב ל«סוחר» גמור.

אבא אנשיל, שראה את עצמו סוחר גמור יחיד בעולם — אך «השעה אינה משחקת לו» — בראותו איך שהבחור מרויח ועולה עליו, לא הבין כלל, מה טיבו של ענין זה.

— ראו־נא את התגרים? ראו, מי עושה סחורה בזמן הזה? ראו־נא, ראו! — אומר אבא בשעה שבני הבית מסובים אל השלחן — אוי לו לעולם! — מראה הוא באצבע על הנער האדמוני עם פניו הזרועים בהרות־חַמה, היושב לצד אמו וחוסה בצלה.

— מה ההבדל? יהא שאינו סוחר — אומרת אמא — הרי מוטב, שלא יהא אדם סוחר וירויח משיהא סוחר ולא ירויח.

אבא מניח מידו רגע את הכף ומזיז מפניו את הקערה:

— מה אמרת?

אמא מתחרטת ומצטערת על שהכלימה את אנשיל אישה ולבה דוי, רוצה היא לתקן — ואינה יודעת כיצד. היא שותקת.

— יוצא מזה, שבעיניך הוא סוחר גדול ממני, משום שהוא מרויח ואני איני מרויח. הרי לזה נתכונת במאמרך, הכֵן? — מפרש אבא את דברי אמא.

— אוי לי, מי יבוא לדַמות אותך, חלילה, אליו? אתה הלא תלמיד־חכם — והוא מה? — עם־הארץ!

ומתוך אנחה היא יוצקת למשה׳לי בנה עוד כף מרק.

— ודאי נוח היה לי, אילו היית הולך לבית־המדרש ולא שתהיה תגר בשוק.

אבא מתפַּיֵס ומתרצה אל הסעודה.

— אולם אתה, בני — אומרת אמא ליונה־גדליה הצעיר, שבעל מֹח הוא ולומד בשקידה, בזרקה לתוך קערתו נתח בשר מן המרק — אתה, בני, מוטב שתלך בדרכי אביך ולא בדרכי אחיך.

פרק רביעי

מכתב מאמריקה

ואז אירע המאורע, דָבר האשֶר הגדול.

מאמריקה בא מכתב מאת ה«בחור» בצרוף ה«פתק» הטוב.

מכתב אחד בא זה כבר. אך הגיע הבחור לאמריקה כתב אגרת: «אבי היקר, אמי היקרה, עברתי את הים הנורא ובאתי בשלום לאמריקה». ואחר כך הוא כותב

«כל מה שספרת, אבא, על ים אוקינוס כאין וכאפס הוא לעומת הים האמתי ארבעה עשר יום שכבתי במרתף, פני עטופים בשמיכה, ולא ידעתי אם חי אני או מת. ומה שאמרת לי, כי בבואי מעבר לגבול ובפגעי באשכנזי אקדים לומר לו «צפרא טבא», אני יכול להודיעך, כי עיני לא ראו פני אשכנזי. אך הגעתי אל העבר ההוא, אחרי אשר חיים׳שי העגלון העבירנו בלילה את הגבול, נטלו אותי עם שאר הבריות וכלאו אותנו בקרון ושלחו אותנו כאסירים אל האניה, עד שלא יכולתי לסור אל תחנה ולראות פני אשכנזי».

אבא אמנם תמה על כך, שהאשכנזי יעשה מעשה כזה. האשכנזי הרי אדם הגון הוא... הטיל את כל האשמה על בנו. «ודאי מכיון שראו ביש־גדא כזה... תיתא להם, אילו הייתי נוסע אנכי, אין להעלות על הדעת שהיו כולאים אותי בקרון סגור» — כך אמר אבא.

אחרי המכתב הזה עברו כמה חדשים והבחור נאלם דומיה, אין קול ואין קשב ממנו. שרה־רבקה חשבה, כי אבד בנה, חלילה, ושנתה נדדה בלילות. על כל צרותיה נוספה עוד צרה.

— אנשיל — גונחת היא בלילה בשכבה במטתה — מה היה לו לנער? לבי מנבא לי רע. לקחנו ילד ושלחנוהו מעבר לימים רחוקים. אנשיל, אני מתיראה, הנער אבד לי בארצות נכריות.

— ודאי בזבז מתוך הוללות את הפרוטה האחרונה. תמיד היה הולל, והולל יִשָּׁאֵר כל ימיו. — התנבא אבא.

וכך עברו כמה וכמה חדשים לפני הפסח (הפסח היה תמיד חג מביא אושר לבית אנשיל, וכל הנסים אירעו לבית אנשיל בפסח) בא מכתב מאת הבחור מאמריקה, בצרוף תמונת פני הבחור והמחאה על עשרים וחמשה רובל. שרה־רבקה הסתכלה בתמונה ולא האמינה למראה עיניה: «הזה בנה?» — שאלה את נפשה. הבחור היה מצויר על גבי התמונה כמו חי, לבוש קצרים ועל חזיתו תלויה שרשרת זהב. «וכיון שיש לו שרשרת זהב, שמע מינה שגם שעון זהב יש לו» — הסיק אנשיל, כי מי זה ישא שרשרת באין עמה שעון? — והרי הוא עומד ליד עציץ פרחים, וסמוך לו עומד שלחן קטן ועליו כל מיני מגדנות למשתה תה —׳ והבחור עומד בגלוי ראש. ובמכתב כתוב לאמר:

«אמי היקרה, אל תאמרי בלבך, כי שכחתיך. כאשר לא תשכח אֵם ילדה, כן לא ישכח ילד את אמו יולדתו». במקום הזה שפכה שרה־רבקה דמעות כמו בקינות לתשעה באב. ואנשיל הרגיע אותה בגערותיו:

— תני לקרוא, אחרי כן תבכי.

«לא כתבתי לכם, יען כי לא היה לי מה לכתוב. רבות עברו עלי באמריקה. אילו היו כל הַיַמים דיו וכל היערות עטים וכל הרקיעים ניר, לא הייתי יכול לתאר ולכתוב לכם כל אשר עבר עלי באמריקה»...

– ודאי כן, נטלו ילד והשליכוהו לקצוי תבל – פתחה שרה־רבקה שוב בבכי.

– התחדלי? תני לקרוא! – גוער בה אנשיל.

«אבל, שבח לאל, כל זה עבר – כותב הבחור להלן – וכעת יש בידי לספר על הכל מתוך שמחה. לא כתבתי לכם עד היום, מפני שלא חפצתי לצאת ידי חובתי בדבורים בעלמא (כאן באה שורה שלמה של נקודות־כונה, ואנשיל הפסיק בקריאתו).

– התביני, למה הוא מתכון, שלא רצה לצאת בדבורים בעלמא? שרה, אמריקה הופכת את לב הבחור לטובה.

«ועכשיו, אבי היקר – כותב הוא להלן – הבה אתאר לפניך את כל הקורות אותי. ראשית, כשהגעתי לאמריקה ושאלתי על הדוד פנחס, שנתת לי מכתב אליו, לא ידע איש מי הוא הדוד פנחס. הלכתי לבני־עיר, בטלתי ימים ושבועות, בקשתי דוד ששמו פנחס ואיש אין יודע מי הוא. הלואי שלא היית נותן לי את המכתב «לדוד פנחס», והיית פוטר אותי מיגיעה וחפוש שבועות ימים, ולא הייתי מבטל זמן רב מעבודה».

– אכן, כך דרכו של כסיל השלוח ל«יריד» – אומר האב.

מתוך פתיחת המכתב עם «כל הַיַמים דיו וכל היערות עטים», אפשר היה להעלות על הדעת, מי יודע מה גדולים המאורעות שאירעו לאותו בחור. אבל בסיומו של המכתב נאמר, כי שבוע ימים היה לן אצל בן־עיר אחד, שבוע שני אצל השני, ובן־עיר שלישי הוליכהו לבית־מלאכה לעשות במלאכת־עור. כעת הוא דר בביתו של בן־עיר רביעי והוא משלם לו דולר לשבוע «שכר שכיבה» בלבד בלילה.

– התביני, אשתי, שני רובלים לשבוע שכר לינה בלבד. כי עליך לדעת, שרובל אחד שלהם שנים הוא אצלנו – מבאר אנשיל לאשתו.

– אין זאת, כי אין לו עצה ותחבולה אחרת – מלמדת אמא עליו זכות.

אך הבחור מוסיף לנחמה, כי מרויח הוא, שבח לאל, יפה יפה, אבל כמה הוא מרויח לא גלה. לעומת זאת הוא מבטיח לאמא: «אל תיראי, אמא, עד עולם לא אשכחך, יומם ולילה אני הוגה בך».

– בזכות זו יתן לו אלהים חיים ושלום – מוחה אמא בחשאי דמעות עיניה בסינורה.

«דואג אני לתכלית» – כותב הבחור – ראשית, אני הוגה בדבורה׳לי, מה לה כי תשב «במולדת הישנה»? כאן הנערות מרויחות יפה יפה, ופעמים שמשחקת להן השעה. נערה כדבורה׳לי יכולה פה למצוא את אשרה. כאן אין צורך לנערה בנדוניה. כאן עולם הפוך – החתן מחויב לקצב נדוניה ולא הכלה. ופעמים שמזדמן שידוך של מזל, מפני שכאן מעריכים מאד נערות מבנות המולדת. אלה שנשתקעו פה פרוצות הן».

אנשיל הפסיק קריאתו ושאף אויר:

– הלא זה דברי אשר דברתי תמיד – אומר הוא – על מה אנו יושבים פה? יש אמריקה בעולם ואנו רובצים פה.

– קרא הלאה – מזרזת עכשיו שרה־רבקה.

«וגם שאר הנערים יוכלו פה להיות לאנשים. כאן הבנים מרויחים ומביאים משכורתם הביתה. גם אבא יוכל פה להרויח, מפני שמחפשים פה «בעל קורא» כמו בנרות. אין איש יודע כאן לקרוא בתורה. ובכן, אמא יקרה – הוא מסיים את המכתב – אל תדאגי. אלהים יעזור ואנו נתראה כולנו בשמחה. ואַתְּ לא תצטרכי לעבוד עבודה קשה ומרה, לְיַבֵּש את מוחך בשבילנו. כאן הבנים עובדים בשביל אמם. וְאַתְּ תשבי פה ב«פַּלֶר» על «רַקִין טְשֶׁר»* ובניך יעבדו בשבילך, לא אַתְּ בשביל בניך».

ואף כי שרה־רבקה לא ידעה מה זה «פַּלֶר» ומה זה «רַקִין טְשֶׁר», אך תאר תארה לה בדמיונה, כי דברים טובים הם. ושוב פרצה בבכי, בזרם דמעות חדש. אך אלה היו דמעות מתוך שמחה.

בפעם הראשונה בחייה נמצא מנחם לה, מי שמבטיח לה חיים נוחים ורות נוחה. בנה מאמריקה הוא המנחם אותה – האין זה גמול לה חלף שנות עמלה ודלותה?...

שרה־רבקה לא ידעה מימיה, כי עובדת היא עבודה קשה. שרה־רבקה לא ידעה מימיה, כי מוגיעה היא את מוחה. לשם מי היא עושה כל זה? למען בניה! ובכן, מה פירוש שהיא עובדת עבודה קשה, אם היא עמֵלה בשביל בניה?... והנה זה בא בן לה ואומר דברים אלו, דברי נחומים.

«בני, ינחמך אלהים, כשם שנחמתני בדבריך הטובים» – את הדברים האלה מוכרח היה אנשיל להכניס לתוך המכתב, בתשובה אל הבן, בשם אמא. אמנם הוא סרב בהחלט והתוַכח, כי באמריקה ילגלגו עליה, על אשר «היא מדברת כיהודיה», אך שרה־רבקה עמדה על דעתה ולא ותרה, עד שמוכרח היה לעשות רצונה.

– כיצד אדבר לא כיהודיה? הרי יהודיה אני! – טענה האשה.

* בטרקלין על גבי נדנדה (מלים אנגליות משובשות).

נקל לשער את דבר המהפכה, שעשה המכתב הזה בביתו של אנשיל. הכסף בלבד ששלח הבחור הטיל סער בעיר. הכל ספרו בענין זה, שאנשיל מצא אֹשֶׁר. ואנשיל ראה את עצמו מאושר. הוא לא דבר בענין אחר, אלא ב«אמריקה שלו». וכשעמד בבית־המדרש התחיל מתאר את מראה אמריקה לכל פרטיה, כאילו היה שם וראה הכל בעיניו. «אצלנו באמריקה — היה אומר — עושים זאת בדרך אחרת». הוא ראה פה את עצמו יושב ישיבת ארעי, מעין אורח. וכשהיו שואלים אותו באחר מעניני העיר, או ספרו לו על החסידים שהזמינו שוחט מיוחד לעצמם, היה משיב ואומר:

— מה איכפת לי? אין אני תושב פה, הרי עומד אני בדרך...

לחג הפסח הזה הלבישה שרה־רבקה לא רק את הילדים «מכף רגל ועד ראש», לא רק שתפרה בגד חדש לאנשיל בעלה, אלא גם זכתה את עצמה, בפעם הראשונה מיום חתונתה, בקַפְּלֶט חדש, וגם נעלים חדשות קנתה לה, ולפני השכנות בעזרת נשים אמרה:

— אם אין בידי אישי לקנות לי נעלים, זִכָּנִי אלהים בבן. כשהיה בביתי, היה עושה לי נעלים; נסע לאמריקה, הוא שולח לי משם נעלים.

ואותו החג שמעו המתפללים בבית־הכנסת הקטן קריאת התורה בנעימה חדשה. מעולם לא עלה קולו של אנשיל במדה כזו כמו בחג הזה. הוא סלסל בקולו כצפור, האריך בניגון כל «פשטא» והנעים והטעים כל מלה ומלה שבתורה, עד שקָרנו פני שרה־רבקה בעזרת נשים. עיניה הזהירו בפעם הראשונה, מצחה הבהיק מתחת הקפלט החדש, בשמעה את קולו הנעים של אנשיל. דמעות נראו בעיניה! «אלי, במה זכיתי לכך?» — הרהרה בלבה, והיא ראתה את עצמה מאושרה באמת וכל הנשים נתקנאו בה.

פרק חמישי

הָנִיךְ

לאחר שהיתה דבורה'לי לפועלת העומדת ברשות עצמה, בבית־מלאכה שלה — החלה להפגש עם בחורים, פועלים. אחד מהם מצא חן בעיניה יותר מכל שאר חבריו, שמו היה הָנִיךְ.

ומפני שדבורה'לי היתה כרוכה מאד אחריו והוא שהשפיע הרבה על רוחה והשפעתו בלטה אחרי כן בתכונתה — נרחיב עליו את הדבור, אף כי אינו נמנה על גבורי ספורנו.

בזמן שהֶניך היה עדיין תינוק — היה ישן עם אמו. שני אחיו הקטנים אף הם ישנו עם אמא באותה מטה. היה ליל חרף קר. בבית לא היה במה להתכסות, והילדים התכנסו כלם לתוך מטתה של אמא, וכל המלבושים הבלויים והשמיכות הקרוּעות היו מונחים על גבי המטה. אך כל המלבושים הבלויים והמשומשים והשמיכות הקרועות לא חממו את הגוף כמו הַפַּרְוָה של אבא. פַּרְוָה היתה לו לאבא, שקבל דורון מידי אמא ביום שנכנסה לחופה עמו. ואף כי הפרוה כבר נקרחה וצוארונה, שלפנים היה נוצץ יפה והיה מפרכס כבעל חי, כאילו מת, כבה אורו ופנה זיוו — בכל זאת, כשפרשו את הפרוה על המטה, באה חמימות ועטפה את כל בני הבית, השוכבים מקופלים תחתיה, «ידים ורגלים מקולעות יחד». ואך הסירו אותה מעל המטה, הרי היה כאילו סלקו את המגן האחד. כל בני הבית ראו את עצמם כשוכבים ערומים בחוץ. אבא עצמו היה יושב בלילות חורף קודם עלות השחר לפני שלחנו הקטן ושונה פרקו בגמרא לאור העששית. צלו הגדול פרוש על הקיר וכובש חצי הבית. קולו היה נוגה, חדגַוני ונדמה כעולה ובא ממרחקים. בבית שרר הקֹר. הלילה אמר להציץ דרך זגוגיות החלון ולא יכול, כי קפואות היו ורתוקות בפרחי כפור. ואבא, הלבוש מעיל קיץ קל ובלה, יושב לפני הגמרא ומתנועע כמטולטלת של שעון, ובהתנועעו והתנועע עמו הצל על הקיר. יודעת אמא, כי הוא יושב בחדר קר ושונה ואינו הולך לבית־המדרש החם, המוסק, משום שאינו רוצה לסלק את הפרוה מעל מטת אמא. פעמים אחדות התעוררה, השליכה מעל המטה את הפרוה וקראה אליו:

— למה אתה יושב בבית בצִנה? בבית־המדרש הרי חם!

אבא אינו עונה. גדליה חסיד שתקן הוא ואינו מוציא מלה יתרה שאין צורך בה. אינו משיב כלום ומוסיף לשבת ולשנות, כאילו לא היה נמצא כלל בבית קר, בזמן הרע הזה, אלא היה מתחמם לאור השמש באותן הארצות החמות, שבהן הוא שרוי עתה...

הניך הקטן שוכב עם אמו תחת הפרוה ומציץ אל אביו בעיניו השחורות והנוצצות, עיני ילד. הוא רואה את הצל על גבי הקיר יותר מאביו. צלו של אבא מטיל עליו כובד־ראש ו«עצבות». כל הבית הקטן מתמלא דברי קודש, דברי תורה, שאבא הוגה בהם. מתעלם הקור מתוך המטה הדלה עם הילדים העלובים. בתוך האפלולית, תחת נֹגה הצפוי של המנורה, נהפך המשכב להר נורא, להר של ראשי בני אדם... כל ספסל שבור עומד לקום לתחיה. כל זוג מכנסים התלויים על כסא, כל שמלה, כל נעל, כל קדרה, כל שידה־תֵבה לובש צורה של בעל חיים, נהפך לסוסי בר, לבהמה, חיה ועוף. הכל חי. הכל יש לו נשמה. אלה הם גלגולים שנתכנסו ובאו לשמוע תורתו של אבא ועל ידי כך להגאל ולקבל תיקון...

והוא שוכב עם אמא... הוא, נער בן עשר, הלומד גמרא, שכל אחד מהלל ומשבח אותו על מחו החריף, שוכב עם אמא כילדה קטנה. בזריזות רבה מתעורר הנער בן עשר ויושב על מטת אמא, וכדי לסגף את עצמו ולכבוש את יצרו הרע, המשיאו לשכב במטה, הוא מוציא רגליו היחפות אל הקור – קופץ מתוך המטה, לובש בחטיפה את מכנסיו הקרועים, את הכתנת, את «ארבע־הכנפות», לשוא צועקת אמא: «הניך, הלא תתקרר! מה אתה עושה, הניך'ל?» הניך, כאבא, אינו עונה, נוהם נהימה, ואפילו אבא מפסיק ממשנתו רגע ואומר כאילו לעצמו:

– עדיין השעה מוקדמת, שוב שכבו המים קפואים.

הניך עונה גם לאבא לא ישָׁרות:

– אי אפשי בשֵׁנה.

הניך נגש אל הדלי, המים קפואים ואין לו במה ליטול את הידים. אך הוא נזכר במעשה שעשה אבא, הוא נוטל סכין, חותך חתיכה של קרח, נוטל חתיכת הקרח לתוך ידו, זורקה מיד אחת לשניה, הקרח צורב כגחלת אש, צורב תחת הצפרנים כמים רותחים. הניך אוחז בחתיכת הקרח ומשפשף בה ידיו.

– גדליה, ראה־נא, מה הנער עושה?! – צועקת אמא מתוך המטה.

גדליה יודע מה שהנער עושה, רואה ושותק, מפני שהנער עושה כדין.

כעבור רגעים מעטים מתנועעים שני צללים על גבי הכותל, האחד זקן, גדול, רחב, בעל זקן רחב וגבות גדולות ועצומות, והוא מתנועע בקצב, אט אט, בלי חפזון, כמטולטלת של שעון; והצל השני צעיר, פחז כמים, מתנודד ומתנועע בבהילות. ושני קולות עולים: האחד רציני, עצוב, בא מרחוק, כבת־קול, והשני קול רך, בהול, פזיז...

* * *

עד שנת השלש־עשרה או הארבע־עשרה לחייו היה הניך דתי מאד. הוא ירש מאביו יראת־שמים חשאית, שעטפה את רוחו החרישי כטלית. תפלה חשאית היתה תמיד נשואה בקרבו. מילדותו היה לבו מלא ציורי קודש שלמד עליהם בתנ"ך, והציורים הלהיבו את דמיונו והוא שב וחי את חיי החומש, תמונות אברהם יצחק ויעקב, יוסף ואחיו, משה רבנו ויתר גבורי התנ"ך היו בעיניו אנשים חיים. הוא היה שרוי יותר בעולמם של אלו מאשר בעולם של חול, העולם העלוב בביתו. נשמתו, נשמת ילד, היתה מלאה געגועים על כל המקומות הקדושים, על חיי הקודש. הוא האמין במשיח ובגאולה שלמה בכל התֹם והצמאון של נשמתו הרכה, ובכל יום היה מחכה לחיים אחרים העתידים לבוא, כאדם המחכה לדבר שבמציאות ולא בדמיון, כמו שהיה מצפה בימות החורף הארוך והעז לבוא שמחת החג הקדוש והטהור, הוא חג הפסח...

בבית־המדרש, מימי ילדותו, היה רגיל להתפלל בבדידות, בצינעא — לבל יראהו איש, פעמים, בהגיעו בתפלתו לאותם המקומות המדברים על ירושלים, על בית־המקדש, על המשיח — היה בוכה ומתפלל לאלהים בכל התֹם של נשמתו הרכה, כי ירחם האלהים על העולם וישלח את המשיח. אותם המקומות בתפלות, המדברים על ביאת המשיח, היו בעיניו הקדושים, הנאמנים, החשובים מכל, ובהם היה שוהה יותר מבשאר התפלות.

הרגש הדתי העמוק קבל הניך מאביו והוא שהשאיר רושם נצחי על רוחו ועל הנהגתו. אביו היה שתקן. היה מתפרנס מזה שֶׁלִמֵּד תורה לבחורים אחדים, אברכים עשירים, קרא «שיעור» בבית־התפלה. אבל המפרנסת העיקרית היתה אמא, שהיה לה בשוק «מעמד» של סחורות־אריג. אמא היתה סוחבת חבילות גדולות של סחורה: בד, אריג מכל המינים, מבית לבית. בימי השוק היתה לה «חנותה» בשביל האכרים הבאים השוקה. אבא היה עוזר לה בחשאי להוציא את ה«מעמד» אל השוק, להוציא שמה את הסחורה. במכירה לא היה יכול לעזור לה, משום שלא היה מוכשר לכך.

אבא היה שתקן, מעולם, מעולם לא שמעו מפיו מלה יתירה. היה מדבר מלים ספורות, וכשספרו בפניו דברים נוראים, או כשאירע בבית משהו יוצא מן הכלל, ששון או אסון, לא השתומם, לא הביע לא שמחה ולא צער, כאילו אינו נוגע לו שום דבר. ואולם הוא היה אב רחמן. כשקרה משהו לילד, לא היה ישן בלילות, היה יושב וספר בידו ושומר על הילד החולה. הוא לא היה עולה על מטתו קודם ששכבו כל הילדים במטותיהם מכוסים במלבושים הבלויים ובפַּרְוָתו. היה מתעורר משנתו בלילות החורף הקרים בשעת חשכה, יושב ללמוד בחשאי, כדי שלא לעורר את הילדים, ומעולם לא עזב את הבית, לפני יציאתו לבית־המדרש, עד שהבעיר אש בכירים — בטרם תקיץ האם עם הילדים.

הדבר שהפליא ביותר אצל יהודי זה היה דבר מסירותו החשאית והעמוקה לאשתו. אף כי היא היתה המפרנסת, הבקיאה בהויות העולם, והוא היה עוסק רק במילי דשמיא, בכל זאת לא נתן לאשתו לשאת את החבילות, לשאת את הקרשים אל ה«מעמד». הוא היה בונה את ה«מעמד» בשוק, מוציא את הסחורות. — דאבון לב היה לה לפייגה לראות את גדליה אישה עסוק בדברי חול אלו, אך לא יכלה להניאו. גדליה היה סוחב את החבילות כאדם פשוט, ועם ערב, בימי השוק, היה מתיר לעצמו לאחר בתפלת המנחה והיה רץ לשוק לשאת ולהביא הביתה את החבילות.

כשהיתה פייגה באה לביתה לאחר יום השוק עיפה ורצוצה, היתה מוצאת את השלחן ערוך, אש בוערת על הכירים וקדרה של מים חמים עומדת על האָח. חרפה לה, כי גדליה אישה עוסק בכך, והיא נוזפת בו מתוך תוכחת אהבה:

— מי ראה גבר עוסק בדברים כגון אלה?

לפנים, כשהילדים עוד היו תינוקות, היה גדליה יושב עֵר חצאי לילות ליד העריסה ומשקיט את התינוק, כדי שפייגה תוכל לנום. וגם היום, כשהוא שומע אותה גונחת: היא חשה בצלעה או עור ידיה ופניה צורב מחמת השמש השוזף אותה — אין גדליה יכול לְהֵרָדֵם.

הוא קם, חוטב מעט עצים, בחשאי, שאיש לא ישמע, שופת כוס תה, מוזג ומעמיד לה ליד מטתה באין אומר.

וכשפייגה רואה את כוס התה, נכמרים רחמיה עליו על שהוא מדיד שֵׁנה, מבליגה היא על מכאוביה ואינה גונחת עוד.

מעולם לא שמעו בבית הזה צְוָחה או גערה. בין הבעל ואשתו היתה שורה אהבה צנועה ועמוקה, שהיתה כשיר מזמור בלי מלים בחייהם הדלים והענוים. אף דבור אחד בענין זה לא נשמע בינו לבינה. אך כל אחד הרגיש את לב השני, כאילו היו גוף אחד ונשמה אחת. פעמים שהיתה פייגה מביעה את רגשותיה על ידי גערה מתוך אהבה. בשעה שמצאה, למשל, את גדליה אישה עוסק בדברים שאינם לפי כבודו של גבר, דאב לבה על כך, אבל גם תענוג היה לה, כי גדליה אישה דעתו עליה, ורגש חבתה אליו היה מוצא לו בטוי בגערה של חן: «ראו־נא, במה גבר עוסק, זו היא מלאכת אשה ולא נאה היא לגבר». והוא היה משיב במבט חרישי, שהיה שולח לה בצינעא...

ורגש־האהבה החרישי והצנוע, שהיה שורר בין הבעל לאשתו, היה משתקף בכל הבית. הילדים היו קשורים בהוריהם וזה בזה בעֶדנה ורֹך מאין כמוהם.

חיי ההורים עשו רושם עמוק על נפש הניך הקטן והשאירו רושם־עד על תכונת־רוחו.

גדליה היה חסיד גוראי ופעם בשנה, לחג השבועות, היה נוסע אל הרבי לגור. כשמלאו להניך שתים־עשרה שנה, לקחהו אביו עמו לגור, כדי שיראה את פני הרבי לפני היותו בר־מצוה. החצר, הרבי, החג עשו על הנער בן השתים־עשרה רושם עצום. לא מראה הרבי, לא מערכת השלחן, לא התלהבות החסידים הם שעוררו את נפש הנער בכל עמקה, כי אם האחדות, שֶׁבֶת יהודים רבים יחדו במקום אחד, ההשתתפות שבין היהודים. הוא ואביו נזדמנו לפונדק עם מאות חסידים אחרים. הכל שכבו יחדו, שלשה ארבעה במטה אחת, על גבי השלחנות, על הספסלים, הכל אכלו יחדו, בטל «שלי» ו«שלך». הכל היה בשותפות. החסידים העשירים עם העניים ישבו בכפיפה אחת. אחד קרא לחברו בלשון «אתה». ובחצר של הרבי, בשעת התפלה, בשעת הסעודה, היו הכל נדחקים, הכל מתערבים, הכל מזמרים

יחדו, ואיש יניח ידו על כתף חברו, איש יאחז בידי רעהו — והכל נמשכים אל היהודי ההוא, שישב בראש, פניו לוטים בכפות ידיו — והתאנח. וכשהגישו לו אוכל בקערה גדולה, היה בוצע בידו נתח דג או בשר — וטעם ממנו, והשאר היה מסיע לפני החסידים, שהתחילו חוטפים מתוך הקערה. אחד לחברו הושיט כזית שיריים מן המאכל שנגע בו הרבי. וכשפתח הרבי בדברי תורה, התלכדו הכל כאיש אחד, כגוף אחד והטו אזנם לשמוע מה שאומר הרבי. וכשפתח אחד מן המסובים בניגון, היו הכל קולטים אותו ועונים אחריו ושרו יחד. וכשיצא מי שהוא בריקוד, היו מתאחזים זה בזה, עשיר אחז בָרָש, אחד דחף את חברו לתוך העיגול, איש תפס במעילו של רעהו ומשכו, אחזו זה בידי זה, סחבו בכתף, וכלם רקדו יחד.

כך חיו יחד חמשה ימים, הכל היו מעורבים זה בזה, משפחה אחת, חג אחד.

נדמה לו, כי אבות אלו, היהודים הטרודים, הסחופים, המושכים בעול ה«פרנסה», נהפכו והיו לילדים. העולם כלו יצא לחפשי. «שב הביתה מן החדר» ונפטר מענשו של הרבי.

ככה יהיה כשיבוא המשיח — הרהר הנער. אך אז יגאלו כל היהודים מכל העולם, ולא רק היהודים, אלא כל באי עולם יהיו כך, כולם יֵשבו יחד, ילונו בפונדק אחד, יאכלו יחד, ישמחו יחדו, יזמרו וירקדו יחד. המשיח יהיה הרבי, כל באי עולם יהיו החסידים — כל באי עולם! גויים לא, הגויים יִתַּמּו מן הארץ — בני העולם כולו יהיו יהודים.

ובכל התלהבות נפשו, בכל הרגש הדתי של נער תמים התחיל הניך מקרב את ימות המשיח, היה יושב בתענית חצי היום, מתפלל ארוכות ובדבקות, מְכַוֵּן כל מלה — ולבו האמין, כי כל יום עובר מקרב את הקץ, והוא הולך ובא, הולך ובא המלך המשיח...

ופעם אחת נחרב כל עולמו — אפסה כל תקוה, גזה כל האמונה.

נפתחה הרעה מתוך שאלות שונות, שהיו מנקרות במחו של הנער עוד בימי ילדותו, בתחילה היה מתירא להגות בהן ובקש לְיַשבן בתירוצים המקובלים.

על השאלה הראשונה של כל נער מאמין: «מדוע יש בעולם מצוה ועבירה?» היו משיבים לו תירוץ, כל «מגיד» שבא לעיר לדרוש דרשה, כל ספר־מוסר היה משיב, כי את הבחירה נתן אלהים בידי האדם.

אבל מתוך שאלה זו בא לשאלה עמוקה יותר, שהיה מפחד עד אז להגות בה.

«למה ברא אלהים גויים ויהודים? לשם מה באו דתות שונות? אם הוא כל יכול, מפני מה לא עשה, שהכל יאמינו בו? ושוב, אם לא עשה כך, במה חטאו הגויים אם גויים הם? למה נגזרה עליהם כליה?»

ועצם השאלה גופא, שהיה מתירא לגשת אליה: מי יאמר לנו, כי האמת היא בידי היהודים, כי הם העובדים לאֵל היחיד והמיוחד, הלא הגויים רבים במספרם מן היהודים, הרי כל העולם גויים — והיהודים הם המעט, ומי יאמר לנו, כי היהודים הם היחידים היודעים את דרך האמת?

אחר־כך באה השאלה: לשם מה התפלה? מה צורך לאלהים במצוות שאני מקיים? למה לו ברכותי ותשבחותי? הנסיון הראשון היה לדלג על התפלה — ושום דבר לא אירע, העולם לא נחרב, והוא לא מת...

לא היה לו איש לדבר עמו בענינים אלו. עם אביו לא היה רגיל בשיחות. אבא היה שותק. פעם או פעמים נסה לשאול את אבא, אך הלה השיב לו קצרות:

— אדם מחויב להיות בעל אמונה...

— ומה יעשה אדם, אם אין לו אמונה?

שתק אבא.

הרבי שלִמדו תורה, כשנסה הנער לשאול שאלה מעין זו, סטר לו ואמר:

— מובטחני, שלא תצא טובה ממך.

בחור אחר, מתמיד, שמפיו למד הנער פרקו בבית־המדרש, השיא לו עצה:

— יש לקרוא בספרי מוסר.

קרא בספרי מוסר. הספרים אמנם נסו לתרץ את כל הקושיות, אך הקושיות חזרו ובאו אחרי התירוצים.

זמן רב נתגלגל הניך כמו בעולם התוהו. אלה היו שנות עמל וצער. עולם הילדות שהיה לו היה לחרבות ואחר לא נבנה במקומו. הוא נסה להתפלל, להשכיח את נפשו — לשוא. תפלתו אינה תפלה, תורתו אינה תורה. אולי היה עוד מציל את נפשו מתוך ים הספקות, שצלל בו — לולא הזמין לו חבר, מיושבי בית־המדרש, ספרי אפיקורסות בלשון הקודש, ואלה חזקו את ספקותיו ונטלו ממנו את שארית האמונה שהיתה עוד בלבו.

התהלך הנער אובד עצות. לא היה איש שיתפוש בידו ויורהו את הדרך. פעמים שנזדמן לידו ספר, שהורה משהו, שהפיל קו־אור על דרך אחרת, אך עד מהרה נעלם האור, והדרך שבה להיות שרויה באפלה כשהיתה.

לבית־המדרש היה הולך מתוך הרגל — היה לומד, מתפלל, משום שלא היה ענין אחר לטפל בו, אך הלב היה ריק ותכלית החיים גזה ואיננה.

איך אפשר לחיות בלי משיח?

אבא הרגיש בדבר, אך כדרכו — שתק. אולם ניכר היה, שמסתכל הוא ורואה, מפני שפעם אחת בערב פלט מפיו דבור בעלמא:

— באין תכלית, כיצד אפשר לחיות?

אבל מאַיִן יקח אדם תכלית? אַיֵה הדרך אל התכלית? כלום לא בקש אותה למן היום הראשון שאבדה דרכו?

היה שוכב ימים שלמים – בימות הקיץ בחורשה ליד בית־העלמין, ובימות החורף בעזרת נשים או בביתו של מלמד הדקדוק – וקורא ספרים חצוניים. למד את דקדוק הלשון הרוסית בסתר מפי הסטודנט הליטאי שהיה מורה. קרא בספרי סמולנסקין, מאפו, עיין לפעמים גם בספר רוסי. מה פשעו ומה חטאתו, כי לא מצא את ה«תכלית»? והרי היא ישנה במקום שהוא, אם לא כן הן לא היה העולם מתקיים.

בעת ההיא בא לעיר אברך אלמוני מז׳וכלין, שהה בעיר יום או יומים, נכנס לבית־המדרש ונסה לבוא בדברים עם הבחורים. אחרי כן קם וערך עמו טיול בחורשה וסח לו על דברים הנעשים בכרכים, על האמת והצדק, על האהבה לבני האדם ועל זה שהכל תלוי בכחו של האדם וברצונו. ונוסף לדברים שבעל פה השאיר ספרים אחדים ודוקא באידית. הספרים האלה הם שחוללו מהפכה במחשבותיו של הניך. הוא ידע את הדברים, ובכל זאת לא ידעם, והלא הם גלויים וידועים כל כך...

שנים מן הספרים היו משל פרץ: ה«שטריימיל» ו«בונצ׳י דום».

ה«שטריימיל» לִבֵּן כמו בְּרִצְפָּה את השארית האחרונה של האמונה בקדושת הדת והשאיר בלבו פצע גלוי... ו«בונצ׳י דום» בא לנטוע במקום הזה נטע חדש ולרפא את הפצע...

באותה ההתלהבות ובאותה התמימות הקדושה, שבה האמין במשיח, התחיל מאמין במשיח החדש, שיביא גאולה לבונצ׳י.

בן חמש־עשרה היה הנער, ובשנת החמש־עשרה לחייו כבר נחרב לו עולם אחד – ועולם חדש נברא לו.

הניך בא ללמד אומנות. הוא למד מלאכה אצל גציל המדפיס וכבר הרויח עשרים וחמשה רובל ל«זמן». בבית הוריו נחשב הדבר לאסון, כי פסק הנער מתלמודו. ואולם האב, כדרכו, שתק. גרוע משתיקה היה זה, שהוא לא ראה אותו. ישב עמו בבית אחד, סעד עמו על שלחן אחד – והאב חדל לראותו. ידע האב סגולה זו שלא לראות מה שלא רצה לראות. הוא לא שאל אותו למעשיו, לא פנה אליו בדברים, כאילו איננו כלל בבית. והאֵם? האם הוסיפה עוד דאגה אחת על דאגותיה, ועל אנחותיה בלילות נוספה עוד אנחה – כי בנה הלך ונעשה בעל־מלאכה.

באותו הזמן התודע הניך אל דבורה.

פרק ששי

הראיון הראשון

ה„התודעות" הרשמית בין הניך ודבורה'לי נערכה באחד הימים הבהירים, בשבת אחרי הצהרים, בגן־הפירות של איטל. הדבר היה באחד מימי תמוז.

השמש האירה, והתפוחים והאגסים הבשילו על העצים. העכבית וענבי־השועל כבר בשלו, השזיפים עודם בוסר והדובדבנים כבר אפסו. בחורי העירה עם ספריהם תחת בית־שחיָם טיילו בשדרה אחת, ובחורות העירה הלבושות שמלות־משי מגוהצות וספרים תחת בית־שחיָן טיילו בשדרה השניה, עם סוכת הנצרים, שעמדה ליד עץ האגס הגדול, נפגשו שתי השדרות, ותמיד אירע הדבר, כי במקום הזה נפגשו הבחורים והבחורות משתי השדרות. עם פגישה ראשונה לא דובר דבר ורק מבטים זורקו. בפגישה השנית פתח אחד הבחורים בצחוק, פרצו הבחורות בקול צריחה ועברו בחפזון. משהגיעה פגישה שלישית שלח בחור נועז אֹמֶר אל הבחורות: „נושרים דובדבנים אדומים מן העצים", ובחורה נועזה ענתה לעומתו: „תפוחים ירוקים בֹּסֶר הם". ובפגישה הרביעית עמד ליביש התפרן, ששהה חצי שנה בלודז וידע להתהלך עם בחורות, עִכֵּב את הבחורים והתחיל „מציג" את אלה, שלא ידעו זה את זה.

את הניך ליפסקי מצדו הציג ליביש התפרן.

את דבורה זלוטניק הציגה מצדה חנה'לי הפוזמקנית, שכבר התודעה אל הבחורים.

דבורה'לי היתה אז בת שש־עשרה, אך אומנותה, תופרת עומדת ברשות עצמה, שִׁותה לה „עמדה סוציאלית". הבחורות הבוגרות התרעו אתה. בת שש־עשרה, עם המשא הכבד הרובץ על שכמה הרך מימי ילדותה, היה מראה פני דבורה'לי כמו שהיה אז, כשראינוה בפעם הראשונה. קומתה גדלה מעט, אך פניה כפני תינוקת נבונה. לשוא אמרה אמא לאסור את שערה המתולתל והפרוע בכבלי שתי צמות. לא הועילו גם שני סרטי־המשי האדומים, שבהם קלעה אמא את השערות. השערות שאתמול, לפני קבלת שבת, רוחצו באגן מים רותחים, נשמטו היום מן הצמות וירדו, כעשבים רכים, כצמח דק ועדין, על פניה, האפילו על מצחה ועל עיניה. דבורה'לי הוכרחה לסלקן מעל עיניה בנענוע ראש. היא היתה קטנת קומה לפי שנותיה ומראֶהָ כתינוקת שהתחפשה לגדולה...

מאז התחיל הבחור הגדול שולח כסף מאמריקה ומשעה שמשה'לי שור התחיל מכניס ומביא הביתה מן השוק, היתה אמא מלבישה את דבורה'לי בגדים נאים. „הרי היא בחורה" — טענה אל אנשיל אישה, ודבורה'לי נעלה ברגליה נעלי

שבת לתפארה וגם – פלא על כל פלא – לבשה שמלת שבת עשויה «לפי המודה האחרונה» עם כֶּסֶת גבוהה מאחור ועם חזיה מגוהצה מִפָּנים.

בפעם הראשונה בחייה התודעה דבורה׳לי אל בחור. אמנם היא ידעה והכירה את הבחורים זה כבר – וכי מי לא ידע את רעהו בעיר הקטנה? – אך בפעם הראשונה בחייה «הוצגה» לפני בחור. היא לא ידעה מה לעשות, מה לדבר. פניה חורו כסיד, רקותיה התחילו דופקות ועל צוארה התכוצו גידים כחולים, אשר הבהיקו בעד עורה השחרחר. לבה הלם, עד כי אפשר היה לשמוע הלמותו. אחרי כן התאדמה ושוב חורה. לבסוף נזכרה, כי לבושה היא שמלת־השבת החדשה, העשויה לפי «האפנה האחרונה», סמכה על הכסת שמאחור ולבה נרגע...

יותר ממנה התבלבל הניך. הניך ליפסקי, זה שהיה «גדול» אצל הבחורים, שהכל יראו לפתוח פה במעמדו, משום שהניך ידע הכל יותר מכל חבריו – בא במבוכה גמורה בחברת נערות. הוא לא יכול להביט ישר בפני נערה ותמיד השפיל עיניו לארץ וְדִבֵּר – כאילו «לחש סוד באזני העכברים». הוא עמד נבוך כמו דבורה׳לי – פניו אדומים, חִוְּרים, בידיו הגדולות וצוארו הארוך והמתוח – וְחִיֵּךְ חיוך אֱוִילִי.

בתחלה הלכו הכל יחדו, כל הבחורים עם כל הבחורות, וליביל התפרן עם חנה הפוזמקנית נהלו את השיחה להוציא את כלם. אך מעט מעט נפרדו מתוך החבורה «זוגות», כל אחד מצא לו «בת זוגו», נטו והלכו להם בנתיבות מיוחדות. היחידים שנשארו היו הניך ודבורה׳לי, שניהם נזדמנו לתוך «החבורה» בפעם הראשונה ועדיין לא ידעו מה לעשות.

זמן רב טיילו שניהם בין השדרות בלי הוציא דבור מפיהם. לבות שניהם דפקו, עיני שניהם הביטו לצדדין, ושניהם לא ידעו במה לפתוח. דבורה׳לי סמכה על שמלתה החדשה שלבשה ועל נעליה החדשות, והניך סמך על הצוארון של גומי, שלבש בפעם הראשונה לשבת לשם הטיול בגן...

בעברם על פני עץ־תפוח מסובל פרי נענעו אותו שלא בכונה, ותפוח אדום וגומל נשר מן העץ והתגלגל לרגליהם. הניך הרים את התפוח. שעה ארוכה אחזו בידו, כאילו לא ידע מה לעשות בו. פתאום הושיטו לדבורה׳לי בלי אֹמֶר.

הנערה נבהלה, נתביישה לקבל את התפוח ונתיראה לסרב, שלא תראה «כבת־כפר», קבלה את התפוח באין אומר גם היא ולא ידעה מה לעשות בו.

– דבורה – פתח הבחור – רוצה הייתי להפגש עמה לבדה – ובשעת דבורו הביט לצדדין.

– מדוע זה לבד? – שאלה דבורה׳לי ולא הבינה כונת דבריו.

– רוצה הייתי להפגש עמה לחוד באין איש עמנו.

דבורה׳לי שתקה.

– יש לי דבר אליה – הוסיף כעבור רגע ארוך.

– מדוע לא? יכולים אנו להפגש – ענתה דבורה׳לי מתוך דפיקת לב.

שעה ארוכה שתקו שניהם, כאילו עשו יחד מעשה פשע. דבורה׳לי היא שהזכירה את דבר «הראיון».

– והיכן נפגש? – הזכירה לו הנערה.

– היא תצא אל טחנת־המים העתיקה, שם אחכה לה.

דבורה לא ענתה, עד מהרה נגשה חברה ושאלה:

– מה אתם משוחחים? דבר סוד? הה, סליחה.

– לא, אין סודות. שיחה סתם – מתנצלת דבורה.

כל הדרך בשובם הלכו כלם יחדו הבחורים עם הבחורות. הפוזמקנית שרה שירי, והניך עם דבורה לא מצאו שעת כושר לְהִדָּבֵר. אך כשהגיעו אל השדרה, אשר שם נפרדו, הושיטו כלם, כפי המנהג המקובל, יד זה לזה. וכאשר הושיט הניך ידו לדבורה׳לי, הזכירה היא ראשונה.

– כן – הוציאה מפיה פתאום ובדרך שאינו רגיל. «כן» זה היה מצלצל שעה רבה אחרי כן באזני הניך, כמנגינה נעלה. נדמה לו, כי ב«כן» זה גנוז יופי וחן במדה מרובה כל־כך, עד שהפה אינו יכול לספר.

היא אמרה «כן» – חזר אלף פעמים בתוך נפשו בניגון,

היא אמרה «כן» – פזז ברחובות הצרים כעז, עד שיכל היה לחבק ולנשק את כל העולם... הו, לו היה בידו לספר למי שהוא...

בלילה ההוא נדדה שנת שניהם. רְאִי קטן היה לה לדבורה בגנזיה, והיא מרטה ומרטה אותו והסתכלה בו באין רואה. היא קלעה יפה־יפה את שערותיה המפורדות והמתולתלות בטרם עלתה על משכבה וכבלה אותן בסרט האדום שלא תתפזרנה. והניך כבס את הצווארון של גומי, לפני שכבו במטתו.

ממחרת בשבתה על מלאכתה, היתה דבורה׳לי מוכרחה שלש פעמים לְפַתֵּחַ תֶּפֶר־טעות שתפרה בכתנת־הנדוניה של חנה־רייזיל. אמא טענה כל היום, כי מי שהוא הזיק אותה, חלילה, בעין־הרע, משום שמראה פניה כאחוזת קדחת. לחייה לוהטות. ואבא אמר, כי זה כבר ידע, שהבחורה אינה בקו הבריאות.

– זה כבר התבוננתי וראיתי, כי אירע מה־שהוא לבחורה, אלא ששתקתי.

– אנשיל, הלא מפחיד אתה את לבי, מה ראית, מה? – שואלת שרה־רבקה.

– כי מהלכת היא, כאילו תקפוה «שדים».

– דום נא, דום, על ראש השונאים יחול!

משהגיעה שעת בין השמשות נחפזה דבורה׳לי ונגשה אל הראי שבבית, שהותקן על־ידי הזכוכית של הארון, שתלו מאחוריה מעיל שחור של אמא (זו היתה המצאתו של משה׳לי שור). עמדה והסתכלה וחזרה והסתכלה, קלעה את שערותיה ושזרה לתוכן את הסרט האדום החדש, סרט של שבת. אמה חקרה ודרשה: «מה קרה? מה יום מיומים?» (נס גדול, שאבא לא היה בבית – הלך להתפלל ערבית). דבורה׳לי לבשה מעיל של שבת ויצאה לטייל «אל השדרות» — כך אמרה.

עם מקום־הציון, המוביל אל הטחנה, עמד וחכה לה. הוא היה ענוד צוארון של גומי, שזה עתה עלה מן הכביסה, ומין סרט קשור כעניבה מעשה אמן. יגע ומצא לו מקל תפארה, שהוצא מתוך שמשיה, ובו עשה נענועים מעשה גנדרן.

כשראה אותה הולכת ובאה, רכס פעם אחרונה את קפוטתו הפרועה, הפשיל פאותיו אחורי אזניו, נטל בידו את המקל מעשה מתהדר ורץ לקראתה בחפזון. נגש אליה, עמד פתאום ובת־צחוק הופיעה על פניו.

— דבורה׳לי – קרא והפסיק.

היא לא ענתה.

עד החורשה הלכו שניהם ושתקו. כשהגיעו עד טחנת־המים וישבו על גבי קורת העץ, פתחה הנערה לדבר.

– למה קרא לי? – שאלה מתוך רוגז נערות.

– סתם – ענה בחיוך.

– מדוע קרא לי לבוא? – חזרה ושאלה.

– סתם.

– האם קוראים לאדם על לא דבר? – אמרה.

– יש עם לבי לקרוא משהו לפניך – קרא הניך לאחרונה.

– מה יש לו לקרוא לפני?

– שיר.

– שיר? – חזרה דבורה בשאלה.

– כן, שיר יפה מאת משורר חדש.

– יקרא נא.

הניך הוציא את השיר, שנדפס בקובץ יהודי חדש שקבל. בשיר דובר על האביב, על חודש זיו, גם נרמז בו דבר «החופש». עם קריאת השיר נחה הרוח על הניך והוא מצא ידיו ורגליו.

– האם תבין, לָמָה «הוא» מתכון במלה אביב?

– לא, איני מבינה כלום.

– כונתו היא לא לאביב סתם, «הוא» מתכון «לחופש»... לזמן שבני אדם יפרקו מעליהם את כבלי העבדות... כאשר יגאלו את עצמם, כאשר יעבור «החורף» והאביב יבוא, והמים יחלצו מן «הקרח» המעיק עליהם, עתה היא מבינה, מה כונתו «הוא» בשירו?

– לא – נענעה דבורה׳לי בראשה.

– «הוא» מתכון לאותו הזמן, שבני אדם יפרקו מעליהם את הכבלים, ששמו עליהם העריצים, שיסירו מעליהם את עול העבדות, אז יבוא «האביב», החופש הנצחי יזרח בעולם, עכשיו היא מבינה?

– כן – נענעה דבורה׳לי בראשה, פתאום חדל מקרוא ושקע בהרהורים.

– במה הוא מהרהר? – שאלה.

– לא כלום – ענה הניך.

– היודעת היא, למה קראתי לה לבוא? – שאל פתאום.

– לא – ענתה דבורה׳לי בנענוע ראש ונבהלה מפני הדברים, שהניך עומד לדבר אליה.

אך הניך לא יסף לדבר.

– ומדוע לא יאמר לי זאת?

– לא, עדיין לא הגיעה השעה, אין בידי עתה לספר לה – נמלך הניך – זהו ענין חשוב מאד, החיים והמות בידו.

הדברים הטילו אימה על דבורה, אך שמח שמחה, כי הניך עומד לספר עמה בענין חשוב אשר כזה, ש«החיים והמות בו», היא לא הרהיבה עֹז לשאלו, מה טיבו של הענין הזה.

אחרי כן שתקו שניהם שעה ארוכה, הלילה ירד אט ודומם, מתוך החורשה עלו יריעות ועטפו את העננים, השמש שקעה בארץ נכריה, ושארית האודם טבעה בנהר תכלת, שהציף חצי הרקיע, ירדה עצבות לעולם...

זמן רב ישבו שניהם והביטו אל נהר התכלת ברקיע, הבולע כל ענן בהיר, והעולם עוטה קדרות יותר ויותר.

איש מהם לא דִבֵּר מאומה, ואיש לא הביט אל רעהו, כאשר קמו סוף סוף לשוב העירה, מצאו וראו כי הם אוחזים זה ביד זו...

פרק שביעי

למען הענין הקדוש

חיים חדשים באו לה לדבורה, חיים מלאים צפִיָה, משהו עלה ופרח בדמה הצעיר, דבר שלא ידעה מהו, חלומות, אשר לא ידעה, כרכו יריעות תכלת מסביב לנשמתה... היא ישבה ליד מכונת־התפירה ורקמה כתנות לכלות, ליולדות, ועם כל תפר נרקם חלום, חשק...

עם ערב בשעה שלבשה את בגדיה לצאת אל השדרות לטייל – כמו שאמרה לאמה – הלכה אל הציון במבוא העיר, שם חכה לה הוא, מקלו בידו, ספר חדש בכיסו, ומתוך חיוך בישני רץ לקראתה, נגש ועמד, אחרי כן הלכו שניהם באין ומר אל הקורה ליד טחנת־המים הישנה, שהיתה חבויה מאחרי עצי הצפצפה.

כל פעם אשר יצאה ובאה אליו היה לה הדבר שירה חדשה, כל פעם שקרבו שניהם דומם בלבות דופקים אל הטחנה היה הדבר «משחק אהבה» חדש, ששון חדש של «חתן וכלה»...

הם לא דברו מאומה, בהגיעם אל הקורה, היה הניך מוציא מחיקו בבישנות את הספר ושואל:

– דבורה, היש לה רצון לשמוע?

– כן – היתה עונה.

והניך היה פותח בקריאה מתוך הספר, מפרש ומבאר לה, חיי הניך היו נתונים בתוך הספרים, ובשעה שעמד בתוך קריאתו התעוררה נפשו, חלפה בישנותו, דומה היה, כי מדבר הוא אליה מה שהיה בלבו לדבר – על ידי הספרים...

היא הבינה ולא הבינה אותו, אך כלום יש צורך להבין? קודש היו לה ספרי הניך כמו התורה לאמה, והיא הביטה אליו בגאון ובכבוד, תקף אותה רגש של יראת כבוד מפני הניך ולבה היה מלא תודה על כל דבור ודבור שחלק לה, על שהוא מטייל עמה, על שהוא קורא לפניה, והיא לא הבינה מפני מה הוא עושה זאת.

וכמו אביה בעיני אמה, בשעה שהיא שומעת את קריאתו בתורה, כך הוא הניך עם ספריו בעיני דבורה...

פעם בערב, ליד הטחנה, אחרי קריאתו לפניה, ולב הניך טוב עליו, פתח ואמר אליה:

– דבורה, רוצה הייתי לדבר עמה באיזה ענין, בענין חשוב וחמור עד מאד, זה כבר היה בדעתי לדבר, אך לא ידעתי אם יש לי... איני יודע אם יש ברצונה... היש לי לדבר? – שאל.

– כן, ידבר־נא – ענתה מתוך דפיקות הלב.

– אל־נא יעלה על דעתה, כי החיים הם ענין קל. החיים הם ענין חמור, חמור מאד. וכל אחד יש לו חוב ועליו לפרוע את חובו. האם היא מבינה לי?

– כן – נענעה בראשה, אף כי לא הבינה.

– היש עם לבה ליטול על עצמה את החוב? איש לא יכריח אותה לכך, ורק מרצונה הטוב.

– מה החוב הזה? – שאלה.

– חוב «למען הענין הקדוש».

– מה טיבו של «הענין הקדוש»? – שאלה.

– «הענין הקדוש» היא המהפכה.

– המהפכה? – שאלה דבורה׳לי ונבהלה.

– כן – ענה הניך בבטחה וכל בישנותו כדרך חתן חלפה – החופש, החופש הגדול לכל בני האדם – זהו «הענין הקדוש».

דבורה׳לי נשתתקה מאימת המלים. היא נתנה בהניך את עיניה הגדולות, וכל הרצינות של נשמתה הרכה היתה תלויה במבטה זה. מחמת פחד ורצינות לא יכלה לפתוח פה.

– היש גם עם לבה ליטול על עצמה את «החוב», כמו כולנו, «למען הענין הקדוש», «את החוב למען החופש לכל בני האדם»?

– ומה צריך לעשות האדם הנוטל על עצמו את החוב «למען הענין קדוש»? – הוציאה ־ בורה׳לי בגמגום את המלים האחרונות, כאילו התיראה לחלל בשפתיה את הדבורים הקדושים, והביטה אל הניך מתוך תחנונים, כי יורה אותה הדרך.

– על האדם להיות מוכן לפרוע את החוב בכל זמן.

– בכל זמן? – חזרה דבורה׳לי על המלים האחרונות.

– ואפילו בחייו – פסק הניך.

– ואפילו בחייו? – חזרה דבורה׳לי מְכַנִּית על הדברים בחרדה.

– היא מבינה כונת דברי?

– כן, אני מבינה – ענתה דבורה׳לי.

– והיא מוכנה לפרוע את החוב בחייה?

דבורה לא ענתה במלים, מחמת פחד, אך היא נענעה בראשה לאות הן.

– ואם ידרשו ממנה את חייה «למען הענין הקדוש», האם תהי מוכנה להקריב את חייה? – שאל הניך ישרות.

דבורה׳לי חשבה, כי דורשים ממנה את חייה מיד למען «הענין הקדוש», היא היתה נכונה להקריבם תיכף במקום הזה.

– כן, את חיי אתן למען «הענין הקדוש» – קראה דבורה׳לי בקול רועד וצנוע, כאילו עמדה אותה שעה בבית־הכנסת לפני האלהים.

– ובכן אח ואחות אנו – הושיט לה הניך את ידו.

שניהם הושיטו יד זה לזו בכל האמונה ובכל הקדושה ובכל הטהרה של נשמותיהם הרכות.

– בשבת אציג אותה בחורשה לפני החברים – קרא הניך.

– טוב – ענתה דבורה׳לי מתוך הכרת טובה במדה מרובה.

– אך דבר אחד עליה לזכור, כי מכיון שנכנסה ל«מפלגה», מחויבת היא לדעת לשמור סוד, לבלי לגלות את הסוד, גם אם יש סכנת נפשות.

– גם אם יש סכנת נפשות – נענתה דבורה׳לי.

רגע אחד שתקו שניהם.

שמחה לא נודעה תקפה את שניהם, מתוך שמחה נעתקו מלים מפיהם, כי לא ידעו מה לדבר. הניך רק נפנף במקלו באויר.

– טוב, טוב! – קרא אל עצמו.

– מה טוב? – שאלה דבורה׳לי.

– הכל טוב, החיים, העולם, כדאי לחיות ויש בעד מה למות, לא כך?

– כן – ענתה דבורה׳לי.

אחרי כן פתחה דבורה׳לי פתאום:

– ולמה הוא קורא לי «היא», אם אח ואחות אנו?

– כן, יפה אמרה, אין לנו עוד לדבר בלשון «היא», אלא בלשון «אתה».

אך הניך לא יכול להוציא מפיו «אַתְּ», את זה ידעה דבורה׳לי לעשות והיא שהיתה הראשונה שאמרה לו: «אתה».

– הניך – פתחה ואמרה – הרי אני מאושרה, כי נפגשתי עמך, הגם אתה מאושר? – ואולם היא נבהלה כל־כך מפני לשון «אתה», עד שלא יכלה לגמור את המאמר, ועל ה«אתה» השני דלגה.

שעה ארוכה לא ענה הניך. אחרי כן הביט לצדדין וגמגם:

– ודאי שאני מאושר...

שניהם נתאדמו ואחרי כן החורירו, ולבותיהם דפקו בקול רם, עד כי כל אחד שמע דפיקת לב משנהו.

כך ישבו שעה ארוכה שרויים בתוך שתיקה. ופתאום קרה הדבר – דבורה׳לי חבקה את הניך ונשקה לו.

לו נפתחה האדמה לעיניהם, היו שניהם מתחבאים בנקרותיה מפני עצמם. ופתאום פרצו מתוך עיניה של דבורה׳לי דמעות גדולות. תחילה נסתה להסתירן בכפות ידיה, במטפחתה, אך לא יכלה. היא שמה ראשה על כתפו של הניך ובכתה.

הניך החליק בידו את שערות ראשה, בלי הבט אל פניה:

– למה היא בוכה, דבורה׳לי? למה היא בוכה?

– איני יודעת – השיבה דבורה׳לי מתוך התיפחות.

כאשר נרגעה דבורה׳לי כבר היה חשך־אפלה. שניהם שבו העירה שותקים. אך בטרם נפרדו זה מעל זה, נענה הניך פתאום ואמר:

– למען «הענין הקדוש» יש להקריב הכל, גם את «האהבה». המבינה היא, דבורה׳לי?

– כן, אני מבינה – ענתה דבורה׳לי כנאשמה.

ואחרי כן הרהרה כל הלילה בדבר, עד כמה לא הגונה היא, כי לא יכלה לכבוש את עצמה וחללה את «הענין הקדוש» על־ידי חטא «אהבתה».

* *
*

החרטה יסרה אותה כמו בשוטים על אשר חללה את «הענין הקדוש» באהבתה. הניך הואיל לגלות לה סוד קדוש. הניך העלה אותה לעולם אחר, עולם עליון, עולם נאה, והיא חללה אותו ב«אהבתה» הטפשית.

ואף כי האמינה, כי הדבר שאירע אתמול ביניהם היא היא האהבה האמתית, «האהבה הקדושה», שעליה קראה בספרים, והנשיקה שנתנו זה לזו קשרה את לבותיהם, ארשה אותה לעולם, עד נשימתם האחרונה – אך מה ערך יש לה, במה נחשבה האהבה «הסוררה» שלה לעומת «הענין הקדוש», אשר הניך הביאה בסודו?

בערבים שבאו אחרי הדברים האלה לא יצאה עוד דבורה׳לי אל טחנת המים. היא התבישה להפגש שוב עם הניך פנים אל פנים. וברי היה לה, כי חדל הניך מחכות לה, והכל תם ונשלם.

וכאשר ראתה אותו ביום השבת בגן עם חברים, דפק לבה, והיא נתביישה ונתיראה להביט אל המקום אשר הוא שם, לבל תפָגש עם מבט עיניו.

אך מה נפעם לבה, כאשר נגש אליה הניך ואמר לה בלחש:

– דבורה׳לי, יש לי דבר אליה.

היא התאדמה ועשתה עצמה כאינה שומעת את דבריו. החברות והחברים עמדו מסביב, וכלם הלכו יחדו.

אך כל החברים והחברות ידעו, כי בין הניך ודבורה׳לי «שרויה אהבה», ומתוך חבה סבבו את פני הדבר, כי יטַיֵל הניך עם דבורה׳לי, הם נטו מפניהם והשאירו אותם לבדם.

– מדוע לא יצאה אל טחנת המים? ערב ערב חכיתי לה – קרא הניך.

– אני מבקשת ממנו «סליחה» – השתמשה דבורה׳לי בנוסח של הרומנים שקראה, בנעצה עיניה בקצות נעליה.

– על מה? – שאל הניך.

– על של אז, הוא יודע על מה.

– הן עלי לבקש «סליחתה» – השתמש גם הניך באותו נוסח.

– היום יש אספה ביער, היש ברצונה לצאת עמדי? היום ישמיעו «חדשות» חשובות, רוצה אני להציג אותה לפני החברים – קרא הניך.

דבורה׳לי הרימה עיניה אליו ובעיניה היה גנוז מבט של תודה.

– איני יודעת, אם אבוא – ענתה בגמגום.

– מדוע? האם התחרטה? – שאל הניך.

– חלל חללתי את «הענין הקדוש».

– אני הוא שחללתי את «הענין הקדוש» – השיב הניך והשפיל קולו.

ושוב נשתתקו שעה ארוכה.

– התבוא? – שאל הניך.

– היש לי לבוא? – חזרה דבורה׳לי ושאלה.

– כן, בוא תבוא, אנכי אחכה לה ליד הדרך, ליד דרך המלך.

והנה קרבו ובאו החברים והחברות והשיחה נפסקה.

פרק שמיני

הראיון האחרון

זה פעמים אחדות עבר הניך על פני ביתו של אנשיל ושלח מבטים כמוסים דרך החלונות, שוילאות לבנים פרושים עליהם, בצל, שהשתקף על גבי הוילאות, הכיר הניך אותה, דבורה׳לי ישבה ליד החלון וקראה בספר.

הוא הכירה על פי הצל, ראה את הצל מתנודד על גבי הוילאות, את שער ראשה העגלגל, המורד אל הספר, ואת שתים שלש הקְוֻצות שנשמטו מצמתה וירדו על לחייה, בעברו שוב פעם, ראה בעד סדק הוילאות את ערפה, לא בצל, כי אם בעצם, כשהוא מורכן ועליו שוכנת צמת שערותיה, בפעם אחרת ראה חלק מפניה, את הסנטר הסמוך על ידה, ושוב ראה את צלה, בבואה שלה, את כל גופה המלא

חן, כאילו השתקף בראי המים. נעים היה לו יותר לראות את הצל מאשר את הגוף עצמו. נדמה, כי בתוך הצל היה גנוז מנפשה, מרוחה, יותר מאשר בתוך עצמה...

כל פעם שעבר הניך על פני הבית והציץ בעד החלון הלם לבו מאושר וששון. נדמה לו, כי הוא נתעשר במשהו. וכל פעם שראה חלק מראשה, מפניה, או את ידה, או גם את צלה גלה בה גיל חדש, חן חדש, והוא ראה את עצמו מאושר.

היא לא ידעה, כי מסתובב הוא בסימטא לפני פתחה. וכאילו להתגרות בו, נדמה, ישבה דוקא ליד החלון ואור העששית שהדליקוה עם ערב נפל עתה על פניה ועזר להבליט יותר בתוך צלה את כל החן וכל הנוי, שהיה שרוי על ראשה, את כל העצבות הצפונה בריסים התלויים על גבי עיניה, ואת כל הרחמים שעורר צוארה הרך...

וכל זה תואר יפה על הצל שעל גבי הוילאות הלבנים – והכל יצא בצורה בולטת, בשעה שהרכינה ראשה על הספר והשקיעה עינים בדפים, וכל חן גופה זרם ובא כזמר לתוך עורקי הניך הפתוחים והרוה בששון את צמאון נפשו העורגת.

היה ערב סתו מוקדם. הימים ימי התוגה. הערבים הקדימו לרדת, ועם הערבים ירדו לעולם געגועים ועצבות. כל התוגה של הימים הנוגים רובצת כרוח רעה בתוך האויר ומעיקה ומחניקה... כל לב עורג ושואף ומבקש תכלית. תוקפת את הנפש חרטה, חרטה על הימים שעברו ואימה מפני הימים העתידים לבוא.

וכשבאו ערבים כאלה, כשרבצה העצבות על הנשמה, היה הניך בורח אל סימטת בית־המדרש ומסתובב לפני ביתו של אנשיל, להציץ בעד אחד החרכים, לראות דרך החלון את צל ראשה פרוש על הוילאות הלבנים.

זה שעה שלמה שהוא מתהלך בסימטא אנה ואנה. הלילה ירד אט אט. לא ראו כלל את הלילה בבואו. צעיפים קודרים היו פרושים על פני השמים והליטו לתוכם אחד אחד את העננים האחרונים המוארים באור שקיעת החמה. עוד מפרכסים, כדגי־זהב חיים בתוך המים, העננים הקטנים עם זֵרֵי האש על שפתם, וזורקים אורם הנוצץ בעד הצריפים הקודרים והשקופים, אך יותר ויותר מכסים עליהם הצעיפים, מליטים אותם, מליטים ומכבים את אורם, ומכל צעיף וצעיף הפרוש על פני השמים יורד צל לא־נראה על הארץ. צללים דקים, שקופים, יורדים מעל השמים ועוטפים בתוכם את כל הבתים, כל העצים, כל השדות. העשב הירוק בכרים השחיר. האילנות היו כנכרים, כאילו צמחו ועלו פתאום... ענני־עשן קטנים, דקים, עולים מתוך הארובות על גגות הבתים, כה וכה נראה אור נוצץ ובא מעששית שהדליקו. הרחוב מתרוקן. ילדים פצחו רנה ופסקו. האמות קראו להם לבוא הביתה. ברחוב רץ יהודי מְאַחֵר לבית־המדרש לתפלת ערבית. הפרות האחרונות, שאחרו לאספן מן השדה, באות הביתה. נערה נכרית מוליכה עז עקשנית, שתעתה ב«טירת

מלך». דרך הסימטא הביתה. העז מסרבת ללכת הביתה. הנערה מושכת אותה בחבל ובוכה בקול רם. דרך החלונות מציצים אורות – מי שהוא יצא והגיף תריס והשליט את הלילה.

והניך מסתובב לפני החלון.

רוצה היה כי תצא. כי תראהו. אך אין הוא מעיז לעשות דבר. כי תרגיש בו. מה יאמר לה? למה קרא לה לבוא? מה חשקה נפשו בשעה זו ללכת עמה בין הצפצפות הגבוהות. אל טחנת המים ולשבת שם על הקורה הגדועה ולהציץ לתוך המים הירוקים־שחורים שעלה עליהם אזוב. לא לדבר מאומה. רק לשבת דומם והלילה יֵרד עליהם – כדרך שהיה רגיל לעשות בימי הקיץ...

יודע הוא. כי אולי זאת הפעם האחרונה אשר יראנה. ועליו להגיד לה דבר – בטרם ילך. והנה הוא נגש אל החלון – להתדפק בזגוגית – אולם אין הוא עושה זאת. אין זה מורא. אך מי שהוא בתוכו אינו מניחו. עינו צרה בו...

ועד שלבו מלא ערגון. יוצא אדם מפתח ביתו של אנשיל. אולי האם היה זו. אולי אח. הניך נחפז לעבור את הסימטא. וכשהוא הולך וקרב. עיניו רואות משהו קרוב ללבו – את הנוי המיוחד המרחף מסביב לגופה הגוץ. גוף ילדי. הוא מרגיש (אף כי אינו רואה) בקוֻצות המתולתלות היורדות על פניה.

היגש. האם לא יגש? הוא מביט אליה. היא מביטה אליו. ועד שהספיק להתבונן והנה היא עומדת עליו ומחיכת לתוך פניו.

– הניך? – היא שואלת ומתבוננת. אם אין איש רואה אותם.

– כן – עונה הוא בגמגום.

– לא הכרתיו כלל! – אומרת היא שוב בפחד ומתבוננת סביבה שוב. אם אין רואה אותם.

הוא עומד ואינו יודע מה להשיב.

– חוששת אני. אולי יֵצא מי שהוא – אומרת היא ומתבוננת שוב מסביב.

– אם כן אלך לי – אומר הוא ורוצה ללכת.

– ילך ויבוא אל עץ־הציון. עוד מעט ואבוא גם אני – אומרת היא בלאט. כאילו לחשה לו סוד. ומתעלמת ושבה הביתה.

עומד הוא כשכור מחמת הסוד שלחשה לו. והוא מתחרט על משהו וכועס על עצמו ואינו יודע מפני מה...

יוצא הוא אל הטחנה בפסיעות קטנות כחולם. ליד עץ־הציון הוא מחכה לה. הנה היא הולכת ובאה. מרחוק הוא מכיר את תארה. היא הולכת הלוך וטפוף. אין הוא הולך לקראתה. הוא ממתין עד בואה. היא עטופה מטפחת. הרי היא כחדשה בעיניו. בפעם הראשונה הוא רואה אותה עטופה מטפחת. היא מתקרבת אליו.

– הניך – אומרת היא – הוא רצה לראות אותי ?

– הן – אמר – הן ולא... רציתי לראות אותה ולא רציתי.

– מה פרוש הדבר ? – היא שואלת.

– פשוטו כמשמעו.

ופתאום הוא אוחז בשולי מטפחתה.

– מטפחת עטפה ? לא ראיתיה עד היום עטופה מטפחת.

– של אמא היא – אומרת דבורה׳לי – נחפזתי.

והם שותקים.

– מה קראה ? ראיתי אותה בעד החלון יושבת וקוראה.

– קראתי את הספר שנתן לי.

– איזהו ?

– הן יודע הוא – עונה היא נכלמה – זה הספר הרוסי.

– המצא חן בעיניה ?

– אין אני מבינה יפה בספרים.

שניהם שותקים רגע.

– היודעת היא, דבורה׳לי, אני נוסע מזה – אומר הוא פתאום.

– לאן ? – שאלה.

– לווארשה – ענה קצרות.

ושוב שתיקה.

– אין לי פה מה לעשות.

– ו«הענין הקדוש» ? – שואלת היא בלחש.

– שם יהא בידי לעשות ולפעול יותר – עונה הניך.

– כן – מנענעת דבורה׳לי בראשה.

– אין לי כאן מפי מי ללמוד. אדם מרוחק פה מן העולם. אין ספרים, אין מורים. בווארשה יכול אוכל ללמוד, למצוא מורה, לבוא בין אנשים.

– כן – מנענעת היא בראשה.

– חשקה נפשי בדעת. אין אדם יכול לפעול מאומה, אם לא קנה דעת. משתוקק אני ללמוד שפות, מדעים, לא לשם בחינות, אלא לשמה, לשם דעת, דעת חפצתי.

– הרי מה רבו ידיעותיו ! – אומרת דבורה בהתפעלות – כלום הוא זקוק ללמוד עוד ?

– וכי מה אני יודע ? בשביל הבחורים כאן אני ידען גדול. קראתי ספרים אחדים, שאין אני יודעם כראוי. הרי אני בער, איני יודע כלום. לא למדתי כלום

ריקן אני. מה אפשר לאדם לפעול בריקניות? אין לו אמונה בעצמו, ולא כלום הוא אם ריק הוא.

— הלואי שהייתי יודעת החצי ממה שהוא יודע — אומרת דבורה נכלמת.

— איני יודע כלום, דבורה, תאמין לי, כי איני יודע מאומה ואיני מבין מאומה. אני מרמה פה את הבריות. כאן, לפני הבחורים פה, הרי אני ידען. אבל מה אני יודע? מי היו מורַי? פעמים שנדמה לי, כי מתפאר לשוא אני, כי מתהלך אני בַעַר בין בוערים ומתחפש ומתהדר ומפיח כזבים ובודה דברים שלא היו ולא נבראו. מה יש לי לדבר, מה יש לי לעשות למען «הענין הקדוש», אם בור אני.

— ומה יש בדעתו לעשות?

— נסע אסע לווארשה. מיד לאחר החג אני יוצא לדרך. תקנתי כבר את חבילתי. רובלים אחדים לזמן הראשון יהיו בידי. אתאמץ למצוא עבודה. אם לא, ארעב. מה בכך? אתודע אל אנשים חשובים. אספח אל אגודה של פועלים אינטיליגנטים. ואולי יעלה בידי להדחק ולהכנס ל«חבורה», שקוראים הרצאות שם, ולמֹד אלמד, וספרים אקרא מן הספריה. ואז, כאשר אקנה לי דעת — אדע מה יש לי לעשות. אז אולי אוכל לפעול מה. אבל פה מה אני ומי אני?

— הצדק עמו — מנענעת דבורה בראשה — הצדק עמו. בידו יש להשיג הכל — מביטה דבורה אל הניך בהתפעלות ועיניה מזהירות.

— איני יודע כלל, אם אגיע למה־שהוא — אומר הניך — איני יודע כלל, אם אשיג מה־שהוא — מוסיף הבחור בחשאי.

— השג ישיג רבות.

— מנין לה הבטחון הזה? — מְחַיֵּךְ הניך.

— כן, כן, אל־נא יצחק — יבוא יום והוא יהיה אחד האנשים הגדולים בארץ. הוא ישיג הכל.

— מנין היא יודעת זאת? — צוחק הניך.

— כן, אני יודעת זאת, מפני שמאמינים בכל היוצא מפיו. יודע הוא לדבר כך, עד שמקשיבים לדבריו. פעמים כשהוא נואם ביער נדמה לי, כאילו רב גדול עומד ודורש, ויש רצון לעשות ככל אשר יצוה, כאילו רב גדול היה מצוה.

הניך בא במבוכה מדבריה, אך יחד עם זה מלאו דבריה את אבריו ואת דמו זרם של מרץ ושל אמונה בעצמו. הוא לא רצה להסכים. מתבייש היה מפני עצמו.

— רוצה הייתי להועיל לעולם בחיי. אם לא כן, למה לי חיים? — קרא.

— הצדק עמו — ענתה דבורה.

— וגם היא נוסעת? — השיא הניך את השיחה לצד אחר — שמעתי, שהיא נוסעת לאמריקה.

– כן, האח שלח כרטיסי־אניה, כי נבוא כלנו אליו. עדיין אין אנו יודעים, מתי נצא לדרך, אך מה ההבדל, אם אני פה או שם?

– למה היא אומרת ככה?

– מה יש בידי לפעול בחיי?

– כל אחד יכול לפעול מה בחייו. היא תהיה באמריקה ושם תעבוד למען «הענין הקדוש» ואנכי אעשה כזאת פה, והעבודה תְאַחֵד אותנו. האידיאל הקדוש – הוסיף בגמגום, בהשפילו קולו.

היא נתנה בו את עיניה הגדולות.

– אידיאל מאחד את בני האדם בכל מקום שהם.

– נהיה אפוא מאוחדים? – נשאה דבורה שוב אליו את עיניה הגדולות והתבוננה אליו.

– כן, האידיאל הוא שיאחד אותנו בכל מקום שנשב שם.

– הן טוב הוא – אמרה לעצמה.

שתי טיפות גדולות, שתי דמעות, נתגלגלו וירדו מעיניה הגדולות והמלאות של דבורה׳לי, ובעד הדמעות הציצה אליו בתודה.

עתה עלה וגדל «הענין הקדוש» בדמיונה כדבר קודש, כדבר אלהים, שיש לעבדו ולהעריצו והוא יעשה נפלאות.

לבה הרך, לב אשה, לא התאפק. היא השתוקקה לאחז בידי הניך ולנשקן. היא התביישה והתיראה, לבל תקלקל משהו במעשה זה. אך הדמעות נזלו מעיניה.

שעה ארוכה שתק הניך. פתאום החליק בידו על כתפה של הנערה ושאל:

– למה היא בוכה, דבורה׳לי?

– איני יודעת – מחתה דבורה׳לי את עיניה בשולי מטפחתה.

– אל לה לבכות. לא נאה למהפכנים לבכות. מהפכנים צריכים ללכת בלב אמיץ לקראת הקרָב.

– די, לא אבכה עוד – אמרה דבורה בפחד, במחותה עיניה, והיא חיכה אליו בעד הדמעות.

– מהפכנים מחויבים להיות אמיצים.

– כן – נענעה דבורה בראשה.

אחרי כן ישבו שניהם על הקורה ליד הטחנה. שררה חשכה. שניהם לא ראו זה את זה, אך הרגישו זה בזה. שניהם ישבו שותקים ואחזו זה ביד זה.

– אף אני הייתי רוצה להיות להועיל בחיי כמוהו – אמרה דבורה כאשר חשה את כפו בתוך כפה.

הניך לא ענה. הוא חש, כאילו צמחו לו כנפים. ששון לא נודע מלא את נפשו. הספקות חלפו. במקומות החשך נגה אור, והוא ראה את דרכו לפניו בהירה ומוארה עד סופה.

לפני לכתו שם הניך בחפזון לתוך ידה של דבורה׳לי ספר קטן חבוש בניר, ובלי אומר הלך מעמה.

בביתה פתחה דבורה את הצרור. זה היה ספר משל פרץ, ועל השער היה רשום באותיות מרובעות:

«הענין הקדוש יְאַחֵד אותנו».

מן היום ההוא לא ראתה אותו עוד.

פרק תשיעי

חדשות מאמריקה

משלמה־חיים, הבחור הגדול, באו חדשות.

כָּתֹב כָּתַב, כי ישלח כרטיסי־אניה בשביל דבורה׳לי ובשביל משה׳לי «שור». לאחר המכתב הזה נשתתק תשעה ירחים. ואחרי אשר נתיאשו ממנו, אחרי אשר הסיחו דעת מכל אמריקה, והנה הגיעה חבילה שלמה של כרטיסי־אניה בשביל כל בני המשפחה. הוא שלח בשביל כל המשפחה בבת אחת בצרוף שטר בן־מאה להוצאות הדרך עד האניה. את כרטיסי־האניה – הוא כותב – קנה בתשלומים לשעורין. ועוד הוא כותב: כאשר יבואו, יהא מוכן להם בית עם רהיטים, עם כלים, עם הכל, ואמא יכולה להשאיר את הקדרות בבית הישן. גם באמריקה אפשר להשיג קדרות – מוסיף הוא. ואל־נא ירבו בהכנות, אלא «בנוסח אמריקה» – «הוֹרִי אָף» (בחפזון). הן רכוש רב אין בידכם לחבוש – מתלוצץ הוא במכתבו. קחו ושאו את מעט המטלטלין וצאו מהר לדרך, כדי שתגיעו לכאן לעונה החדשה, בזמן ה«ביזי» (ימי המעשה) ולא תבואו בזמן ה«סלֶק» (ימי הבטלה).

אנשיל אמנם לא הבין את פירוש המלים הללו, אך בכל זאת באר אותן לאשתו:

– כונתו ל«זמן» החדש – בשעה שאצלנו התלמידים מתחילים ללכת ל«חדר».

והוא פתח ואמר:

– אין זאת, שרה־רבקה, כי הבחור יצא מדעתו.

– מה ראית שיצא מדעתו?

– כיצד? זה אומר לי, שאקח «הכל, בכל, כל» ואעבור לאמריקה, כלום זה הוא מעבר שלולית? וכי דבר קטן הוא לקום ולנדוד לאמריקה?

– הרי זה היה אדיר חפצך, הלא כל הימים היית כותב מכתבים, כי כאן העולם חוזר לתהו ובהו, «ומתי יבוא המשיח»?

– ואם אדם אומר, כלום הוא עושה? עוד יש לנו שהות לנסוע לאמריקה, הבה נראה את החיל הרב אשר הוא עושה באמריקה.

– מה פירוש? הלא המית שם את עצמו כדי להביאנו. הילד מכר הכל, לוה ומשכן בכל מקום, אין לשער מה שעשה, והכל כדי להוציאנו ולהביאנו, וכאן פתאום...

– מה, נפשך חשקה דוקא באמריקה, אני שואל אותך, מה את חסרה פה? ומי יאמר לי, כי באמריקה ייטב לי? מה תרוצי, מה? מה החפזון הזה לך?...

– לי החפזון? הרי אתה הוא שהיית טוען כל הימים: אמריקה, תמיד היית הוגה בכך, מכתבים לאין שעור כתבת, עולמות הרעשת, ועכשיו, כשהגענו לכך, כי הילד פעל ועשה הכל, כדי להביאנו אליו, אתה עומד וגוער בי: נפשי חשקה באמריקה! כלום הגיתי בה?!

– וכי אנכי חשקתי בה?

בבית התחילו המריבות, כאילו קרה אסון גדול, אנשיל שהיה משתוקק לנסוע לאמריקה, כיון שהגיע הדבר לכלל מעשה נדמה לו, כי עולמו עומד להחרב, אך שרה־רבקה, כדרכה תמיד, הצילה מן האסון והרגיעה את לב בעלה.

– מי מכריח אותך לנסוע? טול והחזר לו את כרטיסי־האניה.

– דבור נאה! «טול והחזר לו את כרטיסי־האניה», חכמת־נשים! אילו שלח לנו את הרובלים שעלו לו הכרטיסים, כי אז היתה לנו כאן אמריקה, ולא היינו צריכים לנדוד למדינות הים ולשאת ולסבול כל מיני סכנות.

– הן יש לנו עוד שהות.

– ודאי שיש לנו שהות – נרגע אנשיל – קודם כל אנסה, מה אפשר לי לעשות באותה המאה ששלח לנו, אולי לא נהיה זקוקים אז לאמריקה – התחיל אנשיל תופף באצבעותיו על השלחן.

במוחו עלו בלולים כל מיני עסקים, שאפשר לו לעשות במאה זו, עלה במוחו עסק טחנה, חנות, ואולי יעשה שותפות עם בעל הפבריקה למי־סודה, הרבה והרבה אפשר לעשות בסכום של מאה.

ובבית־המדרש עמד וטען לר׳ יודל ברוידא הגבאי ולר׳ אהרן החנוני ולעוד בעלי־בתים, שבאו לברכו במזל טוב על הישועה הגדולה שהגיעה לו:

– סבור הייתי, כי זה משטה בנו: שלח ישלח כרטיס־אניה לבתי, אולי

לבני, ואחר כך נראה מה יהיו חלומותיו. והנה עמד ושלח לי חבילה שלמה של כרטיסי־אניה לכל בני המשפחה. הרי זו עשירות.

– ומה יש בדעתו לעשות ? – שואלים אותו בעלי־הבתים.

– מה פירוש : מה יש בדעתי לעשות ? הרי אני כבר אמריקאי. לא יכירני עוד מקומי פה. אולי עוד אחכה שבוע או שבועים, ואולי גם זה לא. הן בני כותב אלי, כי הכין שם בשבילי כל טוב : כלי בית, ערך בגדים, ארמון זֻמַּן לנו. מה יש לי לעשות כאן ?

– ואת מי תפקד לבעל־קורא לנו ?

– כלום חוב מוטל עלי לדאוג לעולם כולו ? יקרא בתורה הַשַּׁמָּשׁ. הרי הוא בין כך ובין כך מתפרץ אל הבימה, והעיר המלאה בהמות אינה יודעת להבדיל בין קריאתי אני ובין קריאת הַשַּׁמָּשׁ. מה, כלום מפונקים הם כל־כך ? וכי הם יודעים את «הנגינה» ? וכי זקוקים הם ל«הברה» הצלולה עם פירוש המלות, ואם לא כן לא תנעם להם סעודת הבצלים, הכֵן ?

– ומן הצד השני – הוא מוסיף – הנה כותב לי בני, כי באמריקה משלמים לבעל־קורא עשרים וחמשה דולרים שכר קריאת פרשה אחת. הוא, בני, אומר אלי במכתבו : תוכל להתפרנס בכבוד כל השנה מזה שתשתכר בפורים מקריאת המגלה בלבד. ובכן, היש לי להשאר כאן ?

אולם בביתו, לאחר פת־ערבית, כשבא אנשיל לגולל לו סיגרה, פתח ואמר :

– הידעת, זוגתי, מה שגמרתי בלבי ? את כרטיסי־האניה נצפין, ובמאה הכסף אעשה סחורה, אם אני ומשה׳לי נשלח ידנו במסחר ומאה הכסף בכיסי – הרי עולמות נכבוש ! (אם שִׁתֵּף את משה׳לי בנו לעסקיו שעלו בדעתו, אין זה אלא לעשות נחת רוח לאשתו).

– אלא מאי ? – הוא מוסיף בניגון הגמרא – העסקים לא יצליחו – הלא אז נשארו לנו לפליטה כרטיסי־האניה, ואז נקום ונסע לאמריקה. האם לא צדקתי ?

– וכי אני יודעת ? אך מה יהא על שלמה־חיים ? הילד הן יחכה לבואנו – שאלה האשה.

– שטיא, אם ישמע ממנו בשורות טובות מרחוק, ישמח לבו גם הוא.

– עשה כבינתך, אישי, כבינתך. הן אתה יודע יותר ממני, מה יש לנו לעשות.

– יש לי רעיון במוחי – אומר אנשיל מלא סוד, בינקו יניקה ראשונה מן הסיגרה – והיה אם הדבר יצליח בידי, זוגתי, הרי כאן תהא אמריקה לנו. כאן – הוא מראה על הרצפה – ואין לנו לנסוע לאמריקה. קונם, «הסנדלר» עם כל אמריקה שלו בוא יבוא אלינו.

– הלואי – מוציאה שרה־רבקה אנחה אחת מאנחותיה הידועות.

בינתים הלכו החיים במהלכם הרגיל. בבית היתה קצת הרוָחה. דבורה׳לי עסקה בתפירה, שלש נערות עוזרות על ידה, והיא התופרת המוסמכת «רשמית» בעיר. כל מלבושי־הארוסות שבעיר היו תופרים בבית מלאכתה. אמא היתה אוסרת על עצמה בנדר ובשבועה שלא תגע ביגיע כפיה של בתה, שתגנוז את הכסף לשם תכלית. «אך מן הצד האחד היתה מכניסה את הזהובים לתוך הקדרה ומן הצד השני היתה מוציאה אותם»... הדבר האחד שעלה בידי האם — שהיא התחילה גונזת בשביל דבורה׳לי לנדוניה. נוצות מורטות לשלש כסתות היו טמונות בשק וארוזות בתוך תבת המשכב. וחתיכת־בד שלמה משל ז׳יררדוב קנתה אצל חנה׳לי החנונית בתשלומין לשעורין. «אם אין בידי לצבור כסף־נדוניה, יהא, לפחות, מוכי זה» — הרהרה האשה.

«משה׳לי שור» גדל עתה ויהי לסוחר ממש. במה לא שלח ידו? מה לא קנה ומה לא מכר? כבר היה סוחר בתבואה. אף קנה ביצים בכפרים ושלחן אל הכרך. בעסק זה קרהו האסון, לא יזכר ולא יפקד, שעגלה מלאה ביצים הלכה לטמיון. צנח אופן מאופני העגלה וכל הביצים נשפכו בדרך. כל הכסף המעט שצבר לו אבד בענין הרע. אך משה׳לי לא נתיאש, ומיד נטפל לעסק של עורות עגלים. כעת יש לו עסק אחר. הוא סוכן של גרמופונים. אך נראו הגרמופונים הבין משה׳לי, כי עסק יפה הוא. קודם כל פקד להביא לו גרמופון מן הכרך, עם אֲבוּבִים, ובמחיר שתי קופיקות היו מקבלים אֲבוּב לתוך האוזן, ועל ידו היו שומעים מנגינה כל שהיא, זמרת חזן או השירה על «הכלה העלובה». בערב בערב היה הבית מתמלא בחורים ובתולות וסתם יהודים עם נשיהם, שהיו באים לשמוע «נגינות». האם היתה כמטורפה מפני הגרמופונים. שרה־רבקה היתה תמיד מתהלכת ומטפחת חבושה לראשה מחמת כאב ראש, ומוך נתון בתוך אזניה, ופיה מלא אָלה לראש הבחור, שהאדמה תבלע אותו ואת תבות־הנגינה עמו יחדו. אולם בעיני אבא מצא הענין דוקא חן. «כלי המנגן מאליו» ראוי הוא שיעמדו על טיבו להבין את ה«שכל»: כיצד הוא מנגן — והוא בדק את הגרמופון בדיקות רבות, עד ששבר אותו, והיו מוכרחים לשלחו לווארשה לשם תקון. ויש לחשוש, כי ה«רעיון» הגדול שנולד במוחו של אבא לרגל «המאה», ששלח ה«סנדלר» מאמריקה להוצאות הדרך — יש לו נגיעה במקצת אל עסק הגרמופונים.

התענוג האחד שזכתה לו אמא, הגמול המעט שקבלה בעולם הזה חֵלֶף כל עמלה, היה יונה־גדליה — הבן השלישי. כל ימיה התפללה אמא שיהיה לה בן למדן. מה לא עשתה שרה־רבקה, לא רק לחנך את ילדיה חנוך יהודי, אלא גם לעשותם למדנים? היא חשכה לחמה מפיה, כדי לשלם שכר־לימוד. שכר־לימוד היה הדבר הראשון בבית. מחסור היה בכל דבר בבית — אך לשכר־לימוד נמצא. פעם משכנו

גם שתי המנורות של נחושת, ושרה־רבקה ברכה בליל שבת על הנרות, שהיו תחובים בתפוחי־אדמה, ובלבד שהילדים ילכו אל ה«חדר» ללמוד תורה, וכך הדבר נוהג עד היום. כלום משום מה אין היא יכולה, עלובה זו, לחשוך פרוטה ומוכרחה לְקַפֵּחַ את בתה המסכנה? הלא רק בשביל זה, שעדייז יש לה שלשה ילדים אצל מלמדים. גאונה ותפארתה, יונה־גדליה, הלומד בבית־המדרש מפי הדיין; איצ׳י־מאיר, המכונה ה«בחור» סתם, ונוטי ה«יונק» (שדבורה׳לי עזרה לנטלם על זרועותיה, עד שידעו לזחול בעצמם). שני הנערים עדיין קטנים הם ולומדים תורה מפי מלמדים. והם הם שבולעים את כל הכסף, שדבורה׳לי מרויחה בתפירתה.

שני הנערים הראשונים לא «עלו יפה». הם לא חשקו בתורה מקטנותם. בעל כרחם למדו מה שלמדו ואמא היתה מגרשת אותם אל ה«חדר» בזרוע. האחד העלוב נעשה בעל־מלאכה, והשני תגרן, «בעל מפרנס» כביכול. לעומת זאת עלה יפה יונה־גדליה. הנער קנה לו בעיר שם של «עלוי», ובן שלש עשרה זכה ללמוד תורה מפי ר׳ ליבוש הדיין ב«שיעור העליון» יחד עם בחורים מבוגרים. אבא אומר, כי «יונה־גדליה הוא האחד, הדומה לבני משפחתו, שאר הילדים — למשפחתה היא» — ואולם הן היא אמו, היא יולדתו, היא גדלה אותו.

הנער היה מתמיד. היה משכים לקום בצנת החורף, בחוץ שורר הקור, והוא רץ לבית־המדרש לשבת שם על התורה עד שעת הצהרים. מימיו לא ראוהו הולך בטל, תמיד היה שונה פרקו, היה מעיין סתם בספר. שם טוב יצא לו ליונה־גדליה בעיר. אמות הטיפו מוסר לילדיהן והעמידו למופת את יונה־גדליה. הכל התברכו בו והיו מתפלאים ושואלים, במה זכה אנשיל בעל קורא לבן כזה.

הנער היה אז כבן שלש עשרה או ארבע עשרה. מרוב ישיבה על הגמרא כלוא בבית־המדרש נעשה צנום וְחִוֵּר. אמא היתה מרעישה עולמות, שהילד ירבה באכילה. פעמים שבבית לא היה מזון לסעודה, אך בשביל יונה־גדליה היה תמיד מוכן מן הטוב ומן הנעים. אמא היתה מבשלת רק לשם יונה־גדליה: «הילד יושב כל היום בבית־המדרש, לבו הן חלש עליו». ושרה־רבקה עשתה כל מה שבידה, כי יהא מוכן ומתוקן בשביל הילד נתח בשר עם מרק שלש פעמים בשבוע. היתה מהלכת ברחוב ורואה אצל מוכרת־פירות תפוחים נאים, ובפרוטתה האחרונה היתה קונה תפוח וצולה אותו בשביל הנער, כדי שבשובו הביתה יהא לה במה להשיב את נפשו. בזמן שכל בני הבית לא יכלו ל«התחדש» בשום דבר לכבוד החג, היה יונה־גדליה תמיד רוכש לו בגד חדש או נעלים חדשות. וכשלא נמצא לו כלום, היתה אמא תופרת לו, לפחות, כתנת, כדי שהילד «יתחדש» במשהו.

ואיש לא נתקנא ביונה־גדליה. בדין בא לו. יונה־גדליה הוא «בן תורה».

אבל לעומת זאת בשעה שאמא היתה יורדת לסימטת בית־המדרש, ובעד החלונות הפתוחים של בית־המדרש היה פורץ קול התורה מפי הבחורים, הו׳ כמה גאון וכמה ששון שבע לבה של שרה־רבקה.

פרק עשירי

מתקינים עצמם לדרך

אנשיל בעל־קורא ישב וערך מכתב, שבו השתמש בכל המליצות שזכר עוד משנות בחרותו, מאותם הימים שהיה כותב אגרות־חתן אל שרה־רבקה שלו. בפתח המכתב היו כתובות המלים: «בני הבכור, יוצא חלצי, מחמד נפשי». מי מלל ומי פלל, כי דברים אלו מכוונים ל«הבחור הסנדלר», לשלמה־חיים, לו ולא לאחר?

אחרי התואר הרב של ה«לכבוד» סח לו אנשיל לבנו, מה עלתה לה למאה זו ששלח להוצאות הדרך, «שמא אתה סובר, בני – כותב הוא להלן במכתבו – כי לא הייתי קרוב «כחוט השערה» לעשירות? ולעשירות מופלגה כזו, שלא הייתי זקוק לבוא אליך לאמריקה, אלא אמריקה עמך יחד היו באים אלי – אילו עלה בידי להוציא רעיוני לפועל». ואחר־כך באה רשימה ארוכה של רְוָחים שהיו עומדים לבוא, אילו הצליח העסק של «בית החרושת למי־סודה», ומה היה יוצא מזה, וכמה עסקים היה גורר אחריו, ומכל זה לא יצא כלום, משום שהרעיון היה ל«עורבא פרח», והאסון בא בשל דבר קטן, בשל דבר של מה־בכך, בשל חוט השערה. המכונות שקנה, הן שעושות את מי הסודה, לא היו מכונות אלא גרוטאות של ברזל, וכדי לתקנן, היינו, לעשות מהן מכונות, יש לבזבז ממון קורח. היוצא מזה, שהחליט בלבו החלטה אחרונה לעזוב את «מולדתו הישנה» ולבקש את אשרו «בעולם החדש». בכרטיסי־האניה לא נגע – כותב הוא במכתב: «הרי הם מונחים כמו ששלחתם לי, אפילו המעטפות לא נפגמו. הדבר האחד שאני חסר – זו היא «המאה» להוצאות הדרך עד האניה». אמנם אם ימכור את «רכושו» יקבל די כסף כדי להגיע עד אמריקה גופה, אך מכיון שבדרך אי אפשר לחשוב מראש מה יארע «בפרוטה שבמנין», הרי הוא מבקש מבנו שימהר לשלוח לו «מאה» אחרת, ואם ירצה השם תיכף לאחר התגים הם יוצאים לדרך. «המולדת הישנה» כבר היתה לו לזרא ולא ישאר לגור פה גם אם ימנו אותו לשר־הפלך, למושל על כל הפלך. «ואל יעלה על לבך – הוא מוסיף – כי כספך יאבד, חס ושלום. רשמתי, בני, כל פרוטה וכל רובל ששלחת לי, וכאשר יביאני אלהים בשלום לאמריקה, אשלם לך כפל כפלים, את הקרן עם הרבית ועם רבית דרבית».

כעבור שבועות אחדים נתקבל מענה בצרוף כסף חדש להוצאות הדרך ובצרוף התראה, כי «פעם שלישית להוצאות הדרך לא אשלח, משום שאין לי». ואז התחילו מתקינים עצמם לדרך.

עד שלא הגיעו לידי מעשׂה, לא ידעו כלל אמריקה זו מה היא. הכל ספרו בענין נסיעה לאמריקה, והבריות היו רגילים בכך, עד שנדמה, כי נסיעה לאמריקה אינה כעין מעבר מדירה לדירה. אבל כשהגיעו לידי מעשה, ראו ונוכחו, מה היא אמריקה. השאלה הראשונה והחשובה שעמדה לפני אמא: הקדרות. מה לעשות לקדרות? נדמה לה, לשרה־רבקה, כי מעט המזון שהיא זקוקה לו לכלכל את בני ביתה, היא יכולה למצוא רק בקדרותיה, באותן הקדרות, שידעה אותן זה ימים רבים, שידעו את כל דאגותיה וצרותיה. הן יָדֹעַ ידעו, אימתי אמא אין לה במה לתבל את המרק, ובאו אז לעזרתה, הן פלטו את השומן מגנזיהן, כדי לעזור לאמא בשעת דחקה... נדמה לה, כי בקדרות אחרות לא תוכל לבשל מאומה, הן תהיינה נכריות לה ולא תדענה את סוד תבשיליה...

עוד כמה שבועות קודם, בטרם הגיעו לידי מעשה, היו מדיינים ומריבים בשל הקדרות. אמא אמרה, כי היא לא תשאיר «מחוט ועד חרס», והכל תצרור ותקח עמה. עמד אבא וטען, כי «העולם ילגלג עליה, אמריקה תלעג בלעג».

– מה, המבלי אין קדרות באמריקה, כי אַתְּ מביאה אותן מכאן?

ענתה אמא ואמרה:

– מה לי ולזה, אם העולם ילגלג ואמריקה תלעג בלעג, ובלבד שיהא לי במה לבשל.

אמר אבא:

– שוטה שבעולם, הלז מכין לך שם ארמון עם רהיטים ועם קדרות ועם כל טוב.

השיבה אמא:

– כשארכש את החדשות, אוציא מפניהן את הישנות.

וכשהגיע הדבר לידי מעשה, לא הועילו כל הטענות. שרה־רבקה ארזה את כל הקדרות וכל הכלים עם הכפות הישנות, גם את הצמידים שמה בתוך הכסתות וצררה בסדין, כאילו היתה אמריקה דירה חדשה, שעוברים לגור בה.

– היכן יִכָּנֵס כל זה? – שאל אנשיל.

– האניה היא רחבת ידים! – עונה שרה־רבקה.

אולם אנשיל האמין באמונה שלמה, כי הבן הכין לו באמריקה אם לא ארמון, הנה לפחות בית מפואר, כמנהג עשירים, עם רהיטים חדשים, עם ספה שלמה ורפודה לשכב עליה ולנמנם אחרי הסעודה. אם לא כן, למה לו כל ענין אמריקה?

אמא חשקה לקחת עמה לא רק את הקדרות, אלא כל כלי וכלי, כל כלי עץ. כל דבר קטן היה נטוע בתוך לבה של שרה־רבקה. היא זכרה את «תולדות» כל כלי וכלי, את צערה ועמלה עד שרכשה אותו לה, ואת משך הזמן שהוא נמצא בבית. כל דבר ודבר היה חתיכת חיים, וכשהגיע הזמן להפרד מאתו, הרי היה זה כפרידה מעל אדם חי. תחלה לא נתנה למכור מאומה. היא אמרה לקחת עמה את הספסלים, את השלחנות, את הדרגש — הַכל כלי. אחרי כן הבינה, כי הלכה חמורה היא, וכשבא היהודי חיים, הסוחר בגרוטאות, לקחת את אלה, ספדה שרה־רבקה להם, לכל ספסל לחוד, כספֹד על אדם שהלך לעולמו... כשהוציאו מן הבית את הדירגש, היה כאילו הוציאו בר־מינן...

מובן מאליו, כי בנוגע למנורות־של־שבת ולנברשת הקטנה לא «העיז» אנשיל להוציא דבור מפיו; וגם הקדרות היו מונחות ארוזות בכבוד בתוך המצעות. אולם המחלוקת הגדולה פרצה בשל מכונת־התפירה של דבורה׳לי. האם עמדה על דעתה, כי אנשיל יקח עמו את מכונת־התפירה.

היא התיראה לזוז באין המכונה עמה... כל מבטחה שמה במכונת־התפירה. «אם מכונת־התפירה תהיה בבית, לא תחסר פרוסת הלחם» — אמרה אמא. את «הנסיון» הזה קנתה בימי חייה. אבל כיצד סוחבים מכונה? ראשית, הביא אנשיל בחשבון לקבל ממכירת המכונה את החצי להוצאות הדרך אל האניה, ושנית עמד וטען:

— הנה תביאי מכונת־תפירה לאמריקה, כל מכונות־התפירה באות מאמריקה, ואת תכניסי מכונות־תפירה לאמריקה?!...

— הן היא המכלכלת ומפרנסת אותנו! הן היא נותנת לחמנו! — אמרה אמא.

אחרי כן, סמוך לנסיעה, כשבא שמואל הסוכן לקחת את המכונה, עמדה אמא וחבקה שלא מדעת את המכונה, כחבוק אדם ידיד נאמן בפעם האחרונה.

— הן היא כלכלה אותי כמו... — שרה־רבקה לא גמרה את המאמר, כי הדמעות עלו וחנקו בגרונה.

שני שבועות אחרי החגים, לאחר שנארזו כל החפצים ונתפשרו עם נתן הסוכן, שיעבירם את הגבול ויביאם אל האניה, ולאחר שהלכה שרה־רבקה לקבר אבות ונפרדה מעל ילדיה שנפטרו ומצאו מנוחתם בבית־העלמין בעיר (לקבר אבות אל הוריה לא הלכה, מפני שנחו בבית־העלמין בעיר אחרת, ולנסוע שמה לא היה בידה...), היה אנשיל עם בני ביתו מוכן ומזומן לעזוב את מקום מולדתו, שבו ישבו הוא ואבותיו ואבות אבותיו מדורי דורות, ולנדוד למדינה רחוקה ונכריה, העומדת מעבר ליערים וימים, אשר בנו הלך שמה לפניו לתור, אם יש בארץ ההיא לחם לאכול, כי רעב היה בארץ מולדתו...

אותה שבת, קודם שעזב אנשיל את עירו, הפליא קריאה בתורה בבית־הכנסת — מין קונצרט.

ארוכות, ארוכות, מתוך מתיקות רבה, סלסל אנשיל בגרונו כל «פָּזֵר» וכל «שלשלת», הוא עכב את הצבור בקריאתו עד חצות היום. ובעיר אמרו, כי קריאה כזו «אוזן לא שמעה עוד».

— יזכרוני לטובה! — אמר אנשיל אחרי כן.

ובמוצאי שבת זו יצא אנשיל לדרך, יחד עם עוד יהודים מהגרים, בעגלתו של נתן הסוכן, מן המקום שישבו בו הוא ואשתו ובני ביתו.

חצי העיר יצאו ללוותם, והקולות והצווחות, שנשמעו שם בשעת הפרידה, עלו עד לב השמים...

חלק שני

פרק ראשון

בני ישראל עוברים את «ים סוף»

מעבר משפחת אנשיל בעל קורא מן העולם הישן אל העולם החדש עבר בלי מאורעות מיוחדים. אנשיל עצמו, ועמו בני ביתו. לא כן דִמוּ לשרה־רבקה נדמה לא אחת, כי «העולם עומד להחרב», ואנשיל הטיל את כל האשמה על ראשו של הבחור הסנדלר עם אמריקה שלו.

עוד על הגבול, באכסניה של אותו יהודי שעמד שם הוא ומשפחתו, ראה אנשיל ונוכח, כי איננו כלל «מורנו». אין איש יודע, מי הוא אנשיל בעל קורא, ואיש אינו יודע, כי אנשיל בעל קורא נוסע עם משפחתו לאמריקה. רבים היו כמותו. יהודים מכל פנות העולם: ליטאים ופולנים, הם ונשיהם ובניהם, גדולים וקטנים, עם חבילות גדולות וצרורות קטנים. שרה־רבקה לא היתה היחידה, שהוטל עליה לפרנס משפחה. היו עוד אמות אחרות, שרכשו להן קדרות טובות ומנוסות, ואף הן לקחו עמהן את הקדרות לאמריקה.

מתחילה היה אנשיל עומד מרחוק. ראשית, הרי הוא אנשיל בעל קורא, אחד במדינה; שנית, אין הוא נוסע לאמריקה סתם, אלא לבן שלו, שאמריקאי הוא, ושם באמריקה מוכן ומזומן לו בית עם רהיטים, עם מצעות, עם כל טוב (הסנדלר עלה עתה בעיני אנשיל לגדולה כזו, למדרגה עליונה, עד שהיה עם כל דבור קורא לו: «בני שבאמריקה»). אך נתברר הדבר, כי מיוחסים כאנשיל רבים היו. אם האחד לא היה בעל קורא בעירו, הרי נשא עמו יחוס אחר. וכל אחד ואחד היה לו מי שהוא באמריקה, אח או דוד או קרוב, שאמריקה שלו היא, וכל אחד ראה את אמריקה כאחוזתו. רק אחד היה שם, יהודי פשוט, בעל מלאכה, כמדומה, סנדלר, שנסע לבדו, את אשתו וילדיו עזב בבית. הוא לא נסע לשום קרוב, בית וכלים לא הכין איש בשבילו באמריקה, אף אין הוא יודע היכן היא אמריקה ולשם מה הוא נוסע אליה. אך כל העולם נוסע והנה אף הוא עמהם. העולם הרי אינו משוגע. ובאמריקה יש לו גואל, שעשיר הוא וכביר הוא מכל הבנים ומכל האחים ומכל הדודים, הלא הוא «רבונו של עולם», שמלא כל הארץ כבודו...

אנשיל התרעה עם אותו היהודי, שהכתירו אותו בשם «היהודי הארץ־ישראלי». איש לא ידע מי גלה את שמו, שיהודי זה נשא עמו עוד מעיר מולדתו.

כנוי זה בא לו משום שאמר על עצמו כי ציוני הוא, ולפי דעתו צריכים היהודים לנסוע לא לאמריקה כי אם לארץ־ישראל] ולעבוד שם את האדמה. היהודים מחויבים להראות לכל באי עולם – טען וחזר וטען – כי בני ישראל הם עם אכרים ולא תגרנים. מנויה וגמורה – אמר – כי כאשר יבוא לאמריקה יקח אֶת בידו ויעמוד לעבד את האדמה, והוא יוכיח לבני אמריקה, כי היהודים אינם רק סוחרים, אלא גם אכרים טובים – עולים בכשרונם על הגויים, לכשירצו. אך איש לא הבין, כיצד יעשה את הדבר הזה והוא אינו אלא יהודי חלוש, החש בלבו, ובכל ערב בשעת הסעודה היה תוקף עליו מיחוש והנשים היו צורחות בקול, כי «היהודי הארץ־ישראלי» גוע, חלילה, וכל הצלוחיות של מי־בשם שהיו עם המהגרים (שהכינו בשביל הנסיעה באניה נגד מחלת הים) הוגשו לאפו של אותו היהודי, והוא לא פקח את עיניו, עד שעוררוהו הנשים בזעקותיהן. אבל כל זה – אמר היהודי – לא ממיחוש הלב באי, אלא מן הכליות, גם הריאות אצלו אינן כשורה, שריד הצטננות הוא, וְכָבֵד שָׁרוּעַ בא לו בירושה, אביו ואבי אביו, עד כמה שהוא זוכר, סבלו מִכָּבֵד שָׁרוּעַ. אך כל זה הבל הוא, בשעה – אומר הוא – שאעלה על הקרקע והמעדר בידי, יחלפו ויגוזו כל תחלואי.

הוא, היהודי הארץ־ישראלי, ואנשיל היו «האצילים» שבין המהגרים. הם היו בדלים מן השאר והביטו על האחרים, שהיו בעלי־מלאכה ויהודים פשוטים, מלמעלה למטה. הם שעמדו להגן על פלוגת המהגרים מפני הסוכן, והם שאיימו להתלונן «לפני הועד» על הסוכן ולספר על עמודי העתון את כל המעשים שהסוכנים עושים למהגרים.

שני היהודים המשילו את הנסיעה לאמריקה ליציאת מצרים וקראו בשמות מן התורה. בראשונה יש לצאת ממצרים, זאת אומרת: לעבור את הגבול, אחרי כן צריך «לקרוע ים סוף» – לעבור את האוקינוס, ולאחרונה בא «כבוש הארץ», היינו «קסל־גרדן».

ברם, על «יציאת בני ישראל ממצרים» – על הלילה הנורא ההוא, בשעה שעברו עם האשה והילדים, זה אוחז בידו של זה, את הנחל ביער הקטן והסוכן עם שני הגויים צוו בכל רגע «לשכב על הארץ» – את הלילה הנורא ההוא אין ברצוננו לתאר. הרי לפיכך הכתירו אותו שני היהודים בשם «ליל יציאת מצרים». לא פעם הפקידה שרה־רבקה את ילדיה בידי אלהים, בהאמינה כי קץ העולם בא.

לעומת זאת עברה «קריעת ים סוף» בלי מאורעות מיוחדים. הנשים שהיו בכל הדרך מתקוטטות זו עם זו נעשו באניה כבנות משפחה אחת, עד שבאו וצברו יחד את כל החבילות וחלקו ביניהן את המעדנים שלקחו צידה לדרך. הגברים היו מתפללים יחדו ב«מנינים», סחו בעניני פוליטיקה, התגאו באמריקה «שלהם» והיו

מרבים לספר בעשירות של הקרובים האמריקאים שלהם. והנשים ערכו סעודות בשותפות, חלקו מלחמן זו לזו. אם שחטה האחת דג מלוח, היה על כל בני האניה לטעום ממנו. וכשהוציאה האחת סדרה של שומן, שלקחה עמה לתוך האניה, מיד נמצא אצל השניה כלי של שְׁוִיסְקִים. עוד אחת הובילה עמה כלי מלא מעשה־מרקחת «להשיב את הנפש», ובכל דבר עשו חלוקה. אנשיל והיהודי הארץ־ישראלי היו מתהלכים על פני האניה, כאילו היו בעלי הספינה. הם נדחקו בין הדודים, בין המכונות והתאמצו לגשת אל הקברניט, שיראה להם את «הקומפס הגדול». אך «האנטישמי», שעמד ליד הפתח של «הסִפּון», לא נתן להם בשום אופן לצאת. וכל כמה שאיימו עליו, כי יעמידו אותו על עמודי העתונים וישחירו ויקדירו את פניו, עד ששום יהודי לא יאבה עוד לנסוע בספינה זו – לא עלה כלום בידם. «האנטישמי» לא נתן להם רשות לצאת, כדי שיוכלו לראות את פני הקברניט.

אולם אם לא יכלו לראות את ה«קומפס הגדול» בעיני בשר ודם, הנה ראוהו יפה בעיני דמיונם. ובין הדודים החמים והפרוזדור הארוך הרצה אנשיל לפני המהגרים היהודים על ה«קומפס הגדול» עם כל נפלאותיו, עד כי פקחו היהודים את עיניהם, כאילו שמעו מפי קולומבוס עצמו ספור מסעו הראשון. «היהודי הארץ־ישראלי» לא הסכים לכל באוריו ולכל ספוריו על ה«קומפס הגדול», אך אף הוא היה מוכרח להודות, כי בנוגע לנסיעות־בים ולעניני אניה עולה עליו אנשיל בבקיאותו. ושרה־רבקה נחלה באניה כבוד לא מעט בזכות אנשיל אישה. ולא אחת אמרה אל הנשים שעמדו מסביב לה: «הלואי שרבו רְוָחיו כרוב ידיעותיו».

ב«קסל־גרדן» כבר חכה להם שלמה, וכאשר ראתה שרה־רבקה את פניו בעד השבכה מעבר ההוא עומד ומחכה להם – נגה אור על אמריקה בעיניה, וכל פחדה סר ממנה.

פרק שני

מקום מנוחה לבנים ולבני בנים

לעומת זאת היתה הכניסה לארץ החדשה בצורה אחרת מזו שתאר לו אנשיל. המבוא הראשון לא מצא חן בעיניו: החקירות והדרישות בקסל־גרדן, המאסר מאחורי סורג כבהמות.

– «דבר זה הרי היה לי ברוסיה, ולשם כך לא הייתי צריך לנוע ולבוא לאמריקה» – אמר אנשיל.

אך כל זה כאין וכאפס הוא לעומת הצעד הראשון שצעדו בארץ החדשה. מן האניה הוביל אותם שלמה־חיים, הבחור הסנדלר, אל הדירה שלהם, שהכין

בשבילם במדינה החדשה, אנשיל תאר לו: ארמון לא ארמון, אך בית אמידים, ובו שתי מטות ומצעות לרוב, וְשִׁדָּה־תֵּבָה נוחה, וארון, ושאר כלי בית. הרי לפיכך טלטלו את עצמם למדינת הים, עזבו את בית מולדתם עם הכלים, עם המכונית והפבריקאות (המכונה של דבורה׳לי גדלה בעיני אנשיל ותהי ל«מכונות», וחדר־מלאכתה – ל«פבריקאות»). והנה נטל בחור זה וכנס לתוך מרתף את בעל־הקורא ואת אשתו וילדיו, שמונה נפשות במספר, אותם ואת חבילותיהם וצרורותיהם – לתוך מרתף שנמצא בסימטה, הפונה אל רַכֶּבֶת־עִלִית. אמנם מרתף זה היה לו עוד קיטון, שאין לו חלונות. חלון אחד היה לו, אלא שהיה פונה מול כותל אפור, והחלונות היו אטומים בחוטי מוך, עד שאי אפשר היה להציץ בעדם ולראות את הנעשה בחוץ. בקומה התחתונה נמצאה מסעדה רומינית, והמרתף עמד בשכנות עם המטבח של אותה מסעדה. כל היום עלה עשן ואֵד מן המטבח, כאילו כבסו לבנים בלי הפסק. הריחות שהיו נודפים מן המטבח הרומיני גרו את הגרון להשתעל ואת האף להתעטש, ובעינים עקיצה, כאילו כתשו כל היום בצלים...

כל הקולות וכל הצוחות מן הרחוב ירדו לתוך המרתף דרך שני החלונות הקטנים והדלת הפתוחה, וכל היום נראו רגלים עוברות... מרגע לרגע טסה וחלפה מעל הראש רכבת־עִלִית, ונדמה היה כי הרכבת חלפה דרך המוח. שרה־רבקה נצבה בתוך החדר וידיה שלובות. תחלה נתבלבלה ולא ידעה מה היה לה, אחרי כן, כאשר שב אליה רוחה, חשבה כי הוציאוה עם ילדיה וצרורותיה לתוך הרחוב ואמרו לה: כאן יהא ביתך.

אולם היא לא דברה דבר. השמחה, כי באה בשלום עם «התולעים» שלה ויש לה מקום להניח שם את צרורותיה – הכריעה את הכל.

בינתים הפשיל אנשיל ידיו לאחוריו והתהלך על פני המרתף והתבונן והסתכל בארמונו. חדר המרתף היה חסום במזרנים ארוכים ורחבים, שהיו מונחים על גבי מטות־ברזל גדולות שתפסו חצי המרתף. באמצע המרתף עמד שלחן עגול, שהיה קִטֵּעַ רגל אחת ובמקומה עמד ארגז קטן, שנים שלשה ספסלים, שמהם רק האחד חדש והשאר – ארגזים. לעומת זאת עמד בקיטון כסא־מנדנד חדש, ואיצ׳י־מאיר «הנער הגדול» ונטע «היונק» כבר הספיקו להתקוטט בגללו, מי יֵשב עליו ראשון. שאר הרהיטים בשביל הקיטון, שהיה צריך לשמש טרקלין (פַּרְלוֹר), היו חסרים עדיין, וחכו לזמנים טובים, שעתידים לבוא כאן באמריקה.

כדי לטשטש את הרושם הראשון, הכין הבחור הגדול סעודה על השלחן. עלה והביא מעט יין־שרף, והילדים טעמו מן העוגות ומן הכעכים של אמריקה. ואיציקל, שהיה בעירו מורה לנערות וכאן נעשה שמש של «אנשי צדק» דגוסטינין ומנהגו להופיע אצל כל בן עיר, כשמגיע אליו ריח של מעט משקה, בא אל המרתף

לברך את בן העיר החדש ולהזמין את אנשיל בשם הגבאי. הוא הניך מי שהיה אופה בעירו, כי יבוא ה«בעל־קורא» אל החברה, אל בני העיר, לקרוא בתורה ביום השבת.

אחרי אשר שקט הלב מן ההפתעה הראשונה באה שרה־רבקה לחוציא מן החבילות את קדרותיה והתחילה מתבוננת מסביב במעונה החדש. שרה־רבקה לא היתה רגילה עדיין לשאון הרחוב, לרעש הרכבת־העלית — נדמה לה כל פעם, כי המון רוחות ושדים לא נראים חולפים ביעף דרך המרתף בצריחה ובשריקה. כל זה אפשר היה עוד לקבל באהבה, אך הריחות של התבשילים הרומינים, שהתפרצו מן המטבח הרומיני, והחום שבקע דרך הקיר עם הקיטור של התנור המוסק — הם שגרמו לכאב־ראש חזק, כאילו ישבו כל היום בבית המרחץ. שרה־רבקה לא חפצה להתאונן, כדי שלא להשבית את שמחת בנה ולהדאיב את נפש אישה. כרכה את ראשה במטפחת והתחילה מטפלת בקדרותיה.

הבן הביא מן החוץ ארגז של פירות והעמידו ליד הכירים. שרה־רבקה הוציאה את ידידיה, הסירים, בזה אחרי זה, הסתכלה בכל אחד מתוך אנחה, כאילו שפכה מרי שיחה לפני ידידיה והזכירה להם ידידותם הישנה מתוך בקשה, כי יעמדו לה בשעת דחקה ויעבדו אותה באמונה, כמו שהיו רגילים לעשות בביתה הישן.

הברז עם המים הקולחים והמזחילה, שנמצאו גם במרתף, שמשו לא רק לאמא אלא גם לאבא שלומים. בשעה שה«יונק» גלה במקרה את הברז והקליח את המים נבהלה אמא, ושערה כי אסון קרה כאן, אך הבחור הסנדלר הרגיע את רוחה והראה בגאון על הברז, כאילו המצאתו היא, ואמר: «כאן, אמא, לא תצטרכי לשאוב ולסחוב דלי מים מן הבאר, כאן תקבלי מים מן הכותל».

— כמשה רבינו מן הצור — חזרה לאבא רוח בדיחותו והוא נגש אל הברז להתבונן ולראות את דבר הפלא.

— ואין עליך לסחוב ולהוציא שופכין החוצה — לשם כך תוקן זה — מורה הוא באצבעו על המזחילה.

— הכל בחכמה נעשה — נענה אבא — מן הכותל יבואו ודרך הכותל יחלפו.

כל הנוחיות הללו חבבו את המרתף על בעליו. אנשיל התחיל להתפיס עם המרתף, להשלים עם השאון העולה מן הרחוב, עם הרגלים העוברות בריצה על פני החלונות. הדבר היה, כאילו באו כל ההמצאות האמריקאיות ופתו את ה«ירוקים» להכנס לתוך המרתף. ולא עוד אלא שאנשיל חזר ומצא בלבו את התלהבותו מאמריקה והתחיל מתגאה בה. מקצת מן הילדים, ביחוד הקטנים, התחילו אחד אחד משתמטים מן המרתף החוצה — ואמא באה לעשות חשבון בדמיונה על מקומות־המשכב והמצעות, שעליה לערוך בשביל בני הבית במדינה החדשה בבוא הלילה

סעודת ערבית ראשונה לא נתנו לאמא לבשל. הבן הביא מן החוץ נקניקים עם עוגות, ושוב מעט יין שרף. אנשיל עמד במקומו החדש להתפלל והבן למד את אמא, כיצד מבעירים אש בכירים האמריקאים, והציג לפני ההורים את כבוד «החברה לגז בניו־יורק».

בערב באו בני־עיר לקדם בברכה את הבאים ולקבל מהם פריסת שלום מן המולדת. בא הניך האופה, שהיה כאן ה«פרנס» של בני עירו וגבאי החברה; בא ברוך־מאיר הסנדלר, שהיה שנים רבות שכן קרוב בעיר המולדת; בין הבאים היה גם איציקל השמש. טויבה־פסי, ידידה נאמנה לשרה־רבקה, אף היא באה. כל אחד מבני העיר הביא עמו דבור נאה ודורן בשביל המשק החדש. הבחור הסנדלר הדליק את קנה הגז, והדבר עורר התפעלות חדשה אצל הירוקים. על השלחן הופיעו פכים אחדים שֵׁכָר, והמסובים פתחו בשיחה על המולדת, עודדו את לב אנשיל והבטיחו לו רב טוב. אנשיל העביר על פני בני עירו את כל רכושו, כל ילדיו, בני העיר הסתכלו בהם.

– זו מַהִי? – שואל בן העיר הצהוב, איציקל מי שהיה אופה דובשנים, בהצביעו על דבורה׳לי.

– הן היא היתה המפרנסת את כל ביתי, תופרת היא, אצבעות זהב לה – מספרת אמא בשבחה.

– בשבילה הלא תוכל למצוא עבודה מיד – אומר בן העיר הצהוב – אם רצונך, שלמה – פונה הוא אל הבן הבכור – אשלח אותה אל מחותני, בעל בית־מלאכה, והוא יתן לה עבודה.

– והוא מה? – שואלים הכל על משה׳לי.

– סוחר יחיד בעולם – מהללת אמא.

– ההבאת עמך דולרים? – מתלוצץ בן העיר הצהוב.

משה׳לי מתמלא בושה, בא רגע במבוכה, אך תיכף הוא עונה בעוז:

– בכסף הלא אין רבותא להיות סוחר...

בני העיר צוחקים, ובינתים מציג אבא לפניהם את בנו חביבו:

– גם כיום כל רבני אמריקה כקליפת השום בפניו – מורה אבא על יונה־גדליה.

– לגבי רבני אמריקה אין זו רבותא – נענה איציקל.

ידאב לב אמא, כי בן טפוחים חבוש כובע קרוע, והיא מאפילה על הכובע, מאהילה בידה על ראשו.

בני העיר מביטים בהשתוממות על התכשיט היקר, שהביא אנשיל מביתו, ואחד מבני העיר מנבא ואומר:

– מי יודע, אולי עוד עתידים אנו לנחול כבוד על ידי בני עירנו.

קם ממקומו היהודי הצהוב, מי שהיה אופה בעירו, מטה את שלמה־חיים הצדה ולוחש לו באזנו:

– היש להם פרנסתם לימים הראשונים?

והוא מוציא מכיסו דולרים אחדים ומוסרם לשלמה־חיים וקורא בקול רם, כדי שתשמע האם:

– אמור לאמא, כי תבוא לחנותי לקנות מעשי־אופה. נתֹן אתן לה בהקפה. כשהנערים יתחילו להרויח, תפרע לי.

– ואלי תוכל לבוא לקחת בשר, אין בכך כלום, נאמנה היא שתפרע – נענה יצחק'ל הקצב.

– הכל כמו בביתי ובעירי – נוצצות דמעות בעיניה של אמא.

בערב הראשון, לאחר שהתירה אמא את המצעות העלובים והציעה משכב לילדים, נחה דעתה והמרתף נראה בעיניה כבית מולדת לה, והיא אמרה אל אישה:

– הידעת, אנשיל, סדנא דארעא חד הוא, בכל מקום אותם בני אדם.

אנשיל שתק.

– הלואי, אבא שבשמים, שנצליח בדרכנו, וכאן יהא מקום מנוחה לבנים ולבני בנים.

אנשיל שתק.

בשבת רצה אנשיל לזַכות את בני עירו בקריאה בתורה למופת. כל ימות השבוע התקין עצמו לכך, כדרך שהוא מכין עצמו לקריאת המגלה. עבר כמה פעמים על פרשת השבוע. עמדו אז בפרשת «לך לך», ואנשיל כִּוֵּן את ה«לך לך» לעצמו. כשבא בשבת אל התפלה קדמו פניו בני עירו בכבוד רב. הכל נתנו לו «שלום» ושמחו על ה«בעל קורא» מעירם. «היום נשמע קריאת התורה, כנהוג בארץ מולדתנו ולא בנוסח אמריקה: חטוף וקרא» – אמרו המתפללים זה לזה בקול רם.

לפני הקריאה השתעל אנשיל יפה יפה ויצא לדרך בפרשת «לך לך». פתח: «ויאמר ה' אל אברם: לך לך מארצך», וסלסל כל מלה ומלה והאריך בכל הנעימה ובכל החן, כאשר היה לאל ידו. לטף כל פשטא, שהה בכל נגינה, לסלסל את עצם הכונה שבה. בתחלה היו בני העיר «מלקקים את האצבעות». איש קרץ בעיניו אל רעהו וקרא: «אכן זו היא קריאת התורה!» אולם אחרי כן, כשהקריאה נמשכה שעה רבה והקהל חש רעבון, קצרה נפש העם. הנוער פשט את הטליתות ויצא החוצה, והנשארים קבלו עליהם באהבה. אך כשהוסיף אנשיל עוד להאריך ולסלסל כל מלה, והשעה עברה והרעבון גבר, התחילו המתפללים משתעממים, זורקים דברי הלצה

זה לזה. לבסוף קרא אחד בקול רם: «מי הוא הירוק הלזה?» והשני שאל: «כלום יום כפורים היום?»

לשוא טפח הגבאי, האופה הצהוב, על גבי העמוד: «הס, הס!» הקהל לא התאפק, התחילו מתלוננים בקול רם, עד שאנשיל העלוב היה מוכרח לעזוב את כל הסלסולים וכוני־החן ולסיים ב«חטיפה»... והוא יצא מבית־התפלה נכלם ונעזב...

פרק שלישי

אנשיל עוזב אומנות «בעל־קורא»

בשמונה נפשות ירד אנשיל לאמריקה, אך כל הנפשות האלה תבעו מזונות.

הימים הראשונים היו חגים. בני־עיר היו באים, שמחו לקראת אנשיל. מקצתם הביאו דורונות, הבטיחו הבטחות ויצאו. על פרנסה עוד לא דברו. הבחור הבכור היה נותן לכל צרכי הבית – ואחרי כל אלה מצאה אמריקה חן בעיני אנשיל.

עד מהרה באו ימות החול. התחילו רואים, כי מכל אלה לא תבוא הפרנסה. אמא לקחה לפי שעה בהקפה. אך גם האופה גם הקצב, שבתחילה התנדבו לתת בהקפה, היו שואלים וחוזרים ושואלים, אם הנערים חדלו מהיות ירוקים ונכנסו לעבודה.

ובערב אחד פתח הבן הבכור ונכנס בשיחה עם אביו.

– אבא – אמר בעוז – כאן לא כמו בעיר מולדתנו. אמריקה היא עולם אחר.

– כלפי מה אתה מתכוון, בני? – שאל האב בסקרנות רבה.

– מתכוון אני כלפי פרנסה. כאן אין מתביישים כלום. כל אחד הולך פה לעבוד ו«לעשות חיים» בשביל אשתו וילדיו.

– אדרבה, תן לי עבודה כל שהיא, שאוכל לעשות חיים בשביל אשתי וילדי. הרי לפיכך הבאת אותי לאמריקה.

– פגש פגשתי את דוד גולדשמיד בן־עירנו. הוא עובד בבית־מלאכה בברוקלין, שתופרים שם כתנות. שם עובדים יהודים באים בימים כמוך. בעל־הבית הוא ירא שמים, אין עושים שם מלאכה בשבת. הוא רוצה לקחתך עמו לבית־המלאכה. לפי דעתו, תמצא שם עבודה.

– מה אמרת, תפירת כתנות? מה יעשה אבא אצל כתנות? זהו ענין לדבורה׳לי, אבל מה לו ולאבא אצל כתנות?

– דבורה׳לי תלך לתפור כתנות נשים. עדיין לא הגיע הסיזון, בעוד שבועים – הבטיחו לי בשבילה עבודה.

– אמר אמרתי, כי מצאת בשבילי בית־כנסת גדול, בית־כנסת הגון, שבו אהיה «בעל קורא» – נענה אבא לבסוף.

– בעל קורא אינו «ביזנס» כאן, אין צורך בזה.

– אלא מה, ילך ויהיה חייט לעת זקנה? – שואלת האם.

– כאן אין בזיון להיות חייט. הרבה יהודים הגונים פה חייטים הם, ואפילו רבנים נעשים חייטים. כאן אין מתביישים.

– זאת אומרת, שעלי להיות חייט. כך רצונך, בני? לא אומנות אחרת, רק חייט? – שואל האב.

– לדידי, יכול אתה להיות רב. אלא שמחויב אני, אבא, לאמר לך, כי כאן כל אדם דואג לעצמו. האשה אשתך והילדים ילדיך, לא שלי הם. רבות עשיתי למענכם עד היום. כרטיסי־האניה לא שולמו עדיין. עוד מעט ובאו לתבוע תשלום השבוע. וגם בשביל הרהיטים. הקטנים יהיו מוכרחים ללכת לבית־הספר, אם לא כן, יבואו לבקשם. בית־ספר באמריקה אינו «חדר». הם צריכים להיות מלובשים כראוי, נקיים, אם לא כן, תְּשַׁלַּח אותם המורה הביתה. זוהי אמריקה. סובר אני, כי מוטב יהא אם אעקור דירתי מביתכם, אז תדעו, כי עליכם לדאוג לעצמכם.

האיום האחרון עשה רושם אדיר יותר מכל הדבורים. אמא הביטה בפני אבא, ואבא פתח בקול תחנונים, שלא כדרכו ושלא לפי כבודו:

– מה פירוש, תעקור דירתך מביתנו? ומה יהא עלינו? התעזוב אותנו הפקר?

– הלא רואה אני, כי אם לא כן, לא יֵצא כלום. למענכם שחטתי את עצמי. בחורים אחרים חסכו הון בבנקים, ואני מה? כל יָמַי פני משחירים בגללכם – נכמרו רחמי הבחור על עצמו, עד שדמעות עלו בעיניו.

אבא ואמא נשתתקו. דבורה'לי, שעמדה בשעת השיחה, נשכה צפרניה למשמע עלבון הוריה ולמראה דלותם, והיא נענתה ואמרה:

– אולי אוכל אנכי לפי שעה ללכת שמה לבית־המלאכה במקום אבא?

– עבד תעבדי גם את, גם הוא יעבוד (הוא מראה על משה'לי), ואפילו התלמיד־חכם (הוא מצביע על יונה־גדליה) יהא מוכרח עד מהרה להכנס לבית־מלאכה. באמריקה אין תלמידי־חכמים. כאן אין «אוכלים ימים». כאן הכל עמלים. אל תשכחו, חייבים אנו שלש מאות דולרים דמי כרטיסי־האניה. ואת הקטנים יש לכלכל, עד שיגמרו את בית־הספר. כאן אין הולכי בטל. באמריקה הכל חייבים בעבודה.

משה'לי התחמק בחשאי ויצא החוצה. ואבא ואמא עם התינוקות נשארו יושבים דומם ולא יכלו להוציא דבור מפיהם.

אך אנשיל לא יכול עוד להתאפק. פתאום זקף את קומתו, שב אליו אומץ־רוחו שהיה לו בעירו, והוא פתח ואמר בעמידה זו ובקול זה כקורא בתורה:

– כן, יפה אמרת, בני, באמריקה הכל חייבים בעבודה. «בזעת אפיך תאכל לחם» – כתוב בתורה. קחני, בני, הוליכני לבית־המלאכה, היה אהיה לתופר כתנות.

מעיני שרה־רבקה נזלו דמעות, ובמחותה אותן בסינורה נאנחה:

– אוי לי שכך עלתה לי! הבעל־קורא בבית־הכנסת הסלַבני הגדול יבוא להיות תופר כתנות כמו יהודיה.

– למה את בוכה, גולם? – גער אנשיל באשתו – אין אמריקה זקוקה ל«בעל־קורא». אמריקה זקוקה לחייטים. הבי לי מעילי ומקלי, הבי לי.

מתוך דמעות נוזלות הושיטה לו שרה־רבקה את המעיל של רִיפְּס שתפרה לו לכבוד אמריקה, נתנה לו מטהו בידו, ואנשיל הלך עם בנו לבית־המלאכה אל היהודי מברוקלין על מנת להיות תופר כתנות לכל ימי חייו.

בברוקלין, בבית־המלאכה לכתנות, בין היהודים הזקנים והבחורות האיטלקיות – מצא אנשיל, את מי? – את «היהודי הארץ־ישראלי» שבאניה, זה שטען וחזר וטען, כי יהודים יכולים להיות אכרים טובים... כשראהו אנשיל יושב בין כמה יהודים לפני שלחן המלאכה ואוחז כתונת על זרועו ובחורה איטלקית מלמדת אותו, כיצד מאַחים כפתור, נתן בו את עיניו. כאשר הכירו שני היהודים זה את זה, נתמלא לבם שמחה, חבקו זה את זה כידידים ישנים, ואנשיל שאל את ידידו:

– הזאת היא עבודת הקודש, עבודת האדמה?

– לא פה, כי אם בארץ ישראל, על אדמת אבותינו, תמצאני עם המעדר בידי, בשדה תמצאני – קרא היהודי הארץ־ישראלי.

– ומתי יהיה הדבר הזה? – שאל אנשיל.

היהודי הארץ־ישראלי לא ענהו, כי השעול תקף אותו וחנקו.

– כשיבוא משיח צדקנו – ענה אנשיל לעצמו וחזר לביתו בלב נוח: חבר מצא לו.

באותו ערב שב משה'לי לביתו אל המרתף בשעה מאוחרת, אחרי סעודת ערבית. אמא היתה שרויה בצער. היא חשבה, כי אבד הנער בתוך המערבלת, כמו שכִּנתה עתה את אמריקה. והבן הבכור יצא לבקשו. מצֹא מצא אותו במסעדה הרומינית כשהוא עומד ורוחץ משהו. משה'לי תחב לידה של אמא חצי דולר כסף. זה היה חצי הדולר הראשון, שהרויח ה«מלצר» מיום בואם לאמריקה.

* *
*

כעבור שבועות מעטים ראה הרואה במרתפו של אנשיל תמונה כזו:

בחוץ עוד לא עלה השחר, והאור הצהוב של קנה־הגז מגלגל פקעות אור לתוך החלל הגדול, כאילו לִבֵּן את אפרורית המרתף, מסביב לאור הצהוב היה הכל מואר, אך הפנות היו חבויות בערפל ובצל. שרה־רבקה, מטפחת לבנה קשורה לראשה ושני קצות קשריה תארו על הקיר בבואה כשתי אזנים זקופות של בריה משונה, עמדה ליד הכירים, כמו בבית מולדתה, ובשלה קהוה, צררה צרורות מזון ומזמן לזמן קראה לתוך אחת הפנות:

– אנשיל, אנשיל! השעה עוברת!

– הא, מה? – ושוב נשתתק.

שעה קלה הניחה לו אשתו. רחמיה נכמרו על אנשיל אישה. אמש התנמנם בשעת הסעודה – עלה בזכרונה. אינו רגיל, העלוב, בעבודה קשה – והיא התאנחה.

בינתים שכב אנשיל שקוע בחלום. והנה הוא בבית־כנסת, שאין בו אלא מכונות. מסביב למכונות יושבים חייטים ודופקים ודופקים, המכונות רועשות, והוא עומד על הבימה וקורא בתורה.

עד מהרה נזכרה שרה־רבקה, כי לא יהיה לו פנאי להתפלל, הקשיחה לבה כגזלן וקראה:

– אנשיל, הן לא יהיה לך פנאי להתפלל.

המלה «להתפלל» הוציאה את אנשיל ממאסר חלומותיו. עברה שעה קלה עד שנתברר לו היכן הוא ומה הוא. אחרי כן נשמע קלוח מים מן הברז.

הגיחה פתאום ליד הכירים דבורה, שערותיה פרועות ומכסות את ידיה הערומות וכתפיה החשופות, שנראו מבעד לכתנתה, ואמרה לעזור לאמא ליד הכירים, אך אמא ענתה ואמרה:

– לכי, מוטב שתתלבשי. עוד מעט ויצאו הבחורים מן הקיטון.

והנה נשמע מלמולו של אנשיל בהתפללו. עד היום, בכל דלותו, לא יכול האיש להתאפק, וכשהגיע לפסוק מן התורה, היה מוציאו מפיו בטעמי הנגינה.

שרה־רבקה מזכירה לו, כי לא בביתו ובעירו הוא:

– אנשיל – היא אומרת – היש לך פנאי לכך?...

לא הספיק אבא לחלץ את טליתו ולגמור תפלתו ו«פת שחרית» עלתה על השלחן, ולכל אחד ואחד צרור «מזונו» עם פך הקהוה.

אחרי כן עזבו הגדולים אחד אחד בחשאי, באין אומר, את המרתף ויצאו לכל חלקי הכרך. הלך האב, הבחור משה׳לי (שקבל עתה «משרה קבועה» אצל רוכל לעזור לו לשאת את החבילות מבית לבית). הלכה גם דבורה׳לי, כבני אדם למאות ולאלפים הדומים להם.

אחרי הגדולים באה אמא לסלק ולְשַׁלֵּחַ את התינוקות לבית־הספר, את איצ׳י־מאיר «הבחור» ואת נטע «היונק», שקשה היה עתה להכירו. שני הנערים היו קצוצי פאה עמוק מתחת לאזנים, במשך השבועות המעטים, שאנשיל וביתו יושבים באמריקה, נשתנו הנערים יותר מכל בני הבית. אמא הלבישה אותם את החולצות הכבוסות, שהיתה כובסת בכל ערב לפני השֵּׁנָה. כל בוקר נערכה מלחמה בין האם והנערים בשל התפלה, וגם הבוקר נערכה המלחמה כדרכה יום יום. אמא סרבה לתת את העוגות עד שלא יעברו הנערים חצי הסדור עם התפלות, והנערים עמדו על המקח ובכל יום קפחו מזמור אחד לאלהי ישראל לטובת שעורים שונים בבית־הספר האמריקאי, ששכחו להכין מאתמול. מכאן ראתה אמא, כי הנערים הולכים לאְבוד באמריקה.

רק האחד נשאר בבית, שאבא ואמא הצילוהו מבית־המלאכה ומבית־הספר של אמריקה — זה היה יונה־גדליה, התלמיד־חכם. אמא נלחמה לו והגנה עליו מפני האש האמריקאית, שהתיכה את ביתו של אנשיל. צר היה למסור את המוח החריף לבית־ספר אמריקאי, ואנשיל היה דוחה משבת לשבת את העבודה לחקור ולדרוש על «ישיבה» הגונה לבנו על אדמת אמריקה.

פרק רביעי

געגועים

מן הרחוב לא פסקו לחדור דרך הכתלים, החלונות והדלתות שאון ורעש, כאילו גלי ים היו דופקים בחלון. היה ערב, בה בשעה שהפועלים שבו הביתה מעבודתם והרוכלים ערכו מרכולתם על ה«מעמדות» ולא חדלו מהכריז בקולי קולות על הזול ועל הטוב של סחורתם. יהודי שבא עם פֵּרות מוז ועמד בדיוק נוכח החלון של המרתף, דירתו של אנשיל, הכריז על סחורתו בקול גס וצרוד כזה, עד שנדמה, כי בוקע הוא את הראש עם כל קריאה וקריאה. בתוך הקולות והרעש נקבה מזמן לזמן את המוח צריחה קהה של אופני ברזל עוברים על פסי ברזל — רכבת־עלית חלפה, וקול צריחת הברזל, שעלה ממעל הראשים, הרעיד את הקירות, התקרה, דומה, קרסה, והזגוגיות של החלונות הקטנים השמיעו צלצול, כאילו נפלו מתוך מסגרתן. הרעש נשמע לא רק מבחוץ, כי אם גם מבפנים שמעו אותו יושבי המרתף. כל פעם שהצריחה הקהה, קול הברזל, נשמעה ממעל לראש נדמה, כי משהו חולף ועובר דרך המוח... יש לשער, כי נוכח החלונות הקטנים בחוץ היו נערים משחקים בזיקי אש, כי בעד השמיכות, שבהן האפילה שרה־רבקה

את החלון, עלה מזמן לזמן להב אש בלוית המולת ששון של ילדים. בעד השמיכות לא נראה עתה דבר. לעומת זאת נשמעו שמיעה ברורה כל פסיעה של זוג רגלים שעברו על פני חלונות המרתף. הזגוגיות לא חדלו מהשמיע צלצול. וכל הקולות, הצוחות והצריחות קפאו בתוך זמזום תדירי, שיצא ובא מן המסעדה הרומינית, שעמדה מעל ראש המרתף. זה היה צרצור של צרצרים למאות, שלא פסקו אף רגע, אף דק. בתוך הצרצור התדירי הזה שקעו וקפאו שאר הקולות.

ליל שבת במרתף.

למרות הרחוב בקעו ונוצצו בעד השמיכות האדומות ארבעת הנרות הדולקים, שעמדו על השלחן. בראש השלחן ישב אנשיל ובעינים מנמנמות נהם את הנגון של הזמירות, ובמבט של זעם עודד את נעריו המשתעממים לְזַמֵּר עמו את הזמירות. אך הם שעו מעט אל מבטי אבא. מוחם ולבם היו בשעה זו בחוץ ליד הָאִשִׁים, מקום משחקם בערב בערב. וטינא בלבם על אבא, שבא להנהיג כאן מנהגים חדשים. אין גם אחד מן הנערים בחוץ מחויב בכל ליל שבת לשבת אל השלחן ולזמר זמירות, רק עליהם מוטל חוב זה. והם התהפכו על ספסליהם, הציצו בעד החלונות הקטנים מתוך צפיה לשעת הכושר, שינמנם אבא והם יוכלו להתחמק החוצה בטרם יכבו האִשִׁים.

ליד השלחן נפקד מקום הבן הבכור, שלמה, שהיה מחזר עתה אחרי בחורה והיה ממעט להראות בבית בערבים. הוא הקדים והודיע את אמו, כי תבקש לה דַיָּר חדש במקומו, משום שהולך הוא לשאת אשה. נפקד גם מקומו של הבחור השני, המכונה «משה־לי שור», שהספיק בזמן הקצר לשבתו פה לשַׁנות את שמו לשם סֵם מוֹזֶס. איש לא ידע, למה הוסיף לו הבחור עוד שם. אך הבחור ראה את עצמו למן הפסיעה הראשונה שפסע על אדמת אמריקה עומד ברשותו. הוא היה הראשון שהתחיל מרויח כסף ומביא לאמא הביתה. כל יום מצא לו עסק חדש. כעת הוא עובד בחנות של מכולת, הממציאה מיני מזונות לקונים אל בתיהם. הוא היה מביא לאמא הביתה מכל טוב, אך תנאי התנה עם אבא שלא יטרידהו בלילות שבת וביום השבת. «בליל שבת — אמר הבחור — שעת ה«ביזי» המרובה אצלו, משום שהכל מכינים מיני מזון ליום הראשון». לעומת זאת ישב אל השלחן, כמו בביתו בעירו, יונה־גדליה ועזר לאבא לסדר ליל שבת כהלכתו. יונה־גדליה עדיין לא עסק בעבודה אף לא בתלמוד־תורה. אבא עמד עדיין לחקור ולדרוש על דבר «ישיבה» שיש בניו־יורק, שמלמדים שם בחנם להיות רב באמריקה, לדעת גמרא ולדבר אנגלית. אך הוא לא נפנה לכך ולא הוציא מחשבתו לפועל. בינתים מצא לו הנער עצמו באיזה מקום ספר והתחיל ללמוד אנגלית בעצמו. אמא חוששת לספר לאבא, כי הנער מתעלם לימים תמימים, וכשהוא חוזר הביתה, הוא מביא עמו חבילה של

ספרים אנגלים, וספר יהודי אין הוא נוטל בידו. לעומת זאת מתפלל הנער בכל יום ומוציא בתפלתו את כל בני הבית ושומר מצוה הוא. וכשמגיע יום השבת, הרי הוא האחד בכל הבית המסייע לאבא להכניס שבת מלכתא לתוך המרתף הנכרי והמלא רעש של חול.

עוד אחת ישבה בליל שבת בבית ועזרה להכניס את השבת לתוך המרתף. זו היתה דבורה׳לי, שהיתה רגילה מילדותה בכל ערב שבת לחפוף ראשה לכבוד שבת, וגם פה באמריקה לא יכלה לנצח את ההרגל הזה. והנה היא יושבת עתה — אחרי אשר אחרה לבוא הביתה מעבודתה — ליד הכירים ומיבשת את שערותיה הרטובות והפרועות, כדרך שהיתה רגילה לעשות בבית מולדתה בערבי שבתות.

הנרות דולקים על השלחן באור צנוע, אור של שבת. הם תחובים בתוך הפמוטות של נחשת־קלל שהובאו מבית המולדת. אמנם אין הם נוצצים ומזהירים, כמו שהיו בלילי שבתות בעיר המולדת. אולם גם פה הספיקה שרה־רבקה לשפשפם בסמרטוט לח. גם הקנקן האדום, שהביאה שרה־רבקה עמה בתוך שאר הכלים, הועיל בזהרו האדום להזכיר את השבתות של בית המולדת.

כל ימות השבוע, כשהיה אנשיל יושב על יד עבודתו והמכונות המו באזניו, ראה את עצמו מנותק מן העולם הישן, שהיה שרוי בו עד היום בעירו. אך בכל פעם שהנרות דולקים על השלחן בתוך הפמוטות של המולדת והקנקן הישן המודע עם היין שבו נוצץ לאור הנרות, אז מתדבקים חיי המרתף באותם החיים הישנים של המולדת, והעולם נעשה אחד — מתעלם הים, המפריד בין שני העולמות, ושוב מתלכד עולם אחד של משפחה אחת, של איש אחד...

וכל כמה שאנשיל עיף ויגע ומנמנם אחרי ישיבתו הכפופה כל היום על מחטו וכתנתו, הרי הוא חש את השבת, נעלם הרחוב עם המונו. מי שומע את הדפיקות כקול־הפטיש של הרכבת העלית או את הרעש של המסעדה הרומינית? מנוחה באה למרתף, מנוחה בנפש פנימה, ואנשיל חש שוב את השבת, בכח הוא מבריח את השֵנה מעיניו, מרים קולו בזמירות ומעודד במבטיו התובעים את הילדים המשתעממים. וכשמגישה שרה־רבקה אל השלחן את המרק החם, יושב אנשיל על מקומו וראשו נשען על שתי ידיו, והוא שוקע במחשבות.

— במה אתה חושב? — מעוררת אותו שרה־רבקה, בהעמידה לפניו את הצלחת עם האטריות המעלות הבל.

— מחר קוראים בפרשת «האזינו» — אומר אנשיל כמו אל נפשו.

שרה־רבקה אף היא שקעה בהרהורים. משהו חונק לה בגרונה ומצטבר בתוך עיניה הכהות והן מזהירות מתוך הפנים בזוהר של דמעות.

– אולי תשוב לעיר המולדת בשביל כך? – אומרת האשה בגערה קלה, כאילו גערה בעצמה – מוטב שתאכל את המרק, מצטנן הוא.

ואנשיל מקריב אליו את קערת המרק מתוך אנחה.

– כלום בך האשם, כי עולם הפוך כאן? כי הממשלה ניתנה בידי עמי־הארצות? – אומרת שרה־רבקה כמתנצלת.

אנשיל משתתק. אך אחרי הבשר, לפני ברכת המזון, הוא נוטל את החומש הקטן ומדפדף כאילו שלא בכונה. אחרי כן הוא פותח בנהימה לעצמו, וקולו עולה מרגע לרגע בקראו בתשוקה, בניגון, בלב: «האזינו השמים ואדברה...»

שרה־רבקה יושבת ליד השלחן, ראשה נשען על ידיה והיא מקשיבה ודמעות נוזלות ויורדות מעיניה – – –

עוד נפש אחת שכנה במרתף והיא מלאה געגועים...

זה כשנה שדבורה יושבת בעיר הגדולה והנכריה, מוקפת רבוא רבבות אנשים. כנטע שנעקר מאדמת ישוב ונסחף למדבר שממה. היא לא הכירה איש ואיש לא הכיר אותה. ובין רבבות האנשים מסביב היתה יחידה ובודדה. היתה משכימה בבוקר ויוצאת לעבודתה. ישבה כל היום עם אנשים זרים. עם ערב שבה הביתה. בתחילה מצאה בזה ענין רב. ענין של דבר חדש. אחרי כן הוטל עליה שעמום. כעת לבה ריק והכל הבל בעיניה. נדמה לה, כי אין טעם לחיים אלה, אין מטרה ואין תכלית להם. הכל זר לה.

היא התגעגעה לז'אכלין, אך על מה נתגעגעה? על אותם הערבים ליד הנהר. הניך? גם הניך לא תפס עוד מקום בלבה. אך היא התגעגעה על מה־שהוא, שנמצא שם מסביב להניך, סמוך להניך, באותם הערבים ליד הנהר, ביער, שבת בגן, כל זה טעם היה לו. כל החיים היה להם «למה», ועל ה«למה» הזה התגעגעה. היא קראה לזה בשם שקרא לו הניך: «הענין הקדוש». בשביל «הענין הקדוש» היה להם לחיים טעם. העולם נשתנה בעיניה. היא ראתה את עצמה קשורה למשהו. היא היתה ברשותו של מי שהוא. וכאן היא יחידה, בודדה, בכרך הגדול. יושבת היא פה בבתי הברזל הגדולים, בעלי החלונות הרבים הנשקפים אליה. «ענין קדוש», שבשבילו כדאי לחיות, הוא שנותן טעם ותוכן לחיים.

הניך אמר לה, כי «הענין הקדוש» יקשר אותם, אף אם יהיו רחוקים זה מזה. איה «הענין הקדוש»? אֵי הבית שהוא שוכן בו בין בתי הברזל הגדולים בעיר הגדולה הזאת?

בתוך ארגזה הקטן שהביאה עמה מעירה גנוזים ספרים אחדים. אחד מהם הוא אותו הספר שנתן לה הניך לפני הפרדו מעליה. בשעה של עצבות וגעגועים היתה פונה אליהם. כמה וכמה פעמים קראה את הספרים האלה. דבורה ידעה יפה

את כל הכתוב בהם. ושוב פנתה אליהם באותו ליל שבת בשעת הגעגועים. הוציאה אחד מן הספרים הקטנים האלה ושקעה בו לאור של נרות השבת. ואף כי קראה את הספר זה פעמים רבות, השקיעה עצמה בו, כאילו בקשה למצוא בין דפיו המשומשים את «הענין הקדוש», שאבד לה בעיר החדשה, הנכריה והגדולה הזאת.

פרק חמישי

האכזבה הראשונה

בית־המלאכה שעבדה בה היה «לא מאורגן». בימים ההם לא היתה עוד תעשית המחט מאורגנת כולה, ואחיה מצא לה עבודה במקום שקל היה יותר להשיגה. בית־המלאכה לא היה גדול, דומה יותר לבית חייטים בעיר המולדת. עשר מלאכה שם בחורות אחדות, גדולות ממנה בשנים, בלות ולֵאות. נראה היה, כי כולן שקועות בצרות עצמן, בחובות המוטלים עליהן, ואין להן פנאי לשעות אליה. אשה לא ידעה את רעותה כמעט. היו ביניהן בנות ישראל ובנות נכרים. גם יהודים אחדים באים בימים. ה«בּוֹס» (האדון), איש בעל זקנקן צהוב גזוז, היה צעיר לימים, שזה עתה נשא אשה, והיה אץ להעשיר, הוא היה האדון, המשגיח, ה«גוזר» וה«גומר». לא רק הוא עצמו השתתף בעבודה, אלא גם אשתו היתה נכנסת בחצי היום לעזור לאישה בעבודה במכונה. ה«בוס» היה מאיץ בפועליו לא בדברים אלא בעבודה, הוא ואשתו היו אומנים זריזים, היו עושים מלאכה ומתקינים בשביל ה«ידים» (הפועלים). ה«בוס» היה נשאר בבית־המלאכה עד חצות הלילה והתקין מלאכה בשביל ה«ידים» שלו ליום מחר. על־ידי כך היתה העבודה נעשית בחשאי, מתוך שקידה וטרדה. איש לא הוציא מפיו דבור. כל אחד ישב על «מלאכתו» שקוע בהרהוריו. דבורה לא הכירה איש מן הפועלים. איש לא פנה אליה בדבור, אף היא לא פנתה לאיש. לבדה באה ולבדה שבה.

בראשונה לא יכלה לתאר לעצמה, כי אלה הם החיים בכרך. אין מאומה מלבד העבודה החשאית והמטרידה. היא האמינה, כי אין זאת אלא מפני שלא נזדמן לה עדיין להתודע אל החיים הנאים יותר של הפועלים. לא פעם חשקה נפשה לשאול את שכנותיה על עצרת הפועלים. אך היא היתה בישנית ונחבאת ביותר, כדי להתודע אל אנשים. אך סוף־סוף לא התאפקה. החיים בבית־המלאכה נמאסו וחיים בבית לא היו לה, והיא בקשה מה־שהוא שיתן לה תוכן. היא בדקה ומצאה אחת מן הנערות, שהיו עושות יחד עמה במלאכה ושמראה פניה נשא חן בעיני דבורה׳לי יותר מפני שאר הנערות. זו היתה בחורה גדולה בשנים מדבורה׳לי, אך

לא זקנה במדה כזו, שדבורה׳לי תירא מפניה, ואף כי ישבו יחדו בבית־המלאכה כשלשה חדשים, לא דברו זו אל זו חמש מלים, שהיה להם ענין אחר מחוץ לעבודה, דבורה׳לי אמרה אל נפשה, כי בה האשם, על כי מתרחקת היא, ובאחד הערבים, כשחזרה לביתה מן העבודה, התמהמהה בכונה וכוונה לרדת מן המעלות יחד עם הבחורה ההיא.

ואף כי הבחורה ההיא נחפזה, אך דבורה׳לי הדביקה אותה וקרבה אליה.

– אני מבקשת סליחה, הרי אני ירוקה עדיין – קראה דבורה׳לי בחיוך של התנצלות – ויש ברצוני לשאלה דבר.

– תשאל נא – עונה זו, בהביטה אל דבורה׳לי בהשתוממות.

– בעיר מולדתי שמעתי על «הענין הקדוש», גם פה הייתי רוצה לשמוע עליו, האין פה בין הפועלים מקום, שעובדים בו למען «הענין הקדוש» ?

– הא, מה ? – נותנת בה זו עיניה בהשתוממות.

– ודאי היא יודעת מה כונתי.

– לא, איני יודעת – עונה היא קצרות.

– כונתי למקום שמתאספים בו הפועלים עם הפועלות, כלום אין הפועלים מתאספים פה כמו בארץ מולדתי ?

– הו, לזה נתכונה ? כן, מתאספים פה באולמים בזמן של שביתה, מדוע זה לא יתאספו ?

– באיזה אולמים ? – שואלת דבורה׳לי, בלי הבן את שאלתה עצמה.

– הייתי מיעצת לה שלא לדבר בענין זה, ה«בּוֹס» שלנו אינו מחבב את הדברים הללו, יש סכנה שתפסיד את ה«דז׳אב» (מקום עבודה).

דבורה נשארה עומדת אדומה ונכלמת.

– עמי אין חשש לדבר בענין זה, אנכי לא אסגירה, אבל עם אחרים מוטב שתזהר בדבוריה, אם יגיע לאוזן ה«בוס» דבר שאלותיה, עתידה היא «לעוּף».

– הלא תסלח לי – קראה דבורה׳לי מבולבלת.

השניה הלכה לה, אך לאחר שעה קלה חזרה ואמרה אל דבורה:

– אַל פחד, אנכי לא אלשין עליה, אך עם אחרים עליה להזהר בדבוריה, אם מקום העבודה חביב לה.

דבורה שתקה.

– גם היא הולכת אל העלית ? – שאלה השניה.

– כן, דרים אנו במורד העיר.

– זה כבר בארץ הזאת ? – שאלה שוב השניה.

– לא, רק חדשים מעטים.

– ניכר הדבר – אומרת השניה – בעיר מולדתה ודאי היתה חברה למפלגה?

– כן – מנענעת דבורה בראשה.

– אף אני לפנים כך. עתה אין פנאי. באמריקה אין הלב פנוי לכך. סליחה, שעניתי לך קודם כך. הלא תביני, בעמל רב עלה לי לקבל את ה«דז׳אב». למעלה מחצי שנה הייתי מחוסרת עבודה, ולא בגַפִּי אני, יש לי אֵם זקנה בבית. בימינו קשה כל־כך למצוא עבודה, ומי שמצא אותה חושש לקפחה. ה«בוס» שלנו אדם קשה הוא. חקר אותי בשבע חקירות עד שנתן לי עבודה. הוא מעסיק רק «ירוקים». פועלי־«יוניון» (אגודה) אין הוא מכניס, משום שמתירא הוא מפני שביתה. יש אפוא להזהר מאד בדבור עם מי שהוא. אין אתה יודע מעולם, מי הדובר אליך. התביני לדברי?...

דבורה לא הבינה את כונת רעותה, אך מתוך בושה להודות, כי אמנם עדיין היא «ירוקה» מאד, או משום שכבר השתוקקה להיות יחידה, נענעה בראשה «הן» ונפרדה מעל רעותה.

– אל יעלה על דעתך, כי איני בוחרת לעבוד בבית־המלאכה של ה«יוניון». ודאי היה לי הדבר חביב יותר. אך מה יש לעשות, אם אין עבודה? גם את, ודאי, שרויה במצב זה, כן? – קראה החברה פעם שנית, לפני הפרדה ממנה ללכת אל התחנה.

אחרי השיחה הזאת לא יכלה דבורה ללכת ישר הביתה. נפשה לא חשקה בכך. בית דירתם עמד במרחק תחנות אחדות, והיא לא באה לנסוע בטרֵם כדרכה, אלא הלכה הביתה ברגל, כמו שנהגה כמה פעמים. בלבה לא היה שום רעיון, ורק געגועים כרסמו את לבה, ובפעם הראשונה נכמרו רחמיה על עצמה. היא ראתה את עצמה יחידה, בודדה ועזובה בכרך הגדול, כאילו תעתה ביער שומם.

שלג קל ודק התיז וכסה את פני הרחוב, ובעד עב השלג נגה האור הצהוב־אפור, אור הגַז, מתוך חנויות הרהיטים ובתי־המסחר למלבושים, כמו מאחורי וילון. הרחובות המו מפועלים ופועלות, שקדמו בשמחה קלה את השלג הקל והשקוף, המרקד כתינוק, אחרי שבתם כל היום כלואים בבתי־המלאכה הצרים, כפופים על עבודתם. בחלונות־הָרַאֲוָה עמדו ערוכים חדרים מרוהטים, חדרי מטות, חדרי אוכל, ונראו כמזמינים שיבואו לגור בהם. לפני חלונות־הראוה עמדו זוגות צעירים והתבוננו אל הרהיטים וסדרו להם תכנית לחייהם בעתיד. אחרים עמדו לפני חלונות־הראוה בבתי־מסחר למלבושים והתבוננו אל התבניות של אדם העשויות דונג, הלבושות כבני אדם חיים ויושבות פנימה בתוך חלונות־הראוה המוארים והמסודרים כביום חג. ונדמה היה, כי בני אדם מאושרים הם. דבורה אף היא, כרבים אחרים, עמדה לפני חלונות־הראוה המקושטים והביטה מתוך קנאה על התבניות

המתות אך המאושרות ההן, העומדות תמיד שקטות וטוב להן, אין להן צורך לבקש עבודה, אלא יושבות הן ומשתעשעות בחברה ושותות תה, והן מלובשות כנכונות ללכת למשתה, או שהן מלובשות אדרות־שער יקרות כעומדות לצאת החוצה לטיול. פתאום קצה נפשה בבית־המלאכה הדומם. זה כבר הטילו עליה שעמום החיים בבית־המלאכה, העבודה הבולעת והאלמת תדיר. אך היא לא ידעה, כי יש לה רשות למרוד בהם. ועתה, פה בחוץ, בתוך השלג החפשי, הפזיז, הצולח, לאור חלונות־הראוה, עם ההמון החי והזורם, נתברר לה, כי יש לה רשות למרוד ולבלי תת יום חייה לעבודה מפרכת.

וכאשר בא אל לבה הרעיון, כי עבדה עבודתה בבית־מלאכה האויב־לפועלים, נבהלה מפני עצמה, האמנם בגדה בגידה כזו ב«ענין הקדוש» ובשבועה שנשבעה? ופתאום עמד לנגד עיניה היער, הניך ויתר הפועלים והם שרים את שיר השבועה... היא הרגישה פתאום, כאילו נדחפה מעל הר והיא נאחזת בשיחים ובקוצים ומטפסת לעלות שוב על ההר.

רגע התרגזה על אמה ועל אחיה ועל כל הקרובים לה. חשקה נפשה להשתחרר מהם, להיות פעם לבדה, להיות עם עצמה, לחיות לעצמה. רגע אחד נתמלאה רחמים על אמה וברגע השני קצפה, מפני מה היא חומלת על אמה.

כשבאה הביתה, כבר ישבו שם כל בני־הבית. אבא ישב אל השלחן, גמר את סעודתו. האח הגדול עמד והתרחץ והתלבש לשם טיול עם ארוסתו. אמא שצפתה לבואה ודאגה לה, תחת לשמוח על בואה, גערה בה בנזיפה:

— היכן נעלמת? הן חשבתי, כי אסון קרה אותך.

— מה החרדה אשר תחרדי עלי? מדוע אתם שומרים עלי כל כך? למה אתם כופתים אותי? למה אני כפותה? — חזרה דבורה'לי על מלה זו, שנדמה לה כי היא מביעה הבעה גמורה את אשר בלבה בשעה זו.

— מי כפות? מה כפות? מה את סחה? — נבהלה שרה־רבקה, כי לא הבינה לְמָה דבורה מתכוונת.

דבורה כבר נשתתקה ונגשה אל מטתה, שהיתה הפנה האחת בבית המיוחדה לה, ישבה לבושה מעילה המושלג וחבושה מגבעתה המושלגת.

— מה לך? מדוע לא תתפשטי? לכי לאכול. מעט המרק כבר מצונן.

— אין אני רעבה — התרגזה דבורה כתינוק.

— מה לך? חולה את, חס ושלום? פגע בך מי־שהוא? — חרדה שרה־רבקה.

— לא חולה אני ואיש לא עשה לי רעה.

— למה זה את יושבת כך? הסירי מעליך את המעיל הרטוב. מה זה היה לה לבחורה?

אנשיל, שבזמן האחרון היה רגיל לקרוא עתון בכל ערב, אחרי שובו הביתה מן העבודה, ישב גם הפעם אחרי הסעודה בראש השלחן, חבוש כִּפָּה וּפָשוט קפוטה, והוא שקוע בקריאה דרך המשקפים בעתון גדול המאפיל על כל פניו. ונראה רק עם העשן העולה מן הסיגרה, שהיה לוקח אחרי כל סעודה מידי בנו (והלז היה נותנה תמיד לא ברצון). הוא סלק את העתון מעל פניו והביט דרך המשקפים אל הפנה, ששם ישבה דבורה על המטה.

– איני יודעת מה אירע לה לבחורה? – קראה האם שעמדה על ידה.

– «ווְהָאט אִיס דִי מֶטְר?» (מה הדבר) – נענה האח הגדול, שעמד והתגלח לפני הראי הקטן, שהיה תלוי מעל המזחילה, והוא אדיש, עד שגם לא הסב פניו מן הראי.

– מה בית־המלאכה אשר שלחת אותי לעבוד שם? – שאלה פתאום דבורה את האח מתוך פנת מושבה.

הדבר הזה יש בו ענין, סולומון (כך נקרא בפי ארוסתו והוא צוה על בני־ביתו, כי לא יִקָּרֵא שמו שלמה, כי אם סולומון) הטה את פניו מן הראי הקטן ונתן עיניו בדבורה.

– מה מצאת רעה בבית־המלאכה?

– לא אוסיף ללכת ולעבוד שם.

– מדוע?

– אין זה בית־מלאכה של «יוניון».

הכל ישבו משתוממים. אנשיל הניח מידו את העתון. האם, שלא הבינה בטיב הדבר, עמדה נבוכה והביטה על אנשיל כמבקשת עזרה. גם אנשיל לא מצא ידיו ורגליו והשאיר את הוכוח בין האח והאחות.

– מה אמרה? – נענה סולומון – בית־מלאכה של «יוניון»?! מְנַיִן לך, מה זה «יוניון»?

– יודעת אני.

– מאין נודע לך? מי אמר לך?

– ידעתי זאת עוד בטרם בואי לאמריקה.

– כך? אם כן, מוטב היה אילו נשארת בארץ המולדת. כאן באמריקה, אחותי, לא תרחיקי לבוא עם ה«יוניון».

– הלואי, שהייתי נשארה שם – אומרת דבורה לעצמה.

– מה דבר הריב? – שואל אנשיל בסקרנות את הבן מתוך עיון בעתון.

– בתך היא סוציאליסטית ואין דעתה נוחה מבית־המלאכה שמצאתי לה,

מפני שעובדים שם לא־סוציאליסטים. ובכן, תלך ותבקש לה בעצמה בית־מלאכה — אומר האח אל האב.

— הכן הוא? מאלה הרוצים להוריד את הקיסר מעל הכסא? עליהם נאמר בעתון — מורה אנשיל על הגליון שהוא קורא בו — ואנכי לא ידעתי כלל, שיש לי בת סוציאליסטית. ודאי, אמריקה ארץ החרות היא. כאן יש לך רשות, בתי, כאן רשאי אדם להיות סוציאליסטן — מורה אנשיל על העתון, כמו על בר סמכא.

— לא, היא אומרת, כי תורה זו הביאה בידה עוד מארץ המולדת הישנה — אומר סולומון.

— אם כן, הרי היא מגדולי הדור, הוי־הוי! — קורא אנשיל — אדרבה, פתחי פיך ונשמע — הוסיף אנשיל, אחרי אשר ענין הסוציאליסטים לקח את לבו.

אך שרה־רבקה לא יכלה לראות איך שמלגלגים על ילדה. נתמלאה רחמים עליה. התחילה גוערת בגברים:

— מה לכם כי באתם להתגולל על הילד? מי מבקש להוריד את הקיסר מעל כסאו! מה בכך, לא תלכי לעבוד. אם בית־המלאכה לא מצא חן בעיניך, מצא תמצאי אחר. לפי שעה, שבי לאכול, מעט המרק מצטנן.

— כן, היא תמצא בית־מלאכה אחר — אומר האח — הנה עומד ומחכה לה «דז׳אב».

— בבית־מלאכה זה לא אעבוד — ענתה דבורה בהחלט, כאשר לא הסכינו עד היום לשמוע מפיה.

האב הניח מידו את העתון והביט לתוך הפנה, במקום שישבה דבורה. האח פסק להתגלח והביט פעם אל אמא, פעם אל דבורה.

— מה דעתך — אומר סולומון — הגם את תשבי בבית כמו הלז שם (הוא מטה בראשו כלפי יונה־גדליה, שהיה רואה את עצמו בשעת שיחות כאלה כאשם והיה מתחבא בפנה), כמו הלז, שאבא רוצה דוקא לעשות אותו לרב באמריקה?!... אוכל־ואינו־עושה אחד כבר יש בבית, ועתה תאמרי גם את לשבת בטלה בבית? ומי ישלם שכר־דירה, חשבון הגז ובחנות המכולת? ולחברת האניות מחיר הכרטיסים, ששלחו לכם, מי ישלם? האם אני, אני לבדי, הא?

אנשיל, שראה את עצמו, למן היום שהתחיל עושה במלאכה, כבעל־הבית, דעוז־רוחו שב אליו, נענה ואמר:

— עדיין לא הגיע לידי כך, כי אתה תשלם! עוד יש מי־שהוא, שבח לאל, מי שמשלם גם מלבדך.

אך על זה לא יכול עוד הבן להבליג. הוא התיצב באמצע החדר, חצי פניו מגולחים וחצי הפנים מְסֻבָּן, וקרא מתוך רחמים על עצמו:

— הכן? ומי שלח לכם כסף, למעלה משלש מאות דולאר? וכרטיסי־אניה, ושוב מאה דולאר? ושָׂכר דירה וקנה רהיטים? בגללכם לא התחתנתי, השחירו פני כל הימים, ועתה, כשעלה בדעתי לדאוג לעצמי, לעשות לביתי, בא זה ורוצה להיות תלמיד־חכם, ועלי לפרנס אותו, באה זו ורוצה לעבוד דוקא בבית־מלאכה סוציאליסטי, ואני מחויב לפרנס גם אותה, עלי היו כלם, לא כלום! אין אתם «ירוקים», יש בידכם לדאוג לעצמכם, מה איכפת לי מה שתעשו? באמריקה כל אדם דואג לעצמו.

— ארוסתו היא שלִמדה אותו לדבר בלשון זו — קרא אנשיל.

— אם כן, אלרייט (טוב ויפה), מחר אני עוקר דירתי מביתכם, אז תראו, מה יש בידכם לעשות בלעדי! — קרא הבחור, במחותו במגבת את הסבון מעל פניו ובשכחו את חצי זקנו שלא גולח.

המלה «עוקר דירה» הטילה, כמו תמיד, אימה על שרה־רבקה, בדמיונה עלו חשבונות: שכר דירה, חנות, קצב ושאר «דאגות»... פחד תקף אותה, גם אנשיל נבהל קצת, אך לבו היה גאי, בקרבו התעורר אותו אנשיל מימי קדם, ואף כי בלבו נפחד מפני איומו של הבחור, אך בפיו אמר:

— צאתך לשלום! — אלהים לא עזבנו בעיר מולדתנו וגם פה לא יעזבנו.

שרה־רבקה עמדה נבהלה ועם זה נחה דעתה מאומץ־לבו של אנשיל אישה. היא נסתה עוד להציל, נגשה אל בנה ואמרה:

— וכי מה אמר לך? — נסתה לפַיֵּס אותו.

— כל עוד שאני יושב עמכם, לא תהיו לאנשים באמריקה, «ירוקים» תהיו כל ימיכם — קרא הבחור, בלבשו בחטיפה את מעילו, ויצא מן הבית.

פרק ששי

ימים רעים

בלילה ההוא לא בא הבחור לביתו ללון.

ממחרת בבוקר, בשעה שכל בני־הבית היו במקום עבודתם, ובבית עמדה רק האם לבדה וכבסה לבנים, נכנס הבחור ובאין אומר בא לצרור מטלטליו. אמא נגבה ידיה מן התכבוסת ונגשה אליו בתחנה ובקשה:

— שלמה׳לי לִבָּתִי, מה אתה אומר לעשות?

— עלי לעקור דירתי מזה.

— ועל מי תעזבני עם אפרוחי?

– מה פירוש על מי? אני עוזב אותך עם אישך.

– מה יש? מה הרעה אשר אמר לך? הרי לכך הוא אבא – אומרת אמא מתוך אהבה ורוצה לחבק את בנה ולנשקו, לפיסו על דברי אבא שנזף בו.

אך שלמה מסרב לחביקות אמו והוא מתחמק ממנה.

– לא זאת, איני עוקר דירתי מכאן, מפני שאבא עלב אותי. זה כבר גמרתי בלבי לעשות זאת. טוב טוב יהיה גם לכם גם לי.

– ועם מי אסעד אל השלחן? מי יכלכל את הבית? האם אבא בשבעת הדולרים לשבוע? או הנערה, שהעבודה מצצה כל דמה, עד כי צער תוקפני לראות פניה? מזמן שבאה לאמריקה נאכל חצי גופה. כלום יודעת אני, אם הלכה היום לעבודה? הלואי שלא תלך, תנוח ימים אחדים. מה אעשה אפוא בלעדיך? מאין אקח לשכר־דירה? ל –

– ועל כן אין לי לשאת אשה? – קרא הבחור בחֵמה, בהפסיקו את דברי האם – הלא בשלכם לא השגתי מאומה.

האם נשתתקה. היא תמכה את לחייה הצומקות בידיה ונשארה עומדת שעה קלה באמצע החדר שקועה בהרהורים. אחרי כן אמרה כמו לעצמה:

– הדין עמך, בני, ודאי צדקת. הן מחויב אתה לבוא ולדאוג גם לעצמך – קראה, כאילו רק עתה נתברר לה רצונו של הבחור.

– הן כל ימי עמלתי למענכם. תחילה בבית המולדת, אחרי כן פה עד שהעליתי אתכם וגם לאחר כך. עד מתי, עד אנה? הלא עת לי לעשות גם לביתי. נזדמן לי שדוך הגון. המחותן יש לו חנות נעלים, אולי יעלה בידי לעשות שותפות עמו. אם לא עכשיו – אימתי?

– הדין עמך, בני, צדקת – מנענעת האם בראשה.

– והדבר ייטב גם לכם. כל עוד שאני עמכם רגילים אתם, כי אני אדאג לכם. ואמנם אי־אפשר לי שלא לעשות כן. אבל אם לא אדור פה – תם ונשלם.

– מה לי לעשות, אם כך גרם מזלי המר ואני גוררת אחרי את ילדי למזלי הרע? יעזרך אלהים בני – קראה האם, בחבקה את בנה. והיא הצמידה את לחייה הצומקות אל פניו.

הבחור השתמט מזרועותיה והוסיף לארוז את מטלטליו דומם, באין מלים.

וכאשר אמר הבחור לקחת את הלבנים שלו, אספה האם את הלבנים והשרתה אותם בתוך המזחילה.

– תן לי, בני, לפחות, לכבס בפעם האחרונה את הלבנים בשבילך.

ימים רעים הגיעו לשרה־רבקה. אחרי אשר הלך הבחור נעשה חור גדול בכיסה של שרה־רבקה – ונוסף לזה דבר ישיבתה של דבורה בבית בלי מקום עבודה. בימים הראשונים עוד לא ניכר הדבר. החנוני עוד נתן בהקפה, ואף הקצב כן, ועד הראשון לחודש עוד נשאר זמן־מה. אך משהלך וקרב הראשון לחודש ובעל הבית נכנס והכריז את פסוקו «הידוע»: «מיסיס!» (גברת), והחנוני אמר לנערים, כי רצונו לראות את אמא, וכמוהו כן האופה והקצב – אז לא היה «איש שיהיה משען לה». שרה־רבקה היתה שוכבת בלילות על משכבה ומבקשת עצות ותחבולות לסתום את החורים. אמנם, בענין הכלכלה פנתה שוב לעזרה אל קדרותיה המנוסות, אחרי אשר הזניחה אותן זמן־מה בביתה החדש ולא היתה זקוקה לעזרתן, חזרה וקראה להן, והקדרות נמצאו מחוננות גם בבית החדש באותן הסגולות הטובות שהיו להן בבית המולדת. הן לא הסירו חסד ידידותן משרה־רבקה ועמדו לה בשעת דחקה...

בענין הכלכלה, כאמור, ידעה אפוא האם למצוא עצה ותחבולה. ראשית, הקדרות הטובות, הישנות, ואחרי כן – בנה מוזס־שיחיה (מוזס־שיחיה הוא הוא משה׳לי שור. כאן שִׁנה את שמו לשם מוזס. אך כדי לְיַהֵד את השם הנכרי בפי שרה־רבקה, הוסיפה האם על השם «האשכנזי» את המלה העברית «שיחיה». ובכנוי זה של רך גמלה לו האם על החסדים שעשה הנער עמה).

משה׳לי «שור», או כמו שנקרא לו מעתה מוזס־שיחיה, כשם שלא שכח את אמא משהתחיל למשמש בין העגלות בשוק עיר מולדתו, כך לא שכח אותה פה בארץ החדשה. ביחוד מאז בא לעבוד אצל רוכל־מכולת, היה כל פעם מביא לביתו חבילה. פעם תה וסוכר, חצי ליטרה קהוה, והשבע השביע את אמא, שלא תתן לאיש לשתות מזה, כי אם תגנוז לעצמה; פעם נקניק או חתיכה של גבינה, חמאה וביצים; ופעם תקע לאמא בקבוק של יי״ש מתוק בצרוף חצי ליטרה דובשן.

– אני יודע, איש זקן זקוק פעם ללגימה להשיב נפשו. קחי, אמא, לא יזיק.

«דַיָר» גמור לא היה מוזס־שיחיה בבית. הוא לא סעד על שלחן אביו. היה בא הביתה מזמן לזמן, פעם בשנים שלשה ימים, בהסח הדעת. וכל פעם שהיה בא הביתה לא בא בידים ריקות. ומה גם עתה לאחר ששמע, כי הבחור עקר דירתו מן הבית ודבורה׳לי היא מחוסרת עבודה. ושרה־רבקה אמרה בלבה, כי תחילה הקדוש־ברוך הוא ואחרי כן הנער מכלכלים את ביתה. היא יראה לספר זאת בקול רם, כדי שלא לבַיֵש את אנשיל אישה.

ובכן, בענין כלכלה נמצאה עצה בדוחק. הצרה הגדולה ביותר היא – שכר דירה. בעיר המולדת מי שדר בדירה דר. לא חקרו ולא שאלו ביתו של מי הוא, שלו או של אחר. אדם דר בבית שנים רבות עד שהחזיק בו, ואחרי כן נעשה שלו.

שכר דירה – מי שמע כדבר הזה? אם נמצא בעל־בית רע שתבע שכר דירה, היו מריקים על ראשו «כל החלומות הרעים של הלילה הזה והלילה ההוא וכל לילות השנה». ואם אִיֵם ב«ערכאות», היו קוראים לו מלשין. ואם הרהיב בעל־בית עוז בנפשו וצוה להשליך יהודי מדירתו, הרי היה מקולל בפי הבריות לדורי דורות. ולאחר פטירתו לא רצתה חברה קדישא לטפל בקבורתו, אלא הוכרחו לשכור סבלים שישאוהו לבית־העלמין, וקבר קברו אותו מאחורי הגדר יחד עם המשומדים...

כאן, באמריקה, הנגע הגדול שבגדולים, הבא על עני, הוא – «שכר דירה». ימים אחדים לפני הראשון לחודש שנתה של שרה־רבקה נודדת בלילות. היא הופכת והופכת, מאין תקח לשכר דירה. ואך בא יום הראשון לחודש, נכנס «הגובה» בעל הפרצוף המגולח עם הסיגרה העבה בפיו. ובמצצו את קצה הסיגרה, הוא פולט מפיו בנהימה רק מלה אחת «מיסיס!» וחובט בפנקסו מול הידי. אם חסר רבע הדולר לסכום חמשה עשר דולר, אין הוא מקבל את הכסף, אלא מוציא מכיס חזיתו את השעון של זהב, מצביע על המחט, מוצץ את הסיגרה ואומר:

– מיסיס, עד שלש שעות יש לך שהות, עד שיסגרו את בית־הדין.

כל ראשון לחודש יום כפור הוא בביתו של אנשיל, כי כל כמה ששרה־רבקה מדקדקת בחשבון, כל כמה שהיא חושכת במשך כל החודש לשכר דירה – נמצא חסר תמיד להשלים את הסכום ליום הראשון לחודש. פעם היה לפרוע חוב לגַזִ, פעם אירע שילד חלה, ופעם היה צורך לתקן סוליות לנעלים. בעת צרה היו קוראים למועצה־של־המשפחה. ואחרי ריבות וקולי־קולות היה הבחור מלוה דולרים אחדים לתשלום שכר דירה.

מפני יום הראשון לחודש פחדה שרה־רבקה כמו מפני יום המיתה. היא שכבה בלילות על משכבה ובקשה עצות ותחבולות. היא לא ידעה, כיצד יעלה בידה לאגור את הדולרים לשכר דירה. הבחור הבכורי, שהיה בא בכל זאת לבית אמו פעם בשנים שלשה ערבים, השיא לה עצה טובה, כי תקח במקומו דַיָר, אף רצה להכניס צעיר לבית. אך מוזס־שיחיה עמד ואמר, כי הוא לא יתן רשות, ש«אמא תהא משרתת לאיש זר». סולומון אמר, כי כך המנהג באמריקה וכי «הכל משכינים בביתם דיָרים». אך מוזס־שיחיה ענה ואמר: «יש לה לאמריקה רשות לנהג כמנהגה, אך אמא שלו לא תכבס לבנים של איש זר». אמר לו סולומון, כי אם הוא בן רחום כזה, שמא ישלם מכיסו שכר דירה בשביל אמא? ענה מוזס: כן, שלם ישלם מכיסו ולא יתן לאמא לעבוד בשביל איש זר. לבני ביתה – הן, לאנשים זרים – לא. אמרה אמא למוזס־שיחיה, כי אינה יכולה לדרוש ממנו כזאת, אחרי כל הטוב והחסד שהוא עושה עם אמו. והיא חבקה אותו ונשקה לו. מוזס־שיחיה הוציא כל חמשה עשר הדולרים, שקבל משכורת השבוע, ומסרם לאמא לשכר דירה.

והבחור הבכור נתבייש ואמר, כי הוא עשה הרבה למען משפחתו ועתה «יבואו אחרים ויעשו». אמרה אמא, כי אין היא דורשת, חס ושלום, ממנו מאומה. יודעת היא, כי עליו לדאוג לעצמו. הרי הוא בחור מבוגר, בלי עין הרע, והגיע לפרקו לשאת אשה. שמעו הכל את הדברים ושתקו.

לאחר שנפטרה שרה־רבקה מצרת ה«רֶנט» (שכר דירה), באה עליה צרה חדשה: חג הפסח משמש ובא.

כל ימיה היתה שרה־רבקה מפחדת מפני החג. נגד ימות החול מצאה עצה כל שהיא, ואולם כשבא יום חג, יום שמחה לכל בני האדם, נפחדה שרה־רבקה מפניו. ועל משכבה בלילות תקפה אותה דאגה חדשה. לאישה לא הגידה מאומה. עלוב זה עובד כל היום עבודה קשה, ינוח לו מעמלו בלילה. היתה חוששת להתאנח בקול בלילה, שלא לעורר את אנשיל משנתו. אבל בחשאי, לעצמה, היתה מנהמת, עד שהגיעה האנחה לאזני אנשיל ושברה חצי גופו. שאל:

— מה תאנחי שוב, שרה־רבקה? הלא שכר דירה כבר שולם?

— חג גדול כזה ממשמש ובא, איני יודעת, כיצד אכניסו לביתי — משיבה שרה־רבקה.

— כל ימיך יש לך על מה להתאנח. תמיד יש לך דאגות. אם אין דאגת «רֶנט», באה דאגת חג — גער בה אנשיל, כאילו שרה־רבקה עצמה טרחה להביא את הדאגות.

— צדקת, אישי, צדקת — הסכימה שרה־רבקה.

ואמנם צדק אנשיל. לחנם נאנחה ודאגה שרה־רבקה. מוזס־שיחיה העניק לה מצות ושאר צרכי חג. בעל־המכולת, אדונו, היה סוחר בדברים אלו, ומוזס יכול היה להביאם הביתה. אולם משהלך וקרב החג, נתרכך לבו גם של הבן הבכור. פעם בערב בא לביתו «לאכל פתותות». לפי דבריו, אין בעולם פתותות נעימות לחך כאלה של אמא. ותוך כדי אכילה נענה ואמר:

— אמא, הלא חג הפסח ממשמש ובא. לליל ה«סדר» לא אהיה בבית, אך רצוני שהדולרים שלי ישתתפו — ובדברו הוציא שטר בן־עשרה והושיט לאמא.

— אם לא תבוא אל ה«סדר» הביתה, אי אפשי בכספך. זה החג הראשון לנו במדינה החדשה, ואני רוצה שכל ילדי ישבו יחד.

— צדקת, אמא — ענה הבחור — אבל הבטח הבטחתי לארוסתי, כי ל«סדר» אשב עם הוריה.

— כלום אני קלה בעיניך? — נעלבה האם — אנכי ילדתיך וגדלתיך ולי משפט הבכורה. תביא את כלתך אלינו ותשב עמנו ב«סדר» ראשון, ול«סדר» השני תלך אצל המחותן. וכי משום שיִפֵּר אותנו אלהים ו«ירוקים» אנו (שרה־רבקה לא

הבינה פירושה של מלה זו והיא בארה לעצמה, כי «ירוקים» היינו עניים) — לפיכך אתה מתבייש בנו לפני כלתך?

הבחור נכלם בפני אמו, ידע והכיר כי הדין עם אמא, ולכן שתק.

— הרי איני יודעת, מה מראה פניה של העתידה להיות אשתך, ואתה מתבייש בנו, בני — קראה שרה־רבקה, בנגבה בסינורה את הדמעות שירדו מעיניה.

הבחור הרהר שעה קלה, אולי צדקה אמא, אולי יש להביא את הכלה לבית הוריו לליל ה«סדר» הראשון, אך בהתבוננו אל המרתף ובראותו את הדלות, את הכסאות הרעועים ואת המטות המחוברות, גמר בלבו: לא.

— בחג אלך עם אבא לשם, לביתו של המחותן — קרא הבן, וכאילו לפַיֵּס קצת את אמא, הוציא מכיסו עוד שטר בן־חמשה והוסיף:

— הא לך, קני מלבוש כל שהוא לילדים.

אמר והתחמק חיש מן הבית.

אך כשבא אנשיל בערב הביתה, סחה לו שרה־רבקה, כי הבחור היה פה והשאיר חמשה עשר דולר לכבוד יום טוב, והיא הוסיפה, כי הבחור אומר להוליך אותם, את אבא ואת אמא, שיתודעו אל המחותן. שמע אנשיל והתרגז והתקצף כל כך, עד שכנה את שרה־רבקה בכנויים של כל מיני חיות ובהמות ועופות.

— שור, סוס, בהמה בצורת אדם! וְאַתְּ לקחת את חמשה עשר הדולרים סיוע לחג מידי הבחור־הרצען, ובשכר זה, משמע, יוליכנו בחג להתודע אל המחותנים, סנדלרים בני סנדלרים, הכן? אותי, את אנשיל בעל קורא, יסחוב כעני אליהם לביתם! ואת, תרנגולת, בהמה בצורת אדם, הסכמת לכך וקבלת מידו את חמשה עשר הדולרים? היה לא תהיה, גם אם יחלה ימים רבים הרצען הזה! רצונו שאתודע אל בית הסנדלרים, מחותני לעתיד, הרי הם מוכרחים לבוא לכאן, למרתפו של אנשיל.

שרה־רבקה הכירה, כי הדין עם אנשיל, שתקה ולא אמרה כלום, אלא נענעה בראשה.

— צדקת, אישי, צדקת.

— אני משביעך בכל השבועות שבתורה, כי לא תגעי בחמשה עשר הדולרים שלו, כי יהיו אסורים עליך וטרפה כחזיר, השמעת? — צעק אנשיל.

— שמעתי — נענעה שרה־רבקה בראשה.

— לא, לא, הבי אותם! חוששני, שתוציאי אותם — דרש אנשיל.

— מבטיחה אני בהן שלי, כי לא אגע בהם, כי אסורים יהיו לי כחזיר, ובכן, התאמין? — קראה שרה־רבקה.

– ותזרקי לו כספו בפניו, השמעת? בפניו תזרקי! – טפח אנשיל בידו על השלחן.

קטנה ונכנעה היתה שרה־רבקה בפני אנשיל, ורגש של גאון ושל ששון תקף אותה, כי יש לה בעל כאנשיל.

– כלום אני יודעת מה שאני עושה? – הודתה שרה־רבקה על אשמתה – כל זה בא מחמת צרות – הצטדקה האשה.

פרק שביעי

הפסח הראשון במדינה החפשית

כאשר בא הבחור, מקץ ימים אחדים, באחד הערבים לאכול שוב את הפתותות של אמא, ולבו טוב עליו ורוחו עליז, כי על כן נתן חמשה עשר דולרים סיוע לחג הפסח, ישב אנשיל ליד השלחן, כפה חבושה לראשו ומעיל אין עליו, ופניו לוטים בגליון העתון, שקרא בו. שרה־רבקה נתנה לבחור קערה של פתותות מלאה וגדושה כאשר אהב, וכאשר הגיש הבחור לפיו כף ראשונה, פנה ושאל:

– ובכן, אמא, כבר הכנסת את החג לתוך הבית?

האם לא ענתה מאומה, ואנשיל עוד העמיק להשקיע פניו בתוך העתון.

– כבר הבטחתי למחותן, כי אביא אתכם ביום החג להתודע – הוסיף הבחור לדבר, בבלעו את הפתותות.

ושוב לא ענתה האם כלום. אך בבית נשמע רשרוש העתון של אנשיל, אשר הפך אותו בקוצר רוח לצד השני.

– ואַת אין לך «דז׳אב» עד היום? – פנה אל דבורה, שישבה על כסא סמוך לקנה הגז ועסקה בתפירה – חשקה נפשך בבית־מלאכה של «יוניון», כך? ובכן, הנתן לך ה«יוניון» מקום עבודה? מדוע אין הוא נותן לך? – הוסיף הבחור תוך כדי לעיסת הפתותות.

אך כאן סלק אנשיל לפתע את העתון מפניו, החליק בשתי אצבעותיו את שפמו ותפש במלוא כף ידו את זקנו (כדרך שהיה רגיל לעשות בבית המולדת בזמנים הטובים, ופה זה ימים רבים לא עשה כזאת), נענה ואמר:

– ולפי דעתי, יפה היא עושה, כי אינה רוצה לעבוד בבית־מלאכה של הפקר.

הבחור, באחזו בידו את הכף עם הפתותות, נתן עיניו באבא מתוך תמהון.

– אנו הפועלים – הראה אנשיל באצבעו על חזהו.

הבחור פקח עיניו לרוָחה:

– מה זאת, אבא, הגם אתה עומד להספח על ה«יוניון»?
– וכי מה, האם אסמוך עליך? לעבד כנעני מכרוני ל«בוס».
הבחור הביט אל אביו בהשתוממות. אך אנשיל קרא אל אשתו:
– שרה, למה את שותקת?
נגשה שרה־רבקה והוציאה מתוך הקדרה את חמשה עשר הדולרים והניחה אותם לפני הבחור סמוך לקערה, בלי הוציא דבור מפיה.
– זה מהו? – שואל הבחור.
– אין אנו רוצים לקבל כסף מכם, ה«אדונים», אין אנו זקוקים לטובתכם – נענה אנשיל והאפיל על פניו בגליון העתון.
הבחור נתן עיניו פעם באמו, פעם באביו, ולא ידע מה אירע כאן.
– בני חביבי, אנכי אגיד לך כל האמת – נענתה שרה־רבקה – אמנם עניים אנחנו, אך להתבייש בנו אין אתה רשאי. אם לחרפה אנו לך, אין צורך לנו בכספך. אלהים יעזור לנו גם בלי כספך – קראה האם, בנערה את כפיה.
– בינה נא – נענה אנשיל, בהוציאו פניו מעל העתון – בינה נא, מי אנכי אני יודע. אמנם עני אני, ירוק, פועל. אך מי הם סנדלריך עדיין איני יודע.
גמר מאמרו ושוב הליט פניו בגליון העתון.
הבחור חדל לאכול, הסיע את הקערה וקרא, כאילו לעצמו, מתוך יאוש:
– מה אעשה עתה? הרי כבר אמרתי לכלה, למחותנת, כי אביא אתכם שמה בימי החג. הם מחכים לכם. הלא כמתעתע אהיה בעיניהם.
אבל כאן הניח אנשיל מידו את העתון.
– להביא אותנו אליהם? אל הסנדלרים שלכם? הא? מה עלה על דעתך, כי בשביל שאנו ירודים, ירוקים, סובר אתה, אומר אתה לעשות אותנו לשוטים? הרי אני פועל ישר – נעשה אנשיל פתאום גֵא שפועל הוא, דבר שהפליא לא רק את הבחור אלא גם את שרה־רבקה – אני מוצא לחמי ביגיע כפי, כמו שכתוב בתורה. ומי הם בני הסנדלרים שלך? אמור נא לי, «עברי» יודע המחותן שלך? להתפלל הוא יודע? ואולי גם «להעביר את הסדרה» הוא יודע? אין מקשים על אמריקה! האנכי אלך עם אמא שמה, אל הסנדלר שלך? אם יש ברצונו של הסנדלר שלך להתודע אל מחותנו, אין הוא חולה לבוא אל אנשיל בעל־קורא לתוך מרתפו – טפח אנשיל על חזהו, כמו שר צבא המורה על המידליות שלו.
הבחור נבעת מפני אביו. בפעם הראשונה מיום בואו לאמריקה שב אנשיל להיות אנשיל. הבחור החריש. הוא התבונן רק אל הבית מסביב וראה שוב את הדלות, ובהעלותו על לבו, כי יביא את ארוסתו ואת המחותנים לתוך המרתף הזה, נתמלא רחמים על עצמו והתחיל הוגה נְכָאים:

– בדמי ובזיעת אפי צברתי לי מאות אחדות דולרים, כדי שאוכל להתחתן. כלום עלי לקחת עתה את הכסף ולְרַהֵט את המרתף? מאין אקח לי עוד כסף להתחתן?

– מי מבקש מידך? כלום בקש ממך מי שהוא שתעשה דבר? – קרא האב בניחותא.

אך האם התערבה לעשות שלום, נכמרו רחמיה על בנה.

– למי יש צורך ברהיטים חדשים? יכול תוכל לאמר להם, כי חדשים אנו בארץ, כי אנו ירוקים עדיין.

– וכי הרהיטים עיקר? כלום מי שהוא אדם זקוק לרהיטים? – נתרכך גם האב.

הבחור נשאר יושב שרוי ביאוש ושקוע במחשבה, מה יש לו לעשות. בינתים נכנס הביתה «מוזס־שיחיה», וכמו תמיד הביא לאמו חבילה, הטה אותה אל פנה והושיט לה ליטרא של מגדנות, שהביא הביתה בגנבה מבית המסחר.

– הילוכי, אמא, גנזי זאת לעצמך, והיה לך במה להשיב נפשך – קרא הנער. האם הביטה לתוך הצרור וראתה את המגדנות, פתחה ואמרה:

– ילד שוטה, למה לי אלה? מוטב שאגנוז זאת ל«כיבוד» בשביל הכלה.

– איזו כלה?

– שלמה־שיחיה הן מביא אלינו את הכלה לליל ה«סדר» הראשון – קראה האם בקול רם, כדי שישמע שלמה וכדי לפיסו על הצער שגרמו לו.

– להיכן אביא אותה, לתוך המרתף? ראו, מה המראה כאן! – אמר שלמה לעצמו.

– מה המראה, מה? הנה אטאטא את המרתף, אזרה חול, אפרוש על השלחן מפה יפה, אעמיד את המנורות. ראה תראה, בני, כי לא תִכָּלֵם על ידנו. דבורה׳לי יושבת בית והיא תעזור לי.

– ואם תתבייש – הרשות בידה. המרתף ביתנו הוא. כאן דרים הוריך – נענה אנשיל – לתוך בית זה היא מחויבת לבוא, אם רצונה להיות כלתנו.

מוזס־שיחיה, כמו תמיד, היה איש־המעשה יותר מכולם. בהתבוננו אל המרתף מסביב, נענה ואמר:

– לכאן אי־אפשר להכניס כלה.

– וכי מה תעשה? – שאלה האם, והאב הוציא ראשו מן העתון.

– יש לרהט את המרתף. שלחן, כסאות, כלים חדשים, מזלגות וסכינים. במה תושיט לה את האוכל? בשתי הצלחות השבורות?

– הצדק עמו, בני – אומרת שרה־רבקה לעצמה מתוך בושה.

שלמה לא אמר כלום. אך אנשיל הוציא שוב את ראשו מתוך העתון ואמר:

– הֵא לך, הנה התכשיט השני שלי!

– הלא צדק בדבריו – קראה שרה־רבקה אל אנשיל.

– ראו־נא והביטו, כיצד הוא מזלזל בסנדלרים! – מצא עתה הבחור הבכור עוז בנפשו – דומה שאתה בעצמך גם כן פועל, ולמה אפוא אתה מקל בכבודו של סנדלר? – שואל הבן את האב.

– פועל אני אבל לא «בוס»! – עונה אנשיל בגאון.

– דום, תן למצוא עצה – קראה שרה־רבקה – ובכן, בני, אדרבה, אמור אתה, מה יש לנו לעשות? – פנתה אל מוזס־שיחיה, כמו אל המושיע האחד.

הנער הצהוב הרהר שעה קלה, אחרי כן התגרד בראשו האדוֹם וקרא אל אחיו:

– סולומון, רצונך להביא את ארוסתך הֵנה לליל ה«סדר» הראשון, תן סִיוע דולר לשבוע, אני אתן את השני, ובשני דולרים לשבוע אנו יכולים לרַהֵט את המרתף כארמון של מלך (נוסח זה למד מפי הרוכלים, שהיה לו עסק עמהם). אנו נקבל כלי בית, קערות, כפות, הכל בתשלומים לשעורים. יודע אני מקום שנותנים שם בתשלומים לשעורים. ה«בוס» שלי יש לו שותף – קבל נקבל.

אנשיל השקיע ראשו בעתון, עד כי לא נראה כלל. בעיני אמא נוצצו דמעות. שלמה התאנח ואמר:

– אם תקבל, מוכן אני לשלם דולר לשבוע. אך כמה זמן?

– אל תדאג, במשך חצי שנה יסולק החוב, ואמא תדור כבן אדם, לא כך?

שלמה התאנח שוב והסכים מתוך נענוע ראש.

לאחר שנפתרה שאלת המרתף נפתחה הצרה הנאמנה. בדקו ומצאו, כי אבא אין לו מה ללבוש לליל ה«סדר», גם אמא זקוקה לשמלה חדשה, והנה גם כתנות ומכנסים וכובעים לילדים. כיצד אפשר להם לשבת אל ה«סדר» באין כובעים? וה«סדר» עצמו, בשר ודגים ושאר מטעמים? שרה־רבקה היתה שרויה ביאוש, וכה אמרה אל בנה חביבה, מושיעה, מוזס־שיחיה:

– הניחה לי, בני, דלותי רבה כל כך, עד שאין לה תקנה.

אך מוזס־שיחיה מצא עצה לכל דבר, והוא פנה אל אחיו ואמר:

– הלא רצונך להביא הביתה את כלתך ל«סדר», אף אני רצוני בכך, ובכן, אם תתן אתה לאמא כסף לקנות כתנות ומכנסים לנערים, אביא אנכי הביתה בשר ודגים, ואם אתה תקנה לאבא «נסיך אַלְבֶּרְט», אביא אנכי לאמא אריג לשמלה ודבורה תתפור לה.

וכדי להניח את דעתו של הבחור, החרד על ממונו, נענתה אמא:

— בזה, בני, תעניק אותנו ליום חתונתך, בעזר ה׳ למזל טוב, ולא תצטרך לקנות לנו מלבושים חדשים.

הדבור «חתונה» היה נעים מאד לאזנו של הבחור, והוא הסכים לכך מתוך אנחה.

חג הפסח היה תמיד חג בר־מזל במשפחתו של אנשיל עוד בבית־המולדת הישן, וגם בארץ החדשה נתגלה, כי כוכבו של חג הפסח היה זורח על ביתו של אנשיל. שחקה לה השעה לשרה־רבקה לא רק לסדר את הפסח בארץ החדשה ככל משפטו וחוקתו, שלא לְהִכָּלֵם בעיני אלהים ואדם, כמו שפחדה בלילות הארוכים, לילות הנדודים, בשכבה על משכבה, כי אם גם להתחדש ברהיטים ומלבושים חדשים וכלי־אֶלְגָּבִיש, שמוזס־שיחיה הביא הביתה ברגע האחרון להתהדר בפני הכלה. ובליל ה«סדר», כאשר ישבה הכלה ליד השלחן במרתף והכל מסביב היה נוצץ, ישב אנשיל בראש, לבוש «נסיך אלברט» משומש, שקנה לו בנו הבכור, ואחרי ההגדה, כשקמה שרה־רבקה, — הלבושה שמלתה־בד החדשה, שמוזס־שיחיה קנה את האריג ודבורה תפרה אותה — והגישה את ה«כדורים» ואת המרק החם, נענה אנשיל ואמר לבני ביתו:

— הרי פלא הוא, כשאני יושב לי על מחטי בבית־המלאכה ותופר, עולים במוחי רעיונות, כי עבודת מחט יפה למחשבה, שכן מה יעשה אדם ולא יחשוב בשעת תפירה? הרי מלאכה זו אינה זקוקה לסיוע של המוח, הידים רגילות לתפור והן תופרות והמוח עושה את שלו. ובכן, הריני חושב, במה איני חושב? רעיונות מרעיונות שונים עולים במוחי, על הימים שעברו, על ארץ המולדת וכדומה. אבל יותר מכל אני מהרהר הרהור זה: כיצד באתי אנכי, יהודי שהיה במולדתו בעל קורא, קצת תלמיד־חכם, יודע פירוש המלות, כיצד באתי לשבת במחיצה אחת עם בחורות נכריות, להבדיל, ולעשות מלאכת נשים, כגון תפירת כתנות? אולם כשאני מתעמק יפה בענין זה (ובעבודה זו יש יכולת להעמיק חשוב), נדמה לי, כי נהפכתי והייתי לאנשיל אחר, טוב, נאה, ישר, עובד אלהים יותר מאשר במולדת הישנה. כי מה הייתי שם בעיר מולדתי? הולך בטל, חובק ידים, שאינו עושה כלום, אלא מסתובב ברחוב... וכאן, כשאני תופר את הכתונת, הריני יודע, כי אדם ילבש אותה, זאת אומרת, שאני בריה מועילה בעולם, שאיני אוכל לחמי חנם. ואני נותן שבח והודיה להשם יתברך שעשני פועל. חוץ מזה הן אני מקיים פסוק מן התורה «בזעת אפיך» — לא, ענין גדול הוא תפירת כתנות. אין זה פשוט כל כך, יש צורך להתעמק ולהבינו.

הכל שתקו, ורק הבן הבכור, שישב על יד הכלה, והוא שהתפאר לפניה ולפני המחותנים, כי אביו אנשיל הוא «רברנד» — בשמעו עתה מפי אביו דבורים אלו, כבש פניו ולא יכול להביט בעיני ארוסתו מחמת בושה...

פרק שמיני

בחוג חדש

דבורה עדיין לא מצאה עבודה בבית־מלאכה של «יוניון», ויונה־גדליה עדיין לא הלך ללמוד תורה ב«ישיבה», שמתקינים שם «רב בלשון אנגלית», שניהם היו יושבים בבית «בחבוק ידים», לַהֲוותה של אמא. על צד האמת, מצאו גם שניהם לחמם לנפשם והביאו שכרם הביתה. יונה־גדליה היה עוזר בשעות הבוקר לשאת עתונים למנויים ובעבודה זו הרויח בכל שבוע דולרים אחדים ושכרו היה מוסר לאמא. ודבורה הרי היתה חרוצה כל ימיה — «ידים של זהב», וכל מה שראו עיניה ידעה לעשות. כל יום היתה יוצאת אל הרחוב וכל יום היתה מביאה הביתה עבודה אחרת לעבוד. פעם שערות לקלוע מהן קפלט, פעם שמלת בית מאת שכנה לשנותה בתפירה. וכלום לא היא שתקנה את כל הלבנים של אמא? לא היא שתפרה כתנות ומכנסים לנערים לימות הקיץ? מצאה במקום שהוא אריג כל שהוא, תפרה שמלות לאמא ולעצמה. אבל כל זה אינו בכלל עבודה קבועה, ואמא לא יכלה מזה לשלם חוב לפי «חשבון».

לעומת זאת היו שניהם, האח והאחות, לומדים אנגלית יחדו. יונה־גדליה בקש ומצא «שעורי ערב», ובכל ערב וערב היה הולך שמה עם אחותו ללמוד אנגלית.

זה היה חדר בבית ספר עממי. התלמידים היו בני עמים שונים: יהודים, איטלקים, פולנים, אך הרוב היה מצעירי בני ישראל. האתמוספירה היתה קרובה לנפש, ודבורה הרגישה עצמה יפה «בבית־ספר של ערב». המורה, מיס פוירסטר, היא שיצרה בבית־הספר שלה את האתמוספירה החמה, שכל התלמידים ראו את עצמם כבני משפחה אחת. מיס פוירסטר היתה בת להורים מהגרים, ואף כי זה שנים רבות היא מתגוררת בארץ, אך כל חנוכה היה של בת מהגר. כמו בחלום היא זוכרת עוד את הערבה הרחבה והדשואה עם עצי הַלִּבְנֶה הפזורים, הזקופים, שתעו אל שדות מולדתה; כמו בחלום היא זוכרת את הנסיעה לאמריקה, את מעבר הגבול, את הטלטולים ברכבות, את הנמל, את הספינה, שבאה בהּ. הוריה, אנשים אינטיליגנטים, ראו חיי עוני ועמל וצער, חיי המהגרים הראשונים, שהיו עושים באמריקה כל מלאכה: היו תופרים מכנסים «בבתי־מלאכה של יזע», לוקחים עבודה

לבית ויושבים עליה עד אחרי חצות הלילה כל בני המשפחה במטבח לאור הגז· מכניסים דיָרים למעונם הצר – והכל כדי לחנך את הבנים חנוך הגון· מתוך קרבנות של עבודת־גוף קשה עלה בידי ההורים לעשות את בניהם ל«אנשים»· ומיס איזבלה (שהיתה אחת מבנות רבות) גמרה את בית הספר למורות· חנוכה בנעוריה השפיע על התפתחותה של מיס פוירסטר· הוא שִוה על כל נפשה קלות ושאננות אמריקאית גמורה· המיוחדת לאדם הבוטח בעצמו·

על פי אופן חנוכה· היתה קרובה בלבה אל המהגרים· חבבה אותם ועבדה ביניהם ברצון· בהיותה רדיקלית בדעותיה· ראתה עצמה יפה בין תלמידותיה ה«ירוקות»· הבאות מרוסיה המהפכנית· מאשר בין התושבים האמריקאים הנבובים המדקדקים בחצוניותם· רבים היו מיודעיה בין המהגרים· והיא באה ברצון רב במגע ומשא עם הנערות ה«ירוקות»· שלמדו במחלקתה· בבית־הספר של ערבית·

היא באה להתענין בדבורה׳לי על ידי יונה־גדליה אחיה· אשר מיס איזבלה נהגה בו כבוד בגלל כשרונותיו· חצוניותה של דבורה· תאר גופה הקטן וְהָרָפֶה· שאינו שכיח· שערותיה תלתלים שחורים לראשה ועיניה הגדולות והשואלות· שתמיד היו מלאות בעתה· נפשה הרצינית ועם זה לא עגומה – כל זה משך את לב המורה המתגעגעת והנבוכה אל הנערה הזרה בת המהגרים· ואחרי פגישות אחדות התרעו שתי הנשים· וכאשר נודע לה· למיס פוירסטר· מצבה של דבורה· התענינה עוד יותר בגורלה וקרבה אותה לאחיות זלַטקין·

האחיות זלטקין אף הן היו «נערות ירוקות» ולמדו במחלקה אחת עם דבורה מפי מיס פוירסטר· דבורה נתנה בהן עיניה זה כבר· כי הבחורות האלה נבדלו מאחרות בתלבשתן· משכו את העין בגדי הצבעונין· מטפחות־האכרים רבות־הגונים· או הסודרים הטורקיים שהיו מתעטפות בהם·

האחות הבכירה· רוזה זלטקין· היתה כבר בחורה שנתבגרה· עיניה גדולות וחומות ושערות ראשה השחורות קלועות בשתי צמות על ראשה מעשי עוגה עגולה וגבוהה· ואף כי פניה לא היו עוד פני צעירה· אך הם היו קרובים ללב הרואה· עד כי נדמה לה לדבורה· כי ראתה את הנערה באיזה מקום· רוזה זלטקין נכנסה בשיחה עם דבורה מיד לאחר התודעות ראשונה·

– מאין באת ? – שאלה האחות הבכירה· כאשר הציגה המורה את דבורה לפניה·

– מפולין·

– ובכן· הרי בני ארץ אחת אנו· גם אנחנו באנו משם· הגם את נכנסת ל«חדר» לעת זקנה ?

– אין לי מקום עבודה ויש לי פנאי· והרי אני עוסקת בלימוד·

— מה מלאכתך?

— תופרת בגדים.

— האמנם? אם כן, הרי אנו גם בנות «מקצוע» אחד.

בפניה של הנערה היה משהו מן החן, שדובב את שפתי דבורה השתקנית מטבעה.

— האם לא תוכלי לתת לה עבודה? — קראה מיס איזבלה לרוזה זלטקין ביהודית בלשון «אתה», כמנהגה עם כל אדם — יודעת אני, כי יש בידך לתת.

— דבר אדבר עם אמא — עונה רוזה — אולי כן.

— בבקשה, עשי זאת — אומרת מיס איזבלה ומשאירה את הנערות לבדן, כדי שתתקרבנה יותר זו לזו.

הן יצאו יחדו. רוזה הציגה את דבורה לפני אחותה, שהלכה על ידה:

— זו אחותי ברוניה. מה יהי שמה כאן, אצלכם באמריקה, עדיין איני יודעת. לפי שעה אנו קוראים לה ברוניה, כשמה במולדת — הציגה הבכירה את אחותה הצעירה, בעלת השערות הקצרות, השחורות והמתולתלות, עם הַשִּׁנַּיִם הקטנות, הלבנות והחדות.

ברוניה נתנה עיניה בדבורה מתוך חיוך נעים ולא אמרה כלום.

— ושמי דבורה — קראה דבורה, כנראה, מצאו שתי האחיות חן בעיניה.

— אם כן, הלא טוב הדבר, — קראה הבכירה.

— למה טוב? — שאלה דבורה.

— דבורה שם נאה הוא. בעיר מולדתנו היתה לנו חברה ודבורה שמה אף היא — קראה הבכירה.

הן ירדו אל הרחוב.

— זה ימים רבים את לומדת בבית־הספר? ודאי כבר רכשת לך אנגלית במדה רבה — אומרת הבכירה אל דבורה.

— לא. אני עדיין עומדת בהתחלה, אבל אחי — היא מראה על יונה־גדליה — לומד זה כמה חדשים. הוא כבר יודע אנגלית.

יונה־גדליה, שלא הסכין ללכת עם בחורות, היה שותק כל הזמן ונגרר אחריהן, וכאשר הציגה אותו אחותו לפני הבחורות הזרות, נבעת כל כך, עד כי צנח מעל המדרכה.

— בעירנו היינו קוראות ספרים פולנים. כאן בלי הלשון האנגלית אין תקומה. רוצות היינו ללמוד אנגלית עד כדי קריאה בספר אנגלי.

— מה הם הספרים שקראת במולדת, פולנים או רוסים? — שאלה האחות הצעירה.

— קראתי ספרים יהודים.

— יהודים? — שאלה רוזה — הו, כמה ישמח פרייאר! מודע יש לנו, משורר יהודי הוא. הוא כותב שירים יהודים יפים מאד. אנו קוראים לו פרייאר. השמעת את שמו? מתוכחים אנו עמו. אנו אומרות, כי בלשון היהודית אי־אפשר שיהיה סופר כמו פשיבישבסקי. הקראת את פשיבישבסקי?

דבורה התביישה לגלות, כי לא קראה, ובכן ענתה בדרך כלל:

— קראתי הרבה ספרים יהודים, איני יודעת, אם היה גם פשיבישבסקי בתוכם.

— הו, עליך להתודע אל פרייאר. אין אף ספר אחד, שהוא לא קראו — אומרת הבכירה.

בפרשת הדרכים נפרדו זו מזו מתוך הבטחה להפגש בשעור הבא.

ממחרת, כשנפגשה דבורה שוב עם האחיות, קדמה רוזה את פניה כפני ידידה משכבר הימים ופתחה מיד:

— היש לך כבר מקום עבודה?

— אין — ענתה דבורה — קשה מאד למצוא עבודה.

— הידעת, בואי אלינו לעבוד. שאלתי את פי אמא. הרי אנו עובדות בפני עצמנו בשביל מזמינים פרטיים. יכול נוכל לתת לך עבודה.

דבורה הביטה אליה מתוך הכרת טובה. ואולם היא לא קבלה את הדברים מיד, אלא נתנה עיניה הגדולות והמאירות ברוזה.

— האם באמת ובתמים אמרת זאת? — לא חפצה דבורה להאמין.

— וכי מה, כלום משטה אני? יש לנו צורך ב«יד» (עוזרת). תואילי לבוא, תראי אם העבודה תהא נוחה לך.

— הלא טוב הוא.

— ודאי שטוב. ראה תראי, אם ביתנו ימצא חן בעיניך.

— אין ספק, כי ימצא חן בעיני. אני מכירה לכן תודה רבה.

— ביתנו לא רחוק מזה, ליד הרחוב הגדול א. תואילי לרשום את הכתובת.

דבורה באה הביתה, לחייה משולהבות ועיניה מזהירות. תלתליה נתפזרו על כל פניה מתוך רוב נחת.

— אמא — קראה — יש לי מקום עבודה. מחר אני הולכת לעבוד.

— הלואי לאורך ימים — שלחה האם את ברכתה, בהיותה שוטפת את הכלים.

ממחרת הלכה דבורה למקום עבודתה. ואמנם כאשר אמרו הנערות כן היה. הן דרו יחד עם אמן בקומה השלישית בדירה של שלשה חדרים. ב«פַּרְלוֹר» (טרקלין) עמדו מכונות־תפירה אחדות, ולפניהן ישבו הנערות ועסקו במלאכה.

את פני דבורה קדמה אשה גדולה וטובת־לבי ורוזה הציגה אותה לפניה:

– ראי, אמא, הנה העוזרת החדשה שלנו. שמה דבורה ומארץ פולין באה.

– הכן? מאיזו עיר באת, בתי? – שאלה האם, שהיתה אומרת לכל אדם «אתה».

– מגוסטינין.

– שם היתה דרה דודה שלי, אשה צדקנית היתה, ודאי כבר אינה בחיים, בגן עדן תהא מנוחתה.

– שאלי, אמא, שאלי עוד מעט ויֵצא, כי בת משפחה היא לנו.

– חדלי, ודאי לא הכירה אותה, לא בימיה חיתה דודתי.

«בית־המלאכה» הזה היה שונה תכלית שנוי מבית־המלאכה, שבו עבדה דבורה קודם. זה לא היה «שאפ», אלא חדר־אומן בבית משפחה. הבחורות תפרו שמלות למזמינים פרטיים, רובם בני־עיר, יוצאי וורשה, שידעו אותם מביתם. העבודה לא היתה בחפזון, כי אם בנחת. בשעת העבודה השתעשעו, שרו שירים, והאם שהיתה עומדת במטבח ומבשלת, היתה מכניסה פעם בפעם לתוך חדר המלאכה לגימות שונות, «להשיב נפש». פעם היתה האם מביאה תפוחים יפים, פעם – דובשניה, ואומרת בקול מביע חבה:

– ילדים, הנה קניתי תפוחים, ממש כמו בעיר מולדתנו, תאוה לעינים. הֵא לכן, טעמו.

או לפתע בעצם הצהרים היתה מעלה קערה מלאה מרק:

– כה יתן לכן אלהים וכה יוסיף, בנותי, כי תטעמנה מן המרק. מבשלת אני היום מרק – מעדני מלכים.

ועם זה לא הבדילה בין בנותיה ובין יתר הנערות.

בצהרים עלה ובא בחור, שמן קצת, בעל רגלים קצרות, לבוש מעיל קצר מאד וצר מאד, עד כי כמעט פקע עליו. הנערות הציגו אותו לפני דבורה כבן עירן. הבחור ישב ליד הנערות והוציא קופסה של שוקולדה, אך הוא לא רצה לחלק את השוקולדה, אלא אם כן הוא עצמו יתן לכל נערה אל פיה... אחרי כן, כאשר גמר עבודה זו, התחיל מושך את אריג המשי מחיקה של הבת הצעירה והשתעשע בידיה הרכות, עד אשר אמרה הנערה, כי היא חשה בראשה ואין לה חשק לעבוד, והיא הניחה מידה את מלאכתה.

– אמא, אמא, שוב בא בונצ׳יק להפריע מן העבודה – קראה הבת הבכירה מתוך צחוק נחת.

– בונצ׳יק־שתחיה, תן לעבוד. המחותנת הלא צריכה לשמלה זו לשם נסיעה

למקום רחצה. עוד מעט ותבוא למד אותה – אומרת האם, בהחליקה על לחייו השמנות של בונצ׳יק.

– סבתא־שתחיי, הנה הבאתי לך משקה, שאין כמוהו בכל ארץ פולין, מן המסעדה הרומינית – אומר בונצ׳יק, בהוציאו בקבוק מתוך כיסו.

– כלך, כלך, בונצ׳יק! כלום אוכל עתה ליהנות מן המשקה? רק טעֹם אטעם, ומיד תוקף אותי בלב – אומרת האם, בקחתה את הבקבוק ובהכנסה אל החדר השני, והיא משאירה את בונצ׳יק שיפטפט עם הנערות.

כעבור זמן־מה עלה ובא עוד צעיר בעל שערות ארוכות, שהיו רטובות, וברטיבות קמו על הקדקוד וגם נצבו. והוא עדוי עניבה של אמן וספר תחת בית־שחיו.

– ראה, בריל, הנה הנערה הירוקה, הקוראת גם היא רק ספרים יהודיים – קראה רוזה אל הבחור שנכנס.

– בריל גלוזמן – הציג את עצמו הצעיר בעל השערות הרטובות והנצבות.

דבורה התאדמה וקראה בשמה.

– בריל, בחייך, תדקלם לפנינו את «בלב ים» – קרא בונצ׳יק.

– למה? לשם מה? – מסרב בריל, בהחליקו בידו את שערות ראשו.

– עשה זאת למען העלמה מודעתנו החדשה – מה שמך? – שאל בונצ׳יק את דבורה.

– דבורה זלוטניק – השיבה רוזה במקומה.

– למען מיס זלוטניק, הֱיֵה בן חיל וקרא באזנינו את השיר.

– למה? לשם מה? – מסרב שוב בריל.

– מיסטר גלוזמן הוא שחקן, משחק הוא בתיאטרון – אומרת רוזה אל דבורה.

– חובב באגודה ספרותית־דרמטית.

– ובכן, בריל, פתח פיך.

– ומה יֵצא מזה? – שואל בריל.

– כולנו נלך בליל שבת אל התיאטרון. בחיי, קנֹה אקנה כרטיסים – אומר בונצ׳יק.

– באמונתך?

– באמונתי!

ובריל הוציא כיחו וניעו והכין עצמו לדקלם את השיר. אך קודם שפתח נראתה האם ובידה קערה של פתותים.

– בונצ׳יק־שתחיה, כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף, כי תטעם מן הפתותים שלי, כמוהם לא אכלת בכל ימי חייך, מעדני מלכים.

– הניחי! הניחי! – קרא בריל אל האם מתוך רוגז· היא עמדה ובידה הקערה עם הפתותים ולא ידעה מה שואלים מעמה·

פרק תשיעי

חבורה עליזה

חיים אחרים נפתחו לה לדבורה· חיים שהיו· כמדומה· מנמנמים בקרבה והיא לא ידעה· בנות זלקינד היו מתלבשות בטוב טעם· באופן מיוחד לעצמן· די היה· כי הבת הצעירה· בריינקה· תקח חתיכת אריג מצויר פרחים או תַּשְׁבֵּץ ותעטוף בה את גופה הקטן והדק· והנה זה מודה חדשה· ויש אשר יצאו אל תגרני הרחוב בשכונה האיטלקית וקנו שם אריג איטלקי· סודר טורקי ותפרו מזה שמלות· מעילים· אדרות· לצוארן ענדו פניני־צבעונין שונים· והדבר הוסיף לפניהן השחרחרים מראה בנות צוענים· דבורה למדה עד מהרה לעשות כמוהן· נדמה היה· כי בדמה ובנפשה היה הדבר· בלי חשוב מאומה· התחילה מחקה את מעשי הנערות· היא לבשה כמוהן בגדי צבעונים· והדבר היה הולם יפה לגופה הגמיש והריתמי· לכתפיה הנופלות ולשערות ראשה המתולתלות עם הקְוֻצות· אשר לא נכנעו· כמו בילדותה· לפני כל מסרק וירדו פרע על מצחה· לחייה ואזניה· היא התחילה להאריך בעמידה לנוכח הראי· וגם – פלא על כל פלא – בראותה את בנות זלקינד עושות את צפרניהן ומטפלות בהן בכל שעה· עשתה אף היא כן· אף כי לפי שעה רק בְּהֶחָבֵא· בבישנות·

באתמוספירה זו שהיתה שרויה בה שכחה חיש את בית מולדתה· את ערבי הקיץ· ו«הענין הקדוש» נעתק ממנה אל העבר המעורפל· מעל שכמה הוסר עול· וכל מהותה הוקלה· כאילו פדות באה לה·

במשפחת זלקינד היתה יותר ויותר בת בית· ידידה· ואף אמנם ראתה שם יותר את ביתה· מאשר אצל הוריה במרתף·

בעיניה מצאו חן אופן החיים העשירים· שנהוג בבית זלקינד· השירה והעליזות בשעת העבודה· האֵם· קלת הדעת כתינוק· שהיתה משחקת עם ילדיה· והבחורים שהיו נכנסים ובאים שמה·

מלבד בונצ׳יק· שודאי היה צעיר בן עשירים (משום שבשעת יציאה הוא היה משלם שכר כולם)· ובריל השחקן· שהתחיל· אגב· נותן עין בדבורה ושם לב אליה· היו נכנסים ויוצאים עוד בחורים אחרים· למשפחת זלקינד היו בני־עיר רבים· ולא ידוע אם בשל הנערות או בשל התבשילים היפים של האם היו הבחורים חושקים לבלות שם זמן·

תמיד נשמע שם קול ששון וקול שמחה. האם אהבה לבשל ולאפות, ובלבד שנמצא לה במה ובשביל מי. הבחורים היו מעלים ומביאים דברים נאים. אחדים מהם היו סועדים שם, זאת אומרת, לא בקביעות. אוכלים היו במקום אחר, אלא אם התאוה איש לטעום בליל שבת נתח דג ממולא ומבושל בשול בית, או פרוסת חלה אפויה כמו במולדת או חתיכת פשטידא, היה עולה ובא לבית זלקינד. לימי החגים היו הבחורים מתכנשים ונותנים כסף לזקנה, שתכין להם את החג. והזקנה אהבה את זאת בכל מאדה. נפשה חשקה בבישול ובאפיה. ואם אך היה לה במה ובשביל מי התעורר רוחה והיתה עֵרה לילות שלמים: לשה בצק, התקינה עוגות־חמאה, גרונות מפוטמים ושאר מטעמים.

לבית ההוא היה נכנס, מלבד בונצ׳יק ובריל, עוד אברך, שהיה מודע קרוב לזקנה. היה פקיד ביוניון, בעל בשר, יודע זמר, זילברמן שמו. הוא היה מזמר לפני הנערות את כל הָאֲרִיּוֹת של האופירה או את הזמירות החדשות של התיאטרון היהודי. קול גבר אדיר היה לו לזילברמן. לפנים היה נואם ובשעת נאומו היה קולו מתגבר על כל הקולות. אך ידיו עלו בכוחן על קולו. ובשעה שקולו לא יכול להתגבר, שלח את ידיו. ועוד צעיר אחד נכנס שם, שהבחורים היו קוראים לו בהלצה «מישא אֶלְמַן», אך באמת היה שמו סאשה כהן. הוא היה מנגן בכנור ראשון בלהקה ופעמים שהיה משתתף בקונצרט של צדקה במורד־העיר. שואף היה ללמוד בקונסרבטוריון, אך כסף לא היה בידו לכך. הוא עצמו היה מיוצאי רוסיה והתודע אל בית זלקינד על־ידי זילברמן, שהיה ידידו. הנה כן היה בית זלקינד בערבים מקום למוסיקה, לדקלום, ויותר מכל לוכוחים על האמנות. שם היו חובטים יפה כל תיאטרון יהודי וכל שחקן יהודי. שם היו מותחים בקורת קשה על כל עתון יהודי ועל כל עורך, שהיו מתארים אותו בצבעים שחורים שבשחורים.

פעם אחת בערב כזה נכנס ובא צעיר אחד, גבה־קומה כארז, צוארו ארוך וצנום, ובלי «ערבא טבא» ישב לו בחשאי בפנה ליד ברוניה, שישבה לפני העששית שטופה באור אדום, שהצִפּוי האדום זרק עליה, אחז בידה ואמר, כאילו היה לבדו בבית:

— שוב ידים קרות, ברוניה.

— קר לי — אמרה ברוניה, בהתעטפה בסודרה מצבע אדום.

— סודר צועני אחר — קרא בראותו את הסודר אשר עליה.

בתוך כך ראה והנה שתי עינים גדולות, תמימות, חרדות כמעט, מביטות אליו. פרייאר הביט על בריינקה מתוך עינים שואלות.

— אינכם יודעים עוד זה את זו? — אמרה רוזה, שהתבוננה אל הכל, לפרייאר — זו היא דבורה, דבורה זלוטניק, «ליטאית» נאה (רוזה כנתה משום מה

את דבורה בשם «ליטאית») — וזה הוא פרייאר, משורר יהודי גדול לעתיד לבוא, אף הוא בן־עיר לנו, מודעים אנו עוד מארץ המולדת.

דבורה, שכבר שמעה שמעו של פרייאר וידעה כי משורר הוא, הכותב שירים, התאדמה ונבהלה, מימיה לא ראו עיניה פני משורר, ומוזר היה לה, כי מראהו של משורר פשוט כל כך, ככל בן אדם. היא פקחה עיניה והסתכלה בו.

— האמנם ליטאית? אי־אפשר! — קרא פרייאר, והוא עצמו לא הרגיש איך שקם ממקומו ועזב את ברוניה וקרב אל דבורה וישב על ידה.

— מדוע אי־אפשר? — שאלה דבורה ונתאדמה.

— ליטאיות אינן מביטות כמוה — ענה פרייאר.

— ואיך אני מביטה? — שאלה דבורה.

— כמו עֶגְלָה — השיב פרייאר.

הנערות צחקו ופניה של דבורה כֻסו אודם, ומתוך מבוכה חיכה גם היא.

— האם נעלבת? — שאל פרייאר.

— כלום מחמאה היא זו? — שאלה רוזה.

— אחת מן הגדולות, אולי הגדולה ביותר, שלא כל אדם זוכה לה.

— אִי, מֻתֶרֶת אני על מחמאות כאלה — נענעה רוזה בידה.

— אבל האם באמת ליטאית היא? — שאל שוב פרייאר את דבורה.

— לא, באה אני מעיר קטנה בפולין.

— כך תאמרו, הלא מיד ידעתי זאת, ולמה עשית אותה לליטאית? — שאל פרייאר את רוזה.

— כלך, היא מתנהגת כליטאית, שקועה תמיד בהרהורים, בדאגות, אלהים יודע במה.

— זהו ענין אחר — קרא פרייאר.

— פרייאר, הרף נא מן הנערות — קרא פקיד היוניון.

— עוד רגע, עוד רגע — אומר פרייאר.

— פרייאר, יהי רצון מלפניך שתקרא לפנינו את שירך «עינים» — קרא בריל, שהוא עצמו רצה לדקלם משהו, ועל ידי כך לעורר את בני החבורה שיבקשוהו.

אך תחת לסרב, כמו שחכו הכל, נפל פרייאר על ההצעה.

— כן, כן, לכבוד הריבה החדשה — אמר המשורר — אך במקום «העינים» — ראוי הוא לשרפה — קרא אקרא שיר חדש. איני יודע אם תבינו אותו. אבל אחת היא, מי שיבין יבין.

והוא פתח לקרוא שיר, הנראה, לכאורה, שאין קשר בין מלה למלה, אך כל מלה צלצלה כאַקורד על פסנתר רוטט, וכל מאמר בפני עצמו היה רב כונה, בשיר

הזה הושר על ששונים המתגלגלים בעולם כצעיפים לבנים, על מים גנוזים המפכים בחביוני יערים, על עננים בשמים לא נראים, על עלמות מטיילות על מדרכות, על אורות צהובים הנגלים ונעלמים. איש לא הבין אף מלה, אך כל אחד ישב דומם וירא להוציא דבור מפיו. הכל היו שקועים בהרהורים, ורק פקיד היוניון אמיץ רוח יותר מכולם, נענה ואמר:

– הר"ג הרגוני, אם מבין אני מלה אחת.

אך פרייאר, תחת להעלב ולמחות, כפי שאפשר היה לשער בשעה שאדם בא לקטרג על שירתו, חִיֵּךְ מטוב לב:

– אכן מה ענין יוניון לפיוט? הראיתם מימיכם שני דברים כאלה הסותרים זה את זה, כאש ומים?

– ומדוע זה אני מבין את שירך «עינים»? – שואל פקיד היוניון.

– מכאן ראיה ברורה, שהשיר הזה חסר ערך הוא. בקובץ שירי לא אכניסהו.

– למה לי רוב דברים, פרייאר, דקלמתי את שירך «עננים» בנשף ספרותי־דרמטי באגודה שלנו, והשיר עשה רושם אדיר, אני אומר לך – רצה בריל לְפַיֵּס את המשורר, אחרי דבריו המרים של פקיד היוניון, ולהשרות עליו רוח טובה. ואמנם עלה הדבר בידו, כי אף אם סבר פרייאר, כי כל מה שכתב עד היום ראוי לשרפה, והיצירה הגדולה היא זו האחרונה, אין משורר אדיש לגבי שבח לכבוד שיר שכתב, אם גם הוא «חבור גרוע שבגרועים».

– אכן אין השיר ההוא רע – קרא המשורר בענותנות.

– היש עם לבכם לשמעו? הבה, אדקלם אותו – קרא בריל, שזה כבר השתוקק לדקלם משהו ועתה מצא שעת הכושר.

אחרי דקלומו של בריל נענה פקיד היוניון ואמר:

– האם אומרים הם לפטם אותנו היום רק בפיוט? זהו מאכל בשביל פייטנים. בונצ׳יק, שלח להביא מעט משקה.

– הלא יפה דרש – קראה בנענוע־ראש האם, שעמדה כל אותה שעה בפתח המטבח ואמרה זה כבר להציע הצעה זו.

אולם לצד מעט משקה נטה גם הפייטן עצמו.

– לעזאזל! היום אנו שותים משקה, התשתי עמנו? – פנה אל דבורה.

– בריל, התרד להביא? – שואל בונצ׳יק את בריל ברמז, שהביא את בריל להסכים מיד.

– חכה, אף אני אלך עמך. אסור לביתי להביא את כנורי – קרא סאשה, שגם עליו עברה הרוח שהיתה שורה על הכל.

– טוב ויפה, הָיָה «גוד בָּאי»! – קראו אליו מכל עבר.

– בני, כה יעשה לכם אלהים וכה יוסיף, כי תטעמו מן הלפתן של גזר שבשלתי – באה האם ובידה צלחת, כדי לחזק את רוח הששון.

– מה ענין לפתן פתאם בשעה זו? כלום שבת היום? – שואלת הבת את האם.

– הרי אין לי מטעמים אחרים – עונה האם מתוך מבוכה – יהא, לפחות, לפתן של גזר.

– לביבות, בריל, לביבות – נענה פקיד היוניון.

– הרי אין לי שמן – קראה האם במבוכה.

– בונצ׳יק, לך עמו, בונצ׳יק – דוחפים הכל את בונצ׳יק בעינים אל הפתח, בדעתם, כי אם בונצ׳יק ילך, יביא כל מה שנחוץ.

מתוך חיוך עומד בונצ׳יק לצאת, אם גם בלי חמדה.

– ואתה, בני, תביא לי רבע ליטרה צמוקים וחצי ליטרה שקדים, ואני אֶשְׁחָקֵם עד כי יהיו כחמאה בפה, וליטרה אחת קמח־בולבוסין, ובקבוק אחד שמן, אבל מן המובחר, אולם הס, ילדים, הידעתם? הבה אעשה לכם סופגניות־בית. בונצ׳יק־יחיה, בני, בחייך, הבא לי עשיריה ביצים, ומה עוד? – מהרהרת האם.

– וכשתי ליטראות בשר מעושן, ואולי תבות אחדות סרדינים, וככר לחם חם, ודג מלוח, בלי דג מלוח אל תעלה – מסייע פקיד היוניון.

– הלא מדעתי אצא, איכה אשא כל אלה במוחי – מתאונן בונצ׳יק.

עד מהרה עלה על השלחן מעט משקה, ובשר מעושן, וסרדינות, ודג מלוח. במטבח עמדה האם וטגנה בשמן טוב את הלביבות והריח הניחוח נכנס אל החדר. וסאשה הביא את כנורו ונגן נגונים יהודיים ונכריים, ופרייאר קרא בקול את שיריו, שאיש לא הבינם, ובריל עם פקיד היוניון שרו שירי־עם יהודיים ונכריים, והכל היו מסייעים, אחרי כן שרו שניהם, בריל ופקיד היוניון, פזמונות מן התיאטרון היהודי – בריל בתור «אוהב», פקיד היוניון בתור פרימדוֹנה, והאם, פניה משולהבים ומביעים ששון, הגישה את הלביבות השמנות והמעלות הבל, והכל היו שרויים בטוב...

בשעה מאוחרת בערב, כששבו הביתה, פרץ פרייאר ללוות את דבורה לביתה, ואף כי הכל רצו ללכת עמהם, אך הוא הקדים ואמר:

– הלא תלכו לבית קהוה? אנכי אבוא שמה אחרי כן – והוא לקח את דבורה והוליך אותה דרך סימטה לביתה.

– ובכן? – שאל פרייאר פתאום.

– מה? – שאלה דבורה.

הם הולכים שעה קלה ושותקים.

– ואף היא אינה מבינה את שירי? – שאל פרייאר פתאום, אחרי השתיקה.

– הָבֵן לא הבנתיו, אך הוא מצא חן בעיני.

– זה יפה, זה יפה – שמח פרייאר כתינוק.

– במה מצא השיר חן בעיניה? – שאל שוב.

– איני יודעת במה מצא חן בעיני, אך נעים היה מאד לשמוע – השיבה דבורה.

– זה יפה, זה יפה מאד – קרא פרייאר בשמחה – הרי היא הגדולה במבקרים, היא מבינה בשירה יותר מכל המבקרים! – קורא פרייאר מתוך התלהבות – «לא הבנתי, אך נעים לשמוע», זו היא אמירה יפה, להבין – התבין? – אפשר רק פעם אחת, בַּנְתִּי – ותם, אבל כשנעים לשמוע, אפשר לשמוע תדיר, כמו נגינה, פיוט אסור להבין, פיוט צריך שיהא רק נעים לשמוע.

דבורה הסתכלה בו מתחת למגבעתה הקטנה והעגולה, שתפרה לה כמין טְבוּל של משי, וחיכה מול פניו.

– מה היא מחיכת? אומר אני באמת ובתמים, כי בדבור אחד הגדירה את הפיוט יותר מכל המבקרים – לא חדל פרייאר להתלהב.

שוב נתנה בו דבורה עיניה וחיכה.

– למה היא צוחקת?

– לא צחקתי, אך אדם משונה הוא.

– במה משונה? האנכי משונה?

– לא, כונתי... – ושוב צוחקת דבורה אל מול פניו.

– יודעת היא, את שירי קראתי רק לכבודה, רק לשמה, לא לשם איש אחר, רק לשמה – אומר פרייאר מתוך כובד־ראש.

– לשמי? – תמהה דבורה באמת – כיצד? הן לא הכיר אותי כלל.

– אין בכך כלום, אין צורך להכיר, התבוננתי אליה ומיד ידעתי, כי היא תבין לי, מבלי הָבֵן, כמו שאמרה.

דבורה הסתכלה בו ברצינות.

– האמנם?

– כן, היה משהו במבטה מביע גלוי־לב, עד כי תיכף ידעתי זאת.

דבורה התבוננה שוב ישר אל עיניו ושוב צחקה צחוק קל מתוך נחת.

– למה היא מחיכת שוב? – אני מדבר ברצינות והיא צוחקת – קרא פרייאר כגוער.

– לא צחקתי, אך דבורו משונה כל כך, מימי לא שמעתי אדם מבוגר מדבר כך.

– כיצד אני מדבר ? – שאל פרייאר, בהביטו לתוך עיניה.
– כתינוק – השיבה דבורה, והיא כאילו נבהלה מפני דבורה וצחקה.

פרק עשירי

פגישה

באחר הימים לפנות בוקר, כשיצאה דבורה מביתה ללכת לעבודתה, כדרכה, והנה לקראתה – מי ? פרייאר הולך אנה ואנה לפני הבית, צווארונו זקוף, אף כי החום גבר עד לחניקה, וסיגרטה בפיו.

– מה לו פה ?
– חכיתי לה.
– לי ?
– כן, רצוני לבטלה מן העבודה. הבה נצא אל מחוץ לעיר.
– לטייל בשעה זו ? לפנות בוקר ?
– אלא אימתי, בחצות הלילה ? הנה היום מעונן, הבה נלכה, בחיי, טוב יהיה.

דבורה עמדה במבוכה. דבר כזה לא עלה מעולם על דעתה ולא היה עולה לעולם על לבה לצאת לטייל באמצע היום, בשעה שהכל עושים מלאכתם.

– וכי מה, מפחדת היא ? מפני מי ?
– איני מפחדת – מתנצלת דבורה – אך לא הורגלתי לכך.
– תתרגל.
– בחיי, איני יודע מה להשיב – עומדת דבורה נבוכה.
– תְּרשה לעצמה, מה היא מפחדת ?
– איני מפחדת.
– באמריקה הכל מפחדים מפני הרעב. במולדת הישנה לא היתה חרפה לאדם לרעוב, לרעוב היה ענין פרטי, וכל אדם היתה לו הזכות לכך. כאן באמריקה אסור לאדם לרעוב. כל אדם מפחד מפני הרעב, מגדול ועד קטן, בעלים ופועלים, ציוניסטים וסוציאליסטים, עורכים ומשוררים – הכל חרדים מפניו. קחו, למשל, אותי: מה יש לי, לכאורה, להפסיד ? כמדומה, מי יש לו זכות יותר מן הפייטן להיות רעב ? אבל באמריקה אפילו לפייטנים אסור לרעוב. וכל כמה שאני מתפרץ לרעוב, איני יכול. מוכרח אני ללכת ולעבוד.
– עובד הוא ?
– משום שאיני רוצה לעבוד בעטי, הרי אני עובד בידי.

— מה עבודתו ?

— מה ההבדל ? כל עבודה שמזדמנת. אך פעמים שאני מורד — בלבי מתעורר הוד מעלתו הפייטן, המחונן מאת האלהים בזכות לרעב. ובשעה שאני יושב בבית־המלאכה נפשי מלאה געגועים, כאיש רָעֵב, על הָרָעָב. על משכבי בלילות חולם אני על הרעב. הרעב הוא קרן האורה היחידה בחיי. הוי, לו ידעה, מה רבו געגועי עליו ! עד שפעמים מתעורר בקרבי כח שמשון לרעוב. ואני מתרוצץ ימים אחדים ברחובות ומשביע את נפשי ברעב. אני זולל את הרעב בכל אברי, כדי שאזכור אותו בימי השובע. אך בודדים וספורים הם ימי הרעב, ובזמן האחרון הם הולכים ומעטים. סימן לזקנה — והיום הנה יום רעב לי. ועל כן אני מאושר כל כך.

דבורה הסתכלה בו. היא ראתה בעיניו עצבות, שעד עתה לא הרגישה בה. ופיו התעקם, כאילו בכה האיש בקרבו. עתה גמרה בלבו ללכת עמו ולשוטט עמו בכל מקום שישאל.

— ומדוע אינו רעב ?

— מדוע איני רעב ? מפני שאין נותנים לי ! — קורא פרייאר בקול רם.

— מי מעכב בידו ?

— זה הז׳יד המצורע — המצפון.

— המצפון ?

— העול של אשה וילדים.

— נשוי הוא ?

— למן היום הראשון שנולדתי.

דבורה נתנה בו את עיניה.

— בראשונה לאבא־אמא, אחרי כן לאשה וילדים. אין אני זוכר עוד את היום שהייתי רֵוָק.

דבורה החרישה.

— למה היא שותקת ? האם נבהלה מִפְּנֵי אחרי אשר לי אשה וילדים ?

— לא — צחקה דבורה — מה יש לי לפחד ?

— ידעתי, כי לא תפחד. ברגע שראיתיה אמרתי בלבי, כי תספח על חברתנו, שלפי שעה היא בת שלשה חברים : אני הקטן, בוכהולץ הַפַּסָּל. הה, אין היא יודעת את בוכהולץ. הס, רעיון עלה על לבי, קרא נקרא לו לרדת אלינו. הוא גר בסטודיה ברחוב הארבעה עשר. רוצה היא ? אנו עוברים על פני המקום ההוא.

— אחרי כן, עתה יספר לי על ה«חברה» שלו...

– כן, והחבר השלישי הוא «מופלא» – חיט הוא, חיט פשוט, אך איש רב ענין, עליה להתודע אליו, אומן נפלא הוא, ידים של זהב, אלא שדרכו לחבר את הכפתורים אל הבגד באופן מהופך, ושמא יעלה על דעתה, כי הוא עושה זאת בשוגג? לא, במזיד, הוא אומר, כי אדם מחויב לשמור על קדושת רצונו ובשעת הכושר לגלות את רצונו, וכיון שהם מעבידים אותי בתפירת כפתורים שלא ברצוני אלא בעל כרחי, לפיכך אחבר את הכפתורים במהופך, מפני שכך רצוני, תפח רוחם, לא אשמש אותם לפי רצונם הם, לתפור, אומר הוא, מוכרח אני, שאם לא כן, הן לא יתנו לי לחם לאכול, אבל את הכפתורים אחבר במהופך, מובן, כי בשעה שמוצאים עונו מגרשים אותו, להיות חבר ל«יוניון» אין הוא רוצה, אנרכיסט לשעבר הוא, יוניון – הוא אומר – דומה לרשיון של המשטרה לזנות, ובכן הוא מסתובב שבועות אחדים, רעב ללחם, עד שהוא מוצא לו «דז'אב», ושוב חוזר חלילה, תופר את הבגד – מעשה אמן, אך הכפתורים מחוברים במהופך, מה בעיניה חייט זה?

– מה לו היום, פרייאר?

– מה דעתה, כי בדיתי את החייט מלבי? זה הוא חייט אמתי, רצונה, יכול אני להציגו לפניה.

– מדוע הוא עצוב כל כך? אין זאת, כי קרהו דבר, הכן? – שואלת דבורה מתוך השתתפות בצער.

– יום הרעב לי, וזה הכל, ברם, היא אשמה בכך.

– אני?

– כן, היא עוררה בלבי חלום, אשר חשבתי כי כבר גז לעולמים.

דבורה שתקה והלכה על ידו בראש מורד.

– מה, האם לא תשתוקק לדעת את החלום, אשר עוררה בלבי? – שאל פרייאר.

דבורה החרישה.

– כל ימי הגיתי חלום, כי יבוא יום ואנכי אעזוב הכל ואקח לי תבת־נגינה, כאשר ישאו נוגני הרחוב בארץ מולדתנו, ואצא לסובב במדינה, כמובן, יחד עם חבורה עליזה, עם אחים קרובים, ובוכהולץ אחד מהם, הוא יהיה נוהג בשלשלת בקוף קטן, שיעשה מעשה־מוקיון רכוב על כתפו, אנכי אהיה ראש הנוגנים ואנגן בתבת־הנגינה, חסרים היינו רק רקדנית יפה, שבשבילה כדאי כל הטורח הזה, בקשתיה ולא מצאתיה, החלום כבר עמד לגוז ולחלוף, ולבי כבר נרגע, פתאום נגלתה היא מתוך הערפל והחלום שב וקם לתחיה, עתה, תבין מה היה לי היום?

דבורה התעצבה וקמטה את מצחה הקטן והחרישה.

– למה היא מקמטת כל כך את מצחה? – שאל פרייאר. אך היא לא ענתה דבר.

– הבה אגיד לו. פרייאר – קראה לאחרונה – דבריו מטילים עלי עצבות.

– מדוע?

– מפני שהוא מדבר אלי דברים שאינם מכוונים לי.

– מה פירוש?

– אני כאן טָפֵל. הוא מדבר דברים. אך הם אינם מכוונים אלי. כלום הדברים שיצאו מפיו מתאימים לכל נערה. שתלך על ידו?

– מה הביא אותה לידי מחשבה זו?

– איני יודעת. מה נתן בלבי מחשבה זו. אך זה הוא הרגש שלי.

עתה שתק פרייאר. ומתוך שתיקה הגיעו עד הרחוב הארבעה עשר. לצד המערבי. לפני בית ישן. ופרייאר הכניס אותה לתוך פרוזדור אפל וקודר.

– היא תחכה פה. אנכי אעלה ואקרא את ידידי בוכהולץ.

– לא. פרייאר. יתן לי לשוב לעבודה. הנה כבר התמהמהתי פה די.

– מדוע? ואני חשבתי. כי הסכימה ללכת עמנו לטיול בפרדס.

– בראשונה הסכמתי. עכשיו אני מתחרטת.

– לא נאה להתחרט.

– ידעתי זאת. אך איני יכולה לעשות אחרת.

– ואם אבטיח לה. כי לא אדבר עוד בענין ההוא?

– די לי בתוגה שלי – אמרה דבורה כאילו אל עצמה.

– אנא. תעמוד נא. באמונתי נשבעתי. כי לא אוסיף לדבר על החלום השומם והריק – התחנן פרייאר כילד.

דבורה פתחה בצחוק.

– ובכן. יפה. הא?

דבורה נענעה בראשה לאות «הן».

– ואל תברח מזה. עוד מעט וארד.

פרייאר נכנס לתוך הפרוזדור האפל ועלה במעלות לוּלְיוֹת. שהוליכו לתוך לַבִּירִינט.

בשעה שנשארה דבורה לבדה. חשבה ברגע הראשון לשוב לעבודתה. לא הפחד מפני בִטול יום דִכָּא עתה את נפשה. דבריו של פרייאר צלצלו באזניה כאינם יוצאים מן הלב. אך נפשו עוררה בקרבה חמלה. היא הרגישה. כי סובל הוא. והיסורים שלו מכפרים על אי־נאמנותו. והם שקשרו אותה אל המקום להמתין לו. אף כי עברה שעה ארוכה עד שירד וחזר.

– הלא תסלח לי. כסבורה היא, שדבר קל להגיע עד בוכהולץ? יש לעבור רחובות על גבי סולמות, עד שמגיעים אל אולמיו. דירתו היא סמוכה לרקיע – קרא פרייאר, ברדתו במרוצה מעל המעלות – וגם לא היה מלובש. עליו היה תחילה לקשט עצמו בבגדים, כי יש לה לדעת, שבביתו רגיל בוכהולץ לשבת במלבושיו של אדם הראשון, ערום כיום הִוָּלְדוֹ. אך הנה הוא בכבודו ובעצמו.

– יש לי הכבוד הגדול להציג לפניה את החבר השני של חברתנו «רעב», הוא האדון לבית בוכהולץ.

לפניה עמד בחור, שעשה רושם של נְפִילִי ענק; רם קומה מסורבל, כמו קורה רבועה גדועה, כתפיו רחבות, ידיו גדולות וארוכות. מראהו היה כמראה אדם עוסק בעבודה גופנית קשה, לא רוחנית. ואולם עם זה היה בקמט עיניו משהו מן הרך, אף גם מעורר לב כעיני ילד. ביחוד נגלה הדבר בשעת צחוקו. וצוחק היה תמיד לצורך ושלא לצורך. עיניו נחבאו אֵי־בזה תחת העפעפים, ומראהו תמים ועזוב.

– בוכהולץ, הלא תשתחוה, יקחך אופל, למה תעמוד כדב?

בוכהולץ השתחוה וצחק.

– שלשה ימים שלא ראה אור שמש. שכב כלוא בחדרו והתהלך ערום.

בוכהולץ צחק.

– יפה היה דא.

– מה היה יפה?

– הא.

– «דא» ו«הא» – לגלג פרייאר – יותר לא תשמעו מפיו.

– מה הוא מתגולל על האיש הזה? – הגינה דבורה על הבחור הזר.

כשיצאו אל הרחוב, התבוננה דבורה וראתה, מי הולך על ידה. הדבר הראשון שנראה לעין על בוכהולץ היתה כתנתו, כתנת פועל מצבע כהה שאינו מסוים. היא נשמטה ונגררה מתוך מכנסיו הרחבים והירודים, פרצה מן השרוולים הקצרים מאד של מעילו. כפתורים לא היו לו במעילו, לא במכנסיו ולא בכתנתו. ומתוך פתח הכתנת נראה חלק מחזהו המגודל שערות, הצואר, שהיה זקוק לשפשוף רב של סבון וסוֹדה, היה עטוף במין עדי, שהיה משמש במקום צוארון ובמקום עניבה. פניו לא גולחו זה ימים אחדים, שער ראשו פרוע, מכוסה נוצות, כאילו הוציאו אותו מתוך שק של מצעות.

– בוכהולץ, הלא תתחוב כתנתך לתוך המכנסים. הן חרפה היא ללכת עמך – קרא אליו פרייאר.

דבורה חפפה בגופה הקטן על הגוף העצום והכביר של בוכהולץ. היא הלכה על ידה, כאילו אמרה להגן עליו.

– אין בכך כלום – חִיֵּךְ בוכהולץ מטוב לב והוסיף ללכת באמצע הרחוב, כשכתנתו שמוטה מתוך מכנסיו.

– ובכן, לאן אנו הולכים?

– הלא הוא רצה ללכת לפרדס ברונכס?

– כן, כן, נענע בוכהולץ בראשו.

– הרי יש צורך בהוצאות. בוכהולץ, היש לך מעט כסף?

הבחור הגדול התאדם ועשה עצמו כמחפש בכיסי מכנסיו הרחבים.

– אין לי בכיסי כלום.

– יפה אמרת. ושלא בכיסך יש לך?

– יש עמי עשרים וחמשה סנטים, היספיק? – שאלה דבורה.

– לשם יספיק. אבל מה נעשה בחזרה? שלשה אנו.

– אנכי אלך ברגל.

דבורה נתנה בו עיניה.

– אני רגיל בכך.

ובלי הרבות מחשבה, מאין יקחו כסף לשם הנסיעה בחזרה, ישבו ברכבת ההולכת לברונכס על מנת לנסוע אל הפרדס.

פרק אחד עשר

במרחב

מברונכְּס העירה היו הרכבות מלאות אנשים עמֵלים. ואולם לשם מן העיר היו ריקות, והקרון, שלתוכו נכנסו, היה פנוי. בשעות שלפני הצהרים מי נוסע לברונכס? רק הולכי בטל כמוהם יכולים להתיר לעצמם תענוג כזה. והם הרגישו עצמם יפה בקרון הפנוי ויכלו לעסוק בשיחה באין מפריע.

פרייאר ספר, מתוך טעם מיוחד, לפני דבורה את כל אשר ידע על בוכהולץ. והדברים יצאו מפיו לא בנעימה של ידידות רבה...

אך ככל אשר גדלה הכבדות, שהראה בחור גדול ומסורבל זה, כן גדלה החבה, אשר עורר אל עצמו בלב דבורה. היא הרגישה, כאילו הוטל עליה לעמוד לימין הבחור החסון הזה ולהגן עליו מפני ההערות המלגלגות והמסולפות. מפי פרייאר נודע לה, כי בוכהולץ הוא בנו של קצב, אלא שהיתה לו נטיה לשרטט,

ללוש ולעשות פסלי־אנשים מלחם. אביו היה מכה אותו מכות רצח על כך והיה סוחב אותו אל האטליז. אך בוכהולץ לא שב מדרכו, עד שעמד וגנב כסף מארגזו של אביו וברח לאמריקה. כאן היה עובד בכל אשר מצא, מְסַבָּל עד נוֹטֵר, ובלילות היה הולך ללמוד בבית־ספר לציור, והוא מצא לו עֲלִיָּה אי־בזה בבית נושן.

– שם בעליה הוא דר, באין לו מטה לשכב, ולש לעצמו את «אנשיו». דמות־אדם לצייר על פיה אין בידו לשכר והריהו משמש דמות לעצמו. מסתובב הוא ב«סטודיה» ערום בגופו ומצייר את עצמו. עתה הוא צר מחמר תבנית «שמשון», אך דומה היא ל«שמשון», כמו שאני דומה לדלילה. לא כך, בוכהולץ?

– לא אמת – צוחק בוכהולץ – חם לי ואני מתפשט ערום.

– מה יש לך להתבייש, שוטה?

– איני מתבייש.

– וכשהוא רעב, הרי הוא יורד מעליתו ויוצא אל הרחוב לעשות עבודה – מספר פרייאר על בוכהולץ, כאילו לא היה במעמדם – בכל מקום שמזדמן לו. פעם במשרד להעביר מדירה לדירה, פעם בחנות לממכר נעלים. מגלגל מעגילות־בית בשכונה יהודית או נעשה כָּרוֹז ברחוב ברוֹדוֵי לפני העגלות, המובילות נוסעים לקוֹנִי־אַיְלַנְד. לאחר שהרויח דולרים אחדים לקנות לחם ולשלם שכר־דירה, הוא מתנהל לאטו לביתו עמוס שק מלא חמר והוא מוסיף לצור שם בעליתו את צורות פסליו, שאיש אינו רואה אותם, משום שהוא מתבייש להראותם. ועם זה הרי הוא יודע בקושי קרוֹא וכתוב, וספר אין בר־נש זה לוקח בידו, למוזיאון אינו הולך, אינו יודע מה זו תערוכה, ומאין הוא יודע את כל הַכִּוּוּנִים החדשים – רוֹדֶן? אכספרסיוניזם?

– לא אמת, ראיתי – נענע בוכהולץ בראשו הגדול.

– מה ראית? – צוחק בוכהולץ.

– את בוקעי־הרקיעים – צוחק בוכהולץ.

היה אחד מאותם הימים בניו־יורק, בשעה שהשמש והרוח מזדוגים ומולידים יום ברכה לבני האדם. אף כי הימים ימי אמצע הקיץ והחום תקף את האדמה, הבתים, הרחובות, הגשרים ובני האדם, הנה נושבת מן הים הרחב והגלוי רוח קרירה ומפיחה על השמש, וכאילו מניפה נושבת תמיד מול פניך. פרדס ברונכס עמד בכל הודו ותפארתו. עמוק מעט בתוך הפרדס, בין הדשאים והאילנות, נדמה לו להולך, כי תעה ובא ליער סבוך, שעלו בו דשאי פרא, קוצים ושיחים סבוכים, ונדמה, כי רגליך דורכות על קרקע בתולה שלא נכבש באמריקה שלא נגלתה עדיין.

שעה ארוכה תעו בין המשעולים שעלה בהם עשב. בוכהולץ ידע כל אילן, ועל כל אילן אמר לטפס ולעלות, ובעמל עלה להם לעצרו, כי יראו מפני הנוטרים.

בפעם הראשונה מיום בואה לאמריקה ראתה דבורה ירק, הרגישה את האדמה הערומה, שאין אבנים עליה, משׁשה בידיה אילנות לחים, רעננים. והאדמה הערומה, השאננה, הדשאים הצומחים נסכו עליה שכרון אחרי שבועות וירחים של כלא במרתף, בבתי־מלאכה סגורים ובחדרים צרים. הנערה השתטחה על הכרים, השקיעה ראשה בין השיחים, נשקה את העשב, וכאילו אמרה לטבול בהם -- שקעה כולה בתוך הדשאים. הבחורים לא ידעו, מה לעשות לה. דבורה זו הצנועה, הנחבאת, השתקנית תמיד, לא התביישה בפני הבחורים. תחילה נשאה רגליה לרוץ על פני השדות ובקשה את הבחורים לרדוף אחריה.

הבחורים עמדו לרדוף אחריה. פרייאר חדל עד מהרה. ואולם גם בוכהולץ, שהיה חזק ברגליו וקפץ כשור בר והתעקש דוקא לתפוש אותה – היה כבד גוף ולא יכול להשיגה. סוף־סוף עיפה וחזרה בעצמה.

– מה זה היה לך?

– אשמה היא העז.

– העז?

– כן, כשהייתי ילדה קטנה, הייתי רועה עז במקומנו ב«טירת מלך». והיא שלמדה אותי לרוץ, בכל זמן שהיתה בורחת, הייתי מדלגת אחריה.

– הבה אהיה אנכי העז. אברח והיא תדלג אחרי – קרא בוכהולץ והתחיל מקפץ בשתי רגליו כעז עקשנית, ללעגם ולצחוקם של השאר.

– התדעו מה, הבה נשחק במשחק, כמו שהיו נוהגים לשחק במולדת – רוצה דבורה להעלות על לבה ואינה יכולה, כי אין היא זוכרת, אימתי שחקה בימי ילדותה.

– כל המשחקים נשכחו, כל המשחקים נשכחו – קראה דבורה לעצמה מתוך עצבות.

– בוכהולץ, היודע אתה איזה משחק?

– כן, אני יודע.

– מה?

– לעמוד על הראש והרגלים למעלה. מי שיוכל להאריך יותר בעמידה זו – זוכה.

ובוכהולץ עמד על ראשו. ולא רק פרייאר, כי אם גם דבורה אמרה לחקות אותו.

– בוכהולץ, התדע מה שאמרתי לה? אמרתי לה, כי ראוי לנו לצאת שלשתנו לדרך, לסובב בערים ותבת־נגינה עמנו. אני אהיה המנגן, אתה תעשה מעשי מוקיון והיא תצא במחולות. היודעת היא רקוד? וכך נשוטט לבקש לחם.

אך הפעם לא גערה בו דבורה ולא השתיקה אותו. ואמנם הפעם לא יצאו הדברים מפי פרייאר כמאמר נבוב, שנתכוון להשיג בו משהו.

– אנכי הולך – קרא בוכהולץ.

– והיא?

– אבל הרי איני יודעת לרקוד.

– אנכי אקחהָ עמי סתם – קרא בוכהולץ.

– לא, אנכי אקחה עמי. תאמר נא, עם מי תבחר ללכת, עמי או עמו? – שאל פרייאר.

בלי הרבות מחשבה הצביעה דבורה על בוכהולץ:

– עמו.

– בוכהולץ, הרואה אתה, בוכהולץ, רואה אתה!

אך פתאום נעשה בוכהולץ כבד־ראש. הוא נטה ואחז באילן גדול שעמד סמוך לו ולפת אותו בשתי ידיו.

– מה היה לך, בוכהולץ?

– אני רוצה לעשות כזאת! – מורה הוא על האילן.

– מה אתה אומר לעשות?

– אילנות כאלה.

– פסלי אילנות?

– כן – מנענע בוכהולץ בראשו – עשה אעשה אילנות כאלה גדולים, עבותים, ענֵפים, הנה הם עומדים כפופים ונתונים למטר, עומדים בתוך השדה ושומרים משהו.

– מה תוכל להביע באילנות?

– אילנות יש להם צורות, יש להם ידים ורגלים דבוקות, כילדים בבטן אמם. אילנות הם עוברים מדובקים גדולים, כאילו נהפכו לעץ בטרם צמחו והיו לאנשים. דומה כאילו היתה בהם קללת אלהים או מי שהוא. אילנות יכולים לצחוק, יכולים לבכות. השמעת אילן צוחק?

– ומדוע אינך עושה אילנות? – שאלה דבורה.

– יבוא יום ואעשה.

– בוכהולץ, מה היה לך, מדבר אתה? נס אירע, בוכהולץ מדבר, מספר על מעשיו לעתיד. מי יאמין לשמועה? – קורא פרייאר – רק היא האשמה בכל זאת – פנה אל דבורה – בחיי, רק היא.

דבורה התאדמה ובוכהולץ נגש פתאום אל פרייאר, תפשו והרימו כתינוק והורידו לארץ.

– דֹם! חנק אחנקך, בר נש!

– בוכהולץ, מה היה לך? – קרא פרייאר לא בלי פחד.

– דֹם – ותו לא!

החבורה היתה שרויה ברצינות ולא ידעה מה לעשות. דבורה נצטערה על מקרה לא נעים זה, וכדי לטשטש אותו קפצה פתאום והתחילה רצה.

– הבה, תנסו לתפשני, מי מכם יוכל לתפשני?

– ומה יהא אם יצליח איש לתפשך?

– מה יש להיות?

– נשיקה – קרא פרייאר.

דבורה התאדמה, אך תחת להכלם, פרצה בשחוק.

– יפה, נגמר! – הסכימה דבורה, לתמהונה של הבחורים, והיא נשאה רגליה לרוץ.

פרייאר רץ אחריה. בוכהולץ עמד ליד העץ מחכה. וכאשר עיף פרייאר מרדוף אחריה ולא השיגה, עזב בוכהולץ פתאום את העץ, וכשור בר פרץ בכל כח מרוצתו ותפש את דבורה לתוך שתי זרועותיו החזקות.

לבה של דבורה הלם כהולם פטיש. היא התאדמה ואמרה לסרב לבוכהולץ כי ישק לה, ובוכהולץ חבק אותה בידיו האמיצות, כאשר יחבק דוב תינוק, והרפה ממנה.

דבורה נתנה בו עיניה בתמהון.

בוכהולץ עמד וְחִיֵּךְ חיוך אֱוִילִי וילדותי.

אולם כל זה לא השביע את נפשם הרעבה. העליזות והתנועות במרחבי השדה עוד הגבירו את רעבונם, שתבע מהם מזונות זה כבר והבחורים השתיקו אותו מטעמים טכסיסיים. הראשון שהזכיר על האכילה היה בוכהולץ, שלא יכול, כתינוק, להסתיר בקרבו את תאותו.

– הבטן ריקה, הַמֵּעַיִם הומים.

– בוכהולץ, מה לך?

– מה דעתך, הם יקחו מעילי במחיר ככר לחם?

– מי פתי יתן דבר בסמרטוט זה?

– אם כן, אחטוף לחם ואנוס. פעם אחת עשיתי כזאת. לא נעשה לי דבר. בשעה שאדם רעב – אומרים – מותר לו. אני רעב.

– אף אני.

– מה יש לעשות?

– עוד יש בכיסי עשרה סנטים, נקנה בהם לחם – קרא דבורה – והעירה נשוב כולנו ברגל.

– כן, רעיון יפה הוא, אבל לא – חזר בו פרייאר – רק בחמשה סנטים נקנה, את מחויבת לנסוע – נעשה פרייאר פתאום עדין־רוח.

– אם ללכת ברגל, נלך כלנו – עמדה דבורה על דעתה.

– נכון אני לשאתה על כתפי – חשף בוכהולץ את שִׁניו הגדולות והלבנות מתוך חיוך.

– בחיי, יש בכחו לעשות זאת.

שלשתם יצאו יחדו מן הפרדס.

בצאתם מן הפרדס ובבואם אל הרחוב, נזכרה דבורה משהו.

– הלא כאן אֵי־בזה דרה מיס איזבלה, המורה, הייתי בביתה ברחוב הזה, כן, שכחתי את מספר הבית.

– העלי על לבך, בשם אלהים, העלי בזכרונך.

– ספק ארבעים ושנים, ספק ארבעים ושלשה, אך ארבעים יש במספר.

– חפש נחפש את כל הארביסרים.

– הסו, ראו ודעו, כאן הלא מתגורר גם מושקוביטש הרומיני, בביתו של זה אין עכברים, הידעתם מדוע? מפני שכולם מתו ברעב – קרא פרייאר.

– קודם נלך אל המורה, ואם המורה לא תהיה בבית, נשים פנינו אל ה«רומינאי» – אמר בוכהולץ.

– אבל במראיך זה, בוכהולץ, אי אפשר להֵרָאות עמך באיזה בית שהוא. דבורה, תעשי נא חסד ותפרפי לו את הכתונת, הן אי אפשר להראות עמו כך לעיני אנשים.

ודבורה פרפה לבוכהולץ את כתנתו בפריפה, כדי שלא יגלה חזהו, ושלשתם יצאו לצוד ציד בבית ידידים, כי היו האנשים רעבים.

פרק שנים עשר

קַרל מַרכּס, לַסַּל וְ«חֵרוּת»

שעה רבה חפשו את דירתה של מיס איזבלה, וכאשר מצאו אותה, היתה הדלת סגורה, המורה לא היתה בבית.

– מזלך גרם, בוכהולץ!

– מזלי?

– הלא עיניך רואות.

– ומה לעשות עכשיו?

– נלך אל הרומינאי.

– אתה יודע, הנמצא שם מה לאכל?

– איני אומר ברי.

– ומה יהא? – עומד בוכהולץ שרוי ביאוש, עד כי דבורה נאלצה לצחוק.

– קודם כל נקנה לחם.

– כן, זה רעיון יפה.

דבורה נכנסה לחנות ושם קנתה לחם בכל הכסף שהיה בכיסה.

– התדע, בוכהולץ, את הלחם נביא לבית הרומינאי – ולא נבוא בידים ריקות.

– רעיון יפה הוא.

– אם לא יהיה שם מה לאכול, הרי יש לחם בידנו. להוצאת הדרך חזרה מצא נמצא.

אך בוכהולץ התחנן:

– פרוסה קטנה, רק כזית.

הלחם היה בידי דבורה.

– בוכהולץ, הן לא נאה לבוא לבית אנשים עם לחם פרוס.

– רק פרוסה קטנה, בחייך, לא הרבה.

– יתן לו רשות לקחת פת לחם – בקשה דבורה בעדו.

– הרי לא נאה הדבר: באים אנו לבית אנשים ובידנו ככר לחם «פרוס».

– אין בכך כלום. הרומינאים הם אנשי שלומנו – צוחק בוכהולץ.

ודבורה פרסה פת לחם ונתנה לו.

– אני לא אביא את הלחם. אתם תגישו אותו. אני – ידי מסולקות מזה – גוער פרייאר.

– פרייאר, הוֵה איש טוב – מתחננת אליו דבורה.

– מי שמע כזאת? – נוזף פרייאר – לבוא לבית אנשים בלחם בצוע.

בוכהולץ לא יכול להתאפק:

– כלום נאה, אחרי ככלות הכל, להכנס בכלל לבית אנשים וככר לחם בצקלון – קרא בוכהולץ בפה מלא, כשהוא לועס את הלחם יחד עם תפוח, שדבורה מצאה בשבילו בחנות והגישה לו בחשאי – הכזה יעשה איש אציל?

דבורה כרכה שוב את הלחם הפרוס בניר, והם הלכו כולם אל הרומינאי.

מושקוביטש היה דר בבית־רעפים ישן, שעמד נדח בקצה הרחוב. שעה רבה עברה, עד אשר הגיעו ומצאו את הבית. בעלותם במדרגות, באה לקראתם צוָחה.

רעש של תינוקות, כאילו התנהלה שם מלחמה. שעה הגונה עמדו לפני הדלת, כי מפני שאון הילדים, כנראה, לא שמעו בבית פנימה את הדפיקות בדלת. לאחרונה פתחה להם אשה את הדלת.

– ראו־נא, מי כאן! הכנס, פרייאר, הו, גם בוכהולץ כאן, ירד מן העליה! ומי היא ה«בַּרִישְׁנְיָה» (הגברת מושקוביטש, אף כי בת רומיניה היא, אהבה להתגנדר במלים רוסיות), בוכהולץ? – והיא התבוננה אל שניהם.

– מודעתנו, מיס זלוטניק, מרת מושקוביטש, הנה באנו... סברנו... חשבנו – גמגם פרייאר ולא מצא מלים בפיו – היש מושקוביטש בבית?

– כן, אך הסו, אל תרימו קולכם. מושקוביטש עובד עתה בחדר־עבודתו, וכל המולה קלה מפריעה אותו – קראה מרת מושקוביטש, ועם זה לא נשמע קולה כמעט מפני קולות הילדים, אשר שאונם עלה עד השמים.

– אם כן, מוטב שנלך.

– לא, לא, בואו נא, עוד מעט יגמור.

אך אי־אפשר היה לשמוע מלה, מה שאמר אחד לחברו, מפני קולות הילדים והרעש שעלה מן החדרים הפנימיים, ופעם בפעם נתנה מרת מושקוביטש בקולה:

– קַרְל מַרְכְּס, חדל!... לַסַּל, הרגע! – והיא פונה אל האורחים ומבארת:

– זו היא «חרות», המרימה קולה כל כך, אבל מחזיקים אנו בפרינציפיון: שלא להפריע את הילדים, אנו מחנכים את הילדים חנוך חפשי.

כשנכנסו לתוך הבית, ראו מה טיבו של הפרינציפיון לחנך את הילדים חנוך חפשי. אחד מהם, ילד כבן שש או תשע (קשה היה להכיר גילו, כי כל פניו היו מלוכלכים במשחת נעלים, בראשו מגבעתה של אמא עם נוצות ועל גופו חזיה של אבא), ישב על צבור של כסאות, שעמדו בדמות פירמידה זה על גבי זה על השלחן. הילד השני, לבוש רק תחתונים, משך את הכסאות מתחת מושב אחיו, עד כי בכל רגע עמד הנער לנפול ממרום ולהחבל. ילדה כבת שש או שבע, לבושה רק כתונת, הוציאה מתוך הארגז כלי־לבן נקיים יחד עם שמלות מלוכלכות וכרכה ועשתה אותם בובות. בחדר היה הכל מפוזר בלי סדר ועל פני הרצפה היו מתגוללים מצעות, קערות שלמות ושבורות, מנורות קטנות.

– אֵלִה! ראו נא, הנער יפול וינפץ ראשו! – קרא בוכהולץ ואמר לגשת ולהוריד את הנער מעל הפירמידה של כסאות.

– אנא, אל תפריעו את הילדים! הם שחברו בעצמם דרמה מדברי ימי אמריקה, אין זה משחק סתם, הם מציגים מחזה.

– קרל מרכס, מה המשחק הזה לכם? – שאלה האם את מרכס האינדיַני, שישב על ראש הפירמידה.

אך הילדים לא שמעו, כי מפני הקולות והדפיקות והצוחות לא נשמע מה ומי מדבר. כפי הנראה, הגיעו סוף־סוף הקולות והצעקות לאזנו של מושקוביטש. עד מהרה נגלה מן החדר השני והשקיט את הילדים.

– מרכס, רד! לסל, חדל! חרות, השקטי! – קרא האב.

כאשר שקטו הילדים קצת, עד כי אפשר היה לשמוע מה שאיש מדבר לחברו, פנה פרייאר אליו:

– אכן בחרת לך מקום לדירה, מושקוביטש, עד כי בעמל רב הגענו אליך.

– בבית הזה דר אֶדְגַר פּוֹ; בבית הזה כאן, במקום הזה – והוא מורה על «חרות», שכרכה את שמלות אמא על ספריו של אבא – כתב וואלט וויטמן את מבחר שיריו – קרא מושקוביטש בגאון וְחִיֵּךְ לתוך שפמו השחור, ובידו יִשֵּׁר את ראשו המגודל שערות שחורות.

– למה אתה מכזב שוב? הכל יודעים, שוואלט וויטמן ישב כל ימיו בברוקלין, וביתו של אדגר פּוֹ ידוע לכל אדם – קרא פרייאר.

– כך?! אולי תתערב עמי, כי בבית הזה ישב אדגר פּוֹ עשרים ושלש שנה, וכי וואלט וויטמן דר פה שלש שנים? הרי לפיכך שכרתי את הבית הזה. עוד אמש ישב אצלי דזֶ'ק לונדון (כל פעם שהוא בא לניו־יורק, הוא סר אלי. ערכנו הילולא כל הלילה), והתחנן לפני, כי אעשה עמו חליפין ואתן לו בית זה תמורת אחוזתו, שיש לו בקליפורניה – «את נפשו יתן בעד הבית הזה».

– ואתה עודך מסרב? ובכן, יהא כך, אבל הנח לי בעסק ביתך, מוטב שתאמר, מושקוביטש, הנשאר משהו מן היין, שדז'ק לונדון שתה בביתך? כולנו צמאים, לחם הבאנו עמנו.

– ודאי שיש שם – ענה מושקוביטש במבוכה – היכן הלחם שלך?

– הבחור פרס פרוסה בדרך, אין בי אשם – קרא פרייאר, במסרו את הלחם למרת מושקוביטש.

– יפה עשיתם – קראה הגברת מושקוביטש – מרכס, לסל, חרות.

– למה קראת אותם בשמות משונים כאלה? – שאל פרייאר.

– את שמו של זה אשנה – הורה על מרכס – אנכי אקרא לו בשם ספרותי ולא פוליטי. קרא אקרא לו וואלט וויטמן, ואולי דז'ק לונדון, על שם ידידי. וגם שמו של זה – הוא מורה על לסל – אשנה. (לפנים הייתי סוציאליסטן, עתה חדלתי). לזה אקרא אִיסִי. הידעת מדוע? איסי עצמו בקשני, כי אקרא את הנער על שמו. איסי שמע אותו מנגן, פנה אלי ואמר:

– מושקוביטש, הוא אומר, איש זקן אני, אין לי איש בעולם. קרא את בנך על שמי, וכאשר אמות, אניח לו את כנורי בירושה. יותר לא אמר כלום, אלא

הסב פניו אל הקיר ומחה דמעה במטפחתו. החזיר פניו מן הקיר ונגש אל בני ונשק לו על ראשו. אמרתי לו: «מָאן אַמִי. אִיסִי — סֶה וָאטְר פִּיס». ואת מוצא פי אשמור. רק היא — הורה על הילדה — תוסיף לְהִקָרֵא «חֵרות». כי השם הזה לפי רוחי הוא. הרקדניות פַּבְלוֹבה. גיז׳ינסקה. פוקין ראו את רקודיה. וכולן בקשוני. כי יהי שמה «חרות». התבין? חרות — רוקדת. בַּקסט מצייר לה תלבושת בצורת «חרות» כולה אדום. איזידורה דונקן באה לביתי בכל יום. אינה נותנת לי מנוחה. מתחננת היא. כי אמסור לה את «חרות» לבית־ספרה. כי תרקוד עמה. אני אומר לה: איזידורה. «חרות» לא לך היא. לך יש הריתמוס הקלַסי שלך. אַתְּ התבוננת אל הצורות היְוָניות על הקדרות היְוָניות והנך מחקה אותן. ו«חרות» — היא מהפכה! לה יש הריתמוס המקוטע. היא לא תהא בהרמוניה עמך. מפני שאיזידורה מביעה את רוח הקלסיציזם. את הקו הישר השלם. ו«חרות» — את רוח תקופתנו. את הקו הקצר. המקוטע. «מָן אַדֵר» — הוא פונה אל הילדה בלשון שהמציאו בעצמם ופותח לנהום ניגון ונגש אל הפסנתר בחדר השני וטופח על גבי המנענעים.

כעבור רגע פשטה «חרות» מעליה את כתונתה. וערומה כביום הִוָלְדָהּ התחילה יוצאת בריקוד בין צבור הכסאות. המצעות. הבגדים והספרים.

— בעיגול. בשלֵמות. בחן — רמזה לה אמה בידה. הרימה ספר מעל הארץ והראתה לה ציור פיגורה ערומה מרקדת.

— מה את שואלת מעמה? — נחפז מושקוביטש לבוא מעם הפסנתר — הניחי לילדה לרקוד! הלא זה הקו המקוטע הוא הוא הקו האופיני של «חרות».

— לא. לא. הקו המעוגל. המתוח. הדמיוני. המצועף. זה הוא הקו האופיני של «חרות».

אך כל הדברים האלה לא השביעו את הבחורים. ובוכהולץ לא יכול עוד להתאפק ובעצם הויכוח הנלהב בין האיש ואשתו על «הקו האופיני» של «חרות» קרא:

— בני־אדם. אולי יש לכם כוס מים בבית?

— אמנם כן! איה היין של אתמול? — נענה גם פרייאר.

וכל «הקו האופיני» של חרות נהרס.

סוף דבר היה. כי «דז׳ק לונדון». זה ה«שכוֹר». שתה את כל היין ולא השאיר מאום מן ה«דגים» ומן ה«בשר» ומשאר המטעמים. שיש להם בבית תמיד.

— אולי יודעים אתם. בני־אדם. איה דירתה של מיס פוירסטר? הלא עלינו לשוב הביתה.

— כן. לא רחוק מזה. היא באה לביתנו עשר פעמים ביום — והוא הגיד להם את הכתובת. וכולם הלכו אל מיס פוירסטר.

ראשונה נכנסה דבורה, כדי שלא תִבָּהֵל למראה כנופיה כזאת. היא אמרה לבקש מאת המורה, כי תלוה לה דולר. היא ושני מודעיה בחוץ ואירע כך, שאין פרוטה בכיסם. אולם מיס איזבלה יצאה לקראתם מתוך צחוק עליז והזמינה את החבורה.

– שלום, בוכהולץ, שלום פרייאר! בואו נא, אין דבר, גם לי יארע כדבר הזה לפרקים.

לפניהם עמדה אשה בעלת פנים מאירות, ראשה סרוק בצורת קפלט, עיניה שקדים צרות ומארכות, והיא לבושה קימוֹנוֹ־של־משי יפוֹנית ומראיה כבת יפוניה ולא כבת ישראל. יהודית דברה בנגינה אמריקאית ואל כל אדם פנתה בלשון «אתה».

את פרייאר הכירה ועל בוכהולץ שמעה.

– שמעתי עליך, אמרו לי, שאמן גדול אתה.

בוכהולץ התאדם כנער, והבחור הגדול והמסורבל לא מצא בפיו דבר להשיב.

– מי אמר?

– כך שמעתי. וְאַתְּ דבורה קטנה, מֵאַיִן אַתְּ מכירה אותם?

דבורה לא ידעה מה לענות.

מטות לא היו בביתה. ליד הקיר ספה, על הקיר שתים שלש תמונות יפוניות, שתיל יפוני בתוך עציץ יפוני, שנים שלשה שיחי־יער שנבלו, שלחן קטן בעל שלש רגלים באמצע החדר ועליו עמד פַּמוט של נחושת קלל וחתיכת נר בתוכו, ועוד שנים שלשה כסאות קלועים – אלה היו כל כלי ביתה.

האורחים ישבו באשר מצאו על המחצלת היפונית הנקיה הקלועה מקש, שהיתה שטוחה על הרצפה, והיפונית נכנסה למטבח, קראה עמה את דבורה, והכינה בחפזון לכבוד האורחים סעודה מאשר היה בבית: חסא, עגבניות, זיתים ופרוסות לחם קטנות. אך הבחורים אכלו לתיאבון, מתביישים קצת מפני המורה, אחרי כן נתנה להם כסף להוצאות הדרך לנסוע הביתה.

– ובוא לביתי בכל שעה שאתה רוצה. אם אינני בבית – הדלת פתוחה תמיד, איני סוגרת מימי את דלתי. אין דבר, בוא וקח לך אוכל מאשר תמצא – קראה האשה אל האורחים, בדברה אל כל איש בלשון «אתה».

היתה כבר השעה מאוחרת, כאשר שבו העירה. וכאשר נפרדו זה מזה אחז בוכהולץ שעה הגונה את ידה הקטנה של דבורה בתוך כפו הגדולה וחיך, בגלותו את שִניו הגדולות והאיומות, ולא יכול להוציא דבור מפיו. פרייאר, שהתבונן אל המחזה, העיר מתוך ציניות:

– ובכן, למה אתה עומד כגולם של חמר? אמור, מה אתה רוצה, הלא רואה אתה, כי מחכה היא לכך.

– התדום? – החלו עיניו של בוכהולץ נוצצות, רקק – וברח.

אחרי המחזה החגיגי הזה נפרדו דבורה ופרייאר והלכו בשתי דרכים שונות, בלי דַבֵּר דבר.

כשבאה דבורה הביתה, מצאה את כל תושבי המרתף ישנים. המרתף היה תפוס צללים, מטות ואנשים נרדמים בעלי עצמות ארוכות. מכל פנה עלה קול השֵנה אחרי יום עמל, ורק ליד הקיר, במקום שהאיר קנה הגז, השתרע צל ארוך וצנום, צל אשה כפופה. האם היא, שעמדה ליד המזחילה וכבסה ליום מחר את המכנסים והכתנות, שפשטו בניה.

בצל שעל הקיר ראתה דבורה את הלֵאות והזקנה של אמה במדה מרובה יותר מאשר בגופה. הצל הנדכא על גבי הקיר עם הצואר הארוך והמתוח, השדים הצומקים, התלויים כתרמילים, שנחשפו עתה, והגב הכפוף, הגב הגדול והשחוח, שצלו תפס חצי הקיר, נדמה, נושא עליו משאות לא נראים. הגב היה עמוס... רחמים תקפו את דבורה על אמה. היא חשקה לגשת אליה, לחבקה ולנשקה ולבכות, ולבכות על צוארה. ואולם היא לא עשתה זאת. במקום כך קרבה אליה ומתוך תנועה דחתה את אמה מן המזחילה.

– תני לי לגמור את הכביסה.

– לכי שכבי. עיפה את. כל היום עבדת.

– איני עיפה. לא עבדתי היום – ענתה דבורה והפשילה שרוולי חולצתה.

– פשטי את החולצה, הן תרטיבי אותה.

דבורה פשטה את החולצה ועמדה לפני המזחילה על מקומה של האם.

ממחרת היום לא הלכה דבורה לעבוד אצל בית זלקינד, אלא השכימה בבוקר, כדי להיות מן הראשונות, והלכה למשרד היוניון לשאול על עבודה. הדבר היה בימי החום של קיץ, הרבה מן הנערות הפועלות יצאו לחופש והבעלים הכינו מלָאי לעונת הסתָו. אחרי יום של ריצה לכאן ולכאן עלה בידה לקבל עבודה בבית־מלאכה צר שיש בו סכנת בְּעֵרָה, שבו עבדו מאות נערות דומות לה.

פרק שלשה עשר

שכנים

על גבי שלבי המרתף שכב חציו וישב חציו אנשיל, וחזהו המגודל זקן חשוף מבעד הכתונת הפרוצה, והוא נושם בכבדות. בידו האחת הוא מנגב במטפחת את צוארו וערפו ובידו השניה – משיב במניפה.

עם הלילה באה רְוָחה. אויר העופרת, שעמד כחומה לא נראית ודכא הכל לעפר, נעשה קלוש קצת. העצמות והאברים בגוף האדם נתיבשו יותר ונשתעבדו יותר לרצונו של האדם. אך בני האדם היו עיפים ויגעים כל כך מחום היום, עד כי ניטל מהם החשק להתנועע, להשתוקק לאיזה דבר. הדבר האחד, שהכל התאוו לו, היה — מים. הילדים מלוכלכי הפנים שלשלו והעלו בחבלים, מתוקנים בדרך שנהגו בבתים, כַּדֵּי שֵׁכָר בשביל הוריהם. בתוך הבתים היה החום קשה מנשוא יותר. כתלי האבן, שספגו לתוכם את החום של כל היום, פלטו מתוכם חום רב כמו מכבשן אש. נשים לבושות שמלות תחתוניות, גברים לבושים חלוקים — ולא יתבוששו — נשאו מצעות מתוך הבתים וחפשו להם פנה בחוץ להניח שם את ראשם. אחד מצא מקום על סולמי המגן מאש ואחד — על הגזוזטראות. היחידים הֵעֵרים וקלי־התנועה היו הילדים בחוץ. הם צברו לתוך הארגזים את גליונות הניר, שהתגוללו ברחוב, ערמו לערמה והבעירו אש. או מצאו להם אי־בזה פחי ברזל והריעו ותפפו בהם. פה ושם מאחד הפרוזדורים עלה קול צחוק של נערים משחקים, או קול קורא מן הרחוב אל חלון:

— סֶמִי, סֶמִי, טֵיק דִי קֶרִידְזש אַפְּסְטֶז (קח את העגלה למעלה).

הלילה בא למשול. אורות החשמל בבתי־הסינמה כבו. הקהל האחרון שב לביתו. חנויות מי־סודה התרוקנו. ואולם לא עלה על לב איש לעלות על מטתו. אדרבה, רק עכשיו, כאשר צִנֵּן אויר הלילה את החום, התחילו בני האדם נושמים לרְוָחה, רק עתה התעודדו, נכנסו בדברים זה עם זה מן הרחוב אל תוך החלונות.

מאחד החלונות ממול נשמע פתאום קול גרמופון מנגן ניגון יהודי־חזני. הקהל ליד החלונות, מן הגזוזטראות, מן הסולמות, מן השלבים הקשיב דומם. גם אנשיל משלבי המרתף האזין לניגון החזן, שהשמיע הגרמופון, והוא קרא לתוך המרתף:

— שרה־רבקה, שרה־רבקה, צאי נא.

אך שרה־רבקה לא נענתה. היא היתה כה עיפה ויגעה מן החום, עד כי שכבה על המזרון ולא יכלה לזוז ממקומה.

— שרה־רבקה? — חזר אנשיל וקרא בשעה שהגרמופון השמיע ניגון של ימים נוראים.

— מה רצונך? — יצאה סוף־סוף שרה־רבקה ובאה ומטפחת קשורה לראשה.

— הטי אוזן ושמעי — קרא אנשיל.

— אוי, הנה אמנם הולכים וקרבים הימים — ענתה שרה־רבקה מתוך אנחה על הגרמופון.

— מי הוא זה? — שאלה אשה בעד החלון את בעלה שעמד בחוץ.

– זהו החזן הַוַרשאי – ענה הבעל מן החוץ לאשתו דרך החלון הפתוח.

– אמנם בעתון כתוב עליו – אמר אנשיל לשרה־רבקה.

– כמה גדולה גבורתו! – קראה אשה חשובה – אל תשלוט בו עין הרע.

– מה פלא, הלה מקבל אולי אלף דולר שכר זמר שהוא מזמר לתוך הגרמופון – משיבה לה חברתה.

– מה דעתך, שרה־רבקה, החזן שלנו, בריל שוחט, כלום לא היה יכול לתת זמר לתוך המכונה? – מוכן היה אנשיל לפתוח בשיחה.

– איני יודעת – ענתה שרה־רבקה באנחה.

– מה אינך יודעת? מה את מתאנחת כל הערב? האם ישבת כל היום ליד המכונה?

– איני יודעת מה לי, זה זמן־מה אני חשה דקירות בצדי, אין בי כוח לזוז.

– אני יודעת, מהיכן זה בא, מן הַכָּבֵד זה בא – נענתה אשה חשובה, שהקשיבה אל השיחה בין אנשיל לאשתו על שלבי המרתף – הכל בא מן הַכָּבֵד הַשָּׂרוּעַ, אמי, עליה השלום, גם כן סבלה מזה.

– הרופא שלי אומר, כי זה בא מן הרימטיקות. אישי יש לו רופא־«אגודה», שאחד הוא בכל העולם – נענתה אחרת, ששמעה את דבר השיחה.

– מיסיס זלוטניק, אל תאבי ואל תשמעי להן, שמעי לעצתי, תסעי לקוני־אילנד ותרחצי באמבטאות־ים אחדות, אז יסור ממך מיד כל מכאוב – השיאה עצה אחת הנשים דרך חלון.

שרה־רבקה כבר הסכינה עם השכנים והכל ידעו אותה. אך דא עקא באמריקה: עד שמתודעים אל שכן, מתרגלים אליו, נעשים ידידים, הלז נוטל ועוקר דירתו ועל מקומו בא שכן חדש, שאין יודעים אותו, ובזמן הראשון קטטות נופלות.

אנשיל מצא בשבילם שם מן התורה: «אשר לא ידע את יוסף». בו היה מכנה כל שכן חדש, שהיה בא לגור בבית. אולם באמריקה אנשים מתקרבים זה לזה מהר, וכל הבית, מודעים או לא מודעים, משתתף בגורלו של כל אחד מיושביו. הכל יודעים מה כל אחד מבשל בקדרתו. ולא רק בבית הזה, כי אם בכל השכונה ידעו הכל את ה«ירוקה» מיסיס זלוטניק (הכל קראו לשרה־רבקה בשם «ירוקה», על ששמרה שבתות ומועדים כמנהגה במולדתה). הכל ידעו, כי מיסיס זלוטניק יש לה ילדים רבים – הנערים, בני זלוטניק, קנו להם שם בכל הרחוב, – הכל הכירו את אנשיל ונהגו בו כבוד, וכל הנשים שבחו את מוזס, «שהוא שומר את אמו כבבת עינו», וכאשר שמעו הנשים דרך החלונות הפתוחים, כי שרה־רבקה מתאוננת על דקירות בצדי, השיאו לה עצות בטרם נשאלו. ברם, בענין זה לא היתה שרה־

רבקה יוצאת מן הכלל. נכונות היו להשיא עצות כאלה לכל שכן, אם גם לא נשאלו. העניות מקרבת והדחקות מקשרת...

ממחרת היום, כשהגיעה השעה לקום מעל המטה ולהכין פת־שחרית ל«גברים», לא יכלה שרה־רבקה לרדת. בקיץ זה אירע לה דבר זה כמה פעמים. כל כמה שהתאמצה היו רגליה כעופרת ולא שלטה בהן. אנשיל אמנם נהם וקרא לתוך מטתה:

— שכבי, שרה־רבקה, תנוחי יום אחד ואז יוקל לך.

אך — אוי לה! — הן היא שוכבת במטה ובבית אין איש אשר יעשה עבודה כל־שהיא. ועל כן אין מנוחה לה על משכבה. רחמיה מתעוררים על אנשיל, על דבורה ועל שאר העובדים, אבל מה יש לה לעשות ורגליה אינן נשמעות לה.

עמדה דבורה עם אחותה הקטנה מַשה, שבזמן האחרון היתה עוזרת לאמא במשק הבית, וערכה את השלחן, שפתה קהוה והתקינה את ה«כורך», שהפועלים לוקחים עמהם ל«סעודת־ארעי».

— ומי ישטוף את הכלים? הם עומדים עדיין מאתמול.

במרתפה של שרה־רבקה עמדה תמיד השאלה, מי ישטוף את הכלים, מפני שבזמן האחרון היה בערבים תוקף את שרה־רבקה רפיון גוף, עד כי לא היה בה כוח לשטוף את הכלים והיתה משאירה עבודה זו למחר. בימים שהנערים הולכים לבית־הספר לית ברירה — מחויבת האם לשטוף. אך בזמן שאינם הולכים לבית־הספר הנהיג הבחור סולומון, שהנערים ישטפו את הכלים. «כך נוהגים בכל הבתים האמריקאים» — אמר. אך הנערים מצאו סגולה יפה להפטר מעבודה זו. כשהגיעה השעה לשטוף את הכלים, נעשו פתאום יראי־שמים ועמדו להתפלל... ידעו הילדים, כי אמם לא תבטל אותם מתפלה — והיא עצמה תבוא לשטוף את הכלים.

כך היה גם הפעם הזאת. כיון ששמעו, כי עליהם לשטוף כלים חטפו איש איש את «סידורו». אך הפעם לא עמדה להם ערמתם. אנשיל כעס וסטר לאחד ובעט בשני.

— ראו נא צדיקים הללו. פתאום תקפה אותם יראת־שמים. כשאמא חולה, הם נעשים חסידים.

— אנשיל, אני עצמי אשטוף את הכלים — קראה שרה־רבקה מתוך המטה — עוד מעט וארד.

נכמרו רחמיהם של הנערים על אמא ולא נתנו לה לרדת מעל המטה.

— מוכנים אנו לשטוף את הכלים, אמא — והם סימו בחטיפה את תפלתם ועמדו לשטוף את הכלים. אחד היה שוטף והשני מנגב, ובלי אומר היו בועטים זה בזה.

כשעלה היום והגיעה השעה לצאת לשוק לקנות לסעודת הערב, אמרה שרה־רבקה לעצמה: «למה אני שוכבת?! מה החג הזה לי?» והיא התחילה יורדת מעל המטה. אך הנה תקפה אותה סחרחורת והיא נפלה שוב על המטה. בבית לא היה איש. הבנים הגדולים היו ליד עבודתם והקטנים שחקו ברחוב. היא חכתה עד שבאה מַשה, והאם אמרה לה:

– לכי, בתי, קראי לי לשכנה.

מרת בַּרְקִין היתה אשה גליצאית בעלת בשר, טובת לב, והיא נכנסה ושרווליה מפשלים ופניה משולהבים. היא עמדה אותה שעה וצלתה על האש.

– מה לך, מיסיס זלוטניק?

– איני יודעת, סחרחורת נגד עיני, ואני עדיין לא קניתי כלום לסעודת ערב. היום עובר.

– כל זה בא מן הַכָּבֵד. דודתי, עליה השלום, גם כן חשה בזה. אמבטאות אחדות מלוחות תסירנה ממך כל מחלה. שכבי, שכבי, אל תזוזי.

– ומי יבשל בשבילי? הלא ישובו הביתה רעבים.

– שכבי, שכבי, יבשלו בלעדיך. עוד מעט אצא לשוק. הזקן שלך אוהב כבד? – ראיתי אצל הקצב כבד של עגל – תאוה לעינים. חבל, שאני מכינה היום בשר מתובל. האביא לך ליטרא של כבד? יש לי מאתמול חמיצה־של־חָמִידִי הבה אכניסה לכם בצרוף תפוחי־אדמה – מחיה נפשות.

– האם תכיני הכל?

– יהא מוכן, יהא מוכן, שכבי, שכבי, עוד מעט ואביא לך את החמיצה.

והאשה יצאה בחפזון והביאה קדרה של חמיצה, ושוב נחפזה והביאה בקדרה מרק חם שלקחה במסעדה הרומינית בשביל «השכנה החולה». ועוד הפעם נחפזה והכניסה אשה אחרת, את הגברת רבינוביץ, גָרַת הקומה העליונה. מרת רבינוביץ זו שספרה על הרימטיקות והמליצה לפני שרה־רבקה על רופא־«האגודה» של בעלה, הביאה תיכף צלוחית של משחה, שרופא־«האגודה» כתב לה ושמסירה כל מחלה כהרף עין. אבל מרת ברקין לא נתנה לה לבטל הרבה זמן.

– מיסיס רבינוביץ, אַת תכבדי את המרתף ואני אלך להביא ולשפות אוכל בשביל ה«גברים», כאשר יבואו מן העבודה.

– מַשה, היכן היא משה? – קראה שרה־רבקה מתוך מטתה.

– אנכי אקרא לְמַשה הביתה, ואת אל תזוזי ואל תתרגזי, מפני שההתרגזות מביאה לידי גידול הכבד. כל זה אינו אלא «עצבים» – אמרה מרת ברקין, חטפה את המטפחת ויצאה החוצה, ומרת רבינוביץ מן הקומה העליונה עמדה לכבד את המרתף.

עד מהרה שבה מיסיס ברקין והביאה עמה את משה מן הרחוב והושיבה אותה לקלוף תפוחי־אדמה והיא עצמה עמדה לבשל את סעודת־הערב, ופיה לא פסק לספר על הכבד ועל אמה, עליה השלום, שמתה ממחלת «הכבד».

שרה־רבקה נתנה לה לעשות, משום שהיא עשתה כזאת לא אחת בשביל אחרים...

כשבא אנשיל מן העבודה, מצא את שרה־רבקה שוכבת במטה, הוא נבעת, כי לא הסכין לראות כזאת.

מן הבנים נמצא בבית רק הבכור, סולומון, שהיה דר בדירה מיוחדה והיה עובד בחנות הנעלים של מחותנו. מוזס־שיחיה היה במשרד (בחור זה היה עובד אצל רוכל וכל ימי השבוע היה חוזר בכפרים עם חבילה של מעשי אריג) ופאר הבית, יונה־גדליה, התלמיד־חכם, עבד במשך הקיץ בנאות־דשא, באחד המקומות בהרים, באספו כסף לימות החורף, למען יוכל ללמוד.

אנשיל לא ידע מה לעשות, עמד לפני המטה מלא יאוש, צבט את זקנקנו ושאל את שרה־רבקה:

— מה לך, שרה־רבקה, הא?

— לא כלום הוא, כל זה בא מן הכבד השרוע, אמי, עליה השלום, אף היא חלתה בזה — ענתה השכנה במקום שרה־רבקה — תתרחץ באמבטאות מלח אחדות בקוני אילנד, וכל מכאוביה יסופו.

— את מרגישה עצמך לא טוב, שרה־רבקה? — שאל אנשיל.

— הוקל לי — ענתה שרה־רבקה.

— יֵשב לאכול, רב אנשיל — קראה מרת ברקין, והוסיפה: — איני יודעת, אם יטעמו לו מאכלי, ודאי שאינם כתבשילי זוגתו.

אולם שרה־רבקה רבו טרדותיה ואין לה יכולת להיות הולה.

ואמנם, כשבא מוזס־שיחיה מן «המשרד» ונודע לו, כי אמא נפלה למשכב והשכנים אומרים, כי זקוקה היא למרחצאות של ים, עמד ודרש בכל תוקף, כי תסע אמא לקוני אילנד להתרחץ בים, ופעם אחת, בראשון בשבת, יום שהבנים יושבים בבית, לא הרפו מאמא ולקחוה עמהם לקוני אילנד. שרה־רבקה שבה לביתה כל עוד נפשה בה.

שני ימים אחרי קוני אילנד היתה אמא מתהלכת וראשה קשור במטפחת, ששמו בה פלחי לימון. שרה־רבקה לא ידעה בשל קוני אילנד זה באיזה עולם היא שרויה, אך הסיחה דעתה מענין «קוני אילנד», קפץ עליה ענין אחר, שהשכיח מלבה את מחלתה — זה ענין ה«פנקס».

מוזס־שיחיה, שהיה תגר עוד במקום מולדתו, מיום שדרכו רגליו על אדמת אמריקה התחיל דואג ל«תכלית». הרי היה בעל «מוח» והבין בטיב עסקים, ובכן התחיל מתבונן וחוקר ושוקל, כי אין לך «תכלית» באמריקה אלא ברוכלות. «בעסק זה יכול אדם להגיע למשהו». כל יום ויום הוא רואה פרוטה חדשה – והוא אדון לעצמו. מוזס נספח על אחד הרוכלים – ולא זז ממנו. היה נושא משאות, לא חס על רגליו. היה הולך לשנים שלשה ימים ל«כפרים» הסמוכים לניו־יורק ומביא לבתי האכרים כל צרכיהם. בחור חסין היה, רגליו חזקות, כתפיו בריאות, ואוהב עבודה הוא – היה מעמיס שני שקים גדולים, אחד על כתפו והשני על זרועו, והולך מכפרי לכפרי. בכפרים מצא לו הזדמנות לעשות גם לעצמו. בהערמה, בְּהֶחָבֵא, היה מוכר לאכרים סחורה שלו, תכשיט כל־שהוא בתשלומים לשיעורים, שעון־מעורר, כפות ומזלגות, והוא מנהל «פנקס» שלו בלי ידיעת בעליו, עד אשר אגר לו מאה ועשרים דולר – כי אף אם היה הבחור נדיב לב וידו פתוחה ואוהב את אמו, בכל זאת ידע לצבור פרוטה לפרוטה, המעיט באכילה ובשֵׁנה, חשך מנפשו כל דבר, ובלבד שיגיע ל«תכלית».

בזמן האחרון נזדמנה לו «הזדמנות» שאינה שכיחה. רוכל זקן, שבא בימים ולא יכול עוד להיות חוזר על הכפרים, ובניו מצאו להם עסקים טובים מזה, אמר למכור את פנקסו עם רשימת הקונים ועם החובות במחיר חמש מאות דולר, מאתים וחמשים במזומן ומאתים וחמשים בתשלומים במשך שנה אחת. הדבר נודע לו למוזס והוא ראה בזה «הזדמנות» לו, אך במזומן היה בידו רק מאה ועשרים דולר.

אמנם כן, אם יהיה בידו הפנקס עם רשימת הקונים, יקבל סחורה בהקפה ברחוב קַנֶל, אך גם לשם כך הוא זקוק לחתימות של עֲרֵבִים. וחוץ מזה – מאין יקח מאה וחמשים דולר במזומנים? וכאן יש למהר, שלא יקדמנו אחר. העסק הוא יפה, המקום הוא טוב, בין האכרים בניו־דז׳ורז׳י, «פנקסים» למכור יש מעטים והקופצים מרובים.

כמו תמיד, לא נמצאה עצה אחרת בלתי־אם לפנות לעזרה אל הבן הבכור, אל סולומון. סולומון עדיין לא התחתן. הוא חכה עד אשר יסודר המטבח, הטרקלין וחדר המשכב היו כבר מסודרים. כל זה נעשה בכספה של הכלה, ובידי החתן היו מאות אחדות דולרים שקועים בעסק הנעלים של המחותן, והוא שאף להיות שותף לו. אם ילוה כסף לאחיו עליו להוציאו מתוך עסק הנעלים, ואזי אפשר שיבטל חס ושלום כל השידוך, כי המחותן והמחותנת שרויים ברוגז ובכעס בלאו הכי על שהחתן מבזבז כל כספו על ה«ירוקים» ולבתם אין הוא דואג כלל (לא מצא חן בעיניהם היהלום, שהביא סבלונות לבתם). «באמריקה אדם דואג קודם כל לעצמו» — היו המחותן והמחותנת מטיפים לו מוסר. וסולומון היה עתה כרוך יותר אחר

משפחתה של הכלה מאשר אחרי משפחתו. וכאשר בא מוזס לביתו וספר לאמו, כי ה„פנקס" הזה יכול להביא אושר לכולם וכי יש לו „שעת כושר" יחידה בחייו, הלכה אמא אל בנה הבכור והתחננה לפניו, חבקה ונשקה אותו ובכתה, כי ילוה כסף לאחיו לקנות את ה„פנקס", מפני שתחילה הקב"ה ואחרי כן הנער מפרנס ומכלכל אותם". ואולם ידוע ידעה האם, כי על סולומון לא תשפיע. הבחור יצא בטענות, כי המשפחה שלו אינה מניחה לו שוב להתחתן, ואם אך יוציא את הכסף מעסק הנעלים — יתבטל, חלילה, כל השידוך והמחותן מסרב לחוג את החתונה עד שהוא, סולומון, לא יצבור כדי רבע שלו בתוך העסק.

עמדה האם והלכה אל „כלתה" לעתיד, נשקה את ידיה והתחננה לפניה בדמעות, כי היא תשפיע על סולומון, שילוה את הכסף לאחיו לקנות את ה„פנקס". „ובקולך, בתי — אמרה אל הכלה — ישמע יותר מאשר בקול אמו, כי לבו נתון לך ולא לי".

ומכל אלה אסור היה לאנשיל לדעת דבר, כי אילו, חס ושלום, יִוָדַע לו (הרי כעסן הוא ויכול ללכת ולחרף את המחותן), יגרום לביטול השידוך, משום שהללו אינם ממהרים בין כך ובין כך בחג החתונה. כלום לבה פנוי עתה לקוני אילנד? למרחצאות של ים? כלום יכולה היא להרשות לעצמה להיות חולה?

חלק שלישי

פרק ראשון

שמשון

פעם אחת, בשבת אחרי הצהרים, בשעה שכל המשפחה ישבה בבית, נפתחה דלת המרתף ונכנס בחור לבוש חליפה חדשה (אבל חדשה כזו, שחידושה היה בולט לעיני כל) ונעלים קרועות ברגליו, מגבעת בלויה בראשו, והוא שאל בקול רם:

– כאן גרה דבורה זלוטניק?

דבורה הביטה סביבה, עיניה אורו וחשכו – בוכהולץ הוא הלבוש בגדים חדשים, הנעול נעלים קרועות, החבוש מגבעת בלויה.

לתמהונם ולרגזם של אבא ואמא קמה דבורה בלי אומר, אחזה בידו של הבחור ויצאה עמו החוצה.

– הֵא לך, הֱראו לך, מה טיבה של אמריקה! – נתן אנשיל עיניו בשרה־רבקה ושרה־רבקה צבטה לחייה.

כשיצאו אל הרחוב, קרא בוכהולץ:

– יש בידי דולרים אחדים, באתי לביתה, רצוני לקחתה לטיול.

– מאין ידע את כתובתי?

– בקשתיה בכמה מקומות, לא ידעתי מקום דירתה. בבית־המלאכה הישן, שעבדה בו, נודע לי מעונה.

– חדלתי לעבוד שם.

– כך יפה.

– מדוע יפה כך?

– מפני שפרייאר יוצא ונכנס שם.

דבורה צחקה.

– מאין יש לו כסף? רואה אני חליפה חדשה.

– בשנים עשר דולר קניתי, לא יפה? – מראה הוא את השרוולים הקצרים ואת הצווארון הארוך.

– כן, יפה, אך מאין בא לו הכסף?

– עבדתי.

– מה העבודה אשר עשה?

– כל עבודה שבאה לידי. מצאתי «דז׳אב» קטן אצל פחמים.

– אצל פחמים? – תמהה דבורה – מה לו אצל פחמים?

– מה ההבדל? רוצה הייתי לרכוש חליפה חדשה ודולרים אחדים בכיסי. רצוני היה לצאת עמה לטיול – אמר הבחור בבישנות.

דבורה צחקה.

– ומה נבוא לעשות?

– כבר יש לי תכנית שלמה. ראשית נסע ב«בוס» על פני הָאֶוֶנְיוּ החמישי. ראה נראה את הרחובות. אוהב אני לראות את הרחובות ממרום ה«בוס». אחרי כן נשכור סירה בפרדס המרכזי. היפה הדבר בעיניה? ואולי היא רוצה קודם לאכול? לא רעבה היא? בערב נלך לראי־נוע. רוצה היא? ב«אפולו» משחקים מחזה מחיי המערב. אני מחבב מחזות אלו. החיים הללו. הבחורים הרוכבים על סוסים. ואולי רצונה ללכת לתיאטרון היהודי? מוֹגוּלֶסקוֹ משחק. במה היא בוחרת לראות, את המערב הפרא או את ה«אולרייטניק» עם מוגולסקו? ואולי נקום ונלך לאולם מחולות? אוהב אני לראות זוגות יוצאים במחול. היש ברצונה?

– אין אני יודעת במה לבחור. רוצה הוא כמה וכמה דברים בבת אחת.

– זה כמה זמן שחשקתי לטייל עמה, «להיטיב לבי», עד כי איני יודע מה להקדים. פעם חשקתי ללכת עמה ולראות תיאטרון יהודי. פעם לטייל עמה, לשוח על פני האֶוֶניו. הגיתי בזה כמה פעמים, עד כי עתה, בשעה שאני הולך עמה, רוצה אני הכל בבת אחת – קרא הבחור בצחוק.

– מה מצב עבודתו? – שאלה פתאום דבורה.

– עבודתי? איזו עבודה?

– «שמשון» שלו.

– הו, על זה היא שואלת? הוא ישן.

– מה פירוש, הוא ישן?

– הוא נמאס עלי ועל כן הזנחתיו. הרי הוא עומד בביתי בעליה נתון בחמר וישן, אך נתוץ הוא. עשיתי חור בבטנו.

– מה זה עשה?

– חשקתי לרכוש חליפה חדשה ולצאת עמה לטיול.

– ובכן שבר את «שמשון» שלו?

– מדוע לא? הוא לא נתן לי לעבוד. ברם, נאבקתי עמו לראות, מי משנינו יגבר: אני או הוא. במכה אחת נקבתי את בטנו.

– הכן הוא?

– בדעתי לעזוב אותו כליל.

— מדוע ?

— למה לי זה ? למוֹד אלמד מלאכה הגונה, שאוכל להרויח בה כסף, הרבה כסף, אני יודע, יודע אני, מה המלאכה אשר אלמד.

— זאת אומרת, כי מבטל הוא את שביתת הרעב שקבל על עצמו.

דבורה צחקה:

— אנכי לא פקדתי עליו שיקנה חליפה חדשה וגם טיול לא בקשתי מעמו.

— אבל אני חשקתי, אני נכספתי כל כך לצאת עמה לטייל, אני והיא לבדנו, כך, בשבת אחרי הצהרים, בשעה שכל הפועלים יוצאים עם «יְדִי...» (בוכהולץ לא בטא את המלה), שאהיה לבוש חליפה חדשה ובכיסי דולרים אחדים, כל מה שתחשק נפשה: לנסוע יחדו ב«בוס» על פני האֶוֶניו החמישי, להיות בין הבריות, לסעוד יחד ואחרי כן ללכת לראי־נוע או לתיאטרון יהודי, «בּוזשי מוֹי!» (אֱלִי!) — נפלטה מפי בוכהולץ מלה, שזכר אותה מארץ מולדתו — כמה נכספתי לכך! כמה חשקתי בזה...

דבורה לא ענתה כלום, בעיניה הגדולות עלו קרני אור, היא נתנה בו עיניה הגדולות וגרעה אותן ממנו מידי, אך בכל גופה הקטן נצמדה עתה אליו. הוא הלך סמוך לה, הבחור שמע את נשימתה והרגיש על ידו את גופה הקטן והנושם חִיוּת. פתאום אחז בידה ונשא רגליו לרוץ עמה.

— תקום, דבורה, תקום, נרוץ נא.

— הן לא נאה הדבר, בוכהולץ.

— מה לא נאה? למה היא חוששת מפני בני אדם? מה לי ולבני אדם? הן הם — הוא מצביע על ההמון הרב המתנועע, שמלא את הרחובות — מים ואנו דגים, ואנו שָׁטים, שטים...

היה אחד מימי זהב, ימי סתו בניו־יורק, העולם לבוש זהב, הזהב פורח בחוצות על השדות, על העצים, מרגישים את הזהב של ימי סתו באוירה של ניו־יורק והוא משתפך על פני שמי ניו־יורק, האויר ספוג כלו טעם יין חריף, והרוחות מנשבות ומפיצות ריח יין וריח תפוחים, האדם סופג לתוכו את משקה הפרי הגומל של האֶתר והוא נעשה שתוי מן הרוח ומן האויר...

יום השבת אחרי הצהרים, ניו־יורק קבלה משכורת, זה נשא הביתה את המעטפה שלא נפתחה לאשתו וילדיו, ועתה הוא מטייל עמהם ברחובות לקנות צרכיו, זה הביא את כסף משכרתו לאהובתו... ולקח אותה לטייל עמה, כל פנים קורנים, הכל מאושרים, מחר חג, ואפשר יהיה לאדם לנום עד השעה שירצה, והלילה ברשותו הוא להיות עֵר עד כמה שהוא רוצה, דוחק ברחובות מפני האבטומובילים והאומניבוסים, דוחק על המדרכות מהמוני בני אדם — והכל מחוברים, לא בודד האדם, הוא התמזג וטבע בזרם ההמונים.

הם שוחים בתוך ההמון. בוכהולץ אוחז בידה של דבורה, נערה זו היודעת לשתוק יפה כל כך, והוא רואה את החלקים הקטנים של עורה השחרחר, המבצבצים מערפה בין שערותיה. הוא מרגיש את חמוק כתפיה, ואת הצניעות, ואת הטל, ואת הקדושה השרויה מסביב לה.

בכיס מטבעות כסף, בכיס החזיה דולר. «בוזשי מוֹי», לו רק לא ילך לאִבּוּד. (בוכהולץ ממשש בכל רגע בכיס חזיתו).

תחילה עלה בדעתו לעלות על «בוס» ולהשקיף ממרום על ההמון השט. אך לא, מוטב שילך ברגל, רצונו להסתכל בחלונות־הָרַאֲוָה.

חלון התערוכה של משי מראהו כשוק מזרחי. תחת סוכות צבעונין של משי יושבים על שטיחים יקרים ערבים וזורקים משי מצבעים שונים, סחורות מארצות המזרח, צבעים אדומים כדם ותכולים עמוקים כעין הלילה, וכעין הכסף, וצבעים נוצצים ומבריקים כדגים מחושמלים. «אם רצונה בכך, יוכל בלילה לחתור ולקחת משם משי ולעטפה מכף רגלה ועד ראשה כלי מילת». אל נא תצחק. יש בידו לעשות זאת. בחלון־ראוה אחר — ציד חיות, ערוכות פרוות, המגלות את סוד היער, סוד האיים שלא דרכה בהם רגל, הארצות הרחוקות בצפון — דֻּבִּים לבנים, שֵׂער נוצץ, מזהיר, סומר על עור החוֹלֶד, שער מבהיק כקטיפה, ענוג כבשר ילדים, עור של כלבי־ים מֵאַלַסְקָה ושל הַצָּבָל הרוסי הרך, מראה זהב, לבוש עשירים, עור רך וחלק של שועלים כעין התכלת וכעין הכסף. «אם רצונה בכך, יכול הוא גם כאן להתפרץ ולגנוב עורות ולכסות אותה מכף רגלה ועד ראשה אדרות שער». בבית־מסחר לאבטומובילים גנב בשבילה את המובחר והוא מוביל אותה מעיר לעיר לשם טיול. במשרד לתירות — «מסע על פני אירופה». בבית־מסחר היפוני — «תכשיטים לענוד לצוארה»... הם משנים את התכנית. לפרדס המרכזי לא ילכו — דבר זה נדחה לפעם אחרת. אולי יסורו ל«טשיילדס» לאכול רקיקים? אכן זהו רעיון.

אכלו את הרקיקים, שתו קהוה, אחרי כן טעמו תפוח צלוי בשמנת, קנו סיגרה — והכסף תם! לא נשאר בלתי־אם לכרטיס אל הגלריה של התיאטרון, שאמרו ללכת שמה במקום ראי־נוע. בסעודת צהרים אין צורך, הן זה עתה אכלו. ואולם, אם רצונה בכך, יכולה היא ללכת עמו אל הסטודיה שלו. בביתו יש לו כִּירַיִם של גַּז, שאפשר לבשל בהם טה — ולנקניקים עם לחם אולי עוד יספיק כסף. הא, מה דעתה?

היא קפצה על זה. היא רוצה ללכת עמו אל הסטודיה, אך לא אחרי כן, לאחר סעודת ערבית, אך תיכף ומיד, בעוד יום.

— כן, אני רוצה, שיראה לי את «שמשון» שלו ואת שאר יצירותיו.

— האם באמת ובתמים רוצה היא לראות את יצירתי?

– ודאי, זה זמן רב חשקה נפשי לראותה.

– יפה, הבה נעלה.

על גבי המעלות, בפרוזדור האפל, המוליך כמו לתוך מָבוֹך, הוכרחה להושיט לו ידה והוא גרר אותה אחריו, עד כדי כך שרר בפרוזדור חשך־אפלה בצהרי יום ועד כדי כך היו המעלות מעוקלות. סוף־סוף, דרך פרוזדורים וסולמות העלה אותה על גבי עליה, שהיתה מובדלה במחיצה דקה – שם היו דירות לרוקים וזקנים, ובאחת מהן היתה ה«סטודיה» שלו.

ואולם החלון הגדול, הסתום במוך והמאובק היה פונה מן הגג כלפי הרקיע. בבית רב האור ודבורה יכלה לראות כל המכנסים הבלים, ערדלים, לבנים מזוהמים שנראו כסמרטוטים והתגלגלו על הארץ, ספסלים שבורים, שלחן, שעליו היתה מונחת תער עם שאר כלי גילוח יחד עם לחם יבש... ספה ועליה מצעות מלוכלכים בנוצות, מטפחות, פחם, חמר, דמות גבוהה התרוממה עד תחת התקרה והיא עטופה מטפחות לחות. זה נראה כשד.

– אוי, מה נורא המראה פה! – קראה דבורה, ובטרם הספיק בוכהולץ להתבונן מסביב, עמדה להרים את הסמרטוטים מעל הארץ.

– אל תגע, כי לא תוכל להם. רבים הם מאד, עד כי אפשר לטבוע בהם.

– הזה הוא «שמשון?» – הצביע דבורה על השד רם־הקומה.

– היש ברצונה לראותו? – הרי הוא לפניה. כאשר תאמר, כן יהי, אם ימצא חן בעיניה יחיה, ואם לא – אתיז את ראשו.

ובוכהולץ גלל את סמרטוטיו ולעיניה עמד איש ערום, ענק, דומה במקצת לבוכהולץ, והוא עומד על רגלים עצומות־שרירים, רחב גרם, בעל חזה כביר, שתי ידיו הארוכות והחזקות מורדות, כאילו לא ידעו מה להן לעשות. גופו וכל מבנה גוו היה של ענק עם ידים, רגלים, בטן, גב וחזה עצומים ורבי שרירים, אך פניו היו של תינוק, ענק בעל פנים של תינוק. הוא חיך מטוב לב, בת־צחוק רכה, של ילד, היתה שפוכה על שפתיו, שבעדן נשקפו, כמו אצל בוכהולץ, הַשִּׁנַּיִם. והעינים, שהיו קטנות, תחת מצח צר וקטן, חיכו מטוב לב לעצמן חיוך תינוקי, תמימי, אֱוִילִי. הענק המסורבל עמד כגולם ולא ידע מה לעשות בידיו הכבירות.

הדבר הראשון שהתבלט לעיני דבורה היה צוארו העבה והחסין, אשר גדל ויצא מגוו העצום. היא לא הבינה, כיצד יוכל בוכהולץ – לכשירצה – להתיז צוארו של אותו גבור? נדמה לה, כי דבר זה אי־אפשר, מפני שהאיש הזה כולו יצוק כגוש אחד ומראהו עם חיוכו התינוקי היה כאדם חי, עד שנדמה היה, כי עוד רגע ירים את ידיו הכבירות – ויחריב את הבית.

– איככה זה יתיז את ראשו? האם יוכל לו? – הביעה דבורה את תמהונה לפני בוכהולץ.

– אאבק עמו – ענה בוכהולץ.

– הוא יגבר.

– הנה כבר נאבקתי עמו. הלא עשיתי חור בבטנו.

– מדוע עשה זאת?

– איני יודע בעצמי מדוע. פעם אחת בלילה שכבתי על משכבי והוא עמד שם באור הירח שהציץ בעד האשנב. פניו נראו לי אותה שעה אֱויליים. למה בראתיו? למי יש צורך בו? ומה חפצתי להביע בפניו האויליים? הראית מימיך פנים כאלה, פני שוטה, אידיוט? הן הוא עצמו אינו יודע מה שהוא רוצה.

– זה הוא היופי שבו. גבור ותינוק הוא – אמרה דבורה – כל גבור תינוק הוא. נצב הוא, גבור הוא לעצמו, ואינו יודע מה לו לעשות בכוחו וגבורתו.

בוכהולץ שקע בהרהור.

– מה אמרה, כי גבור הוא לעצמו?

– כן, כמנגן המנגן לעצמו בכנורו.

– יפה אמרה, יפה אמרה, גבור הוא לעצמו. משתעשע הוא בגבורתו. אכן זהו שחפצתי לברוא – קרא בוכהולץ ותפש בידה – «שמשון», המשתעשע בגבורתו. אין הוא גבור כמו בר כוכבא, לגאול את עמו. לא, הוא גבור לעצמו – והוא משתעשע בגבורתו. יוצא הוא ומבעיר בערה בשדה פלשתים. חוטף לו אשה מבנות פלשתים, עורך לו משתה, גבור הוא ותינוק. הלא זה הוא שמשון. הן יפה אמרת. עתה הוא עומד וידיו מורדות ואינו יודע מה לעשות בהן, כאדם שאינו יודע מה לעשות בחייו. הלא זה אשר רציתי לעשות.

הדברים האחרונים נגעו עד לבה של דבורה. היא ראתה ב«שמשון» – את בוכהולץ, את עצמו תאר בוכהולץ, משל לעצמו.

– מה היא מסתכלת, הוא מצא חן בעיניה?

– איני יודעת, אם מצא חן בעיני.

– במה היא מהרהרת? – שאל אותה בוכהולץ, בראותה אותה מתעצבת.

– איני יודעת, מה היה לי, «שמשון» שלו גרם לי עצבות.

– מדוע?

– דומני, שאומלל הוא. עם כל גבורתו הרי הוא אומלל.

– אנא, אל תהיה עצובה.

היא עמדה על יד בוכהולץ והסתכלה לתוך עיניו.

– מה היא מביטה?

— מפני מה נדמה לי, כי מודעי הוא זה זמן רב?

— אף לי נדמה כך, מן הרגע הראשון שראיתיה היתה בעיני קרובה כל כך שניהם החרישו.

— מדוע עצוב הוא כל כך? אלהים חננו בכוח כזה, בגבורה כזו.

— אינני עצוב — ענה הבחור בחטיפה וְעִוָּה פיו לשם צחוק.

— מדוע הוא אומלל כל כך? האם אירע לו אסון בחייו?

— אין לי לשם מה לחיות! — הסיר הבחור פתאום פניו והצחוק העקום נהפך להעויה של צער ובכי.

— לו אין לשם מה לחיות? ומי זה אפוא אשר יש לו לשם מה לחיות? הן הוא יוצר יצירות גדולות, כביר הוא, אלהים חנן אותו.

— אותי חנן אלהים? — צחק צחוק היסטֶרי.

— כן — נענעה דבורה בראשה.

— מנין לה זאת, מנין?

— הו, אני יודעת זאת, בראיה ראשונה מכירים, עוד עתיד הוא ליצור יצירות גדולות בעולם!

— אנכי איצור יצירות גדולות בעולם? אנכי עוד איצור יצירות גדולות בעולם? — חזר בוכהולץ באופן היסטֶרי על דבריה, ובאופן בלתי צפוי הטה פניו אל צווארה הקטן.

היא לא העתיקה צווארה מפניו.

זרם דמעות פרץ מעיניה, וכאשר סלק פניו מצווארה, הושיטה לו שפתיה מתוך תחנה בעיניה.

פרק שני

בערפל הכתם

דבורה היתה מתעלמת לערבים שלמים, לצערה ולעגמת נפשה של אמה. איש לא ידע לאן הריבה הולכת. לא הועילו הגערות והנזיפות, וגם האח הבכור סולומון, ששלחו לקרוא לו וגלו את אזנו על זה, אף הוא לא יכול להועיל מאומה.

— אמא, הרי זו אמריקה, כך מנהג העולם באמריקה, בחורה יוצאת עם בחור ואין ההורים מתערבים בזה, וכך יפה — אמר האח הבכור.

האֵם אמנם לא ידעה, «כי כך יפה», אך מכיון שמנהג העולם הוא, מוכרחת היא לִדּוֹם. ואנשיל לא תמה עוד לשום דבר. אין דבר שמן החִדוש הוא בעיניו. על הכל יש לו דבוּר שגור בפיו:

– כלום שלי היא אמריקה?! שלהם היא אמריקה, וכל הישר בעיניהם יעשו.
רק על דבר אחד השתוממה האם: «בחורה יוצאת עם בחור, כנהוג אצל הבריות. מדוע זה אינה רוכשת לה מלבושים? שמלה חדשה, זוג נעלים, מגבעת, כשאר נערות. הרי היא לבושה סחבות, קרעים וטלאים. ומה היא עושה בכסף, שהיא מרויחה? הביתה הן היא מביאה רק דולרים אחדים לשבוע, ומה היא עושה בשאר הכסף? חוץ מזה, אם נתנה עיניה בבחור, היכי תמצא, שלא תביא את הבחור לביתה אף פעם להציגו לפני הוריה?» בענין זה נכנס עמה בשיחה גם האח הבכור, כנראה, אחרי ישוב־דעת ארוך עם אמא.
– דבורה – אמר לה האח – אמא ירוקה היא ואינה יודעת, אבל אנכי הרי אני יודע, כי כך מנהגו של עולם. אָלרייט, אין לנו כלום כנגד זה, אך מדוע לא תביאי אותו לביתנו? לא תציגי אותו לפני ההורים? אם הבחור הוא רק אדם הגון ויש לו «כונות יפות».
חורו פניה כסיד הקיר, וכקיר הדומם כן דממה גם היא.
חרד לבה של שרה־רבקה והתחילה «מרעישה עולם». כל יום היתה רצה ובאה אל בנה הבכור: «שלמה'לי, מה לעשות?» וכשבאה דבורה הביתה בשעה מאוחרת בלילה – לא שכבה עדיין האם, אלא ישבה ליד העששית וחכתה לה. «בתי, היכן היית עד שעה מאוחרה זו?» התחילו בבית המריבות, והאח הבכור בא אל אמא והטיף לה מוסר:
– אמא, מה את עושה? ומה יהא, אם הריבה תקום ותעזוב את הבית כליל? הרי זו אמריקה.
– וחוץ מזה – הוסיף הבן – אולי עוד אין לה מה לספר לך. אולי אין היא עדיין קרובה אליו כל כך? כשיגיע הענין לידי משהו, אז תספר לך.
שותקת האם מחמת יראה. אבל בלילות היא שוכבת עֵרה, כי שנתה נדדה.

עם ערב, בשעה שדבורה יוצאת מבית־המלאכה, ממתין לה בוכהולץ. עומד הוא ליד חנות הפירות אשר בקצה הרחוב העשרים ושבעה. היא פוגשת אותו תמיד מתוך חיוכה החשאי הרגיל אצלה ובעינים מאירות משמחה – ונדבקת בו, והיא הולכת על ידו, כאילו נצמדה אליו. והוא, עם ידיו הגדולות ועם שפתיו הפשוקות, נראה כאומר לבלוע אותה בפיו הגדול. הם הולכים. לאן? הם עצמם אינם יודעים. מה ההבדל?
ערב בניו־יורק. ימות החורף. בני אדם אינם מרגישים את הקור. יורד שלג קל, מרימים את הצוארונים והולכים. הרחובות מלאים המון אדם, הכל נחפזים לא לעבודה, כי אם לתענוג, וכל פניהם מזהירים. מן המסעדות, מן החנויות, מן הראי־

נוע בוקעות ויוצאות קרני אור של חשמל ומאירות את הרחובות הנוצצים מן השלג החדש שירד עליהם. בעד החלונות הרחבים והמוארים של המסעדות נשקפים השלחנות, הערוכים והמכוסים מפות לבנות, ומזמינים לסעודה. רגלי נשים ענוגות, לבושות משי, פוסעות על המדרכות שירד עליהן שלג חדש... זוגות שלובי־זרוע חולפים ועוברים. האויר צהוב, עטוף בערפל מזהיר ונוצץ של שלג ושל אור־חשמל. הרחובות מראה חג להם ומראה בית־מולדת. בני אדם רואים עצמם יפה בחוצות.

בין הזוגות גם בוכהולץ ודבורה. פעמים שהם הולכים שלובי־זרוע בלי דעת על זה. מספרים זה עם זה. כל פעם יש לו לבוכהולץ מה לספר לה. כל ערב תכנית חדשה לו. פעם נוסעים לפריס. האמן זקוק לאתמוספירה. וכשם שרעֵבים בניו־יורק, כך אפשר לרעוב גם בפריס. פעם פונה הדרך לרומה, לפלורנציה, לראות את האמנים העתיקים. את מיכל אנג׳ילו, את בניטלו, את הציורים העתיקים. מושקוביטש בא אליו בחפזון להודיעו, כי זה עתה סח עם המיליונר זַכְּס. אחד מהפירמה «כהן, זכס ושותפם», וזה נכון לקנות את «שמשון» של בוכהולץ במחיר עשרת אלפים דולר ולשלוח את בוכהולץ על חשבונו לפריס. כל זה, כמובן, רק עורבא פרח. זה הוא אחד משקריו של מושקוביטש. בוכהולץ כבר יש לו תכנית חדשה: הוא הוגה רעיון גדול. רוצה הוא לצור «אדם וחוה» חדש. את «אדם» הוא רוצה לצייר בדמות עץ. אדם — עץ, לא בעל שתי ידים, אלא שש ידים לו, הצומחות מגופו כענפים. זה יהא סמל לדורות בני אדם, שיצאו ממנו. ואת «חוה» אומר הוא לתאר — שחורה, אשה כושית. היא אֵם אדמה, מעוברת, כרס גדולה לה. עוד מעט ויעזוב את הכל וילך אל הדרום, אל הכושים, לבקש לו דמויות ליצירתו. ושם אפשר להתכלכל בקנה סֻכָּר. בינתים בא הרעב. אומרים להשתיק אותו. מפני שאין כסף, אך לבסוף הם מוכרחים לשמוע קולו. ותמיד יִמָּצֵא בכיסה של דבורה מטבע, פעם חצי דולר ופעם דולר שלם. הם נכנסים ל«טשיילד» או למסעדה זולה אחרת לסעוד את לבם.

פעמים שהולכים לקונצרט. אם רק יש הכסף «הדרוש» לכך. אך בשעה שמנגנים את וַגְנֶר, הַמָּצֵא יִמָּצֵא הכסף תמיד. בוכהולץ אוהב נגינה. נגלה הדבר, כי מבין הוא הבנה עמוקה את המוסיקה. מבין הוא אותה על פי דרך מיוחדה לו. פעם המוסיקה לו ים סוער, שבו שתים עשרה אניות עם מפרשים יורדות תהומות; פעם היא לו שמים מוֹרדים, שעליהם התפרצו עננים בעלי כנפים ונלחמים זה עם זה; ופעם היא לו יער בוער באש. אך באופן היותר טוב הוא מבין מוסיקה, כשהוא יושב יחד עם דבורה. «עמה — הוא אומר — כשהיא יושבת על ידי, אזני קולטת יפה יותר את הנגינה».

— מדוע זה הוא קולט עמי יותר? — שואלת היא, בהביטה במאור פנים לתוך עיניו.

— איני יודע משום־מה, אך כך הוא המעשה, כשיש לי להשפיל ולראות את שערותיה ואת כתפיה, הרי אני מבין יותר מה שמנגנים שם בתזמורת...

יש אשר יֵעָלֵם בוכהולץ לימים תמימים. עומד הוא אי־בזה ברובע המזרחי וסובב את גלגל המעגילה או מסדר קורות עצים בחצר, ובערב, בשעה שדבורה יוצאת מבית־המלאכה, הוא מחכה לה רחוק ובלוריתו רטובה וסרוקה, וכשהוא רואה אותה עוד מרחוק, הוא מנפנף לקראתה בכסף שבידו וקורא:

— יש לנו לכרטיסים!

מסתכלת היא בפניו ומכירה על פי הקמטים, כי כל היום סחב קורות עצים, ועצבות תוקפת אותה.

— הרי זה מפריע אותו מעבודתו?

— לא היו דברים מעולם. לא היה בי חשק היום לעבוד, ועלי היה להניע קצת את ידי. אם לא כן, הן עלולות לְהִצְטַמֵד.

דבורה צוחקת, ובערב זה הם הולכים לקונצרט.

ובשובם הביתה מן הקונצרט, מסביר לה בוכהולץ בלשונו. הוא מתאר לה את המוסיקה: «המוני אנשים נעלמים, עמים שלמים, הולכים על פני יער קדמון עבות וכורתים את העצים, מעוררים את החיות בקולותיהם ובצוחותיהם ומבעירים את כל היער העבות בפחד, על ראש ההר יושבת העיר, לאור שקיעת החמה ממעל מביטים ורואים והנה הם באים, וכל העיר מתעוררת בחרדה, אנשים נראים על החומות — ומלחמה נפתחת לחיים ולמות»...

פעמים בראשון בשבת יוצאים לברונכס אל המורה, הידידה היחידה שיש להם, מיס פוירסטר ראתה את יצירותיו של בוכהולץ, את «שמשון», והיא מאמינה, כי בוכהולץ רב כשרון הוא, «שעתידה עוד אמריקה להתגאות בו». היא מגדפת את המיליונרים האמריקאים, המבזבזים רבבות על ציורים מזויפים משל אמנים עתיקים, הנעשים ביחוד באירופה, ואין להם בינה כל שהיא באמנות החדשה של אמריקה, את האמנים האמריקאים הם נותנים לרעוב. היא הבטיחה להביא לסטודיה של בוכהולץ מבקר אמנות, מודע לה, שיראה את יצירותיו של בוכהולץ וישתדל לקבל בשבילו סטיפנדיה, שיוכל לנסוע לאירופה. מן הזמן שדבורה התחברה לבוכהולץ, נטה לבה עוד יותר אחרי הזוג הזה, היא היתה רדיקלית לפי דעותיה ואהבה לסייע לכל המעשים הרדיקליים, לא רק לאלה של הצבור, אלא גם לעסקי יחידי. בעיניה מצא חן הדבר, שדבורה התחברה לבוכהולץ — ולבה הגה אהבה רבה אל הריבה (ועל ידה גם אל בוכהולץ). היא נסתה לעזור להם, להקל עליהם, והזמינה אותם לביתה. היא היתה מעודדת את רוח בוכהולץ, מחזקת את לבו, כי לא ירף מעבודתו, ועל לב דבורה דברה, כי תחזק את בוכהולץ ותלהיב אותו — ועל ידי

כך תהיה לה «זכות» גדולה. דבורה לא ידעה. מה כוונתה של המורה בדברים אלו. על כל פנים. היו מחבבים מאד את המורה והיא היתה להם לעתים קרובות לברכה רבה. כי בביתה של המורה מצאו תמיד סעודה מספקת וגם פרוטות אחדות. בזמן שלא היה במה לנסוע חזרה הביתה.

מובן. שבכל פעם הגה בוכהולץ רעיון אחר על יצירה כבירה חדשה. שלה יקדיש את «כל חייו» והדבר שנראה לו אתמול. כי זה יהיה בחיר יצירותיו. שיצא מתחת ידו — נדחה היום. נשכח מפני יצירה כבירה אחרת. שנולדה ברגעים האחרונים בדרך לבית־המלאכה לפגוש את דבורה. אך בשבועות האחרונים היה בוכהולץ מדבר וחוזר ומדבר על יצירה אחת שעלתה בדעתו: «האם». ו«האם» הזאת לא תהיה אשה זקנה. אֵם לבנים. כי אם אֵם בדמות נערה קטנה ועזובה. ולה ראש קטן ורועד. שָׁדַיִם קטנות לא נראות כמעט. כרס עגולה ורוטטת. והיא עומדת על רגלים עקומות למחצה ובידה היא אוחזת תפוח. זוהי דמות חוה. בה כל נפש האם. כל היגון וכל הששון. פניה יהיו מחייכים — חיוך של פתוי ושל צניעות יחדו.

— איני יודע להסביר זאת כראוי. אבל לי נדמה. כי כך היה מראה פני חוה בשעה שבאה אל אדם להיות לו לאשה. היא היתה נערה קטנה לא בוגרת עדיין. גופה רועד וראשה קטן. אך בקמטי כרסה היה חבוי כבר עצבון אֵם של כל הדורות. סודה של כל האנושות. התאוה של חיי־התמותה שלנו.

— ומדוע לא יעשה צורה זו ?

— יען כי איני יכול. איני יודע. אם יעלה בידי להביע את הדבר הנצחי והגדול שבאֵם בכרס הקטנה. כרס ילדה. ואת כל יסורי האם. אהבתה. חטאותיה ותשוקותיה. בחיוך הקטן והבכִיני על שפתותיה. שפתי תינוקת.

דבורה שתקה.

— פעמים שנדמה לי. כי קרוב לי הדבר מאד. כי הנה אני קם ועושה זאת. ופעמים שהדבר רחוק ממני כל כך. עד שחושש אני. כי מתחת ידי תצא בתולה עשויה חמר. בלי רוח ובלי נשמה — וזה הכל.

— יש בידו לעשות את הדבר. חזקאל.

בוכהולץ רעד רעידה.

— הלא הוא עצמו הגיד לי את שמו — האירה אליו פניה בבת צחוק.

— כן. שכחתי את הדבר. אך צלצול משונה היה לשמי בפיה. אנא. תקרא לי מהיום והלאה «חזקאל». כך תקרא לי ולא עוד בוכהולץ. התבטיח לי ?

— כן — נענעה בראשה.

— כך יפה. יפה — מחא הבחור כף — ודאי שיש בכחי לעשות. ואמנם

עשה אעשה, בעיניה תראה, מחר אני פותח בעבודה, המצא חן בעיניה הרעיון? רעיון נפלא, האין זאת? «האם» היא לא אֵם, אלא אֵם וילדה כאחת, נראה לה הדבר?

– נראה לי מאד.

– היא מבינה את כונתי בזה? ההתחלה והסוף יחדו – כמין גלגל – היא מבינה? האם והילד יחדו.

– לא, איני מבינה, אך יפה הוא מאד הדבר שהוא אומר לעשות: אֵם – ילדה, אכן זה הוא מראה אֵם.

– לדעתך, יבינו את הדבר? שוב תעמוד יצירתי בסטודיה שלי מכוסה אבק – מאכל לעכברים.

– וכי מה איכפת לו, כלום בשביל אחרים הוא יוצר יצירותיו? הלא רק לעצמו הוא יוצר, לא כך?

– ומאין אקח כסף לקנות שַׁיִש? הלא רוצה אני לפסל זאת משיש – קרא בוכהולץ מתוך דאגה.

– אנו נמצא כסף לשם כך.

המלה «אנו» עודדה את רוח בוכהולץ יותר מכל דבוריה, והוא תפש פתאם בידה...

– דבורה, רצונה שאיצר את «האם»?

– כן – נענעה דבורה בראשה.

– תבוא נא לגור עמי.

דבורה עמדה רגע באמצע הילוכה, עוד רגע השפילה ראשה לארץ כשקועה, ובלי דַבֵּר דבר הוסיפה ללכת.

– בזמן שהיא על ידי, אני יודע מה שאני רוצה – קרא בוכהולץ בהרמת קול.

דבורה לא ענתה לו מאומה.

כעבור רגע פרץ בוכהולץ מצחוק.

– מדוע הוא צוחק? – שאלה בחשאי ובכובד ראש.

– איני יודע מה שאני מדבר, תסלח לי, רק צחוק עשיתי לי.

יותר לא דברו מאומה בענין זה, ואחרי השיחה נפרדו עד מהרה.

פרק שלישי

דרכה של דבורה

ימים אחדים לא ראו זה את זה. בוכהולץ הלך אל בית־המלאכה להמתין לה, אך היא לא יצאה. הדבר הזה קרה כמה פעמים. בוכהולץ חשב, כי היא כועסת עליו, על דבריו הגסים, כי תבוא לגור עמו. נדמה לו, כי בעיניה אין הוא אלא מוקיון, פוחז, ואולי עוד למטה מזה. מי שבא ואומר לה, כי תבוא לגור עמו במאורתו — אינו אלא נבל. בוכהולץ היה שרוי ברוח היאוש, שהיה תוקף אותו מזמן לזמן. בזמן כזה נדמה לו, כי אינו כדאי לחיות בעולם, כי אין הוא אלא רמאי, המרמה את עצמו ואת אחרים, כי אמנותו אינה אמנות, כי אין הוא אלא נער בער. בימים כאלה היה מתעורר בו חשק לקחת פטיש ולפוצץ לרסיסים ולפרורים את פסליו — וקֵץ לדבר. ויען כי מלאכה לא למד והשכלה לא רכש — לא ראה את עצמו מוכשר לשום דבר, אלא להיות לאורח־פורח, לשוטט על פני הארץ, לנוד מעיר לעיר, או למכור את עצמו לרוכל ולעזור לו לשאת את החבילות הגדולות עם מרכולתו על פני הכפרים. כי לבוא לבית מלאכה, להיות כלוא בתוך ארבעה כתלים כל היום, כדרך שהכל עושים — לזה לא יכול להתרגל לא רק למעשה, אלא לא יכול להעלות גם בדמיונו.

בוכהולץ היה שרוי בימים האחרונים ברוח יאוש זה. השיחה עם דבורה, שנגמרה בהצעתו הגסה ובתשובתה מתוך שתיקה בישנית, הוכיחה לו, כי כל מה שדבר עם דבורה לא היה בנאמנות. ולא רק דבריו, כי אם גם הרעיון על יצירתו הגדולה בת אל־מות שהוא אומר ליצור, את «האם», שהיא, לפי דעתו, תְּגַלֵּם יותר משאר יצירה את רעיון האמנות שלו, אף זה אינו יוצא מן הלב, אלא מין פוזה שבדה, כדי להדיח את הנערה התמימה, להתיָהר בעיניה, הוא בדה זאת מלבו, כדי לעשות רושם עליה — ועל ידי כך לצודה. אבל בתוכו של דבר הרי זו ריקניות. אילו היה הדבר באמת רגש עמוק, לא היה מספר עליו בפטפוט. על ידי זה בלבד שגילה את רעיונו נעשה בעיניו לא־נאמן ולא־ישר.

בוכהולץ שכב, כדרכו תמיד בשעות יאוש כאלה, על משכבו לבוש כתונת של חַיָל, מעילו עליו והנעלים ברגליו, מכוסה בכל הסחבות והסדינים, שנמצאו ב«סטודיה» כדי להרטיב את גלמי החמר שלו. בתוך ה«סטודיה» שרר קֹר כזה, עד כי הקצוות של החלון הגדול, שהיה אמנם דבוק וסתום בסמרטוטים וּבְּקַרטוֹן במקום זגוגיות, קפאו והסמרטוטים והזגוגיות נתחברו עם המסגרות והיו לגוש־קרח אחד. ואף כי השמש הציצה, הנה נמס החלון הקפוא רק באמצע כדמות ירח עגול. ליד המטה, על כסא, היה מונח לחם פרוס מכל צדדיו. הוא לקח אותו אתמול בהקפה

בחנות היהודית, שהוא «נאמן» שם. עשרים וארבע שעות כבר שכב על משכבו ובדעתו לא היה לקום. הפסלים שעמדו בתוך ה«סטודיה», «שמשון», «אדם», שהתחיל לעבוד אותו זה עתה, ועוד אחרים עמדו כמתים קפואים עטופים בתכריכים רטובים. הוא שקע במחשבה, מה יעשה לטוב לו, מה העבודה שהוא מוכשר לה ביותר. במוחו חלפו מלאכות שונות שיאחז בהן. אולי טוב שיהיה מוכר בחנות של מלבושים במורד העיר, ואולי מוטב שילמד להיות נַהָג. זה, דומה, יאה לו מאד. כל היום היה נמצא בחוץ, היה טס באבטומוביל שלו ובו זוגות שונים שהוא מוביל. כמה מענין הדבר, איך שהיה עומד באבטומוביל שלו לפני המלונות העשירים בברודוי, או לפני בית־האופירה ורואה את הגברות היפות והעדויות, והיה נוסע עם זוגות נעלמים ואסורים בחצות הלילה לקוני אילנד אל המלונות של העשירים. ואולי טוב לו שיקבל משרת «פקיד» בבית מלון: אנגלית הוא יודע ובחור בעל כח הוא, ובכן ילך וישכיר עצמו לבית מלון, לו גם להיות סוחב חבילות, מצחצח נעלים שם. בבית מלון של עשירים רואים המון בני אדם מכל «המדינה»: נשים צעירות לבושות משי, אדרות תפארה ושמלות שקופות, ואפשר להתבונן אל רגליהן הקטנות החטובות והענוגות, כשהן פוסעות על מרבדים פרסיים רכים, שטופות אור חשמל חגיגי. אכן יש בזה רב ענין, אבל מי יאמר, שאני מחויב לקבל עלי עבודה כל שהיא? לא אקבל שום דבר: אצא לי לשוט בארץ, אסע בגנבה ברכבות של משא או אלך ברגל, אהיה בכל יום בעיר אחרת, אראה אנשים אחרים, אשוטט במקומות פרא, במדינות המערב, בקליפורניה, למשל, בלוס אנג׳ילוס, ששם פורחים תפוחי־זהב, קיץ עולמים, מכסיקאים, פרשים פראים על סוסים...

ובעודנו שוכב והוזה על עתידו, נפתחה הדלת בלאט, בלי רעש, מי־שהוא נכנס בחשאי, כמו בגנבה. הוא מביט וחושב, כי חולם הוא או רואה זאת בחזון.

דבורה עומדת. היא באה בפתח חבושה מגבעתה הקטנה ולבושה מעיל, ועל כתפיה העטיפה מעור שועל, הכתומה והבלויה למחצה, ובידה היא אוחזת דבר, חפיסה? חבילה? או מה?

בוכהולץ אינו זז ממקומו. חושב הוא, כי עודנו חולם. מגבעת המשי שלה מכוסה שלג, צווארונה הכתום מעור שועל, גם קְוֻצותיה תלתלים נדבקות על פניה מרטיבות. «אין זאת כי אם שלג יורד בחוץ» — מהרהר בוכהולץ ואינו זז עדיין ממשכבו.

היא מנערת מעליה את השלג, מעמידה את החפיסה על הרצפה ליד הדלת ונגשת אליו ואומרת בחיוכה הידוע והבכיָני.

— חזקאל, למה אתה שוכב במטה?

כחץ מקשת קופץ הבחור ממקומו.

– דבורה?

– כן – מנענעת היא בראשה – באתי לגור עמך.

בוכהולץ אינו יכול להבין, מה נעשה כאן, אינו מאמין לעיניו ולאזניו, עומד הוא בפה פעור ומשתאה.

– דבורה?

– הלא אתה שאלת זאת – מחיכת היא מול פניו מתוך דמעות בעיניה.

שותק הוא בוכהולץ ואינו יודע מה לעשות. נוטל הוא את החפיסה שלה ומסתכל בה לכל צדדיה.

– הוי, כמה יפה חפיסה זו!

– זו הבאתי עוד מארץ המולדת הישנה – עונה היא.

– אכן מראה בית־מולדת לזו – שש הוא על הדבר כתינוק.

– אוי, מה נורא המראה בחדרך! – אומרת היא ועומדת לכבד את החדר.

– לסבי היתה חפיסה כזו, בחיי – לא חדל בוכהולץ להשתעשע בחפיסה שלה.

לאחר שעה קלה הם יושבים שניהם לפני תנור מוסק. מאין לקח בוכהולץ כסף לקנות עצים – אלהים יודע. הסטודיה היא מסודרה כל כך, עד שאי אפשר להכירה. על פני כל החדר מרחפת יד קלה, יד אשה. שום דבר אמנם לא נשתנה – ובכל זאת הכל היה שונה: הרצפה מכובדה, הגלמים «שמשון», «אדם» עומדים נסוגים אל הפנה, והשלחן שהתמוטט חזר וקבל את רגלו והרי הוא עומד על מקומו. כל דבר למקומו. ספרים לספרים, לבנים מזוהמים נעלמו מעין רואים. וכך ישבו שניהם ליד התנור המוסק, וסמוך לו היה מונח גל פחם בשק, ובוכהולץ סִפֵּר לה שוב על תכניותיו. לא, בוכהולץ הגה עתה רעיונות חדשים. ראשית, נמצא לו כסף. הוא נזכר, כי מושקוביטש הציע לו עסק עם מוכר־ספרים יהודי במזרח־העיר, שרוצה לקנות ממנו את «שמשון» ולצקת על פיו פסלים קטנים לרוב ולמכור במחיר דולר אחד הפסל, והוא יקבל עשרה אחוזים. «מחר אתראה עם מושקוביטש והוא יוליכני אל המֶצֶנַט ונגמור את העסק. שלשה מיליונים יהודים יש באמריקה – שלשה מיליונים פסלי «שמשון», עשרה אחוזים משלשה מיליונים דולר כמה עולה? הכסף יספיק עד אשר יגמור את «האם» שלו. לו רק ישלים את «האם» שלו, ויהי רצון שתצא מתחת ידו מתוקנת כרצונו – עם הכרס המחיכת.

– יודע אני, כי עוקר אני מקרבי, כי מטמא אני את יצירותי בדבורי. אני מאבד בידים את ילדי הרכים קודם שיצאו לאויר העולם. יודעת אַתְּ, כי בן קצב אני, אבי היה קצב, ואף אני... – הפסיק פתאום והביט לתוך עיניה של דבורה.

– ובכן? – שאלה.

– חיים בלבי יצרים רעים ואיני מוכשר לחוש דברים דקים, ענוגים, חרישים, יכול אני ליצור רק גלמים גדולים, חזקים, מסורבלים – אמר עלי פעם אחת פרייאר – מפני שאנכי אחד מהם, אבל דבר ענוג, שיש צורך בנשמה לו – לא יעלה בידי ליצור, הגם את, דבורה, דעתך כדעת פרייאר?

היא נתנה בו עיניה הגדולות. בעיניה נשקפו כל הרחמים על חוסר עזרתו. היא אחזה בדש בגדו, ובעינים מלאות דמעה ובקול ספוג אהבה אמרה:

– למה תחשוב עלי כזאת, חזקאל?

– סובר אני, כי הכל כך דעתם עלי, ופעמים שנדמה לי, כי אמנם כן הוא – כי קצב אני, אדם שאינו אלא קצב, בעל יצרים רעים ומכוערים, ואין אני מסוגל לדבר רך ועדין יותר.

– אנכי לא ראיתי בך יצרים רעים, זאת בדו מלבם עליך אנשים רעים.

– הכן היא דעתך באמת? והרי פתיתיך בדברי שקר לבוא אלי.

– לא נכון, לא פתיתני, אני באתי לביתך ברצוני.

– ברצונך באת אלי, ברצונך? אנכי לא פתיתיך? – חזר בוכהולץ כמה פעמים.

– כן – נענעה בראשה.

– ומדוע לבי רע עלי כל כך? – שאל את עצמו.

– אולי משום זה, שאין דעתך נוחה כי באתי? – קראה בחיוך גנדרני.

בוכהולץ צנח על הארץ והסתיר פניו בברכיה ונאק:

– דבורה!

– מה רצונך, חזקאל? – קראה בהחליקה את שערותיו בידיה הקרות.

– איני יודע מי אני! – התרפק הבחור עליה.

– חזקאל אתה, חזקאל, חזקאל – חיכה דבורה למול פניו.

אחרי כן יצאו שניהם החוצה וסעדו אצל טשיילד רקיקים עם דבש.

עם אכילת הרקיקים והדבש היה בוכהולץ שרוי בהומור אחר לגמרי – הוא לא חדל ללטוש שניו הגדולות מחמת צחוק.

ואולם כאשר שבו מן הרחוב הביתה, לִוָּה אותה בוכהולץ עד דלת דירתו ועמד:

– את תשכבי פה ואני אלך ללון אצל פרייאר.

ובטרם הספיקה להוציא מפיה דבור כל־שהוא, ירד בוכהולץ במרוצה מעל המדרגות.

– חזקאל, לאן אתה הולך? – קראה אחריו.

– כך יפה יותר – השיב לה בוכהולץ תוך כדי ריצה מעל המדרגות.

פרק רביעי

בלי חופה וקדושין

ממחרת בבוקר, כשאור השחר הציץ בעד החלון המושלג, הכינה דבורה את עצמה לעזוב את החדר. הטרידה אותה המחשבה, איפה תשים את המפתח של הדלת, כי בוכהולץ ימצא אותו — והנה נפתחה הדלת ובוכהולץ נכנס פרוע, מבולבל, לא גלוח, ומראהו כאיש שלא ישן כל הלילה. הוא התחיל מתרוצץ בסטודיה אנה ואנה בלי דַבֵּר דבר. דבורה טפלה בבגדיה ושתקה.

סוף־סוף נגש בוכהולץ אליה והסתכל לתוך עיניה.

– מדוע עיניך אדומות כל כך? האם בכית? — שאל אותה.

– לא, לא בכיתי.

– כן, בכֹה בכית ועיניך צבות — הוסיף הבחור לדבר.

דבורה לא ענתה מאומה.

– ואני נבל, מנוול אני.

– למה אתה מחרף את עצמך?

– כי ראוי אני לכך.

היא החרישה.

– כסבורה את, כי עם אמי התהלכתי בטוב יותר? לא, היא היתה נותנת לי עוגה עם חמאה בלכתי ל«חדר» — ואנכי הייתי בועט בה, מימי לא גרמתי לה נחת. תמיד אהבתי להקניטה, התענגתי על כך, התביני? שונא אני לאמות, אוי, כמה שנאתי אותן! — התנודד בדברו.

היא נגשה אליו ונגעה בו בשתי ידיה.

– חזקאל, מה לך? היכן היית כל הלילה? מראה פניך כל־כך נורא!

– ברחתי מליל כלולותי, בליל כלולותי, תחת להיות חתן, חפצתי להיות כלב, התביני? — להיות כלב בין כלבים בחוץ.

אדמומית לוהטת כסתה את פניה של דבורה והתפשטה עד צוארה וערפה. היא הליטה פניה בכפות ידיה ופתחה חיש בבכי בקול רם.

בוכהולץ נפל לרגליה, התרפס לפניה ככלב ונשק את נעליה, רגליה, שמלתה, ידיה. כעבור רגע הרים אותה ונשאה בזרועותיו כתינוק והתהלך עמה על פני החדר.

– אשרי, גורלי, מזלי, שבא אלי לביתי, אמרי, מה עלי לעשות? מה עלי לעשות למענך? האם אפיל את עצמי דרך החלון החוצה?

– לא — נענעה דבורה בראשה מתוך חיוך בעיניה הדומעות.

– התביני, עיני היתה צרה באשרי, התביני?

— כן — נענעה דבורה בראשה.

— אֵם לילדי! — קרא מתוך התלהבות פראית.

דבורה סכה בידה על פיו.

* * *

כעבור שעה קלה ישבו שוב לפני התנור הבוער. בוכהולץ העלה לחם וחמאה, רבע ליטרא קהוה, ודבורה הכינה פת־שחרית ראשונה במשקה. ושוב ספרו על תכניותיהם. נתברר, כי דבורה לא באה בידים ריקות. היא הביאה עמה את המשכורת של השבוע האחרון — עשרים וארבעה דולר. לא לחנם היתה בת לשרה־רבקה. בילקוטה נמצאו חפצים, כגון סדינים, מגבות, שבוכהולץ לא ידע מה צורך יש בהם. בוכהולץ עמד על כך, שילכו תיכף לרחוב הראשון, אל התגרים האיטלקים, ויקנו שם כלי בית. הרעיון לסדר לו משק יחד עם דבורה תקף כל לבו והלהיב את רוחו, עד כי הסכים לעשות דבר, שמעולם לא יכול להכריח עצמו לו, גם בשעות הרעות לו ביותר, שלא מעטות היו בחייו. לבוכהולץ היה אח «בעל־אָל־רייט», שהיה סוחר ברהיטים והצליח בעסקיו. חנות של רהיטים היתה לו ברחוב אֶלן. בוכהולץ, שהיה לו ריב עם בני משפחתו, וזה כמה שנים שהוא לא רצה לשמוע עליהם והם עליו, לא ראה את פני אחיו זה שש או שבע שנים. הוא לא פנה אליו מימיו לעזרה. עתה עלה בדעתו רעיון, ובלי הגד לדבורה מאומה הלך להוציא רעיונו לפועל.

בוכהולץ התגלח, לבש את כתנתו המובחרה (מיום שהתחילה דבורה לטפל בבגדיו, היתה לו לבוכהולץ תמיד כתונת), השביע את דבורה שלא תעזוב את ה«סטודיה» עד שובו. «עלי רק לסור לבית ידיד — אמר לה — בענין חשוב, ומיד אשוב». הוא יצא אל הרחוב והשאיר את דבורה לבדה. בינתים התירה דבורה את צרורה והתבוננה כיצד להביא סדרים ב«סטודיה», שתהא ראויה לדירה. היא התחילה לטאטא את כל האשפה שהשליך בה למן היום שהוא דר שם, לאסוף מגל האשפה את כל הגרבים, הצוארונים, הכתנות, הספרים, המסגרות לתמונות ושאר דברים. היא בחרה מקום להעמיד שם את התבה של תפוחי־זהב, שבה יעמדו הכוסות והצלחות המעטות הדרושות למשקה. ועד שהיא עומדת ומטפלת בעבודתה להביא סדרים בסטודיה והנה נפתחה הדלת ברעש ובוכהולץ נכנס והוא נושא על שכמו מטת־ברזל מתפרקת עם מזרן חדש, ואחריו בא כושי נושא על ראשו ארון־מטבח ושנים שלשה כסאות.

דבורה הביטה אליו בתמהון. מאין לקח לו כל הכלים האלה? אך בוכהולץ לא נתן לה להאריך בתמהונה.

— ועכשיו — קרא — קומי ונלכה. יש לי עשרים דולר, נקנה אפוא קערות וכפות.

– קערות וכפות? – צחקה דבורה – למה לנו קערות וכפות? כלום נסעד בבית?

דבורה רחצה פניה, החליפה שמלתה ויצאה עמו אל הרחוב. בכל מקום שראה חנות של כלי מטבח עמד ושהה שם. חשקה נפשו לקנות קדרות, קערות, כפות. דבורה מנעה אותו מזה בעמל רב. לבסוף ראה בחנות של ברזל כִּירַיִם־של־גז עם שתי מוקדות. עמד בכל תוקף לקנות את הכירים ולשאתם הביתה.

– למה לנו כירים? הרי יש לנו כירים של נפט. כלום נהיה סועדים בבית?

– ומה אפוא דרוש לנו?

– שמיכות! – לחשה לו על אזנו.

הם הלכו אל האיטלקים ברחוב הראשון, ובמקום שמיכות קנה לו בוכהולץ סודרי צבעונים בסגנון מזרחי, שישמשו בו בזמן גם «תפאורה». דבורה התיחסה אל סודרים בספקנות: «לתפאורה אמנם ישמשו – אבל הם לא יחממו בקרה».

אחרי כן הכניסה אותו לחנות של כלי לבן וקנתה שם כתנות, מגבות ושאר הבלים, שבוכהולץ לא יכול להבין בשום פנים, למה יש בהם צורך.

סוף סוף הסכים לכל מה שאמרה דבורה לקנות. את הסל של הלבנים, שבו ארזו את כל הקניות, הקערות ושתי הקדרות עם כלי־המלח (שקנתה דבורה, כדי לעשות נחת רוח לבוכהולץ), העמיס על שכמו, ובידו נטל את הכירים־של־גז, שבוכהולץ לא הרפה מהם והוכרחו לקנותם – לבשל פעם סעודת־צהרים – ושניהם שבו הביתה עם ה«נדוניה».

בעלותם על המעלות, בוכהולץ עמוס סל וכירים בידו, ודבורה אחריו עם הכוסות והקערות בידיה (כלי זכוכית לא הפקידה בידי בוכהולץ), שמעה דבורה, עוד מן השלב הראשון המעלה אל חדרם, אנחה ידועה, קרובה ללב, שהבעיתה אותה, ובעלותה למעלה, והנה מי שם? – אמא! ראשה קשור במטפחת לבנה והיא יושבת על המדרגות, מתנועעת כמו בשעת תפלה וצובטת את לחייה. אבא, ידיו משולבות לאחוריו, עומד נשען ליד הדלת הנעולה של בוכהולץ ומשקיף על המעלות, שהם עולים בהן. האח הגדול, סולומון, עומד בקוצר רוח ומרגיע את ההורים ברוגזה, ניכר, כי אין לו פנאי.

– יש רק לדעת, אם היו אצל השופט – אומר הוא להם בלחש, אך קולו נשמע – באמריקה מעשים בכל יום הם.

אנשיל נד בראשו למלים האחרונות וּמְחַיֵּךְ חיוך סַרְקַסְטִי, כשראה את בוכהולץ בא והסל על שכמו והכירים־של־גז בידו ודבורה אחריו, נבעתו, חורו פניו, ואחרי שוב רוחו אליו קרא:

– הנה באה הבת שלך עם חתנך ועם הנדוניה.

שרה־רבקה מדוכאה כל כך, עד כי אין בפיה מלים משלה והיא חוזרת מונוטונית על דבורי בעלה בקול בכיני כקוראה תחנות:

– בתי שלי, חתני עם הנדוניה.

– אבא, מה היה לך? כאן אמריקה, כאן יש לכל בחור ולכל בחורה הזכות – הוא לא גמר את הפסוק, כי הם הלכו ובאו.

– ידעתי זאת, בני, ידעתי. אמריקה היא – נד אנשיל בראשו על בוכהולץ הבא.

בוכהולץ רואה את המחזה, עומד הוא על מקומו ואינו פורק את הסל מעל שכמו, מביט במבוכה ובטפשות אל דבורה. אך דבורה מצאה תיכף את עצמה, לא נבהלה, אלא תמהה, והתמהון נדמה כמעושה, נדמה, כי היא צפתה לכך.

– אבא, אמא, מדוע באתם לכאן? – שאלה.

– באנו לראות, עם מי ברחת, מה המיליונר אשר בחרת לך. הלא באמריקה נוהגות הבנות לברוח עם מיליונרים, העתונים כותבים על כך...

– אבא, אבא – קורץ הבן הבכור בעיניו ונוזף.

– מוטב שנכנס הביתה ואז נדבר דברינו – קראה דבורה בנחת – הלא השכנים יֵצאו לקולנו.

– הלא צדקה – נענה האח הבכור.

כרגיל במקרים כאלה, אירע הפעם, כי בוכהולץ לא יכול למצוא את מפתח הדלת. הוא העמיד את הסל על הארץ, ושעה הגונה עברה עד אשר הריק את כל כיסיו – ועל ידי כך גִלה לבני משפחתה את תכנם, והדבר הזה, כמובן, לא הרים בעיניהם כבודו של בוכהולץ. סוף־סוף מצא את המפתח בכיס מאחור, פתח את הדלת והכניס את האורחים.

כשנכנסו לטרקלין הנאה, חזר אנשיל מסביב ומקלו בידו והתבונן אל בוכהולץ ואל הגלמים העטופים בסחבות רטובות, העומדים באמצע החדר.

– משרואה אני את הארמון, יודע אני מי הוא הרוזן – קרא אנשיל כאילו לעצמו.

– מכתב קטן השארת, בתי, כי עוזבת אַתְּ את הבית ועד עולם לא תשובי עוד – מקמטת האם פסת ניר – מה פשעי ומה חטאתי? מה עשיתי לך רעה, בתי? – מצאה שרה־רבקה עתה מלים בפיה.

– מה אתם מספידים אותה? האם מתה, חס ושלום? באמריקה רגילים מעשים כאלה – קרא האח הבכור מתוך רוח נחה, כדי להשיא את השיחה לדרך של עסק – הורי ירוקים עדיין, מנהגי המולדת הישנה בידיהם – פנה אל בוכהולץ – הבה נדבר בעניני «ביזנס»: אחותי הלכה מביתה, באנו אפוא להוָדע, עם מי הלכה,

לאן הלכה. רוצים אנו לדעת את כוונותיו. בני משפחתה אנו. יש לנו רשות לחקור ולדעת.

בוכהולץ עמד באמצע החדר ולא ידע מה לעשות ומה לדבר. הוא רק נענע בראשו מעשה־שוטה על כל מה שאמר האח, כאילו סייע לדבריו.

– בחורה בורחת מביתה עם בחור, ואנו רוצים לדעת אם נישאה לו בחופה וקדושין ? האם היו אצל השופט ?

– דבורה היא אשתי, אשתי הנכונה – טפח בוכהולץ בידו על לבו – אשתי הנכונה, כן, כן, אשתי הנכונה – קרא בוכהולץ בקול רם, עד כי נבעת האח.

– אל־רייט אפוא, מה אתם רוצים ? – פנה אל ההורים ופתח לבאר להם : כך נוהגים באמריקה, בחור שנתן עיניו בבחורה אין לו צורך לשאול את פי ההורים. רשאי הוא ללכת עמה אל השופט הראשון שנזדמן לו – אומר סולומון אל אביו בקול מרגיע (בסתר לבו נחה דעתו, שחתונת דבורה לא תעלה לו עוד בכסף).

– מה אל־רייט ? בחופה וקדושין נישאו ? – עמד אנשיל ושאל.

– הלא שמעת, שאשתו היא, אם כן נישאו זה לזו. מזל טוב ! אני אחיה של דבורה זלוטניק, סולומון זלוטניק, הנמנה על הפירמה «חברת מסחר בנעלים של אהרנזון». דבורה, למה את שותקת ? מדוע לא תציגי אותי לפני בעלך ?

– מה פירוש אל־רייט ? מה ? – אינו פוסק אנשיל לקרוא – הם נשואים בחופה וקדושין ? רוצה אני לדעת הן או לאו.

– מה תצעק, מה ? כסבור אתה, שכאן ארץ מולדתך הישנה ? כאן רשאי גם שופט לסדר קדושין – אומר סולומון להראות לבוכהולץ, כי אין הוא ירוק עוד, כי יודע הוא כיצד נוהגים באמריקה.

– מה פשעי ומה חטאתי ? אמׂר אמרתי, כי אזכה להכניסך בידי לחופה – נזכרה עכשיו שרה־רבקה.

– בהמה, סוס, להכניס לחופה ! את מי תכניסי לחופה ? אמריקה היא ! קומי, כרגע, קומי ונלכה מזה ! בארבע אמות שלה איני רוצה לעמוד ! ראות פניה בעיני איני רוצה עוד. הלא רואה את, אמריקה היא, בלי חופה וקדושין – גורר אנשיל אחריו את שרה־רבקה.

– למה עוללת לי כה ? מה חטאתי ? – פרץ זרם חדש של דמעות מעיני האם, בפרשה כפיה אל דבורה.

– אחרת לא יכולתי, אמא – ענתה דבורה, בהביטה הצדה לאיזה מקום.

– בהמה, למה תעמדי ? אל מי תדברי ? כלום יש לזו לב ? כרגע קומי ונלכה – גורר אנשיל אחריו את שרה־רבקה.

– ירוקים הם, לא רב זמן ישיבתם בארץ – מלמד סולומון זכות על הוריו לפני בוכהולץ.

כאשר נשארו לבדם, נגשה דבורה אל בוכהולץ והסתירה ראשה הקטן, כעגלה, בחיקו הרחב והוא חפה וסך עליה בידיו הגדולות והאמיצות.

פרק חמישי

שרה־רבקה חדלה להביז

יציאת־אסון של דבורה בלבלה כל כך את הבית, אשר התחיל להתבסס במדינה החדשה, עד כי חשבה שרה־רבקה, כי היסוד תחת רגליה מתנודד. אנשיל היה מתהלך מלא רוגז וכעס. שמה של דבורה לא עלה על שפתיו, ובכל זאת אפשר היה לראות, כי אין הוא מסיח דעתו ממנה אף רגע. יומם אכָלו הצער ובלילות כאב לבו. ובאין לו איש לשפוך עליו זעמו – שפך אותו על ראשה של שרה־רבקה. כל מעשיה לא ישרו בעיניו, האוכל לא נעם לחכו, עבודתה לא מצאה חן בעיניו, וכל הימים בא בריב עם ילדיו, בגדולים חשש לפגוע. מוזס־שיחיה הרי היה אחרי יציאתו של דבורה (ועם ההוצאות המרובות של הדירה החדשה ששכרו) המפרנס העיקרי, והשני, יונה־גדליה (שעתה נקרא רק בשם אחד יונה), אף כי עדיין היה מתלמד, אך ביום היה עובד עבודה קשה ומרה ומסייע לאמא בדולרים אחדים בכל שבוע לפרנסת הבית. ומה יעשה אם גם אלה יעקרו דירתם מן הבית? רק על הנערים הקטנים שפך כל מרי רוחו, כאילו חדשות גלה, כי באמריקה אין מתפללים בכל יום. הוא הרחיקם בשתי ידים. «מתי תברח עם «שקצה»? ומתי תמיר את דתך?» – אולם הרי זו אמריקה, ולכן לא נמנעו מלהשיב לו. ובבית נשמעו תמיד קולות ומריבות, והוא מרר את חייה של שרה־רבקה.

והנה גם הלילות! – לא די, ששנתה היא נודדת, אלא שגם הוא אינו נותן תנומה לעפעפיו. פעמים שהוא מתאפק, מפני שיודע הוא, כי היא עֵרה, אך בשעה שנדמה לו, כי ישֵׁנה היא, הוא מתהפך כל הלילה מצד אל צד ונאנק: «אוי, אבא!» «בלי חופה וקדושין!»

– אנשיל, אינך ישן? מה לך, אנשיל? – נקרע לבה לגזרים.

– אני ישן, אני ישן! – מרגיע הוא אותה בנהימה ומסב גופו לצד השני, אל הקיר, עד כי כל המטה נאנקת תחתיו.

– אולי אעלה ואסור אליה?

– בהמה, למה תלכי, למה? שתעזוב אותו? הרי כך יהא גרוע יותר, כלום לא תביני?

– לא, חלילה, אלא שֶׁתִּנָּשֵׂא לו, הן היא בת ישראל.

– הלא היא אומרת שכבר נישאה לו «כדת אמריקה» – ולשם מה תלכי אליה?

– כלום היא מומרת, «תלויה»? – אומרת שרה־רבקה ללמד זכות על דבורה.

– בהמה, שור, סוס! – פותח אנשיל למנות כל השמות של בהמות וחיות. משתתקת שרה־רבקה.

ובכל זאת לא תדע שרה־רבקה מנוחה. יש אשר באמצע היום, בעמדה על הכביסה, יעלה על לבה, כי ילדה, בתה, דרה עם גבר זר תחת גג אחד בלי חופה וקדושין – ורטט עובר בכל גופה, וברכיה כושלות מפחד, ולבה דופק בחזקה. חוטפת היא ולובשת את המטפחת ויוצאת לרוץ ריצה בעלמא. «האם תשים לב לדברי אנשיל? הן בתה עזובה לנפשה». עוזבת היא את האגן עם הכביסה ורצה. לאן היא רצה? הרי אין היא יודעת את דירתה של בתה, אז הוליך אותה שמה הבן הבכור. רצה היא מהלך־מה ברחוב וחוזרת הביתה ועומדת שוב ליד המזחילה לכבס את הלבנים.

מחכה היא עד שישוב מוזס־שיחיה מן «הכפר». מוזס־שיחיה הרי חכם הוא ותמָּלֵךְ בו. מוזס־שיחיה בא עמוס חבילות על שכמו, והאֵם מחכה עד שיֵּצֵא אבא לעבודתו, ורק נשארה לבדה עם בנה היא מכינה לו מטעמים כאשר אהב: בצלים מטוגנים עם ביצים, וכשהמאכל ערב לחכו, הרי היא עומדת אצלו.

– בני, כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף, כי תוליכני אל דבורה, אני מוכרחה לראות פניה!

– אמא, לא טוב הדבר – אומר מוזס – אל תתערבי, תקלקלי יותר משתתקני, היא הציעה לעצמה מטה – והיא תשכב עליה.

– אבל הרי אין מנוחה בלבי, לבי נקרע בזכרי את זאת.

– ומה יהא, אם תתערבי? האם יעזבנה וילך? כלום את יודעת מה בינו לבינה?

– בני, בשֶׁלה אין מנוחה לנפשי, כשאני נזכרת, כי בתי דרה עם גבר זר בלי חופה וקדושין! – צובטת האם את לחייה.

– מה את סחה, אמא? הלא אשתו היא, הלא נישאו זה לזה בבית דין, הלא אמר סולומון, כי באמריקה נשואין אלו נחשבים ממש כמו אצל רב. עתה תראי, מפני מה אני מסרב להוליכך שמה, אליה? אם תאמרי לו זאת – בחור אמריקאי הוא – אז תקלקלי הכל. תוכלי לסמוך עליה, יודעת היא מה שהיא עושה.

– בני, לא אניחך עד שתוליך אותי שמה, אליה. רוצה אני לראות פניה בלבד. באמונתי נשבעתי לך, כי לא אדבר עמה בענין זה, רק אראה פניה. הלא בתי היא. מה היא, מומרת, «תלויה»? – פורצת האם בבכי.

– מי אמר זאת? חלילה! הכל «אָלרייט», אך אל לך להתערב בענין זה.

אין יודע, מפני מה אחזו האחים זלוטניק (כמו שנקראו עתה סולומון ומוזס) בטכסיס זה לגבי דבורה «שלא להתערב» ושלא לתת לאמא ללכת אליה. אמנם אנשיל, כאמור, לא רצה לשמוע ולהעלות את שמה. אולם גם הבנים חשבו ומצאו, כי מוטב הוא, שההורים לא יתערבו בדבר. «באמריקה אין מתערבים בענינים כאלה אפילו הורים» – טענו וחזרו וטענו. אך שרה־רבקה לא יכלה להבין: «בתה – ובלי חופה וקדושין». והיא העתירה, בכתה, יבבה, עד אשר נכמרו עליה רחמי מוזס ופעם אחת הוליך אותה שמה, אל דבורה. לא לביתה אלא לבית־המלאכה, למקום עבודתה.

– כלום היא עובדת? התחתנה – ועדיין היא עובדת? מה ערכם של נשואים כאלה? – תמהה האם.

– שוב פתחת לדבר? באמריקה אין מתערבים בענינים כאלה. כלום את יודעת מה בינו לבינה? ומה תעשי אם יעזוב אותה וילך לו – כלום ייטב לך? – לחש מוזס על אזנה.

– די, די, אני מבטיחך, בני, כי לא אדבר מאומה. לבי יתפקע ויתפוצץ ופי לא יוציא דבור.

מוזס־שיחיה הוליך אותה לשם, למקום עבודתה של דבורה, והאם עמדה ברחוב לחכות, עד אשר תצא מבית־המלאכה.

כאשר ראתה אותה מרחוק יוצאת עם שאר הפועלות והיא לבושה מעילה הישן עם הצוארון מעור שועל, שמוזס־שיחיה סייע בידה לקנותו לימי החג, נפל לבה בקרבה. «איה הנדוניה שלך, בתי?» – אמרה שרה־רבקה אל נפשה במנוד ראש ויצאה ממחבואה לגשת אליה.

– ערב טוב לך, בתי!

דבורה נבעתה.

– אמא, מה לך פה? – קראה אליה בחיוכה החביב המיוחד לה, כאילו לא אירע כלום.

– באתי לראות פניך.

וכעבור רגע הוסיפה:

– ממשיכה את לעבוד, בתי? התחתנת – ואת עובדת – עלו דמעות בעיניה של שרה־רבקה.

— ואַת אינך עובדת? הלא גם את התחתנת — מחייכת דבורה ומחבקת את אמה.

— כן, בשביל ילדי.

— ואני עובדת בשביל בעלי, הלא גם אַת עבדת בשביל בעלך.

— ואיה הנדוניה שלך? לבושה אַת אותו המעיל עם עור־השועל.

— ומדוע זה באמת לא הענקת לי בגדים? — שואלת דבורה מתוך חיוך.

— כלום נתת מקום? מי זה ידע, בתי, כי הולכת את להתחתן?

— ואם היית יודעת, היית תופרת לי בגד חדש? משמלת־החופה הבלה שלך?

— הלא אמנם גנזתי בשבילך סלסלה של משי, כאשר יזכני אלהים — שכחה שרה־רבקה את הענין, שאמרה לדבר עליו עם בתה.

— הניחי, תהא זו דאגתך האחרונה, אמא, מוטב שתספרי לי, אמא, מה שלומך ואיך את מתפרנסת בלי משכורתי בדירה החדשה עם ההוצאות המרובות? — מחבקת דבורה את האם.

— אכן דוחק לי, בתי, רבו ענויי ויסורי, וכשמגיע הראשון לחודש, מוחי מתכחש.

— ומוזס?

— מה אַת שואלת מעם מוזס, הוא עושה כל מה שבכחו ועוד למעלה מכחו. ואמנם תחילה אלהים ואחרי כן הוא, וכי מה הייתי עושה אלמלא הוא?

— אולי תכניסי דַיָר כל־שהוא על מקומי בביתך? הלא יש שם די מקום.

— הגברים אמנם רוצים בכך, אבל אני מסרבת. אני מחכה עדיין לך, בתי, אולי עוד תשובי הביתה.

— מה משמע, כי אשוב הביתה? ועל מי אעזוב את תינוקי? — צוחקת דבורה.

— מה משמע תינוקך? — שואלת האם.

— כן, כן, אמא, לך יש שלך ולי יש שלי — מחבקת דבורה את האם ומנשקת לה — ובכן, שלום לך, אמא, תינוקי מחכה לי, עלי ללכת הביתה להכין פת־ערבית — אומרת דבורה, בחפצה להמנע משיחה עם האם על נשואיה. נוסף לזה ראו עיניה, כי מוזס עומד מאחורי חנות של פירות ומחכה להן.

— דבורה, דבורה — קראה האם אחריה.

— נפָגש, אמא, בפעם אחרת — קראה דבורה, ברוצה ובגשתה אל טרַם — הנה יש לי הטרַם הדרוש לי.

— בני, חדלתי להבין את העולם, אינני מבינה, חדלתי להבין, הגיעה שעתי למות — אמרה האם, בגשתה אל מוזס, שעמד וחכה לה.

פרק ששי

קדרותיה של שרה־רבקה מבהיקות ונוצצות

שכבה שרה־רבקה בלילה על משכבה והרהרה, מה יהיה אחרי אשר תמות? היא העבירה לפניה את כל ילדיה. בעצם, הרי כבר תִּקנה את כל ילדיה — ואין לה עוד מה לחיות. שלמה נשא אשה, דבורה אף היא נשואה על פי דרכה, מוזס־שיחיה ימצא את דרכו, בנה הלומד גם כן מפרנס את עצמו, וגם שני הנערים אינם זקוקים לה עוד, הם יגדלו בלעדיה. אלא על מי יש לרחם? — על אנשיל ועל הילדה הקטנה, איך יוכל אנשיל להתקיים בלעדיה? ומי יכבס שמלה בשביל פייגילי הקטנה, לשלוח אותה לבית הספר? ומי ישגיח על אנשיל? וסתם, היכן יהיה אנשיל באין היא עמו? הימצא לו עצה בצר לו בלעדיה?

נדמה לה, כי עומדת היא לפני נסיעה ארוכה שעליה לנסוע, ומחויבת היא סוף־סוף להכין עצמה לדרך ועליה לעזבם לבדם. והרי היא מתארת לה את מראה הבית בלעדיה: אנשיל קם ממטתו בבוקר, בעוד לילה, ותחת לעמוד ולהתפלל הוא עומד במטבח לבשל קהוה בשביל הילדים. אנשיל חוזר לביתו עיף מן העבודה, בכבֵדות הוא נושא רגליו, ותחת אשר ימצא על השלחן קערת מרק מוכנה לפניו, עליו להכנס למטבח ולבשל לו אוכל. מה, האם יכניס לביתו אשה אחרת? או אנשיל יעמוד ליד המזחילה ויכבס את כלי הלבן, את השמלה בשביל פייגילי למחר? — כך היא מהרהרת בלבה, ופתאום נשמע שעולו של אנשיל המעורר אותה מרעיונותיה, והיא מתחילה לחרף ולגדף את עצמה: כלום נתנה לעצמה דין וחשבון על מחשבותיה? מה פירוש, שהיא תסתלק? לא הגיעה עדיין השעה.

חשקה נפשה לשכב עוד ולהרהר, להרהר בחשאי, עד אשר תרדם. עיפה היא ומנמנמת, כל אבריה לֵאים ומוטלים כמפורקים על מצע משכבה, וגם אם תרצה לא תוכל לחברם יחד. מתוקה היא העיפות, לו רק נתנו לה לשכב ככה, לשכב.

השעון השמיע שש. יודעת היא, כי עליה לקום, מחויבת היא לקום, כבר הגיעה השעה, הוא ודאי שוכב בעינים פקוחות וחושש לזוז, שלא יעיר אותה משנתה, הרי היא יודעת את אנשיל אישה, ועד מתי תשכב? הלא השעות עוברות — מהרהרת שרה־רבקה — ואינה קמה, מדוע זה לא תקום ממִשכבה? מה החגים האלה לה? והיא מוסיפה לשכב, וכמה נעימה לה השכיבה, מימיה לא ידעה טעמה של שכיבה במטה כמו בשעה זו.

היא רואה, איך שאנשיל מוציא רגליו מן המטה, לובש את בגדיו, וגם בפנה השניה זזים, מוזס־שיחיה מקיץ... מה יהא הסוף? אין היא חשה בשום אבר, אדרבה, קל לה, ורק עיפה היא והשכיבה נוחה לה.

– שרה־רבקה – אומר הוא – מה לך, את חשה בגופך?

– לא, איני יודעת, אין בי חשק לקום.

את זה לא צפה לשמוע, מימיו לא שמע מפיה, כי אין לה חשק לקום.

– ובכן, אם אין לך חשק אל תקומי.

– ומי יכין לך פת־שחרית?

– יהיה מוכן.

– כלך, כלך – והיא מתאמצת לקום ואינה יכולה.

– אנשיל – היא אומרת – איני יודעת, מה לי.

– אין זאת, כי הצטננת, שכבי במטה כל היום ולערב יוקל לך.

– צדקת – עונה האשה ושוכבת שוב.

אנשיל משתומם על שאין היא מסרבת – «אין זה מדרכה» – הוא מהרהר, מתבהל ונגש אל מטתה:

– מה לך, חולה את? יש לך כאב?

– לא, איני חולה, אך עיפה.

– אם כן, תשכבי היום ותנוחי.

– גם דעתי כך – עונה היא ופושטת את רגליה המקומטות.

חידוש הוא בעיני אנשיל. «אין זה כלל מטבעה» – מהרהר הוא.

במשך היום, עם עבור השעות, הוסיפה שרה־רבקה להרהר: מה אני שוכבת? שם, בדירה הישנה, היו לה שכנים והיתה יכולה לשלוח את פייגילי לקרוא לאחת השכנות, וזו היתה מבשלת בשבילה את הארוחה, אך כאן, בדירה החדשה, עדיין לא הספיקה להתודע אל השכנים, וחוץ מזה הרי הם אנשים זרים, לא בדומים לה, והיא לא תבוא להטריד אנשים זרים. תשכב אפוא, מהרהרת היא, עד אשר ישובו הילדים מבית־הספר. בינתים נופלת עליה תרדמה. נדמה לה, כי מתה – וטוב לה שמתה; הנה היא שוכבת במטה, אבריה שרויים על מצעות ואין לה צורך להניע אותם, אין לה צורך לקום מעל המטה, אין צורך לעולם, אין לה צורך לדאוג לשום דבר, לחשוב על הראשון לחודש, על שכר דירה, על כלי הלבן ועל המלבושים בשביל הילדים, וגם החשבונות בחנויות אינם נוגעים לה עוד. הכל על מקומו, הכל נעשה מאליו, הלבנים נכבסים מאליהם, הילדים גדֵלים מאליהם, הארוחות נבראות מאליהן, החדרים מתכבדים מאליהם, ולה אין צורך עוד לעשות שום דבר, רק לשכב, לשכב, לשכב.

אחרי כן נפתח לנגד עיניה ספר ימי ילדותה, היא רואה והנה אמה נכנסה הביתה עטופה סודר טורקי רחב עם השביס על מצחה, תמהה היא אמנם, לשם מה

באה אמה. הרי היא יודעת. כי אמה מתה ונטמנה בבית־העלמין בלֶנטשיץ. ואוי לה שלא הלכה לקבר אבות לפני עזבה את מולדתה. כיצד עברה והגיעה לאמריקה? איך עברה את הים? הלא זה – מהרהרת היא – פלא רב.

בינתים נשתנה ביתה ונהפך שוב למרתף ויחד עם זה גם לאותו הבית בעיר מולדתה. בעל שלש הקורות העבות. הנה היא רואה את התיכונה. את העבה ביותר. שעליה תלויה ביתד הנברשת הקטנה שלה. והיא משתוממת: מה זאת? היכן אני? בעיר־המולדת? באמריקה? – כל הבתים. שבהם התגוררה. מתערבבים בדמיונה לבית אחד – והיום יום הששי. ליל שבת. קדרותיה עומדות ממורטות. מצוחצחות על גבי המדף. דבורה׳לי עומדת בפנה. ליד הכירים. וחופפת ראשה בקיתון. דבורה עדיין תינוקת ויונה־גדליה עדיין תינוק. ואיצ׳י־מאיר עודנו מוטל על זרועותיה.

– עלי לקום. למה אני שוכבת? עוד מעט הלא ישוב אנשיל מבית־הכנסת – מתעוררת היא בעוז משנתה.

היא מקיצה ורואה את ילדתה הקטנה. את פייגילי. ששבה זה עתה מבית־הספר וספריה בידה.

– וַי לשונאי! – מתעוררת היא בחזקה – היכן זה הייתי? באמריקה או בארץ מולדתי?

והיא מוסיפה לשכב. עֵרה עתה. עיניה פקוחות. והיא מביטה אל פייגילי ומתחילה להבין את הנעשה בה.

– ומה יהא עליה? על מי אטוש אותה? – בא הרהור אל לבה.

ובעודנה מהרהרת היא רואה את כל היַתמות של ילדה.

– מי יהא חופף את ראשה? – אומרת היא לעצמה – מה החגים האלה לי? – ומתוך בהלה היא מתרוממת על מטתה ומוציאה רגליה – עוד לא הגיעה השעה. לא הגיעה עוד השעה.

היא פסעה רק שתי פסיעות. ברכיה פקו. עיניה נתבלבלו והראש התעופף מעל הגוף. ואי־בזה למעלה דלק.

– אִ־אִמָּא! מה לך? – קרבה אליה הקטנה בחפזון. כאשר נפלה שרה־רבקה והשתטחה על הארץ.

האם לא ענתה דבר.

– אִ־אִ־מָּא – צוחה הילדה ופתחה את הדלת – אִ!...

שכנות אחדות נבהלו ובאו והחזירו את שרה־רבקה למטתה.

כשבא אנשיל לביתו אחרי העבודה. מצא את בנו הבכור עם אשתו ליד מטת האם. גם רופא היה שם. שהתלחש עם הבן הבכור. הילדים בבית היו שקטים. הלכו

על ראשי האצבעות או ישבו בפנות. אנשיל מהר ונגש אל המטה. שרה־רבקה שכבה מחוממת ולחייה אדומות. שערות השיבה הבודדות שנשמטו מן המטפחת הלבנה, שהיתה קשורה לראשה, נדבקו זו לזו מן הזעה הקרה, שעלתה על מצחה. בעצם קרנו פניה של שרה־רבקה במטה. מימיו לא ראה אותה אנשיל פורחת כל־כך ולחייה אדומות כל־כך – רק שפתיה היו כחולות כטחול. היא שכבה ועיניה פקוחות ומביטות בפחד. כשראתה את אנשיל ליד מטתה, נתנה בו את עיניה הגדולות, כאילו בקשה ממנו סליחה על זה שחלתה.

– שרה, מה לך? – קרא אנשיל אל אשתו בשמה הראשון, כדרך שהיה נוהג ברגעי פינוק בחייהם.

– אנשיל – גמגמה בשפתיה והושיטה לו את ידה הגרומה והתשושה שהיתה חִוֶּרֶת בשעה זו שלא כדרך הטבע.

– מה לך, שרה חַיָּתִי? – שאל אנשיל מתוך צער.

– איני יודעת, אנשיל – נדה בראשה.

– מה אומר הרופא? – שואל אנשיל את הבן, בעצרו את דמעותיו.

– לוקחים את אמא לבית־החולים.

– לבית־החולים? – תמה אנשיל ועומד מבולבל.

– אין יודעים עדיין, מה טיבה של מחלה זו – אומר הבן הבכור.

– אין יודעים עדיין, מה טיבה של מחלה זו? – תמה אנשיל וחוזר על דברי בנו.

הבן עם אשתו שבים לביתם. נשאר רק אנשיל לבדו. הילדים יושבים במטבח. אנשיל יושב ליד המטה ומתבונן כמוה בעיניו אֵי־לזה ומהרהר באיזה דבר, מתנועע כמו בשעת תפלה ושותק, אך מזמן לזמן הוא שואל:

– שרה׳לי, החשה אַת איזה כאב?

– לא – מנענעת היא בראשה.

והוא מוסיף לשבת ולהתנועע בכובד־ראש, כמו בשעת התפלה.

– אנשיל, לך לאכול – אוספת היא כוחה ואומרת לו – הילדים יכינו.

– עוד אספיק לאכול – מניע הוא בידו, מוסיף לשבת ולהתנועע.

כעבור זמן־מה בא מוזס וחבילותיו על שכמו. במטבח הוא מרגיש כבר, כי משהו אירע לאמא. הוא מכיר את הדבר על פי שתיקתם של הילדים.

– מה אירע?

– אמא חולה.

הוא פורק את חבילותיו ונכנס לאמא בפסיעות חשאיות. מביט הוא אל אבא ואינו מכירו. מראה פני אביו כאילו הזקין במשך השעות המעטות שלא ראהו. פניו הזקינו. שערו הלבין יותר. גופו התכופף. הבן נבעת ונגש בפסיעות קלות אל המטה. האב התעורר ממחשבותיו וראה את בנו.

– הא. משה? – אומר הוא.

– מה היה לאמא? – הוא שואל.

– אמא נפלה למשכב. לוקחים אותה לבית־החולים.

– לבית־החולים... – חוזר מוזס.

אותה שעה אמא מביטה על מוזס בעיניה הגדולות והנוצצות ולחייה משולהבות. מוזס עומד ליד המטה ומביט אליה. והאם מתחננת אליו בעיניה. כאילו בהמה אלמת היתה מביטה אליו. אשר פה אין לה לדבר. ורק העינים מביטות – ככה הביטה אליו האם והתחננה לפניו.

– אמא! – קרא.

– רוצה את דבר. שרה חיתי? – מטה אנשיל אזנו אל שפתיה.

– בני – לחשו שפתי האם.

– היא אומרת «בני» – מתנועע אנשיל בחסידות.

* *
*

כל הלילה היו הכל ערים. כל כמה שהתחנן מוזס לפני אביו. כי יסור לחדר השני לשכב קצת – אנשיל החריש. כמו שישב ליד מטתה של אשתו. כך נשאר יושב. מתנועע בלי הרף כמו בשעת תפלה ושותק. שרה־רבקה הביטה אליו ובקשה בלשון רמזים בעיניה. כי ילך לשכב קצת. פעמים שנעו שפתיה של שרה־רבקה: אנשיל. אנשיל!

– שרה'לי – הטה אנשיל אזנו אל שפתיה.

– לך שכב. אנשיל – לחשו שפתיה.

– לא – נענע בראשו ונשאר יושב.

האם עוד הבינה את כל הנעשה מסביב לה. אף כי היתה אחוזה קדחת עצומה ומחמת תשישות לא ידעה מנוחה. עיניה דובבו. היא לא עצמה עיניה אף לרגע ומללה בהן פעם עם אישה ופעם עם בנה. וזו היתה הלשון הנכונה שהגו העינים. הן אמרו את זה. שאין בכוח השפתים להביע. פעם ברכה אותם לפני הפרידה. פעם נחמה אותם. ובפעם אחרת בקשה מהם דבר. האם בחרה לה את לשון העינים. כי היא התאימה יותר אל זה שחפצה לדבר. מוזס הבין. למה אמא מביטה אליו ומה היא שואלת מעמו ועל מה היא מהרהרת. והוא הבטיח לה אף הוא בעיניו.

כאילו בלשון זו הבינו זה את זו. היא שאלה והוא הבטיח, כי יקיים כל מה שהיא מבקשת, וקבל על עצמו בשעה זו, ליד ערש דוָי של אמו, כי אם חס ושלום יארע דבר, ידאוג הוא לילדים הקטנים עד שיגדלו. האם שמעה את נדרו אשר נדר בלבו, ואחרי אשר גמרה את השיחה במבטי עיניה נרגעה. נחת רוח באה לה והיא הפקידה נפשה ברצונה הטוב בידי מי־שהוא. היא עצמה עיניה בלֵאות, ונדמה היה, כי ישֵנה היא. אך היא לא ישנה. כעבור רגע הקיצה שוב — מעונה מחמת רעיון מטריד. משהו עדיין לא נִתְיַשֵב. ושוב פנתה במבטה המתחנן, החלש, אל מוזס. מוזס הבין את אשר בלבה.

— אולי נקרא לדבורה? — נענה הבן.

— מה זה עלה על דעתך? — התנודד אנשיל.

— חושבני, שזהו רצונה של אמא — קרא מוזס, בהביטו אל האם.

— הרי יש פנאי עדיין, לפי שעה לילה הוא — הִתְעַוֵת אנשיל מצער.

ומוזס הביט אל אמא, כאילו הרגיע את רוחה. הוא נענע בראשו באין אומר, והאם הבינה אותו, ובעצמה עיניה למחצה תחת עפעפיה, הביעה לו תודתה באישוני עיניה הגדולות, ולאט לאט צנחו העפעפים על אישוניה, כמו השמש השוקעת לאט לאט לתוך הים.

ממחרת בבוקר, כשהוציאו אותה הסבלים באלנקה אל העגלה, התעוררה לרגע מתרדמתה על ידי הבכי והיללה של ילדיה. בשכבה באלנקה פקחה עיניה עוד הפעם. היא לא הבינה עוד את הנעשה מסביב לה.

וכאשר נשאו אותה דרך המטבח, נפל מבטה על הקדרות, אשר עמדו שם על המדף, נדמה לה, כי הן נוצצות ומזהירות, כאשר לא היה כן מעולם. והיא תמהה: מי זה צחצח כך את הקדרות בשבילה לכבוד שבת?...

פרק שביעי

בבית־הכנסת דולקים נרות

מסביב לבנין בית־החולים הסתובבו הילדים, בודדים כשיות תועות, עיניהם אדומות, צבות מבכי, והם מדברים זה עם זה בלחש. על יד הדלת, סמוך לפתח, עמד אנשיל. במשך הימים המעטים למחלתה של שרה־רבקה התקמט והצטמק כלימון. שערות זקנו נעשו קשות וסומרות. הוא עמד סמוך לדלת בית־החולים ורצה להדחק פנימה, אך בכל פעם היה השומר מבפנים סוגר את הדלת לפניו. הוא נעשה קשה, כאילו היה גוש אחד, וטען וחזר וטען:

— מה משמע, אין נותנים להכנס ?

— כך הוא החוק.

— מה לי החוק! הרי כאן סכנת נפשות.

הבן הבכור, שעמד על יד מוזס והתלחש עמו, נגש והרגיע את אביו.

— עוד מעט ויתנו לך להכנס. דברתי עם המנהל, מעבירים אותה לחדר מיוחד.

— מעבירים אותה, מעבירים אותה — היינו... היינו... — נשך את שפתיו בשניו העליונות עד זוב דם.

— מצבה של אמא קשה מאד — קרא הבן הבכור והאפיל בידו על עיניו.

— היינו, היינו, היינו — הוסיף אנשיל לנשוך את שפתו — מדוע זה אין נותנים לנו להכנס ? — קמט את מצחו.

— עוד מעט ויתנו לנו להכנס — קרא הבן הבכור מתוך בכי.

מוזס מכסה פניו בשתי ידיו ובוכה בקול רם, בעמדו סמוך למנורה. כשרואים שני הנערים, העומדים בריחוק מקום קצת עם אחיהם יונה־גדליה, כי האחים הגדולים בוכים, התחילו גם הם בוכים.

פייגילי איננה, הגיסה, אשתו של סולומון, לקחה אותה לביתה. אך דבורה עומדת מן הצד מרוחקת מכולם, לבושה מעילה עם הצווארון מעור שועל. איש אינו פונה אליה בדברים, היא האחת, בין כל הבנים, שאינה בוכה. פניה חמורים ועצובים, ועם זה מרחף על שפתיה צחוק קל.

איש לא התבונן אליה ואיש לא דבר עמה, היא עומדת מרחוק לבדה, כאילו הוצאה מתוך המשפחה. הכל מרגישים, כי היא אשמה קצת במחלתה של אמא, אף היא מרגישה כך, אך עם זה אין היא מביעה חרטה ואין היא רואה עצמה אשמה, היא עומדת סרבנית, עקשנית, על מקומה ומביטה אי־בזה מתוך כובד ראש.

במשך זמן המחלה ראתה את אמא פעמים. פעם אחת לא ראתה אמא את פניה, היא שכבה בעינים עצומות. בפעם השניה היו עיניה של אמא פקוחות. כשנכנסה אליה לבית־החולים, נתנה אמא בה עיניה והסתכלה בה שעה ארוכה באין אומר. היא לא אמרה כלום, אף לא הניעה בשפתיה, אך הסתכלה. אחרי כן נרטבו העינים הגדולות והחולות של אמא והתבוננה אל דבורה. הילדים שהיו באותו מעמד ראו את אמא בוכה והתחילו בוכים גם הם. רק דבורה לא בכתה, היא עמדה על יד מטתה של אמא ושאלה אותה:

— אמא, הכרתיני ?

שרה־רבקה נענעה בראשה.

מוזס, שהיה באותו מעמד, לא יכול להתאפק ופרץ ביבבה:

— דבורה, מה עוללת ?!

גער בו האח הבכור:

– מוזס!

אנשיל לא היה באותו מעמד. האב אינו רוצה להפגש עמה.

ודבורה עמדה ולא זזה. אף דמעה אחת לא הזילה במשך ימי מחלתה של אמא

ואותה שעה שבניה מסתובבים בחוץ ולבם מתמוגג והם מתדפקים בכתלים ובדלתות של בית־החולים – אותה שעה שרה־רבקה רואה עצמה בבית־כנסת גדול. בבית־הכנסת עומדת שורה של ארגזים מלאים חול ובתוכם תחובים נרות־נשמה גדולים, כמו בערב יום הכפורים. אך הנרות אינם דולקים. לאורך הקירות של בית־הכנסת עומדות על מדפים קדרות מצוחצחות נוצצות, שכלן טוהרו לחג הפסח. והיא משתוממת: «מה לקדרות בבית־הכנסת?» היא מתבוננת אל הקדרות ומכירה אותן אחת לאחת. הלא הן קדרותיה שהביאה עמה מארץ מולדתה ובהן היא מבשלת בכל ימות השנה את תבשילה הדל. הנה היא מכירה אותן אחת לאחת. – זו הגדולה הכרסנית, עם הסדק על שפתה, שקבלה בירושה מאמה, וזו השנית שקנתה לכבוד חג הפסח. מה להן לקדרותיה בבית־הכנסת? בבית־הכנסת התאספו יהודים לבושים קיטלים לבנים, אך אין הם מתפללים – הכל מחכים למשהו. ובין היהודים על הבימה, על יד הרב, עיניה רואות את אנשיל אישה עומד לפני ספר תורה פתוח והוא עטוף בטלית וקיטל, שכבסה אותו לכבוד החג. הוא עומד ליד ספר התורה הפתוח ואינו קורא. והיא תמהה, למי מחכים כאן? ומדוע היא שוכבת במטה? עליה לקום, אולם אינה יכולה, היא כפותה אל המטה. מדוע היא כפותה אל המטה? היכן הוא אנשיל? לאן נעלם? זה עתה עמד על הבימה ואיננו. אין איש בבית-הכנסת. היא שוכבת לבדה, בתוך ארבעה כתלים, ואיש איננו. הנה נפתח בור מתחת למטתה ועוד מעט תשקע בו יחד עם המטה – ואיש איננו: לא אנשיל, לא ילדי. היכן הם כולם? – אמאי, עטרת ראשי, איפה אני? בבית זה, לבדי.

היא פוקחת עיניה בפחד ומתבוננת מסביב. היא רואה והנה על יד מטתה עומדים בעלה וילדיה; כולם פה, כולם באו, גם דבורה׳לי פה, ואנשיל עומד למראשותיה ומתנועע ולוחש תפלות בחסידות – היא רואה הכל; היא רואה כל אחד ואחד: הנה שלמה׳לי עם כלתה, שנתנה לה מתנה שביס שחור להתקשט בבית־הכנסת. ילדה פתיה, כלום יש לה פנאי ללכת לבית־הכנסת? אלהים ודאי יסלח לה, עליה היה להכין אוכל לגברים – מהרהרת היא. למה משה׳לי בוכה כל כך? היא רוצה לאמר לו: «אל נא תבכה». היא אומרת לו, לו רק ישמע – מהרהרת היא. והנה גם דבורה כאן.

אוי, הרי היה בלבה לאמר לה דבר חשוב, דבר חשוב מאד; כל הזמן הרהרה בדבר הזה וחששה שמא תשכח, ודוקא ברגע זה נשכח הדבר מלבה. לא, אסור לה לשכוח את הדבר. שרה־רבקה פוקחת עיניה בשארית כחה ומביטה אל דבורה. יש בלבה לדבר עמה בענין חשוב מאד, אך הילדים הקטנים צועקים ואינם נותנים לה להעלות בזכרונה מה שיש לה להגיד לדבורה.

לבה של שרה־רבקה נקרע על ידי בכי ילדיה, ומתוך כך שכחה מה שיש לה להגיד לדבורה. לא, אסור לה לשכוח. אֶם היא, הנה, הנה היא נזכרה: «עליך להתנהג כבת ישראל, אם לא כן, לא אוכל לנוח בקברי».

עתה אמרה מה שבלבה. «היא שמעה ודאי את דברי, עתה הוקל לי, אבן נגולה מעל לבי, אבן כבדה». עתה היא יכולה לשים לב אל הילדים הקטנים.

– איצ׳ילי, בכל יום תתפלל ואל תשכח לקרוא «קדיש» לנשמתי, ובקול אבא תשמע. הבטיחו לי, ילדי, כי תשמרו יפה על אבא, אל תשכחוהו לעת זקנה.

השמעו הילדים את דבריה? כן, כן, הילדים שמוע שמעו. ילדיה הבטיחו לה ליד מטת המות, כי יעשו כאשר בקשה מהם. כן, עכשיו נוח לה מאד, טוב לה כל כך – כן, עתה היא יכולה לעצום עיניה במנוחה.

שרה־רבקה לטשה עיניה; עפעפיה ירדו מתוך לֵאות על אישוניה, והיא הטתה ראשה אל הקיר.

אך עד מהרה עורר אותה בכי הילדים: «אמא היקרה, אמא הנאמנה!» ושוב פקחה שרה־רבקה את עיניה ושלחה מבט אלם אל ילדיה. היא הכירה אותם שוב מתוך טשטוש קצת, הילדים התערבבו בעיניה, אך באזניה שמעה ברור את קולו של אנשיל. הוא לא בכה, אך התפלל בדבֵקות, והיא בקשה אותו במבטה ולא יכלה למצאו. הוא עומד למראשותיה וקורא את התפלות. לבה נרגע כליל, והיא הפקידה רוחה בידי מישהו...

עד מהרה הודלקו בבית־הכנסת הנרות הגדולים בארגזי החול. רב האור בבית־הכנסת, וכל היהודים הלבושים טלית וקיטל התחילו מתנועעים ומתפללים בקול ובדבקות, ועל הבימה למראשותיה עומד אנשיל לבוש טלית וקיטל וקורא בתורה, קולו מתוק כל כך, והקריאה יוצאת הפעם מפיו בנעימה רבה, במתיקות גדולה, לו רק יחזק אלהים כחו – זו היתה מחשבתה האחרונה, והיא נרדמה למשמע שיר תפלתו של אנשיל.

מתוך חשכת הלילה יצא מישהו לקראתה. זו היתה אמה, לבושה שמלתה הטורקית הרחבה, ועל ראשה השביס. והיא אומרת לה:

– בתי, אל תיראי, אל תפחדי...

קול בכי ילדיה: «אמא!» – לא עורר אותה עוד...

על פני הרחובות של מורד העיר התנהל ארון מתים, שהיה מכוסה מפה שחורה של החברה «אנשי אמת בני גוסטינין». העגלה רתומה לסוס לבן וכחוש אחרי המטה הלכו אנשיל וששת ילדי שרה־רבקה, נשענים על קצות הארון, ולִוּוּ את אמם מתוך בכי ויללה, אשר משכו רגע את עיני העוברים ושבים. מאחורי הארון הלכו אחדים מבני העיר, מארץ המולדת הישנה, ועמהם יצחק, השמש של החברה. מרכבה אחת נסעה אחרי הארון, ובתוכה ישבו המחותן והמחותנת והכלה. על פי בקשתו של מוזס עברה העגלה דרך רחוב אֵסיק, כדי שהשכנים, דָרֵי המרתף, יוכלו לחלק את הכבוד האחרון ל«ירוקה», לפני המרתף. אמנם, חכו דרי המרתף ולוו את הארון מתוך אנחות במרחק מה, עד מהרה זכרו המלַוִים את חובותיהם והם נפרדו מעל הארון מתוך מבטים אלמים וחזרו איש איש אל מטבחו. ליד הגשר הויליַמסבורגי עזבו את הארון המלַוים הזרים, בני העיר גוסטינין והמחותנים; והילדים שהיו עיפים מבכי ישבו בתוך המרכבה. אנשיל עצמו לא רצה לשבת, ובהשעינו ידיו על הארון לִוָה את שרה־רבקה עד בית־העלמין; והאנשים שעברו וראו את הציור הרגיל יום יום בנסוע הארון ויהודי אחד הולך אחריו, לא עלה כלל על דעתם, כי כאן מובילים למנוחת עולמים אחד הגבורים הגדולים...

דבורה באה בערב לביתה אחרי העבודה ומצאה את דלת הסטודיה נעולה והמפתח על מקומו הרגיל. הדבר לא היה חדש לה, בוכהולץ היה עושה כך לעתים קרובות. הדבר שהפליא אותה היא הכירה הקרה, שבבואה לא מצאה בה אש — סימן, שכל היום לא היה בביתו. היא עמדה, כדרכה, להכין את ארוחת הערב, לבשל את הנקניקים, לחמם את הפולים, שקנתה בדרכה הביתה, בתוך הכירה שחזרה והבעירה בה אש, כמו שהיתה עושה בכל ערב. היא חשבה, כי בוכהולץ יבוא עוד מעט. אולם עברה שעה הגונה והוא עדיין לא בא, ולבה חרד קצת. לאכול לבדה לא היה נעים לה, אף כי הרעב הציק לה, ישבה על יד הכירה החמה, ליד המנורה הדולקת, וחכתה לו, מתוך ישיבה זו הרהרה עליו, על עצמה ועל עוד מה, שהתיראה להרהר בקול רם, פן ישמע מישהו את הרהוריה...

היא ראתה ונוכחה, כי בוכהולץ איננו מאושר עמה, ודאי הוא אוהב אותה, אולם מאושר איננו בכל זאת, הלא עיניה הרואות זאת, בצורה אחרת לגמרי תארה לעצמה את חייה יחד עם ביכהולץ, מה רבו תקוותיה, כי החיים יהיו כאגדה יפה שקוראים עליה בספרים, היא תעבוד בשבילו והוא יקדיש עצמו כולו לאידיאל שלו, הוא יוציא את יצירותיו, אשר עליהן דבר עמה בשעה שהיו שניהם מטיילים ברחובות, בתוך ערפלי החשמל, הלא בגלל זה עזבה הכל ובאה לגור עמו, אך מיום שבתה עמו, זה כמה וכמה חדשים, לא עשה מאומה, הוא עצוב ומחריש,

מסתובב אי־בזה בחוצות, או יושב בבית־הקהוה. מן העבודה הסיח דעתו. לא רק שלא יצר דבר חדש, אלא גם את הישנים לא גמר וחדל לדבר עליהם. אותה היצירה הגדולה, שחלם ליצור אותה והתלהב כל כך ממנה, עד שהיא חשבה, כי חוב מוטל עליה לעזור לו ביצירה זו, כאילו נעלמה. פעם או פעמים בקש ממנה, כי תעמוד לפניו ערומה, והוא עשה על פי תארה רשימות אחדות. ואולם הוא לא סִיֵּם אותן מעולם, וכלום לא יצא מזה.

היא ידעה, כי הוא אינו מאושר עמה. עצבותו, סלוק השכינה, העידו על זה. פעמים שהוא אומר להשתיק את עצבותו, את יאושו, באהבתו הפראית אליה... אולם שוב מתעורר היום האפור, בא הפכחון אחרי ליל החלומות היפים.

אם כן, על מה היא יושבת פה ליד הכירה, ליד המנורה, שהיא שלה ואינה שלה? מדוע היא מפריעה אותו? מי נתן לה זכות לבוא בכל ערב לכאן אחרי העבודה?

אולי מוטב לה שתלך, שתבוא לגור באיזה מקום עם חבֵרה בחדר ולהיות לבדה?

היא לא נסתה תחילה לתאר בדמיונה את מצבה שלה, כאשר תִשָׁאֵר לבדה. מחשבתה הראשונה היתה עליו. היא נסתה לתאר לעצמה, מה טוב לו יותר — עמה או בלעדיה. מה־שהוא לחש לה, כי בלעדיה ילך לאבוד. מחוסר עצה כמוהו לא יוכל למצוא ידיו ורגליו. הוא ישוב ללכת במורד העיר לעבוד עבודה גופנית, ובלעדיה אבד יאבד. או מה שגרוע יותר — הוא ימכור את עצמו לאחד הסוחרים לעשות אנדרטאות על פי צלומים של בעלי עסקים, ואז יהיה אומלל שבעתים. היא הרגישה ברור, כי הוא זקוק לה. אסור לה לעזוב אותו. עליה להשאר עמו, בין שהוא מאושר עמה ובין לא — כל עוד יהיה זקוק לה. זוהי תעודתה ואת זאת תמלא.

ורק אחרי כן, לאחר שהוברר לה מה טוב לו ומה עליה לעשות למענו, התחילה חושבת על עצמה. מצחה הקטן הפך קמטים קמטים, והקו הבלתי נראה, שזה שבועות אחדים נחרץ מסביב לפיה, התבלט עתה יותר לאור המנורה. זה שבועות אחדים היא יודעת, כי הרה היא. ואם תניח את הדבר כך ולא תעשה כלום, אז תהיינה תוצאות קשות לו ולה...

אל זה החי בקרבה לא היה לה שום יחס. הדבר הבלתי צפוי היה לה זר כל כך, עד כי לא היה לה שום רגש, מלבד רגש הפחד. הדבר שאירע, אף אם קרוב לה וחביב לה, עתיד לשבור לעולם את זה שנראה בעיניה נחוץ וקדוש. ושלמענו היתה נכונה להקריב את נפשה, היינו, כי חזקאל יהיה חפשי בלי שום תנאי, כדי שיוכל לפעול את פעולתו האמנותית. והיא לא תהיה קשורה לשום דבר ורק להיות

לעזור לו. הלא לשם כך עזבה את ביתה, הלא לשם כך שברה וקברה את הכל שהיה יקר לה עד כה ואינה רוצה לדעת על זה דבר, כדי שתהיה לבדה, בת־חורין, ותקדיש את עצמה לזה שבחרה להתמכר אליו, שעליה החובה למסור נפשה לו. ודאי, הדבר החדש הוא מסוג אחר, חלק מעצמה, אבל היא מתיראה לנטוע בלבה את הרגש הזה, היא הגינה על עצמה בפניו. ומלבד זאת הנה בא הדבר החדש פתאום כל כך, בלתי צפוי כל כך, עד כי לא היתה מוכנה לרגש החדש. היא ראתה בו רק מכשול לזה, שהיא צריכה ומחויבה לעשות – ומפני המכשול הזה פחד פחדה. הפחד כבש את כל חושיה וגרש כל שאר הרגשות, שהדבר החדש יכול היה לעורר...

היא לא ידעה עדיין מה לעשות, היא פחדה להרהר בזה, אף כי דבר אחד היה ברי לה, כי יהיה מה שיהיה – הוא אסור לו לדעת על זה, אסור שחזקאל יהגה חשד כל שהוא, כי יש במציאות דבר כזה... כל מה שעליה לעשות, מחויבת היא לעשות לבדה בלעדיו...

שעה ארוכה ישבה כך ומצחה הקטן נחרש קמטים עמוקים, ולבה היה דופק, עד כי סוף סוף שמעה והנה הוא בא, את דבר בואו שמעה ולא ראתה, מיום שאירע הדבר ההוא, שעליו חששה להרהר בקול רם, נעשה הוא יקר יותר, קרוב יותר וחביב יותר עליה, אוהבת היא לשמוע את קול פסיעותיו, להרגיש אותו בקרבתה ולא לראות אותו, לשבת בעינים עצומות ולהקשיב לו ולהרהר בדבר... כך ישבה גם עתה באפלולית החדר הגדול, עיניה היו עצומות ועל פניה היה מרחף צחוק קל בשעה שנכנס.

– חזקאל – קראה – האתה הוא זה?

– כן – ענה.

– היכן היית כל הזמן? חכיתי לך.

– מצאתי עבודה, משרה – ענה.

– עבודה? משרה? – השתוממה ופקחה את עיניה והביטה עליו. פחד נפל עליה. בגדיו היו מלוכלכים בסיד, באבק, ועל פניו כתמי צבעים.

– זה כבר עלה בדעתי להכנס שמה. זוהי עבודה שאפשר להרויח בה הרבה כסף. הנה – מראה הוא לה ומוציא מכיסו דולרים אחדים.

– מה היא עבודה זו?

– חקיקת מצבות.

– מצבות? – שאלה.

– יכול אני בכל עת ובכל שעה למצוא שם עבודה. יודע אני יפה את המלאכה. עלי רק להיות חבר של ה״יוניון״ ואני יכול למצוא עבודה תמיד. עד עכשיו לא חפצתי, לא היה לי לשם מה. בזמן שהייתי זקוק לדולרים אחדים לשלם

שכר דירה בסטודיה, הייתי הולך לשם לעבוד ימים אחדים. אבל כעת גמרתי בלבי, כי אקבל את העבודה, אלך אל ה„יוניון" להיות שם חבר, אתחיל להרויח כסף, אהיה לאיש בין אנשים. — בין כך ובין כך הרי מזה (הוא מצביע על הפסלים שלו) לא יצא כלום.

היא שתקה. הוא שמע את שתיקתה וראה עצמו מחויב להתנצל.

— המקום רחוק, בברוקלין, ולפיכך אחרתי לבוא הביתה.

היא קרבה אליו.

— למה אתה עושה זאת? — שאלה אותו והסתכלה בעיניו כדרכה.

— וכי מה? היש לי לעשות אנדרטאות, לעשות העתקות מפוטוגרפיות, האם זה נראה לך יותר? מה ההבדל?

היא השפילה ראשה לארץ וכאילו שאלה את עצמה:

— והאמנות שלך מה תהיה עליה, אם תהיה בעל מלאכה?

— כלום לא יהיה עליה! — נענע בידו.

— למה תדבר כזאת, חזקאל? — קראה והביטה עליו בתחנונים.

— הלא מחויב אני לעשות משהו. הן אי אפשר לי להבטל, לחכות עד אשר יצא איזה דבר, ובינתים תעבדי לפרנסתנו! — קרא בוכהולץ בקול.

— מדוע זה יכולת קודם להבטל?

— קודם היה ענין אחר — רעבתי לבדי, איש לא דאג לי, הדבר לא היה נוגע לאיש; בזמן שהייתי רוצה הייתי עובד; ברצותי הייתי שוכב ככלב במאורתו, וברצותי הייתי משתעשע עם האישים הקטנים שיצרתי בידי.

— ומה נשתנה עתה?

— עתה? עתה? — עתה אני מרגיש, כאילו חבל קשור בצוארי, כאילו משא עמוס עלי, הרי לא אוכל לנגוע בזה — הוא מראה על הפסלים — מה כוחי, אם את יושבת בבית־המלאכה כל היום ועובדת בשבילי.

— האם אני עובדת בשבילך? אני עובדת בשבילנו. הרי אתה בעצמך אמרת, כי שנינו נפש אחת — אמרה מתוך בושה בחשאי, עד כי שמע בקושי את דבריה.

בוכהולץ הזדעזע; לא הדברים נגעו אל לבו כי אם צורת הדברים. הוא אמר לגשת אליה ולחבק אותה, ושוב היה הדבר נגמר כתמיד. בוכהולץ היה נוטלה בזרועותיו ונושאה כצעצוע על פני הסטודיה, אולם הוא לא נגש אליה, נשאר עומד ונושך את שפתיו מתוך כעס.

— אם כן, אל תעבדי גם את, רָעֹב נרעב שנינו, נשוטט ברחובות כארחי־פרחי, התביני? ולא שאני אשב פה לאכול בכל יום ולהתחמם על יד התנור, כאברך משי הסמוך על שלחן חותנו, ואת תעבדי לפרנסני, מה כוח אמצא בי לעבוד?

– הלא אני אינני אמן, לי אין צורך בהשראת־רוח לעבודתי – מחייכת דבורה. – ואני הן לא אוכל לעשות אחרת. מה אני יכולה לעשות מלבד תפירת שמלות? ואני הרי מאושרה, כי יש בידי לעשות דבר למענך, כי תוכל להתמכר לעבודתך. מה הם חיי בלעדי זה? – היא מוסיפה בלחש.

– אין ברצוני שתעבדי. אם תעבדי את, אעבוד גם אני; או ששנינו נעבוד או ששנינו נלך בטל.

– ובמה נתפרנס? – שאלה.

– לא נתפרנס. נרעב שנינו כמקודם. מי אמר שאדם מחויב להתפרנס, לעבוד, לאכול? נרעב שנינו יחדו. התבטיחי לי זאת? כן?

היא הבטיחה לו מתוך חיוך ומתוך נענוע ראש, כאדם מבוגר מוַתר לתינוק. והערב נגמר במהלכו הרגיל. הוא נטל את דבורה על כתפו ונשא אותה על פני הסטודיה וחלם על תכניות רחבות וגדולות.

* *
*

ממחרת בבוקר, כשקמה דבורה ואמרה ללכת לעבודתה, עכב אותה בוכהולץ, חסם לפניה את הדרך וסגר את הדלת.

– לא תלכי! אם תלכי והלכתי גם אני אחריך.

– אבל, תינוק! אחד מאתנו מחויב לעשות איזה דבר. אתה לא תוכל לעשות עבודה, לא לכך נוצרת. ובכן אני מחויבת לעשות זאת. והרי הדבר הוא רק לפי שעה, עד אשר נגיע למטרה, עד אשר תוציא את יצירתך הגדולה, אחרי כן לא יהיה לי צורך לעבוד.

– האם אַת מאמינה בזה? – שאל אותה.

– כן, אני מאמינה – הסתכלה בפניו ואמרה את הדברים בכל כובד־הראש הנשקף מתוך עיניה. – אני מאמינה, כי אתה אמן גדול, גדול מאד, וכי נוצרת להביא לעולם יצירות גדולות.

בוכהולץ החריש. הוא אחז בידה ונענע אותה בכל כוחו. הוא רצה להוציא דבר מפיו, אך התאפק ובמקום זה פלט מפיו:

– אבל היום לא תלכי לעבודה. רק היום. אני מתחנן לפניך, היום נשוטט שנינו ברחובות. ראי, הנה ירד שלג. בואי, בואי, עד אשר נצא החוצה יפַנו אותו – הוציא בוכהולץ אחריו את דבורה החוצה מתוך ששון.

פרק שמיני

רעיון

כבר הגיעה השעה; לחכות עוד לא יכלה, לא רק מחמת אחרים, כי אם מחמת עצמה, היא התחילה חוששת, כי זה המתעורר בקרבה יֵעָשֶׂה קרוב לה, חביב עליה – ואז לא תוכל להשתחרר ממנו...

בלבה כבר גמרה לעשות את הדבר, היא חשבה, כי «זה» דבר שאין בו רוח חיים הוא, שעליה להשתחרר חיש ממנו, פתאום התחילה חוששת – היא פחדה, כי עוד מעט ולא תוכל לעשות את הדבר, אשר גמרה בלבה – מפני שהתחילה להרגיש יחס אל «הדבר».

– אבל עלי להפטר מזה; עלי לעשות את הדבר למען חזקאל – הרי אינני יכולה, הרי אינני יכולה – עמדו דמעות בעיניה, אסור לי לדחות יותר אפילו יום אחד

אבל אל מי תלך? עם מי תתיעץ?

ופעם אחת הלכה הביתה בערב והיא מהרהרת בדבר, ועל לבה עלה זכר מיס פוירסטר, המורה בבית־הספר של ערב, עיניה אוֹרו, «מדוע זה לא עלה זכרונה על לבי עד היום?» היא עצמה אשה, אדם רדיקלי, והלא פעמים רבות אמרה לה: «תינוקת, בכל זמן שאַת שרויה בדאגה, בואי אלי», – ועמה אתיעץ. לא אשאל מעמה דבר רק עצה – אמרה דבורה אל לבה – בדברים כאלו רק אשה יודעת עצה.

היא עמדה ונסעה אל מיס איזבלה פוירסטר.

היא גלתה את כל לבה לפני המורה והתנצלה:

– הרי לא אוכל ללדת, הן לא אוכל לשעבד את בוכהולץ, כי הוא יעבוד למעני, מה יהא עליו? כאשר יִוָדע לו, כי הרה אנכי, לא יתן לי לעשות עבודה והוא יקבל הזמנות לעשות אנדרטאות על פי צלומים כמו שרצה כבר לעשות, ואז ילך לאבוד – לא יכלה דבורה לעצור את דמעותיה בתוך עיניה.

– תינוקת, תינוקת, אל תבכי – חבקה אותה המורה.

– אינני יודעת, אם טוב אני עושה, אך אין בידי להניח, כי בוכהולץ ילך לאבוד בגללי, כי יהפך ויהי לאחד מאתנו: לפועל פשוט; הן הוא אדם מסוג אחר – נאנקה לתוך כפות ידיה – הן הוא נוצר לגדולות ובגללי ילך לאבוד? – לא יכלה דבורה להרָגע.

– אל תבכי, אל תבכי – חבקה אותה המורה, כאשר תחבק אחות גדולה את הקטנה ממנה – אני מבינה ללבך.

– אם את לא תעזרי לי, אבקש לי עצה אחרת, לא אביא לעולם את הילד – אמרה דבורה בתוקף ובהחלט ומחתה את הדמעות מעיניה, ולבה שקט.

– אנכי אעזור לך. אני מבינה, אני מבינה – קראה מיס פוירסטר.

– והדבר צריך שֶׁיֵּעָשֶׂה תיכף, בשבוע הבא, בימי החגים. בוכהולץ עומד לצאת אל הכפר. אסור לו לדעת על זה. ברשותי יהא זמן רב.

– אני אחקור את הדבר, בואי ביום השבת ואגיד לך. יש לי ידיד. שאל אשאל. כמדומני שיש בידי לעזור לך.

דבורה אחזה בידה, ובהשפילה ראשה לארץ אמרה:

– במה אודה לך?

– האם רבה אהבתך אל בוכהולץ? – שאלה אותה מיס פוירסטר פתאום.

דבורה נענעה בראשה:

– כן!

– ובכל זאת אַת רוצה לעשות זאת?

– אני מוכרחה, לא, אני רוצה – ענתה דבורה, הדקה את שפתיה בעקשנות ושתקה מתוך סרבנות.

– ילדה טובה אַת – חבקה אותה מיס פוירסטר...

ביום השבת נודע לה לדבורה, כי עליה להיות מוכנה לימי החגים להכנס לימים אחדים למוסד ידוע, שעסקנית רדיקלית ידועה פתחה, כדי לעזור לנשי הפועלים בעצות ובמעשים להפחית את עודף התוצרת של המין האנושי בשוק העבודה...

עמדה לפניה עבודה קשה להוציא את בוכהולץ מן הבית. בלב בוכהולץ נתעורר חשד; הוא התבונן וראה, כי היא שרויה בדאגה, היא מסתירה ממנו דבר. והוא דרש ממנה, כי תגיד לו מה לה.

– הילדים בביתי גורמים לי דאגה. עלי יהיה ללכת לימים אחדים ולדור עמהם, לראות מה להם.

– עשי זאת! – אמר לה.

– אולם אני חוששת, כי אתה תלך אחרי. הלא יודע אתה, כי הם כועסים עלינו מאד – חפצה להזהיר.

– אנכי לא אבוא – הבטיח לה.

– שמע נא לעצתי, לך לך לימים אחדים לאיזה כפר. בכל מקום יורד כעת השלג. והדבר הזה יחליף כוחך ואתה תשוב מחודש.

בוכהולץ קפץ על הרעיון הזה.

– טוב! – קרא – אני אצא לחַוה של אחד ממיודעי.

– תחכה עד השבוע הבא. יום חג יהיה לנו ואנכי לא אעבוד, אז אלך לביתי לשבת שם ימים אחדים ואתה תצא אל הכפר.

אולם הדבר לא עלה לה בנקל להוציא את בוכהולץ מן הבית. ברגע האחרון עמד על דעתו, כי את ימי החגים הוא רוצה לבלות עמה בעיר, כדי שתנוח מעמלה. רק בעמל רב ובמאמצים גדולים עלה בידה סוף־סוף לשלוח את בוכהולץ מן הבית אל ידידו האכר, וכאשר נוכחה וברי היה לה, כי הוא עזב את העיר ונסע אל אכר יהודי ממיודעיו, שאצלו היה עובד בימי הקיץ, הכינה עצמה ללכת אל המוסד הנזכר.

בלכתה מביתה אל המוסד וצרור הלבנים תחת בית־שחיה, היה עליה לעבור גן קטן בשכונתה. היה יום חורף נהדר, כאשר יהיה רק בניו־יורק. השמש זרחה כבימי הקיץ, והגן היה כולו זרוע שלג שקפא מפני הקור. אמות עם עגלות־ילדים מלאו את הגן וילדים לבושים חולצות־צמר לבנות וכסיות־צמר לבנות על ידיהם עשו כדורי שלג וזרקו איש על רעהו. האמהות הוציאו מן העגלות את התינוקות הלבושים צמר לבן, שמהם היה נודף ריח של חלב מתוק ושֶמֶן והרימו אותם למעלה למול השמש ועלזו וצחקו ושחקו עמהם. רגע אחד עמדה דבורה. במוחה חלף רעיון חיש כברק. היא ראתה את עצמה בתוך הגן ועל ידה עגלה ובתוכה מוטל תינוק, שיש לו אף קצר ונחירים רחבות וסנטר כזה של בוכהולץ, והתינוק לבוש צמר לבן. היא מובילה אותו על פני הגן בשמש ובשלג. אולם רק רגע אחד עמדה, ברגע השני נזכרה חוב קשה המוטל עליה, שהיא מחויבת לפרוע, והיא הלכה לדרכה בפסיעות מהירות.

כעבור ימים אחדים חזרה דבורה לביתה. לאשרה הגדול לא שב עדיין בוכהולץ ובידה היה זמן להכין עצמה לקראת בואו, כי לא יכיר ולא יראה את הדבר שאירע. אך באותו ערב שב. הוא שב עליז ומלא חיים. הימים המעטים שישב בכפר, בשלג ובשמש, חדשו את רוחו והוא רצה, כי עוד באותו ערב יצאו שניהם לסינמה או אל בית־קהוה. הוא הביא משם גם דולרים אחדים, כי עזר למיודעו האכר להוציא עצים מן היער. והיא, כדי שלא יכיר בה שום שנוי, חפצה לעשות רצונו וללכת עמו, אף כי היתה חולה עדיין ובעמל רב עמדה על רגליה. היא התלבשה אט־אט, צחקה והתאמצה לחזק את רוח השׂשׂון, ובכל זאת התחיל בוכהולץ מכיר את הרפיון שבגופה.

– מה לך, מדוע פניך חורים כל־כך? האם חולה את? – שאל אותה.

– מה זה עלה על דעתך, רק עיפה אני קצת. עבודה רבה היתה לי בבית.

– ומה שלום בני הבית? כיצד הם מתקימים עתה?

– הם מוצאים דרכם בלעדי – ענתה דבורה מתוך עצבות.

– מדוע עצובה אַת כל־כך? איני יודע מה היה לך, מה שהוא נשתנה אצלך, פניך חורים כל־כך.

– נדמה לך כך, רק עיפה אני.

– אולי לא נצא היום, נדחה את הדבר ליום אחר, עיפה אַת כל־כך.

– לא, רוצה אני לצאת גם אני, אני רוצה להשכיח את עצמי קצת – קראה דבורה ועמדה לנוכח הראי לסרק את שערותיה.

הוא מביט אליה, הנה היא עומדת על רגליה בצורה מעוררת צחוק, כמו עגלה שזה עתה נולדה, עומדת היא רפה ועקומה, חדלת־אונים; נדמה, כי רוח כל־שהיא תנשב ותפיל אותה. בלבו עלה רעיון. הוא פקח עיניו לרוחה, כאילו נגלה לפניו חזון. אור עלה במוחו והוא נזכר דבר, חזון הופיע לנגד עיניו, חזון שחזה לפנים בחיים אחרים, בעולם אחר. «כך תעמוד – אמר אל נפשו – «האם» שלי, מעוקמה, כאילו היו לה רגלים שזורות, עשויות חוטי ברזל, רגלי עֶגלה, שזה עתה נולדה, והיא עומדת חדלת־אונים».

– למה אתה שותק כל־כך? – קראה דבורה בעמדה לפני הראי, כאילו שמעה מחשבותיו.

– לא כלום – אמר אל עצמו – לא כלום, והוא נשאר יושב בלי גרוע עיניו ממנה.

אולם אין בכוחה לעמוד זמן רב.

– עיפה אני היום מאד – אומרת היא ומבקשת כסא לשבת עליו.

עיניו ראו דבר, שנשאר על המקום שעמדה עליו... ולבו התכווץ.

חיש הוא גורע את עיניו, כדי שלא תכיר, כי הוא ראה דבר... במוחו עלה רעיון: «כחיה פצועה»... אחרי כן בא רגש וכובש את לבו ואת מוחו וכל מאדו: «עצם מעצמו».

– היום לא נצא – קרא בוכהולץ, בקומו ממקומו ובהסירו מעליו את המעיל שלבש.

– מדוע? – משתוממת היא. עוד מעט ואני מוכנה. רק עיפה אני קצת. הדבר יעבור תיכף – קוראה דבורה, בשבתה על מקומה.

– אין לי חשק – אומר הוא – נשאר בבית.

היא חפצה לקום, אך הוא לא נתן לה:

– שבי, שבי.

– אנכי אכין מה־שהוא לאכילה.

– לא, לא, שבי, שבי, אני אכין, אל תזוזי, בבקשה ממך, אני, אני אכין.

היא חוששת, כי התבונן וראה דבר, ועל כן היא אומרת מתוך חיוך:

– מה זה היה לך היום?

– אני אכין את הסעודה. מדוע מוטלת החובה רק עליך? כלום אין בכוחי הדבר? ראה תראי, כי אנכי אכין, שבי, שבי.

הוא התחיל מתהלך חיש על פני החדר, התחיל מסיע את השלחן, את הכסאות, עד כי ברגע אחד כסה את המקום ליד הראי, אשר שם עמדה, כדי שלא תכיר, כי ראה דבר... אחרי כן לבש בחטיפה את המעיל ואמר לרדת ולהביא אוכל. אך בטרם יצא התחנן לפניה:

– אנא, אל נא תזוזי ממקומך, אל נא תעשי דבר, עד אשר אשוב. אני אשפות את הסיר לבשל מים. אנכי אעשה הכל.

– אבל מדוע? כלום חולה אני? – קוראה היא בלב דופק, מתוך חשש שמא ראה דבר.

– סתם. כך רצוני. כלום אסור לי? יש לי תענוג לבשל בשבילך היום אוכל. כל ימות השנה את מכינה בשבילי, ובכן רצוני היום להכין בשבילך. אנא, עשי זאת למעני; כך, כך, אַת תשבי על הכסא כמלכה, כנסיכה צעירה, ואנכי אהיה עבדך, עבדך הכושי החזק, שנפשו חשקה באדונתו והוא מכין בשבילה סעודה. הכן? – צוחק הוא אל מול פניה – הבטיחי לי, כן?

– מה זה היה לך היום, חזקאל?

– את זה אגיד לך אחרי כן, אחרי כן. שִׁכּוֹר אני מרעיון גדול, גדול – ובקפיצה אחת ירד מעל המעלות.

מוחו, לבו, כל חושיו היו כבושים על ידי שני רגשות. ראשית, הרגש של «עצם מעצמו», שעורר בקרבו הדבר אשר ראה... ושנית, הרעיון על יצירתו שנגלה לפניו כברק מן השמים. ושני הרגשות התערבו יחדו. זה שעלה בלבו לעשות יצירתו על פיה, לא היה עוד דבר העומד לְהִבָּרֵא מבחוץ על ידו, אלא נעשה עצם מעצמו. את הסוד הטמיר של חייו. זה שבני אדם מתבישים לדבר עליו גם עם עצמם ובשרם, אומר הוא להביע ביצירה: «האם השותתת דם»...

הרעיון שכבש את לבו נסך עליו שכרון. הוא קנה דברים שיש בהם צורך ושאין בהם צורך, ודבורה נבהלה, בראותה כי האיש עלה והביא כיסים מלאים בקבוקים של חלב...

– למה זה הבאת בקבוקי חלב רבים כל־כך? מי זה ישתה את כולם?

– היום אני רוצה להיות סובא חלב – ענה בצחוק.

– חלב? מדוע?

– הלא תביני, זו תהיה כעגלה העומדת אין אונים על רגליה, כאילו זה עתה יצאה לאור העולם.

— מי ?

— «האם !» התביני ? — והוא נגש אליה והרים אותה בזרועותיו ונשא אותה אל המטה והשקיע פניו מגודל־השער בצוארה, בחזה, בבשרה, והוא רטן מלים בלתי מובנות...

— מה זה היה לך, חזקאל — שאלה מתוך פחד.

חזקאל לא ענה מאומה.

פרק תשיעי

היצירה

בפעם הראשונה בחייו חש בוכהולץ תחת החומר שלו בשר שיש בו רוח חיים, דם ועורקים, והוא צר את החומר, העמוס על שלד של חוטי ברזל, מתוך רצון של יוצר, היודע מה שהוא רוצה. הרעיון שתקף את לבו נתן לו כוח לגרש את הספקות, שהיו באים כשליחי השטן לעטוף את רוחו בצעיפים שחורים. בפעם הראשונה יצר על פי גוף חי, על פי נפש שהלהיבה אותו. והוא הכריח את הנפש החיה להיות דומה אל הדמות, אשר ראה בראי של רעיונו... אלה היו השבועות המעטים, רבי האושר ועמוקי הטעם של חייהם יחדו. החיים קבלו טעם ותוכן, המעשים שעשתה עד היום נעשו לה לדבורה מובנים, מוצדקים ומזוקקים לאורה של אשרה. יתר על כן: המעשה ההוא, שיראה להרהר בו, נקדש בעיניה, במקום חרטה נתעורר בקרבה סִפּוּק נפש, שיכולה היתה להתפאר בו...

ובוכהולץ ? לבוכהולץ באו ימים של יצירה. בימים כאלה לא היה זקוק לשום דבר. עבודתו נתנה לו ספוק גמור. מועטות היו לו השעות של אור היום. בית־המלאכה גזל ממנו את דבורה יומם. אולם בכל זאת, בזמן שיוכלו לגנוב מבית־המלאכה את השעות של אור היום, עשו את הדבר בתענוג. צהרי יום השבת ויום הראשון היו ברשותם כליל. מלבד זאת — שעות הערב. לאור הגז לא יכול לעבוד. האור הזה הטיל בצבוּץ כתום מאד, אשר טשטש את קוי הצורה. הדליקו נרות של חֵלב, שבזהרם הרך והחם עזרו להפיק את שירת הקוים. בזוהר הנרות השתמשו הרבה לשם הרשימות, אשר על פיהן יצר בוכהולץ אחרי כן בחומר לאור היום. על אבן השיש לא וִתרו, אבל קשה היה לאסוף את הכסף הדרוש. ואולם בוכהולץ קצרה רוחו להוציא את רעיונו בחומר, ואחרי כן יחצוב אותו באבן בסיוע של פועל.

הוא עשה את עבודתו במרץ ובמאמצים. פעמים שדבורה עמדה לפניו שלש או ארבע שעות על רגליה, ערומה, בתוך הסטודיה שלא הוסקה יפה, עור בשרה

נתקמט מחמת הקורי. הקמטים של עורה עזרו לו להבליט את התֹם ואת הטוהר של הגוף הערום. היא נשאה את הדבר. הטילה אותו על עצמה כצום, כתפילה, כעבודת הקודש, בכל כובד הראש ומסירות הנפש אל עבודתו של בוכהולץ, שהאמינה בה בתמימות קדושה.

באמצע העבודה עלה ובא הענין של «שכר דירה». מיום שבאה דבורה לגור ברשות עצמה באו על ראשה שתי דאגות גדולות, אותן הדאגות שהדידו שֵנה בלילות מעיני אמה. הדאגה לשכר דירה ולקנית פחמים עברה, כמדומה, בירושה מן האם אל הבת. לפרנסת יום־יום, לצרכי אוכל הרויחה מעבודתה בבית־המלאכה לשניהם. אך משבא היום הראשון לחודש ועמו הצורך לשלם שכר דירה לבעל הסטודיה, לא היתה דבורה יודעת תמיד מאין תקח את הכסף. כמה וכמה פעמים נדרו נדר לחשוך בכל שבוע דולרים אחדים ולגנזם — אך פעם נזדמן קונצרט, פעם חשקה נפש בוכהולץ «לצאת» לאכול פת־ערבית במסעדה, וכשבא היום הראשון לחודש לא היה במה לשלם לבעל־הבית. ברגע האחרון נמצאה עצה. דבורה היתה עושה את הדבר בחשאי, כדי שבוכהולץ לא יֵדַע כלום על זה, וכאשר יעלה הדבר בזכרונו תוכל להרגיע את רוחו, כי הענין מסודר. אולם לשוא היתה דאגתה. בוכהולץ לא זכר כלום את הדבר.

הדמות הלכה וגדלה מתחת ידו, עד כי ביום בהיר אחד עמדה ונצבה בתוך החדר כחזון.

זו היתה דבורה ולא היא. זוהי דבורה אחרת, החיה אי־בזה בעולמות נעלמים, ובוכהולץ העבירה הנה בקסמיו מן העולם ההוא. פניה היו ידועים יפה, פני נערה שכיחה. כל מי שראה אותה אמר, כי עיניו ראו אותה באיזה מקום, אך אין הוא יכול להעלות על לבו מתי ואיפה. בוכהולץ עצמו לא ידע, אם העבודה עלתה בידו או לא. מתחת ידו יצאה יצירה אחרת מאשר רצה. הוא לא עשה אותה «כעגלה שזה עתה נולדה ועומדת על רגליה באין־אונים», כמו שעלה בדעתו לעשות. בשעת העבודה עזב את הרעיון הזה, והוא יצר אותה עומדת איתן על רגליה, עומדת איתן ובטח כסלע שחם. אך הרגלים היו ארוכות מאד ודקות, ארוכות ביותר ודקות ביותר בהתאם לגופה. הוא ידע על זה. נראה היה כי עשה את הדבר בכוונה, כאילו רצה להדגיש בזה משהו. ירכיה היו רחבות, חזקות, בטנה מחודדת, כאילו היתה הרה. על פניה היה שפוך חן של צניעות, אולם במבטה הטיל האמן עזות יהירה, כאילו הביטה על העולם מתוך יהירות של חוצפה והתגאתה בכרס של אשה הרה, כבדבר מיוחד שהיא לבדה חוננה בו... כל הדמות עשתה רושם של דבר טבעי ולא טבעי. במבט ראשון נראה הדבר מגוחך מאד. אך כאשר התבוננו אליו יפה נראו הפנים וכל הגוף מודעים כל־כך כחזיון שנראה פעם בחלום.

כל מי שראה אותה לא יכול להתאפק ולאמר: «הו׳ הרי אני יודע אותה׳ הלא ראיתיה פעם» — — אך מתי ואיפה לא יכול איש להעלות בלבו...

מיד לאחר שנגמר הפסל נדמה לו לבוכהולץ׳ כי יצר את היצירה הגדולה שבעולם. הוא היה פרוע משמחה ולא פסק לדבר אל עצמו׳ בהביטו אל הפסל: «את זה חפצתי. כדמות צפור׳ התביני? אֵם האמהות׳ זו שאיננה בעולם ויֶשנה בכל זאת». אולם עברו ימים אחדים ותקף עליו יאוש גדול׳ עד כי רצה לנתץ את הפסל. «בעל־מום בן בעל־מום» — כנה את עצמו ואת הפסל בשמות של גנאי ולא ידע לשם מה הוא חי בעולם. ורק כעבור זמן־מה׳ אחרי אשר לא ראה את הפסל שעות רבות — התגעגע עליו. הוא חזר וגלה אותו והתבונן אליו. הוא נראה בעיניו עתה כדבר זר׳ שלא הוא יצר אותו׳ אך חזון נגלה לפניו. אשר הרהיב את עיניו במקוריותו׳ בפליאותו ובחיוניותו. ושוב היה מאושר. בלבו עלה רגש של ספוק והרוָה אותו. הפסל נראה לו שלו ומשֶׁלו. כך יצר את האדם. לא כמו שהוא׳ אלא כזה שרצה׳ כי יהיה כך... זה שעלה בידו ליצור את הפסל שֶׁיֵרָאֶה כחזון מלא את לבו גאוה: «יצירתי היא זו׳ מראה זה עלה בדעתי וכן הוא. יעשו לי מה שיעשו. זהו מראה «האם» — אמא שלי׳ של הכל».

אחרי כן באו המבינים. פרייאר חשב ומצא׳ כי בוכהולץ הולך ונעשה «סנטימנטלי» ו«לירי» ביותר׳ וכל זה בא עליו אחרי אשר נשא אשה (את זה אמר בלחש למושקוביטש׳ כדי שדבורה לא תשמע).

— הפעם לא עלה הדבר בידך. אין זה עומד על הגובה — קרא פרייאר — הדבר הוא בעיני לירי יותר מדי׳ ובשעה שאתה׳ בוכהולץ׳ נעשה «לירי» לא נאה הוא. כוחך בכתפים רחבות׳ כתפי ענק. זה לא לך הוא — נענע פרייאר בראשו. ומושקוביטש אמר:

— לפי תורת הקומפוזיציה אין זה הַרמוני. הקומפוזיציה צריכה לְהִבָּרֵא כ«היכל יְוָני». «ממטה למעלה» וזה הולך «ממעלה למטה».

ובוכהולץ עמד בפה פעור ולא ידע אם אמנם נעשה «לירי». ואם הפסל דומה ל«היכל יְוָני» או לא. «מדוע זה דוקא להיכל יְוָני?» — הרהר בלבו. ואולם אם מושקוביטש אומר׳ ודאי הוא יודע. הן הוא למד קומפוזיציה. ובלבו הצטער על שאין הדבר «קומפוזיטורי» (לפי בטויו של מושקוביטש). אך בקרב לבו׳ בתוך תוכו׳ הרגיש׳ כי כך צריך להיות׳ ועמד בעקשנות על דעתו:

— כך הוא וכך צריך להיות.

— יהא כך — משך פרייאר בכתפיו הגבוהות — אומרים לך׳ כי זהו «לירי». ומלבד זאת הרי מראֶהָ׳ זו הַ«מַדוֹנָה» שלך׳ כאילו ראיתיה פעם באיזה מקום׳ אך אינני זוכר היכן.

– הוא הדבר! – צוחק בוכהולץ – זה אשר חפצתי.

דבורה עמדה ושמעה את הדברים העולבים את יצירתו של בוכהולץ, והדבר גרם לה כאב. היא ראתה את עצמה מאוחדה עם היצירה הזאת. הרבה והרבה מנפשם, הרבה מאד מן הטמיר בנשמתם ובחייהם היה צפון בה. רצונה הגדול והקדוש היה להסתיר את הפסל מעיני אחרים, כי איש לא יראה אותו. וכאן עומדים לפניו ומתבוננים אליו בעינים פכחות, עיני זרים. היא ראתה את עצמה נעלבה, נכלמה, והרגישה כאב בלבה. נגשה וכסתה את הפסל שוב בסדין הרטוב ואמרה בצחוק:

– את זה עשה חזקאל בשבילנו, לא לשום איש, רק בשביל עצמנו. האם לא כן, חזקאל?

עמד בוכהולץ והרהר בדבריה. פלא היה בעיניו, כי הוא עצמו לא ידע זאת ומחשבה זו לא עלתה בלבו: הן את זה לא יצר בשביל שום איש, רק להם לבדם. ואלה שאינם יודעים מה שהרהר בשעת יצירתו, הם לא יבינו כלום. – הוא קרב והסיע את הפסל וגנז אותו, כמו שגונזים מעיני אחרים דבר יקר, אינטימי, ורק נהם את הדברים מפי דבורה:

– זה לא נוצר בשביל שום איש רק בשביל עצמנו.

והרעיון של יצירתו עלה במוחו ברור בפעם הראשונה.

פרק עשירי

שרה־רבקה אין לה מנוחה

השלג ירד עקלקלות. אם מלמעלה למטה או מלמטה למעלה אי אפשר היה לראות ולדעת. נדמה היה, כי בכל החלל נמתחו חוטים משובצים, שהתנודדו בלי הרף. מוזס זלוטניק, עמוס שתי חבילות על שכמו, אחת מאחוריו ואחת מפניו לשם שווי־משקל, כבש לו בעמל דרך בעד קורי השלג הלבן, שנארגו בכל החלל מן הארץ עד השמים. מוזס לא שם לב לדבר. עוד היום גדול ואת הדרך ידע יפה. הוא הלך אל אחד האכרים הגרמנים, אחד מקוניו, שחייב היה לשלם לו במועד זה, ודרך אגב נודע לו כי הגרמני הזה חוגג את יום הולדתו ובלבו של מוזס עלה, כי זוהי שעת הכושר למכור לאשת הגרמני את חצי התריסר של מגבות עם שני סדינים, שהיא עומדת עמו על המקח זה כמה זמן. השכונה ההיא היתה «שלו». הוא ידע כל בית ובית בדרך מ«רֶדְ־הִיל» עד «סֶטֶינְוִיל» אשר בסטיטן־אילנד. ואף כי הבתים עמדו בריחוק מקום זה מזה והשכונה היתה שוממה, מכוסה כולה יער,

ידע מוזס בכל זאת איתה יפה יפה: שתים שלש פעמים בשבוע היה עובר בדרך זו, האם לא חמשה־עשר לחדש היום? זה היום שבו רגילים לפרוע חובות, היום שהאכרים מכינים את התשלומים, שעליהם לשלם לרוכל, והוא יודע, כי אם יעזוב יום זה, קשה יהיה אחרי כן להשיג את התשלומים.

ב«רֶד־הִיל» בביתו של אכר אכל ושבע, וחום התפשט בבטנו ובכל גופו. הרוח והשלג היורד חדשו את דמו הצעיר ורגליו היו קלות וכולו מלא מרץ, והוא הלך לקראת הרוח, כאילו להקניטו, וחשב מחשבות על התכניות הגדולות שמלאו זה זמן רב את כל לבו.

בבית הבנק יש לו פקדון בסכום מאתים ושמונים דולר במזומנים, שיש בידו לקבלם בכל עת שירצה. בפנקסו יש לו רשימת חובות יותר משלש מאות דולר, שגם הם יפים כמזומנים, כסף עובר לסוחר. גם סחורה יש לו במחיר מאה וחמשים או ששים דולר. השכונה היא טובה, תושביה — גרמנים, משלמים בדיוק — אם את כל זה יהפוך לכסף מזומן וימכור את ה«פנקס» יהיה בידו שבע או שמונה מאות דולר, ואולי גם אלף. וחוץ מזה יש לו שם טוב בין הסוחרים והרוכלים בחנויות של רחוב אֶלֶן, כלום עליו לשאת חבילות?

אולי טוב לו כי יתחתן, ישא אשה בת טובים, שיש לה נדוניא סכום דולרים, קרן קימת? אחרי ככלות הכל, העיקר הוא לאיש סוחר, שיהיה בעל הון, לפני עיני מוזס מתבלבלים מספרים שונים: אלף וחמש מאות, אלפים, שלשת אלפים. לא, בסכום רב כזה אין צורך, אומר הוא אל נפשו. אלף ומאתים, אלף וחמש מאות. אולי יקבל מאת חותנו עסק מבוסס, יחד עם החותן והחותנת?

אולם עד מהרה הוא נזכר דבר. לא — אומר הוא אל נפשו — עוד לא הגיעה השעה, עד אשר תגדל פייגילי. הבטחתי לאמא ואת דברי אשמור. הוא מהרהר עוד שעה ארוכה, ורגש לא נעים תוקף אותו. מתמלא הוא רחמים על עצמו: מפני מה עליו לחכות? אך מיד עולה בזכרונו פרצופה של אמא. לא, עליו החובה מוטלת לעזור להם לצאת מן המצר.

אבא גם הוא אינו יכול בעצמו בלי עזרתי למצוא עצה. יש לשלם לאשה המשגיחה על הילדים, יש לעזור ליונה־גדליה לפעמים, הרי הוא צריך לגמור סוף־סוף למודיו. אבל, הס, מדוע לא יעשה שותפות עם סולומון? מתאונן הוא לעתים קרובות, כשהוא נכנס לבית אבא במוצאי־שבת. «לא טוב להיות בשותפות עם חותן» ולמה לו להיות זקוק להם, ל«אשכנזים» הללו? יקבל מהם את הדולרום שלו ואנו יחדו ניסד עסק בשותפות: «האחים סולומון...» לא, מוזס בראש: «האחים מוזס וסולומון זלוטניק», והוא רואה כבר לנגד עיניו שלט ארוך נוצץ באותיות זהב, לאורך שלשה, ארבעה חלונות. הוא וסולומון הם הבעלים. סולומון הוא «איש

הפנים», הוא המשגיח על בית־המלאכה, על הפועלים, על הפקידים, והוא (מוזס) «איש החוץ», הוא המקבל את הכספים, הקונה את הסחורות, הבא בדברים עם אנשים. אבא חדל לעבוד, הם מכלכלים אותו ונותנים לו כל צרכיו. הוא דר בדירה יפה, בשכונת הָרְלֶם, ומשגיח על הילדים, שני הבחורים הגדולים, איצ׳י וגטע אף הם בעסק עמהם, רק אבא לבדו יושב בית עם הילד הקטן, יוצא החוצה בכבוד, בידו מַטֶּה עם גוּלָה של זהב.

זה כבר חש קֹר לא מבפנים אלא מבחוץ. הרוח נשב על העור והגיע עד הבשר תחת הכתונת; מבפנים היה חם לו. הוא היה מחומם על ידי החבילות הקשות, שנשא על שכמו, ועל ידי ההלוך הקשה למול הרוח והשלג. אולם בכל זאת היה כל בשרו, מעור הידים עד הרגלים, קר ולח. עד עתה לא הרהר בדבר, כי הדמיון על «האחים מוזס וסולומון זלוטניק» נשא אותו בכנפיו, עד אשר לא הרגיש כי רגליו, שדרכו עד לפני שעה קלה על קרקע של סלע מוצק, התחילו זה שעה קלה שוקעות בשלג רך, וקשה היה להוציאן. הוא התבונן מסביב והרהר: «היכן אני בעולם?»

בעד השלג החדש, אשר נשב וירד מכל הרוחות, יכול היה לראות את הדרך רק כמו בעד רשת. הוא נטה אל הצד ההוא, שנדמה לו, כי זו היא הדרך הישרה, ופתאום ראה את עצמו מוקף בדים וענפים שעמדו «עד הצואר» מכוסים בשלג, ורק כפותיהם בלטו מתוך הכסות הלבנה, כאילו היו מבקשים רחמים, כי יצילו אותם.

— לאן הובילוני רגלי? — הרהר מוזס, והוא חוזר, בהשקיעו שוב רגליו בחורים העמוקים, שפסיעותיו עשו בתוך השלג, חושב הוא, כי על ידי כך ישוב אל הדרך הישרה שסר מעליה.

שעה ארוכה תעה, עד אשר חש מתחת רגליו שוב את הקרקע המוצק, ונדמה היה לו, כי עומד הוא על הדרך והתחיל ללכת הלאה בפסיעות אמיצות. «היום יורד», הרהר בלבו בחפצו להכיר את שעת היום בעד כברת השלג, אך בעד כברת השלג היה הכל אפור, את השמים אי אפשר היה לראות, אף לא את הארץ, ורק גוון מונוטוני שהפך אפור. אפשר היה לחשוב, כי עוד היום גדול או כבר ירד היום.

עתה נשב הרוח מאחור למול שכמו והרוח עזר לו ללכת בפסיעות מהירות, כאילו האיץ בו.

כאן, אי־בזה, הן עומד הבית האדום, בית הכפרי האירי, העומד בין «רֶד־הִיל» ובין הגרמני — אמר אל נפשו. הכפרי האירי אמנם אינו נותן ליהודי לדרוך על מפתן ביתו, ועל כן היה פוסח עליו מוזס תמיד. אבל עתה, בשעה כזו, אנסה להכנס אליו, הן הוא לא יגרשני במזג אויר כזה — הרהר בלבו.

ושוב נסה לסור מן הדרך, לראות אם אין אי־בזה שדה, הנוגע אל «הבית האדום». ושוב פגע בשיחים ובזרדים, שבלטו מתוך השלג, ורגליו התחילו שוקעות שוב בבצה אשר מתחת לשלג.

– הרי אני בתוך יער כרות – אמר אל לבו – אי־זה הדרך באתי ליער כרות? הלא מימי לא ראיתי כאן יער כרות. עלי לצאת מתוך היער קודם שירד הלילה – אמר אל נפשו והתחיל לשוב בכל המרץ ובכל הכוח של נעוריו.

אמון היה בלבו אל האינטואיציה שלו, כי הולך הוא ישר. הוא לא יכול לתאר לעצמו שום סכנה. שלג הוא, מה יש בשלג? קר לא חש. אדרבא חם היה לו מאד, והוא הלך בפסיעות מהירות ורחבות.

כאשר עבר כחצי שעה, והוא לא ראה שום בית, לא פגש שום עגלה, ובכל פעם שנסה לפסוע פסיעה אחת או שתים לצד הדרך ראה את עצמו מוקף שיחים וקוצים – תקפה אותו קצת חרדה. מה המקום שאני שרוי בו? – קרא אל נפשו, הלא סוף־סוף תכלה הדרך ותוציא אותי לאיזה מקום. והוא הלך הלאה בפסיעות מהירות ואמיצות.

עתה כבר עיף. כל בשרו שטוף זעה מן הפסיעות המהירות ומן החבילות הכבדות שנשא על גבו. – והרוח לחך את טפות הזעה, קר קשה תקף אותו משערות ראשו עד מתחת לצפרניו. הוא נסה לעמוד רגע, לפרוק מעל שכמו את החבילות וישב לנוח.

בינתים התבונן וראה, כי בעד כברת השלג התלויה נגד עיניו החשיך החלל האפור. הכל היה מעורבב ומטושטש, כאילו הפך כתם מחוק, ועל גבי הכתם הלכה ונארגה הכברה של שלג בלי הרף ובלי סוף. נדמה לו למוזס, כי גם הוא נארג לתוך הכברה ולא יכול עוד לצאת ממנה. ופעם בפעם הולך ומחשיך היום, אין לראות מאין בא החושך, מלמעלה או מלמטה, הוא בא מאליו, וכברת השלג, במקום הלובן, הולכת ונעשה כחולה יותר ויותר.

– על מה אני יושב, הלא הלילה בא? – התעורר חיש, העמיס על שכמו את החבילות ועמד ללכת שוב.

– אוי, אמא, עזריני – פרצה מלבו אנחה – הן גוע אגוע פה.

הוא הלך בדרך זו אשר ממנה בא, ופתאום עמד לפני כותל של אילנות, שלא נראו בתוך הערפל של סופת השלג, עד אשר קרב אליהם ונתקל בהם.

– איך אכנס פה, הן אבד אאבד פה – אמר אל נפשו – ולשוב מזה איני יכול. והוא עמד באמצע הדרך ולא ידע מה לעשות.

– אמא! – פרץ שוב מלבו – מה לי לעשות, מה?

חום תקף את גופו, בשרו העלה אד מחום ומפחד, אבריו, שערמות שלג

נערמו עליהם, רוטבו והרטיבות הגיעה אל בשרו המחומם. הוא הרגיש, כי כתנתו דבוקה אל גבו ורגליו התחילו בוססות ברטיבות כמו בבוץ.

— מה לי לעשות, מה? — אמר אל נפשו — לא, אל היער לא אבוא, פה אוכל לאבוד, עלי לשוב — אם גם ימשך הדבר זמן רב, הלא אגיע לאיזה מקום.

— אמא, עזריני! — קרא בקול רם והתחיל לשוב.

בינתים שמע קול כלב נובח. הוא עמד על מקומו. קול הנביחה הגיע מעבר ליער, בלי חשוב מחשבות נכנס ליער מתוך התקוה, שנביחת הכלבים עוררה בקרבו.

כבר החשיך, וכברת השלג היתה סמיכה כל־כך, עד כי לא נראה דבר במרחק שתי פסיעות. מוזס לא הלך כי אם רץ, אף כי השלג ביער הלך ועבה ורגליו שקעו עמוק יותר ויותר.

עד מהרה ראה גג בין האילנות, בית הוא. רוחו שבה אליו ומתוך שקט קרב אל הבית. אולם אור לא נראה שם. הדבר הפליא אותו. אך אם יש כאן כלב, ודאי יש מי שהוא בבית — הרהר בלבו ונגש אל הבית.

מן הבית לא יצא אליו איש. הדלתות והשערים היו סגורים בתריסים, ומבפנים נשמע קול נובח. מוזס קרב אל הדלת. הכלב מעבר לדלת הזדעזע יותר ופרץ, ונבח, אך שום נפש חיה לא יצאה מן הבית.

מוזס דפק על הדלת, הכלב מבפנים השתולל. נדמה היה, כי הוא יפרץ את הדלת ויצא ויקרע אותו. אולם שום איש לא נראה.

— מזלי הוא — אמר אל נפשו — אין איש בבית, ואנכי אעמוד תחת הגג. והוא עמד תחת הגג להגן על עצמו מפני השלג. הכלב לא חדל מנבוח. אולם בעמדו על מקום אחד, תקף את מוזס קֹר גדול. רגליו כבדו, כאילו קשרו עליהן מטילי ברזל והן דבקו לארץ, אשר עליה עמדו. הבגדים שהלכו והתיבשו מן השלג, התקשו בתוך הקֹר. הוא הרגיש, כי הכתונת על בשרו נעשית קשה כפח ברזל. רעד חלף בגופו והוא התחיל מתנודד. שִׁניו נקשו זו אל זו וצלצלו כזכוכית, ותחת צפרני ידיו ורגליו חש דקירות, כמו במחטים מלובנות.

— אמא, הלא אסוף! — נכמרו רחמיו על עצמו. הלא אוכל לגוע ומי ישגיח עליהם? הן בלעדי לא ימצאו את דרכם — אמא, עזריני! הלא עודני צעיר כל־כך!

שני סילונות של דמעות נזלו מעיניו. ובעד הדמעות, בתוך הארג הכהה של השלג הלבן הפורח, ראה פרצוף. הוא לא נבעת מפניו. הפנים היו פני שרה־רבקה.

— אמא! — קרא הבחור והושיט ידיו לעזרה — אך החזון חלף כמעוף ברק.

— אַת תעזריני! אַת תעזריני! — קרא מוזס אל עצמו והעמיס על שכמו את שתי החבילות ופרץ מתוך ריצה פרועה, בלי דעת לאן.

אף כי הלילה היה עתה שבוי בין אילנות ותוך ארג השלג, – אולם מוזס רץ בפסיעות מהירות ונתקל בענפים כרותים מן העצים. הוא לא התבונן ורץ, בחושו בתוך לבו את הדרך, שהתפתלה בין העצים, וברור היה לו, כי יגיע לאיזה מקום.

ואמנם עד מהרה עמד, עיניו התחילו מזהירות משמחה ולבו דופק, מבין לאילנות ראה ברור אור נוצץ, הלאה מעט מן הדרך, חבוי בין שלג ועצים, עמד בית, ובעד חלונו נוצץ אור של עששית, בלי שאוף רוח רץ אל הדלת.

לפניו עמד כפרי בעל קומה, דל בשר, פניו אדומים, שערותיו אדומות, זקנו הקצר אדום, מוזס ראה אותו כחזון בחלום, ובלי אונים נפל לתוך זרועותיו האמיצות.

הכפרי פרק מעל שכמו את שתי החבילות, הוא הושיב את מוזס על הכסא הראשון וקרא לתוך החדר השני בקול צלול:

– שרה! שרה! בן־אדם בא אל ביתנו!

אחרי כמה וכמה שנים, לאחר שמוזס כבר היה ראש בית־המסחר «האחים מוזס וסולומון זלוטניק», היה מספר על הנס שאירע לו בלילה ההוא, בזמן שאמו הצילה אותו:

– מאין בא שם כפרי אדום, הן לא ראיתי אותו מימי...

פרק אחד עשר

במרתפו של ברמן

מיס פוירסטר התחילה שמה לב לבוכהולץ, מאותו הזמן, שדבורה בקשה ממנה עצה להוציאה מצרתה, התקרבה מאד אל הזוג הזה.

היא חשבה מחשבות איך לפרסם את שמו של בוכהולץ בתוך הקהל, זה כבר עלה בדעתה של מיס פוירסטר להכניס אליו עתונאים אמריקאים, שיכתבו עליו ועל יצירותיו בעתונים, עד עתה לא עלה הדבר בידה, אולם פעם אחת הזמינה את בוכהולץ במוצאי־שבת למרתפו של ברמן, אשר שם קותה להציג אותו לפני עתונאי אמריקאי, עוזרו של עתון יומי גדול, שיש בידו לעשות למענו דבר.

במוצאי־שבת (בזמן שדבורה מביאה הביתה את המשכורת) באה שעת כושר יפה ללכת למרתפו של ברמן, לפי דעתם של פרייאר ומושקוביטש, אם טובה היא היצירה החדשה של בוכהולץ או לא, אם נוצרה לפי פרופורציה זו או לא, על כל פנים, יש צורך לערוך לכבודה משתה, ונפשו של בוכהולץ חשקה מאד לעשות

«הילולא». עם גמר כל עבודה נצברה בלבו אֲמוֹצְיָה במדה מרובה כל־כך, עד כי חש צורך לשפוך אותה על איזה דבר.

מרתפו של ברמן התחיל בימים ההם לקנות לו פרסום. ביחוד היו אמנים וסופרים אוהבים לסור שמה לשבת יחדו בערב ולקלוט ולספוג «אתמוספירה». המרתף היה אז עדיין מסעדה פשוטה, מקום וַעַד לתגרנים של מזרח העיר עם נשיהם השמנות או אהובותיהם המסורבלות, שחשקו לאכול מאכל מתובל ומפולפל. אולם כוח המושך של המרתף היתה נגינתו של ברמן על המצִלְתַּיִם. ברמן עצמו, בעל־המסעדה, לא היה מראהו כלל כקְפִיל המבשל תבשילים מפולפלים ומתובלים. דומה היה יותר בפניו לאמן, ואמנם היה אמן בשעה שהיה מנגן את נגוניו הוְלַכִיים על המצלתים. זה היה איש צעיר בעל פנים חִורים ועדינים, אצבעותיו הדקות והזריזות היו מתרוצצות כרוח על פני הנימים של כלי־הנגינה. בָּאֵי המסעדה הקשיבו אך מעט אל הבכי ואנחות הקורעות לב של הנגונים הוְלַכִיים, שהיו מתפרצים מן הנימים של כלי־הנגינה תחת המקלות המתופפים. נדמה היה, כי בוכים ומיללים על עצמם הניגונים, שברמן העלה בקסמיו משדות רומיניה הרחוקה לתוך המרתף הזר, הרועש והמלא אד ועשן... ורק במקרה גלה את המרתף פיטן יהודי והתחיל מכניס שמה את ידידיו. ברמן שמצא אזנים קשובות ולבות פתוחים לניגוניו, מצא גואל ותקון לנשמתו, והמצלתים שלו החלו להשמיע קולם בדרך אחרת לגמרי.

במרתף הזה באו במוצאי־שבת (בשעה מאוחרת, בחשבם כי התגרנים כבר אכלו ושתו והלכו לביתם עם נשיהם) לחוג את יצירת «האם» של בוכהולץ. מעט כסף נמצא. דבורה הביאה לביתה את משכורת השבוע, פרייאר הבטיח להביא משלו, ומושקוביטש אמר להביא את המנהל של בית אוסף התמונות הפלמנדי, שעתיד לקנות בבת־אחת את כל יצירותיו של בוכהולץ, והוא הוא שישלם בעד הכל. במרתף שרר חום. עלה הבל מן הַשַּׁשְׁלִיקִים הרומינים השונים שנצלו בתוך המטבח, והחדר היה מלא עשן, שהיה מתפתל כענן ממעל לראשים. אל השלחנות עוד ישבו המון תגרנים עם נשיהם ופלגשיהם. את רחבותם אפשר היה לראות על פי השרוולים הארוכים של כתנות המשי, שהיו נגררים על ידיהם... שבֵעים מן המאכלים השמנים, סבואים מן היין, מרוככים על ידי הניגונים הוְלַכיים והיהודיים (שהשמיעו המצלתים של ברמן) נעשו פניהם משולהבים, עיניהם נוצצות, ומטוב לב פגעו בעיניהם ובאצבעותיהם בנשים שישבו על ידם. מתוך ענן העשן עלתה נגינתו של ברמן, ופה ושם עזר יהודי ביסרבי רחב־גרם למצלתים בפריקת האצבעות ובגניחה יוצאת ב«תשואה», אחרי כן קנח בשקד ואגוז — או בצביטה במקום נעים...

בוכהולץ וחבריו, שנכנסו אל המרתף, הוזמנו אל קבוצת האמנים, הסופרים

הפיטנים שלְ השכונה המזרחית, שכבר ישבו יחדו בפנה ליד אחד השלחנות. מנהיג הכנופיה היה הסופר היהודי נודל, בעל הראש הנפלא והעדין, החטוב כמו משֵׁן, אש גדולה הזהירה מתוך עיניו השחורות והנוצצות תמיד. זה היה איש באמצע שנותיו, דל בשר ודק, וחן נעורים שפוך עליו. גופו הצנום היה כסגוף, כאֱכול צמאון נצחי שהיה לוהט בתוכו, צמאון לאהבה, לאחוה, לאנושיות... רוח של טוב־לב היה שפוך על פניו המביעים התלהבות, ומתוך עיניו נשקף טוב־לב ללא גבול ורפיון אנושי של תינוק... הוא היה שרוי בששון רוח, על זה העידו הבקבוקים הריקים, שעמדו על השלחן, וכיסיו הריקים, שהריקם למתן תשורות למלצרים ולמנגנים. לבו ערג אל נשים ואל אהבה, והוא כבר גלה דבר, שהכריז עליו בקול רם: «כי בלי נשים העולם שומם – גם עם יין ושירה», והוא דרש, כי באותו הרגע יביאו לכאן אשה אל השלחן, יוציאו אותה מתחת הארץ, אחת הוא לו, מי היא זו – ורק אשה – והוא התחיל מחרף ומגדף את התגרנים, שבשֶׁל כספם הם מצליחים אצל הנשים. «את היפות בנשים הם גוזלים ממנו!» והוא אמר לגשת אל אחד השלחנות ולחטוף אשה בחזקה. ואולם כשראה את דבורה נכנסת עם בוכהולץ, קרא אליהם מרחוק והכריח, כי דבורה תשב על ידו, כדי להראות לתגרנים, כי היפה בנשים (כך נשבע לדבורה) נמצאה אצל הסופרים ולא אצלם...

השיחה ליד השלחן, מלבד על הנשים ועל השירה, נסבה גם על שאלת הנצחיות. שאלה זו עלתה בשעה שהתחילו למדוד את הסופרים באַמת הנצחיות. והדבר הזה אירע בכל פעם לאחר ששתו החברים מעט והתחילו משבחים את עצמם...

דוקטור גרוסמן ישב, עיניו עצומות למחצה והקשיב מחריש אל השיחה, שהיתה מלאת חיים, כי כל סופר, כל משורר וכל אמן נסה להגן על קצֵת הנצחיות שלו. הוא הקשיב אל השיחה, כאשר ישמע אדם מבוגר דברי תינוקות. על שפתיו הדקות היה מרחף צחוק קל, כמו על שפתי חתול. אולם לאחר שהכל גמרו דבריהם, נענע מתוך מבט נעול, שיצא מתוך עיניו המקומטות, זה המבט שהיה אפיני כל־כך לפניו החלקים, פני נער.

– הנה אתם מדברים על נצחיות. מה זו נצחיות? מי בדה את הדבר מלבו? נצחיות אינה אלא מושג דמיוני, שאין בו ממש. בכוח התיאור שלנו אי אפשר בשום אופן לתאר נצחיות. ילדי המות אנו. המות יש בכל מקום, בכל דבר שאנו נוגעים בו. גם במושגנו על הנצחיות. האין־סוף, שהוא הוא המושג הנכון של הנצחיות, הוא מחוץ לגבול הכרתנו – כי כמה שנתפלפל הרי אנו באים לנקודה, לסוף פסוק. ולהיפך, יש ויש נצחיות ברגעים שלנו, ברגעי החיים, ברגעים הקצרים, החולפים חיש כברק. יש מות בנצחיות ונצחיות במות.

כולם החרישו אחרי דברי גרוסמן המחוכמים. איש לא העיז לפצות פה, והוא התבונן מסביב בחיוכו, כגבור מנצח, אל החברים השותקים. אך נודל פתח ואמר:

– ובכן, הוא אשר אמרתי. אכן ישנה בתוך הרגע – ומה ההבדל?! אם יש נצחיות בנצחיות או שיש ברגעים, ובלבד שישנה.

וכאילו שכח במה הוא מדבר, פנה פתאום אל דבורה, שהקשיבה בכובד־ראש ואמר: «האזיני, האזיני, מלומד הוא, דוקטור הוא» – הורה באצבעו על גרוסמן.

– זהו ענין אחר לגמרי – והדוקטור גרוסמן פתח לפרש את הענין האחר.

אדם משונה היה דוקטור גרוסמן זה. קוראים היו לו: «בן מְשֻׁנֵּה הפנים». כאילו תעודתו היתה להוכיח, כי אין בעולם דבר חיובי, קבוע, איתן, אלא הכל יחסי. נסה דוקטור גרוסמן בכל שיחה שבעל־פה וגם בדברים שבכתב להראות את «הצד השני של כל דבר». הוא היה שלוח לעולם מאת האלהים יוצר תבל, לגלות תמיד את הצד השני. מוחו המפולפל נתחדד על ידי המחשבה בדרך זו, כאותו המוקיון המרקד על החבל, שלמד להתפתל בגופו מילדותו. עם כל שיחה ששמע, פתח תיכף ב«מחשבה» ומיד תפס את «הצד השני». הדבר הזה הרבה את שונאיו. חשבו, כי אדם רע הוא, «עקום שכל», מר נפש, המתאַנה תמיד, ותמיד הוא הופך הכל «עם החמאה למטה».

אולם באמת זה היה איש בודד, איש טוב מאד, ובשעה שדברו עמו באופן פרטי, ביחידות, היה נוח, וַתרן, הסובר כי הדין עם איש־שיחו. ואולם בצבור, בכל שאלה שעלתה, היתה כעין מחלה תוקפת אותו, כאילו קללת אלהים היתה רובצת עליו לאמר תמיד את ההיפך.

אולם בשביל נודל נעשתה השיחה היפה, שנתגלגלה על ידי הדוקטור לפני הסופרים המבודחים, רצינית יותר מדי, ולפיכך פתח ואמר בדרך הלצה:

– אם כן, אם באמת אין נצחיות, למה לי לכתוב שירים? מה בצע לי? לא, אדוני הדוקטור, לא אתן לגזול ממני את ה«נצחיות». אמנם אדוני הוא «דוקטור» ואיש משכיל מאד, ובכל זאת לא אתן לקחת ממני את ה«נצחיות» – התריס כנגדו נודל.

– יש ויש נצחיות, אך לא בתוך האין־סוף, אלא בתוך הרגע – הוסיף הדוקטור לארוג את חוטו – בכל רגע ורגע של חיינו, בכל מעשה שאנו עושים יש נצחיות. התשוקה למעשה והגעגועים על המעשה היא היא הנצחיות של המעשה. אצל סופוקלס יש מאמר – נזכר הדוקטור בדבר, שנשכח מלבו כל הערב – אך

את המאמר של סופוקלס לא הגיד, כי חבריו התחילו מחיכים, ונודל לא יכול עוד להתאפק למשמע השם סופוקלס – והדוקטור נענע בידו ופניו אדמו.

– מדוע לא אמר אדוני מה שאומר סופוקלס? אדרבא, יש ענין רב לשמוע מה שסופוקלס אומר – נענה נודל.

– אתם לא תבינו את זאת – קרא הדוקטור מתוך חיוך של יאוש – אדם צריך להיות לכך בעל־השכלה פילוסופית.

– מדוע זה לא אבין? – קרא נודל – למשל, בשעה שאני גומע ספת יין יש לי לגמעה מתוך תענוג וחשק עד שארגיש את הנצחיות בה, לא כך?

– כך ולא כך – זוהי קונצפציה שלמה, המיוסדת על שיטת האינטואיציה של ברגסון.

כאשר שמעו מלים כאלה, נשתתקו כולם. אולם נודל לא יכול עוד להרגע:

– אדוני הדוקטור, והיא – הוא מראה על דבורה היושבת על ידו – אף היא אינה נצחית? – על זה לא אוַתר. אשה היא נצחית. באשה יש נצחיות, הנצחיות האמתית יש באשה, הביטו אליה, ראו את שערותיה, את פניה, את עיניה הלוהטות והגידו לי: האם אין נצחיות בה? אך אפשר שסוברים אתם, לפי השיטה הפילוסופית שלכם, כי מחויב אני להרגיש את הנצחיות במעשה, בנשיקה, למשל – הַא? – בוכהולץ, תן לי רשות לנשק אותה, רוצה אני להרגיש את הנצחיות במעשה של הרגע, או יותר נכון ב«רגע של המעשה». האם לא כן, הרי זוהי כוונתך, אדוני הדוקטור?

– קרוב לאמת, אך לא האמת כולה.

כל בני החבורה תקופים רוח הששון שהכניס נודל לתוך המסבה.

– כלום אינני נותן לך רשות לנשק אותה, האם קניני היא? – קרא בוכהולץ.

– הו, לא, אחא, עליך לצוות עליה, כי תתן לי רשות לנשק לה, אם לא כן, תפחד ממך, אני יודע אותך.

דבורה התאדמה וצחקה, מוזר היה לה הרגש, אך החבריא מצאה חן בעיניה וגם התבדחותו של נודל, והיא סייעה לכך.

– אין לו לבוכהולץ לשדל אותי.

– הידד! הידד! – מחא נודל כפים – אחרי דבור זה מוכרח אני לנשק אותך, אם גם תאבד על ידי זה כל נצחיותי – והוא חבק את דבורה ונשק לה, ודבורה לא סרבה.

– אדוני הדוקטור, הצדק עמך – קרא נודל אחרי הנשיקות – יש ויש נצחיות ברגע, אני הגבר הרגשתי זאת.

– היודעים אתם: בוכהולץ יצר עתה יצירה, שיש בה נצחיות – קרא מושקוביטש לפתע פתאום.

– האמנם? – תמה נודל.

– בחיי! – מאשר פרייאר בשבועה את דבר הנצחיות – בעיני ראיתי. זוהי יצירת נצח – קרא פרייאר באומץ ובטחה.

– האמנם? – תמה נודל שוב – בוכהולץ, כיצד עושים את הדבר? כיצד תופסים את ה«נצחיות», אנא למדני־נא.

– על פיה! – מורה פרייאר באצבעו על דבורה.

– עַל פיה! – תמה נודל.

– זוהי היצירה הגדולה והחדשה ביותר, שנוצרה בפסול אחרי רוֹדין – שכח פתאום מושקוביטש את דברי הבקורת שלו – הקומפוזיציה היא כזֶמֶר, יש בה קוים של «נצחיות» אמתית. ברי לי, כי המוזיאון מטרופוליטין יקנה את הפסל והדבר יהיה לתפארת לעם היהודי. סוחר העתיקות הגדול דוידסון, בעל בית־האוסף הפלמנדי, עומד על המקח לקנות אותה בסכום גדול, עצום מאד – קורץ מושקוביטש.

– אם על פיה נוצרה היצירה – מראה נודל על דבורה – ברי לי, כי יצירה גדולה היא, גדולה מאד, ולפיכך חייב אני לנשק אותה שוב – תפס נודל עוד הפעם את דבורה ונשק לה – רבותי, למה אתם שותקים, הרי החובה מוטלת עלינו לנסוך יין שמפניה דוקא, רק יין שמפניה ולא אחר – המלצר, המלצר, גשה נא הנה.

– מה רצונו, מר נודל? – שואל המלצר.

– יביא נא בקבוק של מי סודה, ואנו נעשה שמפניה. אדוני ברמן, בבקשה ממך, הבה ניגון לכבודנו. הלקוחות שלך הן כבר הלכו – מראה הוא על המרתף הריק.

היתה כבר שעה מאוחרת, והאורחים הרגילים, אנשי העסקים שהיו סועדים במרתף, הלכו לבתיהם. נשארה רק החבורה מסביב לשלחנו של נודל, ועוד זוגות בודדים, פזורים פה ושם בפנות, שהיו אף הם מן האורחים המאחרים. עשן הסיגרות והסיגרטות עוד עמד ורחף כעב־ענן, שקלט לתוכו את הכל. בתוך המרתף שרר רוח של בני־בית, ורגש של רחוקים שנתקרבו תקף את כל האורחים שנשארו במרתף. הכל היו מבודחים, אלה מיין ואלה מן הנגינה – וכאשר יהיה בבתים כאלה בשעות המאוחרות בלילה, ראו כולם את עצמם מאוחדים ומיודעים וקרובים, כאילו היו בני משפחה אחת. ברמן אהב לנגן לפני קהל מאַחר שבת כזה, וברוח הששון של אורחיו מצא את הטון הנכון של המצלתים שלו. על השלחנות הופיעו בקבוקי יין חדשים, והמצלתים תחת ידי ברמן הוציאו אנחה. כל המסובים החרישו פתאום. ברמן נגן שיר עממי, והניגון היה אחד מאלה, שרגילים לשמוע תחת כל

חלון. אולם דוקא משום כך עורר הניגון בשעה זו עצבות עמוקה. בשיר ההוא היה מן הקינה. והנימים של המצלתים נאנחו. בכו והתחננו. אך לא על אסון. על צרה. על פגע בכו ונאנחו; נדמה היה. כי בוכים ונאנחים הם מתוך נחת. מתוך שמחה. המצלתים ניגנו את דבר האין־סוף. את הבלתי מושג של השׂשון. את הָעֶצֶב ואת הקצב הצפון בתוך השׂשון. ואת דבר המות האורב לאחרית השׂשון שלנו.

– יקח אופל! אם יש נצח או אין נצח – טוב לחיות בעולם... בוכהולץ. תן לי לנשק עוד הפעם את אשתך. בבקשה ממך – קרא נודל אל בוכהולץ.

פרק שנים עשר

מיס פוירסטר

ופתאום נפתחה הדלת. ומי זה בא? – מיס פוירסטר ועמה איש־תֹּוֹרֶן. אמריקאי. מתכופף. כאילן שחוף שאינו יכול לעמוד בפני נשיבה חזקה של הרוח. וכאילו לחזק את רוח השׂשון. נכנסו עליזים ופיהם מלא צחוק. נראה. כי היו קודם באיזה מקום. הם רצו לשבת אל שלחן קטן מיוחד. אך בראותה את בוכהולץ עם דבורה בתוך החבורה. הוליכה את האמריקאי אל השלחן והציגה לפניו את בוכהולץ.

– רואה אתה. גריגורי. זהו ידידי בוכהולץ. הַפַּסָּל האמריקאי הגדול ביותר. החי בימינו באמריקה. הדבר האחד שהוא חסר – זהו קצת פרסום. ואת זה הוא מבקש ממך. וזו – מצביעה היא על דבורה – היא «אהובתו» הקטנה. היא רוסית ברוחה ונפשה. ואלה הם כולם ידידי: משוררים. סופרים. פילוסופים ומלומדים. לפני שלחן זה יש מוח במדה מרובה יותר מאשר בכל אמריקה. והיא מחבקת את גריגורי מתוך חרות. המפליאה את כל המסובים.

– זהו ידידנו המשותף גריגורי. גריגורי אריכא. העתונאי. איש אירי ברוחו ונפשו. הלא תוכלו להכיר את הדבר על פי עניבתו הירוקה. ושמי – מיס פוירסטר. אם רוצים אתם בכך. האפשר לשבת על ידכם? בוכהולץ. הלא תציג לפנינו את ידידיך.

בוכהולץ הציג את בני החבורה לפניהם. בשביל כל אחד ואחד נמצא בפיה דבור נאה ומחמאה. בשמעה את שם נודל עמדה וקראה בהשתוממות: «הזה הוא המשורר המפורסם?» בדבר הזה רכשה תיכף את חבתו של נודל ויחד עם זה גם את לבו. לכל אחד ואחד אמרה. כי זה כבר שמעה את שמו ומאושרה היא להתודע אליו. ולחיצת ידה הקטנה והחלקה. והחיוך הטוב והחביב על שפתיה הקטנות ובעיניה השחורות והנוצצות קרבו אותה תיכף עם הכל וחזקו את רוח השׂשון ששרר מקודם. בני החבורה פנו לה מקום בתוכם בעונג ושמחה.

הצרה היחידה עמדה על ידי הדבור האנגלי. הדבור האנגלי, שהיו זקוקים לו בשֶׁל ה«גוי», קלקל את רוח השִׂשׂון. אולם מיס פוירסטר מצאה עצה גם לדבר הזה.

— אל תדחקו עצמכם, דברו יהודית כמקודם. הוא מבין כל מלה ומלה — מורה היא על האמריקאי — ומה שאינו מבין אין לו להבין. אל נא תדחקו את עצמכם, אל תשימו אליו לב.

— מי שנכנס לחברתנו מחויב לקנות לו את הזכות הזאת — קרא נודל בצחוק מטוב לב.

— במה? — שאלה בתמהון.

— בנשיקה או בבקבוק יין. אחת משתי אלה. הרשות בידה לבחור.

— יכול תוכלו לקבל את שני הדברים — ענתה מיס פוירסטר בצחוק.

— לא, לא את שניהם — עומד נודל על דעתו — יהי יין, יקח אופל! שני בקבוקים, לא, שלשה בקבוקים יין לכבוד האורחים. אדוני ברמן, ינגן ניגון יפה לכבוד האורחים. אלה הם אורחים גדולים, אמריקאים חשובים. האדון הזה כאן הוא סופר אמריקאי מפואר והגברת היא גדולה...

— במה היא גדולה? — שואל ברמן.

— בידידות — צחקה העלמה.

— לא, לא, גדולה היא ביופי, פי הוא המדבר.

עד מהרה עלו על השלחן בקבוקי יין, וניגוניו של ברמן שללו את המנוחה לא רק של העלמה, אלא גם של האמריקאי השתקן, והוא צוה להביא אל השלחן קוניאק.

— נערוך הילולא כל הלילה — קרא נודל — לא נלך הביתה לשכב. היום אסור לנו ללכת הביתה. שתי יפיפיות כאלו בתוכנו (ופתאום מחבק נודל את שתיהן שלא מדעת) — לא, לא נלך היום לישון. הלוך נלך עוד לכפר גריניץ. אחרי כן נלך אל הסטודיה של בוכהולץ, כן גם אל הסטודיה של בוכהולץ נלך, לראות את יצירתו החדשה, היודעים אתם, כי הוא יצר יצירה חדשה על פיה, ואומרים, כי זוהי יצירה גאונית — מצביעה הוא על בוכהולץ.

— אני יודעת, כי אמן גדול הוא — קראה מיס פוירסטר.

פני בוכהולץ כֻּסו אֹדֶם מתוך בישנות.

— ובכן, התלך עמנו יחד אל הסטודיה של בוכהולץ?

— כל אשר תאמרו אעשה — ענתה העלמה.

— הנה זה אשר אהבתי. זוהי עלמה כהלכה. כל אשר תאמרו אעשה — בשביל דבור זה בלבד ראויה היא לאהבה. אני אוהב אותה. יהודים, למה אתם

מחשים?! שתי נשים יפות־מראה בינינו, הלא הן היפות בנשים, זו (מראה הוא על דבורה) היא כציץ, שזה עתה החל להתפתח, וזו (מראה הוא על מיס פוירסטר) היא שושנה, שושנה אדומה, במלוא פריחתה, ראו נא, הביטו נא אל בגרותה, הלא בשרה כשושנה, כשושנה פורחת, יהודים, למה אתם מחשים? שונא אני אתכם! ראו נא את השושנה, ראו! וגם את הציץ ראו, למה אתם מחשים, למה? יקחכם אופל!

– מה יש לנו לעשות? – שואל פרייאר בכובד־ראש.

– היום הותרה הרצועה, הכל מותר, הכל בעולם מותר, השמעתם, יהודים, הכל! בוכהולץ, אל נא תחזיק בקנין פרטי, סוציאליסטן אני, היום נהייתי לסוציאליסטן, אין אני מאמין בקנין פרטי, היום הכל מותר, הכל! – והוא מחבק את מיס פוירסטר ונושק לה נשיקה ארוכה בשכמה המלא, ועם זה הוא מחליק לדבורה על ראשה – גם לך, אבל את ציץ, ציץ קטן.

– יהודים, הבה נציל את הנשים מידו! – קרא פרייאר – הלא הוא ימיט עלינו חרפה לעיני בני אדם, הלא יאמרו עלינו, כי פראים אנו, – ופרייאר נגש בעדינות אל מיס פוירסטר וקרא מתוך כובד־ראש ומתוך קידה, מעשה ג'נטלמן: **אני** איני אחראי לכך.

נודל בא במבוכה.

– האם עלבתי אותה? – שאל את מיס פוירסטר בקול של ילד.

– אין בכך כלום – מחייכת מיס פוירסטר, אהבתי אותו, נודל, משורר גדול הוא, לו מותר.

– עתה ראיתי כי אדם גדול לפני, אדם גדול – קרא נודל נרגש ונשק לה בידה, ולבו נרגע.

האם רוח הששון, שהשרה נודל על כל המסובים, השפיע גם על בוכהולץ? עצבות ורצינות תקפו את בוכהולץ. במשך חצי השעה האחרונה עלה בלבו רגש לא נודע. הוא הביט אל מיס פוירסטר ואכל אותה בעיניו. הן ראה אותה זה כמה פעמים, אך אף פעם לא ראה אותה באור כזה ולא הרהר בה הרהורים כאלה... פעמים שדבור היוצא במקרה מפי איש מן הצד משפיע על אדם, כי עיניו תפקחנה והוא יבוא לראות דברים באור אחר לגמרי... הדבור של נודל, שיצא מפיו, כי «מיס פוירסטר מראֶהָ כשושנה אדומה במלוא פריחתה, ודבורה דומה לציץ» עורר את בוכהולץ, כי ייטיב לראות, ואמנם היה מראה מיס פוירסטר בערב ההוא כשושנה, כשושנה אדומה ופורחת, בשרה הוָרוד והרוטט הציץ מתוך המחשוף הרחב של שמלתה האדומה כעין הָעֵנָב, השמלה היתה עשויה אריג דק וקל ועטפה בקמטיה את גופה הבריא והרוטט, עד כי אפשר היה להרגיש ולראות לא רק את

הקוים ואת התנועות הגמישות של בשרה, כי אם את כל גומות־החן ואת העירום של גופה הקל והמרפרף. זו לא היתה שמלה, אך נדמה, כאילו לבשה כתונת־ליל שקופה עשויה אריג דק... שפע השערות השחורות המפוקסות כַקפְלֶט חלק כסו את ראשה וירדו על אזניה, אולם צמותיה העבות היו תלויות בקלות, עד אשר נדמה, כי עוד מעט יתפזרו ויתפרעו ויכסו את עירום צוארה וערפה. עיניה היו קטנות וצרות, עינים־צמוקים, בחתוך יפוני, והפה והסנטר היו עדינים ומלאים חן, עד כי הצעירו את הקמטים על מצחה הגדול והוסיפו לוית חן ועדנה לקמט העמוק, שהשנים או הפגעים שעברו חרשו על צוארה. הכל היה מבוגר באשה הזאת. לא רק גופה המלא והשמן קצת, כי אם גם בעיניה הפקחות אפשר היה לראות את נשמתה המבוגרת. והבגרות הזאת הוסיפה חמדה מגרה על הגוף השמן קצת אך הקל והמרפרף. שלא מדעת התחיל בוכהולץ ברעיונו להעמיד לעומתה את דבורה, אשר ישבה על ידו מחרישה ועצובה. ודבורה עם תלתלי ראשה וצוארה הדק והעדין נראתה לעומת מיס פוירסטר כתינוקת לעומת אשה.

מצד אחד ישבה תינוקת, שהיתה ידועה לו, קרובה, חביבה, אהובה, עצמו ובשרו, כבת משפחתו, כאחות, כאם, שבלעדיה קשה לו לתאר את חייו; ומן הצד השני ישבה אשה מבוגרת, שאין להגיע אליה, המגרה בבגרות גופה ובבגרות נשמתה... וכל החמריות שרננה מבשרה כעין הוֶרֶד, היה בה מן הקלות המרפרפת, הנושאת בכנפיה לעולמות נעלמים, עולמות קסם של נשמתה המבוגרת ובעלת־הנסיון...

הוא לא התבייש להרהר בדבר הזה ולא הרגיש עול בהרהורים אלה. להיפך, נדמה לו, כי דבורה היא שלו, עצם מעצמו, עד כי חושב הוא מחשבתו לא לבדו, כי אם יחד עם דבורה. הוא לא ראה עוד את עצמו יחידי, תמיד ראה את עצמו יחד עם דבורה, כאילו היו נפש אחת, הֲוָיָה אחת, והוא יחד עם דבורה חושבים יחד את המחשבות הנאות האלה, שנפשו חשקה בהן, וטוב לו כל־כך להגות בהן ולהשקיע עצמו בתאורי הדמיון על הגוף כעין הוֶרֶד המבוגר, ועל העינים היפות והפקחות, ועל הנפש היפה, היושבת לפניו...

הוא התבונן וראה כל תנועה ותנועה שלה ואכל אותה בעיניו. הוא לא קִנֵא בנודל ולא כעס עליו על אשר נשק אותה. בנודל לא קנא איש ועל נודל לא כעס איש, לנודל היה מותר. אך בוכהולץ חשק מאד לשבת קרוב על ידה, כמו שנודל יושב. הוא היה סופג לתוכו את הרוח הנעים, הנודף מפיה, מבשרה הפורח, והיה פותח את פיו לשאוף את נשימתה...

מתוך ערגון לא יכול להוציא מלה מפיו. הוא ישב בחשאי והביט אל ידיה הערומות והמלאות, הן מלאות כל־כך, הרהר בלבו, ובכל זאת הן קלות כל־כך כאילו

מרפרפת היא בהן, ואצבעותיה הן רכות, דקות ורכות, כאילו מישהו טפח אותן, כי תהיינה דקות, וכאשר קמה ממקומה, התבונן אל רגליה, איך היא מציגה רגליה בזריזות, איך היא מרפרפת בהלוכה, רגלים קטנות, רגלי תינוקת, כרגלי אשה סינית, הן אני יודע אותה, אני מכיר אותה זה זמן רב — הרהר בלבו — ומדוע זה לא ראיתיה עד היום, כל פעם שראה אותה, לא עשתה עליו רושם מיוחד, להיפך, משהו זר, משהו מן הנֵכָר, הרחיק אותו ממנה, ומלבד זאת הנה פניה, הקמטים מסביב לעיניה, והקמט העמוק על צוארה, העידו על רוב שנים, על פגעי חיים — הוא ראה אותה כבתולה זקנה, ועתה, כל זה שנראה בעיניו עד כה לא יפה גרה דוקא את יצרו, הקמט על צוארה נעשה עֲדִי — כמה חן של אשה צפון בצואר הלבן והמלא — הרהר בלבו, כמה יסורים צפונים בקמט העמוק על צוארה, כאילו מישהו משך את הצואר הזה בחבל משי, הזרות והנכרי, אשר הרחיקוהו תמיד ממנה — משכו אותו עתה אליה, הרי היא מקרבת, ובכל זאת מרחקת, נדמה, היא צוחקת, היא עליזה, היא מתירה לנודל לנשק אותה, והיא מעמידה את כלם במרחק רב ממנה, גם בשעה זו יש תחום, תחום לא נראה, בינה ובין כל המסובים, זוהי גאות אשה, כבוד אשה, שלא מרצונו הוסיף להרהר על הדמיון בינה ובין דבורה — והוא חשב: נערה משלנו לא תדע איך להתהלך עם אנשים...

הוא נכלם מפני המחשבה הזאת, תקף אותו רגש רחמים על דבורה, והוא התאמץ למצוא את החן המיוחד של דבורה, שלא מדעת נגש והחליק את דבורה על ראשה, אולם עיניו דבקו בקמטים של פני מיס פוירסטר, ודוקא בקמט שעל צוארה, והדבר היה, כאילו הקמט הזה שפך על פניה מין אור מיוחד, אור של רוחניות, של צלילות, של חכמה, שבוכהולץ ערג אליו והגה אליו כבוד.

פרק שלשה עשר

לילה בכפר גריניץ

כאשר יצאו מן המרתף ללכת אל הכפר אל הגברת סוליקא, נתמעטו בני־החבורה, כמה מהם הלכו הביתה; נשאר, כמובן, נודל, שנהל את החבורה וְאִיֵּם: „מי שילך הלילה הביתה לשכב, שונא בנפש הוא לו וריב נצח לו עמו". הוא חטף את שתי הנשים, את מיס פוירסטר עם דבורה, בזרועו, קפץ אל תוך אוטו־מוביל וברח, הנשארים נסעו אחריו: מושקוביטש, שהוא היה בעצם המנהל ועל פיו הלכו אל סוליקא, כי הגברת סוליקא היתה בת ארצו; פרייאר, שאמר כי עליו החובה לשמור על נודל לבל יביא לידי שערוריה ולא ימיט על החברים חרפה

בפני האמריקאי; בוכהולץ והאמריקאי השתקן, שהסכים מטוב־לב לכל דבר והלך לכל מקום שהוליכו אותו.

הימים היו בפרוס פסח. נשב רוח אביב נוח, שהשיב נפש אחרי האויר המחניק במרתף. הכל שאפו רוח לרוָחה וספגו לתוכם את הריח הרענן, אשר נסך שכרון. הרוח פִּכֵּח את המוחות ועורר את לשד העצמות, והכל הרגישו עצמם קלים ונוחים, נכונים לרחף באויר.

בביתה של הגברת סוליקא בכפר מצאו את השראת־הרוח הנכונה. ראשית כל – הבית הגדול עצמו, המקושט בקשוטים שונים בטעם המזרח ומצויר בציורים דמיוניים. שררה בו אפלולית, מנורות חשמל לא היו בו ורק נרות בודדים דלקו, מפוזרים על פני החדר הגדול ועומדים בתוך פמוטי ברזל גבוהים ומשונים. בתוך התנור הגדול היו עשנים גזרי עץ בודדים, שהעלו קיטור וחנקו את הגרון. ליד התנור ישבו זוגות אחדים, בעלי קומה, חִוְּרי־פנים ועִשנו סיגריות משונות ושתו קהוה שחורה. בתוך הפנות – זוגות אחרים לא נראים, כי התכווצו והתעלמו בתוך צללי הקירות. בכל הס, רק אי־מזה השמיע קתרוס נגינה רוסית עממית.

הגברת סוליקא, אשה יפה שחרחורת ותוי פנים של בת־שם לה, היתה דומה במראה ובמלבושיה לצוענית; שמלות צבעונים עליה, מטפחת על שער ראשה השחור, באזניה עגילים ארוכים תלויים, ועל צוארה מחרוזת אלמוגים מצבעים שונים עם מטבעות. היא התהלכה על פני הבית וסדר קלפים מנומרים בידה, מתוך רחבות־לב קבלה את האורחים והראתה להם מקום בראש ליד התנור. עם מושקוביטש, שהיה בן־ארצה וידיד לה, התנשקה והחליפה דברים עמו בלשון לא מובנה, שצלצולו היה צועני־רומיני או – אלהים יודע מה, הגברת סוליקא, שהיתה בת־ארצו של מושקוביטש וכפי שהעידו עליה פניה גם בת־דתו, ספרה לכל אורחיה כי מוצאה מצוענים ובעורקיה נוזל דם צועני טהור. לפי דבריה, נתפתתה אמה על ידי צועני בליל כלולותיה, ועל ידי ההרפתקה הצוענית הזאת באה לעולם. וכאילו היה הדבר יתרון מיוחד, התגאתה בו, אמרה להוכיח על ידי כך לאורחיה, כי רק בביתה בלבד אשר בכפר אפשר למצוא אטמוספירה צוענית אמתית.

ואולם נודל דרש, כי הצוענות תהיה באמת ובתמים. הוא לא הסתפק בדברים בעלמא ודרש הוכחות, כי היא צוענית אמתית. «הן אין רואים כלל כי צוענית את». והוא דרש דוקא ראיות מוכיחות. אבל עורה היה של צוענית... «וחוץ מזה מראה הבית כבית־יראה אנגלו־סכסי, לא כבית־משתה צועני». והוא דרש, כי הקַתְרוֹס ינגן ניגון אמיתי, «אותו הניגון שבו פתה הצועני את אמך». אחרי כן עמד לרקוד עמה רקוד צועני. אחרי הרקוד בחדר העטוף בצל העשן, המקושט בשטיחים ומנומר בצבעים, עלה מצב הרוח ונעשה חם כל־כך וחביב כל־כך, עד כי האנשים שראו

זה את זה בפעם הראשונה נעשו קרובים זה לזה. הכל נעשו קשורים זה לזה קשר אינטימי, כאילו הדברים, שהכריז נודל בקול רם: «היום הותרו כל הרצועות והכל מותר»... — היו באמת חוק...

וכל זה בא בשֶל נודל. הֱוָיָתוֹ שפעה טוב־לב של אדם, עד כי במלה אחת, בדבור תמים, בחיוך, בלטוף, יכול היה לקשר אדם עם אדם, בני שני עולמות מיוחדים. באישיותו אִחֵד את כל החברים יחדו. האש שהיתה לוהטת בנשמתו, המיסה את הנֵכֶר הקר, שהיה מְנַשֵׁב מאיש אל רעהו. עם זה לא הבינו את דבריו כראוי. רק מעטים הבינו את לשונו היהודית. אך לא המלים, כי אם הזוהר בעיניו, האש הקדושה של אהבה ואחוה שבערה בקרבו, היא שהלהיבה את הכל.

— היום הכל מותר. הכל מותר... הכריז בקול רם — מדוע לא? מדוע לא? מי מוחה בידינו? הן לבדנו אנו... אל נאסר על עצמנו. נהיה בני חורין, פעם אחת בני־חורין — אך לא עוד כבני אדם... נאהב זה את זה. — כולנו יחדו נאהב זה את זה! — קרא בקול — מדוע לא? מי מוחה בידינו?

ותיכף הראה את אהבתו כאח. הוא התנשק עם הכל, אך על פי רוב עם הנשים... הוא נשק את כל הנשים, גם אלה שראה בפעם הראשונה. אולם בו לא גערו. אותו לא עלבו. הוא עשה הכל בתמימות, בתֹם, באמון, בששון ובטוב־לב, עד כי הנשים קבלו ברצון את נשיקותיו והגברים התבוננו מתוך צחוק קל.

על בוכהולץ השפיע נודל כיין. על ידי נודל התקרב אל מיס פוירסטר, על ידי נודל הותר לו לאהוב אותה ולהתמכר אליה ברעיונו...

הוא עמד מרחוק והתבונן אליה בעינים לוהטות. לאור העצים הבוערים הביע הפרופיל שלה, חציו בצל, חציו באור, עצבות ענוגה, אשר המיסה את לבו של בוכהולץ. הוא הביט אליה בְרַכּוּת מתוך געגועים רבים, עד כי דמעות עלו בעיניו. הוא אמר לגשת אליה להיות על ידה, לשמוע את נשימתה ולחוש את ריחה, אבל הוא לא העיז פניו. היא ישבה עם דבורה ליד התנור הבוער וספרה עמה בלחש. לבו נמשך אל המקום ההוא. סוף־סוף הרהיב ונגש בלב דופק ואצבעות רועדות... הוא הריח את ריח הצפורן שהיה נודף מחזה החשוף.

— על מה אתן מספרות? — חיך חיוך אוילי, רק כדי להוציא דבר מפיו.

— אין לשמוע. אסור לך לשמוע! — האם מותר לו לשמוע? — קראה מיס פוירסטר בלשונה המיוחדת לה.

— לא — נענעה דבורה בראשה מתוך חיוך לעומתו — הרואה אתה, לא לך־לך לך אל הגברים. כאן יושבות נשים.

בוכהולץ עמד כנזוף ולא יכול לזוז ממקומו.

– רוצה הייתי להראות לה את יצירתי החדשה. בבקשה, תעלה לביתי – קרא בוכהולץ וכל פניו, עיניו ופיו הביעו בקשה.

– בעונג רב. מתי אתה רוצה להראות?

– עוד הלילה, תיכף ומיד. בעוד חצי שעה יעלה השחר. אור יפה יהיה.

– ודאי. עלה נעלה אליך. גריגורי, גש־נא, גריגורי – קראה אל האמריקאי, אשר ישב בפנה, שותק ומתבונן אל נודל המתנשק עם הנשים. – הנה אני עוזבת אותך כל הערב. אתה יצאת עמי «להיטיב לבנו» ואני מזניחה אותך. שדוך נאה מצאת לך. הכל בא בשל הגזע, כל האשם תלוי במולדת הישנה. כשאני נפגשת עמהם, אין לי צורך בכם. עמהם חם לי וטוב לי, ועמכם קר לי וזר לי. כדרך אנגלו־סכסי, התבין? כאן בעצם המקום שלי, עמהם, עם נודל. הביטה נא אליו: כלום אין הוא פלא?

– אלרייט הוא, איזבלה! – קרא האמריקאי ולחץ בתוקף את ידה, ועל זה קנא בו בוכהולץ מאד.

– התלך עמי אל הסטודיה שלו? רוצה אני, כי תראה את יצירתו. אמן גדול הוא, ורצוני כי תעזור לו, השמעת?

– ודאי, כרצונך כן יהי.

– הו, גריגורי היקר והזקן! מראך העלוב כעז שנפלה לתוך זאבים. כיצד אתה מבלה את השעה?

– זוהי השעה היפה ביותר בחיי, איזבלה! – אמר לה האמריקאי, אף כי פניו ועמידתו לא העידו על זה.

– אם כן, לך לך לפנתך ותעשן לך את מקטרתך, ונודל ישעשע את החבורה. יש לי עוד לדבר מה עם המזיק הקטן – מראה הוא על דבורה – וכשתגיע השעה אקרא לך.

ושוב ישבה עם דבורה לספר עמה בלחש.

בינתים הפך נודל עולמות. הוא נשק את כל הנשים, אחרי כן הביא לידי כך, כי אחרים ינשקו אותן. הוא ערבב את הזוגות, עד כי הסתבכו. לא ידעו עוד, מי שיך למי... נודל גער וחזר וגער בגברים ובנשים כי «אֶגואיסטים» הם, כי מחזיקים הם בקנין פרטי ואינם נותנים לבחירותיהם «ליהנות מעולם הזה». אולי חשקה נפשה לנשק בחור אחר? מדוע אתה מוחה בידה, עליך להיות איש טוב ולתת לה רשות לנשק את זה שחשקה נפשה בו... וכך הביא לידי טרגדיות שלא מדעתו ושלא מרצונו. עתה משך את כל החבורה לתוך הרקוד. הוא היה בין האנגלו־סכסים ככסף חי. הוא סאן כמערבל. הוא הביא את הדברים לידי כך, עד

כי גם האמריקאי הקר גריגורי מוכרח היה לרקוד עם הגברת סוליקא רקוד צועני «פרוע»...

אולם בוכהולץ קצרה רוחו להביא את כל החבורה אליו אל הסטודיה. אף פעם בחייו לא חשק, לא השתוקק להראות את יצירתו למי שהוא, כמו בשעה זו למיס פוירסטר. הוא רצה למצוא חן בעיניה. הוא רצה להתגאות במשהו, להתיהר בדבר היקר מכל רכושו – באמנותו. נדמה, כי אילו היה בידו, היה יוצר ברגע אחד דבר גדול שימצא חן בעיניה, שילהיב אותה. ובאשר כי אמנם עלה השחר, משך את כל החבורה אל הסטודיה שלו. ואמנם הגיעה השעה, כי גם מבית־המשתה הצועני כבר גרשו אותם.

בוכהולץ עלה בראש על המעלות מתוך קוצר רוח אל הסטודיה שלו. נכון היה לתת את אושר חייו בעתיד במחיר הרגע האחד – כי ימצא עתה חן בעיני מיס פוירסטר. הוא סילק את הוילאות מעל החלון. בעד החלון בקע אור משונה, מעורב מיום ולילה, את פסליו העמיד בזה אחרי זה: «שמשון», «אדם» – ובפָנים את יצירתו החדשה – «האם». לאור האפור של הבוקר לבשו הפסלים מראה דמיוני. טושטשו קוי הצורה, בתוך משא הצללים האפורים, שמלאו את חלל הסטודיה, נדמה היה, כי הפסלים שטים, כי עולים הם כספינקסים מתוך ענני ערפל. «שמשון» עמד בכוחו הכביר והוא צוחק ושוחק כתינוק; «אדם» המיסטי עם ששה זוגות של ידים מורמות למעלה, «האם» עם רגליה המשונות ומבט עיניה החפשי, התבעני, כגבוֹרה העומדת להגן על מישהו – נראו כאלילים, כאלילים עתיקים, אשר להם עבדו בני אדם.

בלטה לעין הרואים העזות, התקיפות, הבִטחָה והכוח הפרימיטיבי של האמן, שיצר את יצירותיו כמו בפקודת אלהים, – ואפילו מושקוביטש ופרייאר כבשו עתה את יצר הבקרת שלהם. נודל הודיע בבת־אחת, כי אלה הן «היצירות הגדולות של המאה העשרים», וכי «עתידות הן לחולל מהפכה באמנות». האמריקאי הקר לא אמר כלום, אך הוא שאל את בוכהולץ: «על איזה בית־מדרש הן נמנות, קלַסי או מודרני?» על שאלה זו לא ידע בוכהולץ מה לענות. אולם מיס פוירסטר, אשר שתקה זמן רב, בהתבוננה אל הפסלים בפנים נלהבים, נגשה אל בוכהולץ ואחזה בידיו ולחצה אותן ואמרה:

– אמן גדול אתה, יש לך כח פרימיטיבי, כח אלהים.

בוכהולץ שתק, אך הוא התבונן אליה, ובפעם הראשונה, לתוך עיניה. שפתו התחתונה רעדה מתוך התרגשות, שניו נקשו, ובשכחו את עצמו אחז את ידה בידו.

מיס פוירסטר התאדמה על ידי מבטו, גרעה עיניה מעינו והוציאה את אצבעותיה החלקות והקטנות מתוך ידו הגדולה. אולם נודל, שראה הכל, אמר אליה:

– תנשק לו, מחויבת היא לנשק לו. ראוי הוא לכך. אמן גדול הוא.

מיס פוירסטר התאדמה כנערה תמימה ואמרה מתוך צחוק:

– איני יודעת אם רצונו בכך.

– הלא היא רואה, כי נפשו כלתה אליה... – והוא אחז בראשי שניהם והכריח אותם: – תנשק לו, מחויבת היא לנשק לו, ראוי הוא לכך.

בוכהולץ ספג לתוכו את ריח בשרה, שהיה נודף מפרחי הצפורן ושכרון היה נסוך עליו.

שניהם התאדמו, ראו עצמם כתינוקות ולבותיהם היו דופקים. אולם מיס פוירסטר מצאה מיד את עצמה, היא החזירה ראשה ונגשה אל גריגורי וחבקה אותו.

– גריגורי היקר! מחויב אתה לעשות זאת, עליך לעשות זאת למעני. עשה תעשה דבר טוב ומועיל.

– אלרייט, איזבלה – קרא גריגורי בנחת והוציא את פנקס הרשימות שלו – תני לי את ה«הסטוריה».

מיס פוירסטר ישבה על ידו והסבירה לו את הפשטות ואת הכוח שביצירות בוכהולץ.

– איזבלה, אין את יודעת את החומר הנחוץ לי. תני לי את «הקורות». בן כמה הוא? (מורה הוא על בוכהולץ) ומה עשה עד היום?

– זה הבחור – מורה מושקוביטש על בוכהולץ – בשעה שהיה רעב, בביתו לא היה לחם, עמד והשליך מעל המדרגות מֶצֶנַט אחד, משום שזה הציע לפניו להיות וַתְּרָן באמנותו בשל כסף, לעשות דבר שלא לפי רוחו.

– זהו החומר, ספור ממדרגה ראשונה «בשביל העמוד הראשון של העתון» – קרא האמריקאי, ובפעם הראשונה התלהב באמת. – אמן רעב ללחם משליך מֶצֶנַט מעל המדרגות ואינו רוצה להיות ותרן באמנותו. – הנה זוהי «ההסטוריה».

וגריגורי ישב לרשום מתוך קדחתנות רשימות בפנקסו...

כאשר הלכו כבר האיר היום ופרייאר נגש עוד הפעם אל מיס פוירסטר ואמר אליה בנחת לפתע פתאום:

– אין אני אחראי לכל המעשים שעשה האיש הזה – מורה הוא על נודל – בלילה הזה.

– אידיוט! אני אחראי. אני לבדי אחראי לכל! – טפח נודל על לוח לבו הרזה.

פרק ארבעה עשר

«הגורל הגדול»

כעבור ימים מעטים הופיע בגליון יום הראשון של אחד העתונים הגדולים בניו־יורק מאמר על בוכהולץ. המאמר ספר יותר על חיי בוכהולץ מאשר על אמנותו – והכותרת של המאמר, לרוחב כל העמוד, היא: «גדל־האמנים של ניו־יורק נחבא בעלית־קיר». במאמר ההוא נמנו כל המלאכות, שבוכהולץ עושה למצוא פרנסתו, ביום – עובד הוא במעגילה במזרח העיר למצוא לחמו, ובלילה הוא יוצר מחמר את יצירותיו הגדולות. שום בית־ספר לא בקר, והכל הוא עושה בכוח עצמו, ויצירותיו מצטינות בכוח פרימיטיבי שאין לו שעור. מובן מאליו, כי במאמר ההוא לא שכחו לספר, איך שהוצעו לפני האמן הצעות שונות מצד סוחרים ומְצֻנָטים, והוא דחה את כולם, אף כי רעב ללחם והיה מוכרח לעבוד עבודה גופנית לשם קיום חייו. ואשתו הצעירה והיפה עובדת בבית־מלאכה – גם זה נזכר – רק משום שההצעות היו כנגד דעותיו האמנותיות. ועם זה סֻפַּר בפרטות מעשה ב«סוחר» אחד, שבוכהולץ השליך אותו מעל המדרגות. המאמר בא בלוית תמונות פוטוגרפיות של בוכהולץ, של הסטודיה ושל יצירותיו (מיס פוירסטר, דרך אגב, העניקה את כל זה לידידה גריגורי). «שמשון», שתפס את כל אורך העמוד בעתון, עשה רושם חזק גם בפוטוגרפיה. השאר – פחות. יצאו מטושטשים. והמאמר נסתיים בשאלה: «מי יבוא לעזור לאמן האמריקאי הגדול להופיע לפני הקהל בתערוכה של יצירותיו, יצירות אמן ?»

עוד בו ביום בא לביתו של בוכהולץ המנהל של «בית אוסף התמונות הפלַמַנדִיות» – מר דוידסון, שעל בקורו בִּשֵּׂר מושקוביטש זה ימים רבים ועד היום לא הוציאו לפועל. זה היה יהודי צנום, זריז, וסיכה גדולה משובצת יהלום בתוך עניבתו. נכונים היו דברי מושקוביטש: הוא רצה בבת־אחת לקנות את יצירותיו של בוכהולץ, לא רק את אלה שיצר עד היום, אלא גם אותן שהוא עתיד ליצור במשך עשר השנים הקרובות. והוא דבר על רבבות דולרים; על זה שיוליכהו אל «הבית הלבן» ויציגהו לפני נשיא «ארצות־הברית»; אחרי כן עליו לעשות אנדרטא של «רוקפלר ויעקב שיף ושאר מיליונרים גדולים». ותיכף ומיד הוציא חוזה ואמר לבוכהולץ לחתום. אך מיס פוירסטר עמדה על המשמר. היא הזהירה את בוכהולץ, שלא יחתום שום גליון, והיא תמצא בשבילו את האנשים הראויים.

כעבור ימים אחדים באו אחרים, התבוננו אל פסלי בוכהולץ והתלחשו זה עם זה, ושוב נתנו לו גליון לחתום, וכאשר סרב בוכהולץ, הלכו להם, וזמן־מה קמה דממה ולא נשמע על שום איש.

סוף־סוף, כעבור שבועות אחדים, באה מיס פוירסטר והביאה עמה עוד «גברת» ועוד אמריקאי אחד, וה«אמריקאי» הראשון (הוא מר גריגורי, שהטיל את כל הרעש) אף הוא בא עמהם. כולם התבוננו אל פסלי בוכהולץ בכובד־ראש. האמריקאי הזר היה מבקר אמנות מפורסם (כך לחשה מיס פוירסטר לבוכהולץ, כי זהו מיסטר דייוויס המפואר). האמריקאי השני אף הוא היה שתקן כמו הראשון; הוא התבונן שעה ארוכה מתוך שתיקה אל פסלי בוכהולץ ולא אמר כלום. אולם כשראה את הפסל שנעשה על פי דבורה (את «האם»), לבשו פניו הקרים קצת התלהבות. עיניו התחילו נוצצות, הוא הביע את התפעלותו ליצירה זו; ההתפעלות התבטאה בזה, שהרים את האֵפר מתוך מקטרתו ומלא אותה טַבַּק. הוא התבונן אל הפסל ארוכות ומתוך כובד־ראש, התבונן אליו מכל צדדיו, ולבסוף פנה ואמר אל הגברת הנכריה, שהיתה אשה באה בימים ופניה שזופים משמש (ובוכהולץ השתומם, כיצד שזפתה השמש בימות החורף), כי בלי ספק יש כאן עסק עם כשרון עצמאי ממדרגה ראשונה, עם כח־בראשית מיוחד במינו, עם רגש חזק ועמוק ורוח־הקודש. אך הכח הזה חסר השתלמות ופרא הוא, ועל ידי כך הוא נהפך לפעמים לגסות.

אחרי כן בא בדברים עם בוכהולץ ושאל אותו: «היכן למד ציור?» כשנודע לו, כי בעצם לא למד בוכהולץ עד היום בשום בית־ספר (הוא למד קצת שרטוט בשעורי ערב של אחד המוסדות היהודים), פנה זה שקראו לו מיסטר דייוויס אל הגברת הנכריה, בהצביעו על בוכהולץ:

– כל מה שהצעיר הזה זקוק לו הוא – קצת אירופה, רומא, פאריס. עליו לראות מה שעשו אחרים לפניו, כדי שלא יֵרָאֶה בעיניו בכל פעם, כי הוא מגַלה את אמריקה – חייך בידידות אל בוכהולץ.

– ומה דעתו על תערוכה של יצירותיו? – שאלה מיס פוירסטר את מיסטר דייוויס, כאשר ישאלו את הרופא על חולה.

– ודאי, הפסלים האלה יצירות אמנות הם, ביחוד האנדרטה של העלמה. אכן עוז ואמונה אין הוא חסר, יש לו רב. טוב שירבו מעט הספקות, צעיר – פנה אל בוכהולץ – ומי יתן, כי התערוכה לא תבלבל את מוחו – הזהיר האיש את בוכהולץ מטוב־לב.

החבורה נפרדה בחבה רבה מאת בוכהולץ ודבורה. הגברת הזקנה, שפניה הקדימו לְהִשָּׁזֵף מן השמש, האצילה ברכה לבוכהולץ ואמרה לו בשעת פרידה: «כי עליו להודות למר דייוויס על עצותיו הטובות, וכי יראו מה לעשות למענו».

מיסטר דייוויס חבק את ידו בידידות ואמר לו: «עוד יש לגלות את אמריקה, ראה תראה זאת ברומא, בפלורנץ, בפאריס». בוכהולץ לא חבין את כוונת הדברים.

אולם כאשר נפרדה מיס פוירסטר מעל דבורה, חבקה אותה באהבה רבה ולחשה לה בשמחה על אזנה: «שבע השנים הרעות עברו, דבורה הקטנה, עתה מתחילות שבע השנים הטובות»...

כעבור ימים אחדים הביאה להם מיס פוירסטר את הבשורה הטובה, כי הגברת אשר היתה בביתם היא עסקנית מפורסמת במזרח העיר, ובידה עלה הדבר לקבל בשביל בוכהולץ, על פי המלצתו של מבקר אמנות המפורסם מיסטר דייוויס, סטיפנדיה בסכום חמשת אלפים דולר לשתי שנים, לשם נסיעה לאירופה, מאת נדבן יהודי מפורסם, התומך באמנות (כדי שדבורה הקטנה תוכל לנסוע אף היא — הוסיפה בשמחה). מלבד זאת המליץ מר דייוויס בבית־אוסף־תמונות מפואר באֶוֶניו החמישית, כי יסדרו תערוכה מפסליו של בוכהולץ. ועל כל זה יש להודות למאמרו של גריגורי בעתון, והיא ספרה בפרטי פרטים מתוך שמחה והתלהבות, כיצד עלה הדבר על ידי מאמרו של גריגורי לקנות את לב «העסקנית הצבורית», והעסקנית מצאה את המיליונר, והמיליונר שלח את מר דייוויס שיחוה את דעתו, ותוצאת הדבר — מכתב מאת מר דייוויס ומאת הגברת העסקנית אליה בבקשה לבשר את האמן, כי עמלם הצליח.

— ועתה, דבורה הקטנה שלי, הקץ לבית־המלאכה, הקץ לעבודה ולשאר הטרדות, עתה תבוא אירופה, רומא, פלורנץ, פאריס עם כל מה שתחשק נפשך. מה הדבר בעיניך? — שאלה את דבורה מתוך שמחה.

דבורה לא ענתה מאומה, עצבות לא נודעה תקפה אותה והיא שתקה.

— שותקת אַת? — שאלה אותה מיס איזבלה.

— איני יודעת — ענתה דבורה — אני מבינה, כי אושר גדול הוא בשביל בוכהולץ, אך אין שמחה בלבי, הדבר נוסך עלי רוח עצבות.

— מדוע?

— רוצה הייתי, כי יבוא הדבר בדרך אחרת... תארתי לעצמי את הדבר לא בצורה זו — אמרה אל עצמה — בצורה אחרת לגמרי.

— על כל פנים, פאריס היא עיר יפה מאד והיא תמצא חן בעיניך — אמרה אליה מיס פוירסטר נעלבת למחצה.

— ידעתי זאת, לבי מלא תודה לך! רבה מאד התודה שאנו חייבים לך, הרבה מאד עשית למעננו! — לחצה דבורה את ידיה ובעיניה עלו דמעות.

— אל נא, אל נא! את התודה תשלחי אלי מפאריס — קראה אליה, לבשה את המעיל ועזבה את הסטודיה מתוך קרירות ועלבון, כפי שנדמה לו לבוכהולץ.

– מדוע עשית זאת? מדוע? – רץ בוכהולץ מתרגש על פני החדר לאחר שהלכה מיס פוירסטר.

– איני יודעת – כך היתה הרגשתי – התנצלה דבורה, בהבינה את אשמתה.

בוכהולץ לא יכול עוד להאמין, כי זכה ב„גורל הגדול" (כמו שקרא את הדבר), לא מפני שלא האמין בדברים שספרה מיס פוירסטר. כל אשר יצא מפי מיס פוירסטר היה בעיניו קודש קדשים. העובדה עצמה, שהיא היתה פה, שהיא ספרה את הדבר, שהיא מעונינת בו ומהרהרת בו – ערך רב היה לה בשעה זו יותר מן הגורל הגדול עצמו. אולם, כמו תמיד, אמר, ודאי שיארע איזה דבר שיקלקל. אסון יקרה. – למזלי הרע יטרפו ספינותיו של הנדבן בים והוא ירד מנכסיו. מי יודע, חשב בלבו, אולי תתפרץ פתאום מלחמה, תבוא רעידת אדמה וניו־יורק תסוף. כדי למנוע את האושר ממני, כדאי למזלי הרע לעשות הכל, גם להביא פורענות לעולם, ובלבד שלא תבאני טובה – אמר אל נפשו.

אולם באחד הימים הבהירים, ביום אביב נאה, בזמן שבאות כל הישועות הגדולות (כמו שמתואר בספרים), הביא אליו הדואר מכתב ובו המחאה על חמש מאות דולר (בוכהולץ לא האמין למראה עיניו), ובמכתב שורות אחדות מאת מזכירו של הנדבן, „כי את הכסף שולחים אליו למען יכין עצמו לדרך". ועוד כתבו לו, כי מבקשים ממנו שיודיע למשרד את רצונו, אם לשלוח אליו את הכסף פעם ברבע שנה או בחצי שנה.

בשעה שבוכהולץ קבל את המכתב עם ההמחאה, כבר לא היתה דבורה בבית. היא ישבה על עבודתה בבית־המלאכה. ברגע הראשון הופתע כל־כך, עד כי לבש בחפזון את מעילו והלך אל דבורה לבית־המלאכה, מקום עבודתה. כאשר יצא החוצה נשבו אל מול פניו רוחות האביב הרעננים. השמש זרחה חגיגית, עד כי נסכה רוח חג על פני הרחובות, יבשה את הרטיבות מעל המדרכות, לקקה את הבוץ מאתמול, ונדמה היה, כי היא מוחה את עקבות החורף האחרונים התערוכה בחלונות־הראוה, בחנויות הפתוחות, והתנועה ברחוב היו כאלה, עד כי נדמה לו לבוכהולץ, כי חלונות־הראוה והחנויות הפתוחות וכל הנעשה ברחוב, כל זה אינו לשם סחר־ומכר אלא לשם שעשועים, לשם חגיגה. הוא רץ על פני הרחובות כרוח ומשש בתוך כיסו את המכתב עם ההמחאה. חשקה נפשו לעכב כל איש ולספר לכל אחד על המאורע ולהראות להם את ההמחאה – הוא ראה את עצמו עשיר מכל בני־האדם, ונדמה היה לו, כי יש בידו לקנות את כל העולם בכסף הזה שיש בכיסו.

בתוך לבו נתעורר חשק. רגע נדמה לו, כי רק הוא לא אל דבורה, אלא אל מיס פוירסטר, ואותה יקרא לטייל והיא תלך על ידו על פני הרחובות, על פני האֶוֶניו החמישית, ושניהם ילכו אל החנויות לקנות חפצים לנסיעתם המשותפת לאירופה, כגון ארגזים, כתנות, נעלים, גרבים. יחדו יאכלו היום במסעדה בעלת מדרגה ראשונה ובערב ילכו יחדו לתיאטרון וישבו זה בצד זו. הוא ירגיש את הבל פיה ואולי יאחז את ידה – ילחץ את ידה. הוא עמד ונער מעליו את הרעיון וחרף את עצמו:

– ריקה אני! מְנֻול אני! מה הם הרהורי? איככה נועזתי?

ואותה שעה שהיה מחרף עצמו, הרגיש בקרבו את נשימתה של מיס פוירסטר ואת הריח של צפורן הנודף מחֶזֶה הָורוד...

בקפיצה אחת עלה אל בית־המלאכה וצוה לקרוא לדבורה.

– עליך ללכת עמי תיכף, התלבשי ובואי.

– מה אירע? – שאלה דבורה בבהלה.

– הנה זה – הראה לה את המכתב עם ההמחאה.

דבורה לא הבינה, מפני מה עליה להפסיק את עבודתה.

– בוא אבוא הביתה בערב, אז נחשוב מה עלינו לעשות – אמרה אליו.

הוא כעס על קרירותה, הוא רוצה לעשות חג היום והיא מפריעה אותו, והוא גער בה.

– איני רוצה כי תעבדי! אין לך לעבוד עוד! לא נאה לי, כי תעסקי בעבודה!

צר היה לה על אשר הפריעה את שמחתו, ולכן הביטה אל פניו בחיוך, כאילו לפיסו. היא נכנסה אל בית־המלאכה, הודיעה על בטול שארית היום, התלבשה ויצאה עמו אל הרחוב.

– ובכן, מה תהי ראשית מעשינו? במה נתחיל? – קראה אליו מטוב־לב, התרפקה עליו וחיכה אל פניו, כמו בימים הטובים, כדי להשרות עליו רוח טובה.

– ראשית, לא נעשה כלום. ראשית, נצא אל הרחובות להתבונן בחלונות־הראוה, כאילו אין לנו שום כסף, כמו שהיינו מטיילים לפנים ברחובות. אך כאשר ימצא דבר־מה חן בעינינו במאד מאד – אז נקנה אותו. הַא? – קרא בשמחה כתינוק.

– לא, חזקאל, ראשית, נקנה צרור גדול, גדול מאד, של פרחים להביא למיס פוירסטר – קראה דבורה – הן היא עשתה כל זאת.

– כן, דבורה, כן – קרא בוכהולץ בהתפעלות ולחץ את דבורה אליו, בהיותו

נרגש, באמצע הרחוב — ואנו נבקש מאתה, כי היא תלך עמנו, ושלשתנו יחדו נטייל ברחובות, כן?

רגש של עצבות התעורר בלב דבורה, בלי שום סבה, כפי שנדמה לה, והיא השפילה את ראשה.

אולם בוכהולץ לא ראה את זאת. הוא היה מלא התלהבות מן הרעיון, שדבורה עוררה בקרבו לקחת את מיס פוירסטר עמהם, עד כי היה נחפז.

— בואי, דבורה, נמהר, הן עלינו לפרוט את ההמחאה. הן אין לנו כסף. ומתוך הכרת תודה חבק את דבורה:

— מה אהבתיך! מה אהבתיך! — החליק את שערות ראשה, בעמדם באמצע הרחוב...

פרק חמשה עשר

ברשת האושר

בוכהולץ נעשה טרוד מאד בתערוכה שלו. מיס פוירסטר עזרה לו בהרבה הוא נמלך עמה בכל דבר, ועל ידי כך ישב, כמובן, מעט בביתו והרבה עם מיס פוירסטר — והדבר נראה בעיני דבורה טבעי מאד, הלא מיס פוירסטר מבינה הרבה באמנות — אמרה דבורה אל נפשה, היא לא קנאה בה; כבוד רב מאד ותודה רבה הגה לבה אליה, ולא עלה על דעתה לחשוד בה או לקנא בה, צר היה לה רק על עצמה, שאין בידה לעזור לבוכהולץ ואין היא יכולה לשבת עמו כל היום כאחרים...

מובן מאליו, כי דבורה לא עבדה בבית־המלאכה, אף כי ערגה לשוב אל עבודתה, והיא ערגה אל העבודה, יען כי, ראשית, בלי עבודה נראו לה החיים משעממים; ושנית, עדיין לא חפצה להאמין, כי אין לה עוד צורך בעבודה, נראה לה כאילו היא מבלה את ימיה בבטלה, אולם בוכהולץ היה גוער ונוזף בה, עד כי לא העיזה להזכיר על רצונה לשוב לעבודה, אף גם חדלה לדבר עמו על זה.

— הן עומדים אנו לנסוע, כמה זמן, לפי דעתך, עוד נשב פה? רק עד התערוכה, הלא יש צורך לעשות הכנות לדרך — טען וחזר וטען אליה. אם היה הדבר משום זה, שדבורה עצמה לא יכלה לתאר לה אושר כזה, או מפני שאיזה רגש טמיר חזה לה מראש — ואולם ידוע ידעה, כי היא לא תסע עם בוכהולץ, כי יארע איזה דבר, והיא חכתה לו, אמנם פחדה להרהר בזה, אך על כל פנים לא יכלה בשום אופן לתאר גם בדמיונה, כי אמנם תַּמּוּ ימי העבודה שלה ובאו לה ימים של

חיים חדשים. היא לא ידעה מדוע. לא היתה לה שום סבה להטיל ספק בכוונות הטובות של בוכהולץ, או לחשוד במי־שהוא. יחסו של בוכהולץ אל מיס פוירסטר נראה בעיניה טבעי כל־כך, עד כי היא עצמה הגתה בלבה אותם הרגשות, אותו הכבוד והתודה, שהגה בוכהולץ אליה. ולמה זה היא עצובה כל־כך? ולמה היה הדבר, כי בכל דברי בוכהולץ על תכניתו לנסוע יחדו עמה לאירופה לא האמינה, כי אמנם כן יהיה, והיא לא חשבה כלל על ההכנות אל הנסיעה? כאילו הדלות, שבה היתה חיה עד היום, הטילה עליה את ידה הקשה ואמרה: «לא אוציאך מתוך רשותי»...

ימי הבטלה והצפיה היו לה הימים הרעים והקשים. בוכהולץ לא ידע מה לה. הוא היה מהלך קורן בשמש האושר, שהתחילה לזרוח עליו, והיא ישבה כאשה מְצֵרָה, מחרישה, שותקת. חיוכה הידוע והעליז, שהיה נוסף עליו ששון תמיד בהביטו אליה, נעלם מעל פניה. נוגה עגום של חיוכה נשאר רק על שפתיה הקטנות, שהתכוצו כאילו לבכי. ועיניה בימים האלה נעשו גדולות יותר ומזהירות יותר, והיא התחילה לדובב בהן יותר מאשר כל הימים.

בוכהולץ נסחף כמטולטלת על ידי רגשותיו ויצריו לתוך המלחמה בין מיס פוירסטר ודבורה, שלא פסקה בלבו אף רגע מזמן שראה את מיס פוירסטר בעינים אחרות. לשוא החליט החלטה, נָדר נֶדר בלבו, חרף וגדף את עצמו והצדיק את נפשו. בוכהולץ לא היה איש, אשר ישמע בקול החלטות. הוא היה בו במקום, אשר שם הביאהו הרגש באחרונה... אך גמר בלבו דבר והחליט החלטה, בא הרגש ונקר בלבו. אחרי אשר התמכר בכל נפשו לדבורה והסיר מלבו כל אפשרות אחרת, באו הגעגועים על האהבה וכרסמו את לבו עד מות... העולם נראה בעיניו מת, החיים בלי ענין, בלי טעם. כלום יש אושר בלי התשוקה העזה אל חזה המבושם של מיס פוירסטר?... וכאשר התמכר כולו אל הרגש ההוא, התעוררו בלבו לא רק נוחם ומוסר־כליות, כי אם גם ריקניות וערטילאות, עד כי פחד תקף אותו. נדמה לו, כי הקרקע נשמט מתחת לרגליו, והוא רץ חיש, כדי לבסס את הקרקע תחת רגליו, לשפוך את אהבתו בחיק דבורה...

— מדוע לא שתיהן? הלא רגשותי אליהן הם נכונים וברורים כל־כך! אך כיצד? — את זה לא יכול לראות. גם דבורה גם מיס פוירסטר לא היו מאלה המסתפקות במחצה...

— מדוע יהיה כדבר הזה? — שאל את עצמו — מדוע יהיו בני אדם אומללים כל־כך, עד כי עינם צרה באשרם?... הלא אפשר היה להתענג על רב טוב... — שאל לעצמו את השאלה, שרבים לפניו שאלו אותה, ולא יכלו למצוא עליה תשובה...

כל פעם שבוכהולץ בא הביתה אחרי פגישה עם מיס פוירסטר, היו לבו ונפשו עֵרים אל דבורה. היום ביחוד התהלכה מיס פוירסטר עמו בנחת. אחרי אשר נמלך עמה על תערוכת פסליו בבית־אוסף לאמנות, אשר שם ישבו יחדו, הוליכה אותו אל בית־תֵּה מפואר ושתו יחדו. והיא האירה פניה אליו. הוא הריח את ריח חזה, ומאושר היה יותר מכל הימים. כאשר שב הביתה (לאחר שמיס פוירסטר שלחה אותו אל «דבורה הקטנה»), מצא את דבורה יושבת לבדה בתוך הסטודיה השרויה באפלולית. כשראה בוכהולץ אותה שוחה עצובה בתוך צללי הקיר, דבר זה ספר לו יותר על מצב רוחה מאשר תאר גופה, תקף אותו רגש חם אליה, עד כי נגש ואמר לה מתוך גערת פנוק:

– למה אַת יושבת לבדך בתוך האפלולית?

– לא כלום – נסתה לשלוח חיוך אל פניו.

בוכהולץ התבונן וראה בעיניה, שדבורה אמרה לגרוע ממנו, אך הדבר לא עלה בידה.

– הנה בכית – חבק אותה וחש את המלח של דמעותיה בנשיקתו על עיניה. – מדוע בכית?

– לא כלום, סתם; נפשי רצתה לבכות – אמרה לו בחיוך מתוך דמעות.

הדברים נגעו אל לב בוכהולץ, עד כי ברגע הזה נדר בלבו ונדר ואמר אל נפשו, מעתה ועד עולם, כי בשבילו אין בעולם אלא דבורה האחת, לנצח נצחים. זוהי בת זוגו, גורלו ומזלו. ברגע זה נזכר, מה היא לו, גם את מסירות נפשה לו, ובכל הרוך שבקרבו, בזמן שרגשותיו ויצריו היו עמו, התחיל להוכיח לה את הדבר, וזה נטע בלבה אמונה רבה בו.

– אנכי קניתי את הארגזים לנסיעתנו, ואת יושבת ובוכה!

– איני יודעת, אם בכלל אסע, חזקאל יקירי – אמרה אליו.

בוכהולץ צנח על הארץ וישב לרגליה.

– למה זה עלה כזאת על לבך? אמרי־נא.

– איני יודעת למה, אך לבי אומר לי זאת.

– לבך, לבך, – הוא אויבי הגדול. רוצה הייתי לעקרו, הנה כן!

דבורה היתה מוכרחה לצחוק, בשמעה מפיו את הדבורים האלה.

– ובלעדיך כלום אסע, כלום אזוז ממקומי? הרשות בידם לגנוז את כספם. מוטב לי שאהיה חוקק מצבות או סוחב קורות.

דבורה שתקה.

הוא אחז בשתי ידיה והסתכל בעיניה והתחנן בקולו העמוק, היוצא מן הלב, שמימיה לא יכלה לשמוע אותו בשויון־רוח.

– דבורה, דבורה – קרא אליה, כאשר יקרא תינוק: «אמא», והסתכל בעיניה.

– מה רצונך?

– למה תדברי ככה? למה תחשבי ככה? היש בי אשם? האם עשיתי רעה כל שהיא? הגידי נא.

שאלתו נראתה בעיניה תמימה כל־כך, שאלת ילד, עד כי התעורר בלבה אליו רגש אֵם.

– לא – נענעה בראשה, מתוך חיוך של כובד־ראש.

– ולמה זה תדברי ככה, מה הם חיי בלעדיך? מי אני בלעדיך? הלא אַת עשית אותי לאיש, הלא את החזרת לי את זה שהיה בנפשי, הלא את נטעת בלבי את האמונה בעצמי – והוא שם את ראשו בחיקה וחבק את רגליה בשתי ידיו האמיצות.

היא הרימה את ראשו מתוך חיקה והסתכלה בפניו בשתי עיניה הגדולות והדומעות.

– הנכון הדבר אשר אמרת, חזקאל?

– מה אני בלעדיך, דבורה? – ושוב הטה פניו אל חיקה.

– חזקאל שלי, חזקאל שלי – העבירה את אצבעותיה בין שערותיו המגודלות, ודמעותיה טפטפו על שפע שערותיו.

– ולמה זה אני שוב עצובה כך? הלא יש לי לשמוח! – קראה כאילו לעצמה.

– אילו אהבת אותי, היית שמחה, דבורה, הן נוסעים אנו שנינו לאירופה. התביני או לא? שנינו...

היא שמה את ראשה על שערותיו ונענעה את עצמה, כאשר ינענעו תינוק:

– חזקאל, חזקאל שלי! – קראה – רק «שנינו» לבדנו?

– שנינו, שנינו, אין איש מלבד שנינו – חזר על דבריו.

היא התכוצה בתוך זרועותיו...

ושוב בא לילה של סערת התאוות עד לשכחון, אותה שעה נדמה, כי הכוכבים הזרועים בשמי הלילה שולחים זהרם דרך התקרה של ביתם. שוב נשא אותה בזרועותיו... הוא ישב ערום למחצה למרגלותיה והתחיל מתאר בתאורים ברורים את חייו בעתיד; הנה הם נוסעים יחדו על פני הים, הם גרים יחד בפאריס בבית קטן, אֵי־בזה ברחוב מוֹנְפַּרְנַס, מעון כל האמנים; הנה הם משוטטים יחדו ברחובות פאריס, יושבים בבתי־קהוה יחד עם אמנים מכל העולם; הנה הם נוסעים על פני אירופה, רואים בתי־מוזיאון, ערים גדולות ועתיקות; שנתים, שתי שנים בלי דאגה, בתוך אורה וששון, שניהם ראו את עצמם כשתי טפות של אורה בתוך

ים של אושר··· ופאריס – היא נוצצה והזהירה והאירה מרחוק, מתוך עתידו, כגחלילית בתוך הלילה.

– מדוע לא? – התחילה לשדל את עצמה··· נדמה היה, כי לרגע אחד הבריחה דבורה את הדלות, אשר רבצה עליה, בכוח רב פרקה מעליה את החובה העמוסה על שכמה. «מדוע לא תהיה לי הזכות להיות מאושרה? מדוע אינני ראויה לו כמו אחרים?»···

ובוכהולץ משך אותה, משך אותה מתוך עצבותה ויאושה בחבלי הקסם של דמיונו.

הוא התחיל לתאר לפניה את תכניתו, את עבודתו ויצירותיו הגדולות, את האתמוספירה של אמנים, שאין בה דאגה. אחרי אשר יראה יצירות אמנות גדולות; בהיותו מתעודד על ידי התלהבותה של דבורה – יעלה בידו להוציא יצירות גדולות.

– אַת מלהיבה אותי בהתלהבותך, באמונתך בי. כבר הייתי אפס, והנה באת אלי ולמדת אותי לדעת את עצמי. ובשעה שאיש לא האמין בי, הנה אַת האמנת בי.

היא לא יכלה עוד להתאפק. ושוב התחילו עיניה זולגות דמעות.

– ומדוע זה יפחד לבבי כל־כך? ומדוע איני מאמינה, כי כן יהיה? – קראה דבורה, בפרשה ידיה מתוך שאלה.

– האמיני, האמיני, האמיני! – נשק את עיניה המלוחות.

– או שיהיה כך, או שלא יהיה כלום – קם בוכהולץ ממקומו וקרא בקול חגיגי, כאילו בטא שבועה קדושה.

ודבורה האמינה.

ממחרת לא הרפה ממנה. היא היתה מוכרחה להתלבש בבֹוקר ולצאת עמו לקנות צרכי הדרך (דבר ששכח לעשות עד היום). הוא קנה בגדים, כלי־לבן, והכריח את דבורה לקנות דברים שיש בהם צורך ושאין בהם צורך. שמח על כל דבר ודבר והוכיח את הנחיצות והתועלת של כל דבר בדרך. ועל ידי דבריו וששונו התחילה דבורה מעט מעט להתרגל ברעיונה אל הנסיעה. לקסם מִלָּיו נסו כל הספקות וגז היאוש. והחיים החדשים העומדים לפניה התחילו לשלוח אליה את קרני אורם ועזרו לה לְהִמָּשֵׁךְ לעולם אחר, שבו ראתה את עצמה כאילו אין זה שלה···

אחרי הקניות הוליך אותה בוכהולץ אל בית־אוסף התמונות, אשר שם עמדה להפתח התערוכה שלו בעוד ימים אחדים. בבית־התמונות מצאו כבר את מיס פוירסטר. היא עמדה עם עתונאים אחדים והלהיבה אותם בספוריה על יצירותיו של בוכהולץ, ושניה הקטנות והלבנות הזהירו מתוך חיוכה ודבריה החביבים. דבורה הביטה עליה וראתה את כל הטוב שהיא עושה למען בוכהולץ, ובלבה

הרהרה, מה טובה היא ומה רבה תודתה לה. והיא לא ידעה במה להביע את רגשות תודתה. דבורה עמדה מרחוק וראתה עצמה נכריה ונבוכה בתוך החדרים הגדולים והמקושטים, שבהם עמדו יצירותיו של בוכהולץ. אולם מיס פוירסטר ראתה אותה ונגשה אליה וחבקה אותה והוליכה אותה לתוך אחת הפנות ושאלה:

– ובכן, מוכנה את לדרך, דבורה הקטנה?

– כן, בוכהולץ קונה לי דברים שונים – ענתה דבורה במבוכה – אך איני יודעת, נדמה לי...

– מה, דבורה הקטנה?

– איני יודעת, במה זכיתי לכך – אמרה דבורה.

– זכית לכך, דבורה הקטנה, ראויה את לכך, בעמלך ויגיעך קנית לך את הזכות הזאת.

דבריה נגעו עד לב דבורה. היא התבוננה אליה ואמרה בלי עיון בדבריה:

– את היית צריכה לנסוע לפאריס עם בוכהולץ. את טובה כל־כך, טובה כל־כך.

– אני? – צחקה מיס פוירסטר מתוך מבוכה – אותי לא יקח בוכהולץ עמו. אני אינני אהובת נפשו. הו, נערה קטנה ונעימה – חבקה מיס פוירסטר את דבורה בהתרגשות.

פרק ששה עשר

התערוכה

והנה בא היום הגדול של התערוכה. העתון, שגלה את בוכהולץ, השתדל כי התערוכה תעבור בהצלחה רבה. מיסטר דייוויס, מבקר האמנות, ספר בשבחו של בוכהולץ בתערוכתו. על ידי כך בא אל התערוכה קהל גדול, אנשים מפורסמים, אמנים, ידידי אמנות, מבינים, מבקרים וסתם אינטיליגנטים. הכל השתוקקו לראות את הכוכב החדש הגדול, אשר עלה בשמי השכונה המזרחית. באו גם כמה עסקני צבור, פוליטיקאים של השכונה, אשר אמרו לברוא מזה «ענין יהודי». סוף־סוף בא באוטומוביל הגדול הנדבן בכבודו ובעצמו, זה שנתן לבוכהולץ את הסיוע, ועמו מזכירו והגברת ה«עסקנית». הכל כבר ידעו, כי המיליונר שולח את האמן לחוץ לארץ לשנתים, והכל נסו לדבר חלקות אל המיליונר ומאושרים היו, כשראו חיוך על פניו.

כמו כל «כוכב» חדש שנגלה, לא הספיק בוכהולץ עוד לרכוש לו שונאים, והכל הגו ידידות אל האמן החדש, ואחד עלה על השני בהתלהבות.

בית־התמונות היה מקושט חגיגית בתמרים ובפרחים, ועל זה שקדה מיס פוירסטר. בין התמרים התרומם «שמשון» עם כתפיו הכבירות, גבו השרירי, חזהו החסון ופניו התמימים והצוחקים. אחריו — «אדם» עם ידיו הפרושות, שהמבקרים הנלהבים נסו להכניס בו סמלים שונים; ועוד יצירות אחרות קטנות — ראשים קטנים, חלקים של פסלים; ומפָּנִים, בתוך חַרְצִיּוֹת גדולות, הופיעה «האם», אשר, כפי שנדמה, עלתה מתוך הפרחים. פה, לאור הבהיר של הגג המואר בשמש, קבלה האנדרטא את בטויה הנכון. הנערה עם פניה הגלויים והעזים, שהיו בשעה זו דומים מאד לפניה של דבורה, עם תלתלי שערותיה הפרועות ועם העינים הגדולות, המציצות מתוך השערות, נראתה כהולכת ושולחת לפניה את כרסה הקטנה והמלאה, שהיתה מחודדת, ככרסה של אשה הרה... וכאילו ידעה, כי הרה היא והתגאתה בזה, הבליטה את כרסה... עיניה הפקוחות הביטו בעוז וגאון, כאילו התגאתה במשהו. פיה קטן ומכווץ, שפתיה נלחצות בהעויה של צער, כאילו חשה חבלי לידה... והנה רגליה המפושקות, העגולות, כאילו זה עתה המליטה את ילדה... מובן מאליו, כי בעיני הכל מצא חן ביותר «שמשון», את זה הבינו. אולם המבינים והמבקרים אמרו, כי «האם» היא יצירה גאונית. כך כתבו העתונים וכך אמר מבקר האמנות המפואר מיסטר דייוויס. והכל עמדו שעה ארוכה לפני הפסל וחששו לגלות את חוסר מבינותם, ולכן התלהבו והביעו את התפעלותם.

בעלת התערוכה היתה מיס פוירסטר. היא עשתה את הדבר בדרך טבעי ומובן מאליו. לבושה היתה שמלת קטיפה כחולה, עם מחשוף עמוק, שממנו הציץ האור הורוד־כהה של חזה היפה והמלא, של צוארה הקטן והיפה, של ראשה הגאה, שהיה מסורק למשעי בצורת קַפְלֶט, המפוקס באמצע. ידיה הערומות עד הכתפים גלו את הסוד של גופה הורוד והרכרך. ברגליה הסיניות, הנעולות בנעלים קטנות עם פוזמקי משי בהירים, קבלה את האורחים מתוך חיוך של חן והוליכה אותם אל הפסלים, בארה ופרשה במקום שיש צורך והחרישה במקום שיש צורך. היא הוציאה ממחבואו את האמן הבישן שעמד נבוך בפנה, בלב דופק, ולא ידע לאן ישים את ידיו הגדולות, וראה עצמו דחוק במלבוש החדש שלבש ובנעלים החדשות שנעל — והציגה אותו לפני מי שיש צורך בו ולא הציגה לפני מי שאין צורך בו... וכאשר הביע הנדבן את רצונו לראות את האמן ולברך אותו, הוליכה מיס פוירסטר את בוכהולץ אל המיליונר, אשר עמד עם מיסטר דייוויס (שהיה בן־לויתו בתערוכה) ואמרה אליו בחיוך נעים:

— זהו האמן שלנו, גאון מזרח העיר — והחיוך ה«נעים» המיוחד רק לעשירים, יצא מפיה בדרך טבעי מאד, הבריקו שניה הקטנות והמצוחצחות, ובשעת מעשה הטתה ראשה בתנועת חן.

בוכהולץ התאדם. אבל ברגע זה חש בזרועו את זרועה של מיס פוירסטר ושאף אל קרבו את ריח הצפורן, אשר עלה מחזה, והדבר הזה היה חשוב לו יותר מכל התערוכה עם הנדבן המיליונר יחדו. אילו היה בידו לחלוץ את הנעלים הצרות – הרהר בלבו – ולקרוע מעליו את הצווארון הקשה, שלחץ את צווארו – כי אז היה טוב מאד ולא היה חסר כלום.

הנדבן הושיט לו ידו ונתן לו ברכה, והביע את תקותו, כי בוכהולץ ישתמש לטובה באותו הזמן שיהיה באירופה.

בוכהולץ שתק ונענע בראשו.

– ואנכי אשמח מאד לשמוע מזמן לזמן, כי הוא עושה חיל – הוסיף המיליונר.

בוכהולץ שתק ורק נענע בראשו.

– וכאשר ישוב ימצא את «שמשון» שלו בגני אשר בלונג־בְרֶנטש. מקוה אני כי הדבר יהיה לו לרצון. מיסטר דייוויס יסדר את הכל.

בוכהולץ הביט אליו בעיניו הגדולות.

– ברי לי, כי כבוד גדול הוא למר בוכהולץ, לאמן צעיר כמוהו, להציג את יצירתו בין אוסף היצירות המפורסמות של כבודו – השיבה מיס פוירסטר במקומו מתוך רגש, ובוכהולץ נענע בראשו.

המיליונר הושיט לו ידו וברך אותו ב«בּוֹן ווֹיַאז׳» ועזב את התערוכה.

מיס פוירסטר עזבה את בוכהולץ ונגשה אל העתונאים לספר להם בהתלהבות את החדשות, והדבר נודע תיכף בכל הטרקלין, כי המיליונר קנה את «שמשון» בשביל גנו בלונג־ברנטש, והחדשות עוררו התלהבות רבה בין מבקרי התערוכה, והכל הגישו ברכה לבוכהולץ, ובמקצת גם למיס פוירסטר...

מיס פוירסטר חזרה אל בוכהולץ, אשר התחבא שוב בפנתו ושמה את ידה הערומה והקלה על כתפו.

– כמדומני, כי נולדת בכתונת פסים, בוכהולץ – קראה אליו, בהביטה אל פניו בששון אמת – תיכף בתערוכה ראשונה לרכוש הצלחה רבה כזו!

בוכהולץ, כאילו שלא מדעת, הושיט ידו לקראת ידה, היא שמה ברצון את ידו בתוך ידו ואמרה מתוך רגש:

– אני מברכת אותך בכל לבי. אני מאמינה, כי זכית לכך בצדק.

בוכהולץ אחז שעה ארוכה את ידה הקטנה בתוך ידו והתבונן אל אצבעותיה הקטנות.

– נשמתה ברחה ממנה, ושמה משכנה בראשי אצבעותיה – קרא אליה מעודד מהצלחתו.

לאט־לאט, לא בחפזון הוציאה את אצבעותיה הקטנות והקרות מתוך ידו החמה והתאדמה כולה.

אחרי כן התבוננה פתאום, כי דבורה הקטנה עומדת חבויה בפנה ומביטה עליהם. היא מהרה חיש ונגשה אליה:

– היכן היית? אני מחפשת אותך כל הזמן.

בעצם לא חפצה דבורה ללכת אל התערוכה. לבה אמר לה, כי תראה שם את עצמה נכריה, בעולם שאינו שלה. האם לא שמחה בהצלחתו של בוכהולץ? האם לא צפתה לה, לא חכתה? האם לא האמינה, כי היום הזה יבוא? – והנה אחרי אשר בא היום, היא רוצה להֵעָלֵם ממנו. אולם בוכהולץ היה מאז הבוקר נרגש כל־כך והתחנן לפניה, כי תלך עמו, עד אשר לא מצאה עוז בלבה לסרב לו. הוא ראה עצמו כעזוב ואבוד ולא ידע אם יעלה הדבר. נדמה לו, כי כל התערוכה תנחל מפלה, כי אנשים יבואו ויראו מעשי ידיו וילגלגו עליו, ורק אז יראו וידעו, כי אין ואפס הוא. אמנם כל אלה שראו את יצירותיו שבחו אותן, גם העתונים כתבו עליהן טובות, בכל זאת לא האמין, כי אמנם יש בהן ממש והן לא תהיינה לצחוק. הוא התבונן אל דבורה, עד אשר הרגישה, כי הוא זקוק לה, ולכן קבלה על עצמה להיות על ידו, על כל צרה שלא תבוא. היא לבשה את שמלתה משי השחורה, החדשה, שקנה בוכהולץ לה והתעטפה בסודרה «הצועני», שבוכהולץ חבב אותו כל־כך, ענדה לצוארה מחרוזות שונות, סרקה את קְוֻצותיה העבות, עד כמה שאפשר היה, והלכה אל התערוכה. אך כאשר נכנסה אל הטרקלין, ראתה אנשים רבים כל־כך ואישים חשובים כל־כך, עד כי ראתה את עצמה נכריה ומיותרה. בוכהולץ סולק ממנה תיכף. הן עליו היה להיות עם האישים החשובים, והיא פרשה לפנה חבויה, לבל יראנה איש, ועמדה שם.

התבוננה אל מיס פוירסטר וראתה אותה מטפלת, והיא מלובשה יפה ומזהירה ופורחת בתערוכה של בוכהולץ, והיא מקבלת את האורחים, והיא מאירה פנים לכולם ומקרבת את כולם. הרגש הראשון היה רגש תודה. היא הרהרה בלבה: «למה היא עושה כל זאת? מה טובה היא!» אחרי כן בא במקצת רגש של קנאה בלבה וכרסם אותה, והיא הרהרה: «למה באה כל התערוכה?» היא זכרה את חייהם יחדו לפני כן, בזמן שהיא היתה עושה במלאכה ובוכהולץ היה מהַמכר לאמנות. «הן מאושרים היינו יותר בלי זה». ורוגז נתעורר בלבה, מדוע הגיע הדבר לידי כך. אולם עד מהרה זכרה את בוכהולץ ואמרה אל נפשה: «כלום יש לי רשות לגנוז את בוכהולץ לעצמי? כלום נוצר לי לבדי? מה נואלתי!» אך על הרגש של קנאה למיס פוירסטר לא יכלה להתגבר: «כן, היא קנאה בה על אשר יודעת היא להתלבש יפה, לדבר דבורים נאים, להאיר פנים, להתהלך עם אנשים ולהיות לעזר

רב לבוכהולץ. «מי למד אותי?» – אמרה אל נפשה, ולבה נמלא רחמים על עצמה, בזכרה את הדלות, אשר ממנה יצאה.

חום תקף את לבה ועיניה התחילו נוצצות. אולם היא התגברה ונזפה בעצמה: «אשה רעה אנכי! היא עוזרת כל־כך לבוכהולץ; היא קבלה סיוע בשבילו; היא סדרה בשבילו את התערוכה והיא מקרבת בני אדם אליו, ולבי רע כל־כך עליה, אני הוגה מחשבות רעות עליה». אולם על רגש הקנאה, מדוע אין היא יכולה לעשות בשביל בוכהולץ, כי אם אחרת, על הרגש הזה לא יכלה להתגבר. הוא תקף את כל נפשה והיא התאדמה, התרגזה ונשכה את שפתיה:

– לא היה צורך בכל אלה, בלי זה אפשר שמוטב היה לבוכהולץ – מנסה היא לשדל את עצמה.

אבל בתוך לבה היא יודעת, כי לא כן הוא, כי בוכהולץ זקוק לכך, כי חייו של אמן אינם חיים בלי זה. היא ראתה אותו קודם ורואה אותו עתה; מה רבה שמחתו, כתינוק, על נסיעתו לאירופה, ומה רבה היתה חרדתו לתערוכה, שהרהר עליה כל הלילות. ושלא מדעת עולה בלבה רעיון המרעיד אותה: הלא מיס פוירסטר תהיה לבוכהולץ אשה טובה. היא תוכל להיות לעזר לו בחייו. מה יש בידי לעזור לו? מה יש בידי לעשות למענו? כל מה שהיה בידי הן כבר עשיתי, עתה אין הוא זקוק לי עוד, והוא יראה עצמו אומלל עמדי. מה אוכל להגיד לו על דבר אמנות? מיס פוירסטר משכילה כל־כך ויודעת הרבה מאד, והיא יכולה לעזור לו, היא יכולה לעשות הרבה למענו.

שלא מדעת נדמה לה, כי בוכהולץ לא בעלה והיא לא אשתו, אך הוא אח לה, ידיד קרוב, קרוב מאד, והיא מהרהרת עליו, מה טוב יותר בשבילו. ובהעמידה את עצמה לעומת מיס פוירסטר, היא באה לידי החלטה, כי טוב לו לבוכהולץ לנסוע לאירופה עם האשה ההיא מאשר עמה... מיס פוירסטר עם השכלתה, עם יפיה, עם טוב לבה, עם דעתה להתהלך עם אנשים – בוכהולץ יהיה מאושר מאד עמה.

– אלי, אלי, מה המחשבות העולות בלבי, מה הם הרהורי! לא, לא, לא כן הוא, אשה רעה ומכוערה אני.

– בוכהולץ שלי הוא, ואני לא אתן לקחת אותו ממני, אני, אני מצאתיו למעני, אני ראיתיו בשעה שאיש, שום איש לא ראה אותו. הוא עצמו אמר זאת, הוא עצמו – בלעדי יהיה אומלל, לא יוכל לעשות מאומה. הוא עצמו אמר זאת, הוא עצמו – רועדות שפתיה.

– האמנם יהיה אומלל בלעדי, אם יהיה עמה? – מנקר רעיון במוחה ולבה

מתכווץ. בינתים ראתה אותה מיס פוירסטר, והיא מאירה אליה פניה, עד כי כל הספקות מסתלקים על ידי חיוכה.

– היכן היית, דבורה הקטנה? הלא לא ראיתיך כלום. עליך לבוא הערב אלי עם בוכהולץ. אני עורכת משתה לחוג את חג נצחונו של בוכהולץ. עליך לבוא בהחלט. כל ידידינו יהיו בביתי: מושקוביטש, פרייאר, וגם את נודל הזמנתי, ועוד ועוד ידידים חדשים, שבוכהולץ מחויב להתודע אליהם.

בינתים ראו עיניה מישהו נכנס אל הטרקלין.

– סלחי, דבורה הקטנה, עלי להציג את בוכהולץ לפני האדון הזה. הוא עורך עתון, ובידו לעשות הרבה בשביל בוכהולץ. להתראות הערב – והיא הולכת בחפזון בפסיעותיה הקטנות, אוחזת שוב את בוכהולץ בזרועה הערומה ומוליכה אותו אל האדון שנכנס.

– אל המשתה בביתה לא אבוא – מחליטה דבורה בלבה – מה מְהרה לחטוף אותו...

עצבות תוקפת אותה, אף כי אין יסוד לה, והיא נעלמת באין רואים מן האולם. היא יוצאת אל הרחוב. האֶוֶניו החמישית מלאה תשואות, אוטומובילים נוסעים הנה והנה, אנשים עוברים ושבים, והשמש זורחת באור רב, באור חג. והיא הלא בת־חורין, אין לה צורך לעבוד ויש בידה לטייל יחד עם הכל באֶוֶניו החמישית, ועוד מעט היא תסע לפאריס. הלא בוכהולץ אמר את הדבר בפיו. הוא הבטיח לה בהן צדקו. ובכל זאת לבה עצוב. למעלה במרום, מעל הפרדס המרכזי, הנראה מן המקום הזה, השמים רחבים וארוכים יותר. עננים בהירים התכנסו ועננים תכולים באים וחולפים. מדוע זה היא מהרהרת על עננים?

פתאום תוקף אותה צער, רגש נוחם עמוק מכרסם את לבה, והיא אומרת אל נפשה:

– זאת אומרת: כך יהיה; זאת אומרת: כך יהיה – חוזרת היא על המאמר בלבה.

היא משתוקקת להיות לבדה, להתחבא מעיני אנשים. היא לוקחת אוטובוס, העובר על פני האֶוֶניו החמישית, ונוסעת הביתה.

בתים, חנויות, אנשים, אוטומובילים באים וחולפים, רעש יורד, רעש עולה, והיא מוסיפה לחזור בלבה על הדבר:

– זאת אומרת: כך יהיה, כך יהיה.

«אבל הלא אי־אפשר שכן יהיה; הלא אי־אפשר» – פורצות שוב דמעות חדשות והיא מוחה אותן במטפחתה.

היא באה הביתה, נופלת על המטה ומשקיעה את פניה בכר, שוכבת ומנהמת:

— מדוע, מדוע?

במוחה ולנגד עיניה חולפים כל הדברים שעברו עליה, ובלבה עולה הדבר האחרון — זה שעבר עליה ב«מוסד» למענו.

«הלא אי־אפשר הדבר, הלא אי־אפשר הדבר...»

— מדוע אני מהרהרת כך? מה הם ההרהורים השחורים שעלו בלבי?

אילו יכלה, היתה מכה בעצמה לחייה.

רעיון עלה בלבה, והיא קמה מעל מטתה, רחצה פניה, סרקה יפה את שערותיה, תקנה את שמלתה, בקשה ומצאה את הסודר הצוועני היפה, החביב על בוכהולץ, ענדה לצוארה מחרוזות וישבה לחכות לבוכהולץ.

היא מחכה רגעים, חצי שעה, שעה והוא לא בא, ושוב עולים ההרהורים השחורים, כצפרים שחורות, ועומדים על ראשה, רוצה היא להבריחם — ואינה יכולה.

ושוב תוקפת אותה עצבות, ושוב היא נופלת על המטה ושוכבת — שוכבת ומשקיעה פניה בכר, עד אשר עלה בידה שוב לגרש את הרהוריה השחורים — והיא רוחצת שוב את הדמעות, מסרקת את שערותיה, עומדת לפני הראי ואחרי כן יושבת לחכות לו.

סוף־סוף נשמעו פסיעותיו, ברוצו על המעלות, לבה דופק והיא אינה יודעת למה.

והוא נכנס, פניו קורנים — צוארונו כבר פתוח, נעליו הותרו, והעניבה בידו...

— הנה לויתי את מיס פוירסטר הביתה — קרא.

אחרי כן הוא נזכר:

— היכן היית? בקשנוך, חפצנו ללכת שלשתנו לסעוד, אך בלעדיך לא רצתה ללכת מיס פוירסטר.

— אני הייתי עיפה כל־כך, ומה היה לי לעשות שם? הלא לעזור לך, כמו מיס פוירסטר, לא יכולתי, איני יכולה לדבר כמוה עם אנשים.

— האין היא בת חיל? — אילו שמעת את דבוריה עמהם! וכיצד הציגה אותי לפני המיליונר — מה נוח, מה נאה יצא הדבר! וכאשר חיכה, הן כלתה נפשם. כולם הלכו שבי לפניה.

— הרבה והרבה יש לך להודות לה, הרבה והרבה עשתה למענך — קראה דבורה.

— הכן היא גם דעתך? — שמח בוכהולץ — בלעדיה לא היה יוצא כלום. היא עשתה הכל.

— מיס פוירסטר יכולה לעשות הרבה למענך, היא האדם היחידי, שבידה לעזור לך.

– האם לא כן? הראית את שמלתה, הלא ריח אביב היה נודף ממנה. כשבאים אנשים ורואים אשה כזאת, בעלת נמוסים של בת אצילים – מתמלאים הם תיכף כבוד, לא כן?

עד מהרה הוא נזכר בדבר־מה ונגש אל דבורה השותקת והמהרהרת:

– הן לא תכעסי, דבורה.

– מדוע זה אכעס?

– כי דברתי כך על אדות מיס פוירסטר.

– מיס פוירסטר היא אדם טוב ויפה – קראה דבורה.

– מה אהבתיך, דבורה, אין את יודעת, כמה אהבתיך – קרא בוכהולץ בהתלהבות, צנח לפניה והתחיל מחבק ומנשק אותה.

– למה אתה מנשק אותי כל־כך? – קראה מתוך רוגז, כאילו דחתה אותו מפניה.

– הלא אהבתיך, רק אותך לבדך, רק אותך לבדך.

אולם היאוש חזר ועמד למראשותיה.

פרק שבעה עשר

האם

אל הנשף בבית מיס פוירסטר גמרה בלבה שלא ללכת. היא קבעה לה סימן: אם גם הוא לא ילך וישב עמה בבית – טוב; ואם לא – לא ידעה מה שיהיה. ולכן, כאשר בקש אותה, כי תלך עמו אל המשתה, שעורכת מיס פוירסטר לכבודו, סרבה בהחלט:

– חזקאל, רצוני כי נהיה הערב יחדו, שנינו לבדנו, אין איש עמנו, רק שנינו לבדנו, כמו תמיד – הוסיפה בלחש – אחרי אשר זכינו ליום הזה, הערב... – לא גמרה את המאמר.

– צדקת, צדקת – ובוכהולץ הסכים בכל לבו לדבר – היום עלינו להיות לבדנו, אין איש עמנו – רק שנינו לבדנו.

היא החרישה, כעבור רגע נזכר ושאל:

– מה לעשות למיס פוירסטר? הלא היא מחכה לנו, אף הזמינה אורחים לכבודנו.

– יכולים אנו לשלוח טלגרמה, כי אין אנו בקו הבריאות, תכתוב אליה, כי חליתי ואין בידך לעזבני – אמרה.

– טוב, שלח אשלח טלגרמה או מכתב בידי שליח. אנכי אכתוב אליה, כי חולה אַת קצת או אָבדה אמתלה אחרת שלא תעלב. ואולי אכתוב אליה, כי הוזמנתי פתאום אל המיליונר. מה דעתך? הערב נהיה שנינו יחדו. נחוג חג לנו לעצמנו. האם לא כן? ואנו נזכור את הימים הראשונים הטובים – נשק לה על ראשה. כעבור רגע:

– האם לא תֵעָלֵב, מה דעתך?

– אם תכתוב, כי חולה אני ואין בידך לעזבני, לא תעלב.

– טוב, כך אכתוב. צדקת – הערב אנו יושבים לבדנו. יחדו נצא לאכול ארוחת הערב במסעדה טובה. אין איש, רק אנו לבדנו.

אולם כעבור זמן־מה ענה ואמר:

– הידעת מה שעלה ברעיוני? אנכי אַראה להם, כי אַת, אַת לבדך, עשית את כל אלה, ולך אני חייב תודה יותר מכל. אַת תלבשי את הסודר הצועני, תענדי את העגילים שלך ונלך שמה. נטיב את לבנו. הם כולם יחכו לנו. שם יהיה מיסטר גריגורי, זה שכתב את המאמר, ועוד אחרים. הן אי־אפשר לפגוע בכבודם. וגם מיס פוירסטר הלא תהיה בעיניהם כשוטה. לא, הערב נלך שמה. בפעם אחרת נהיה לבדנו.

– לא, חזקאל, איני יכולה באמת ללכת. אם רצונך, לך לבדך. אני אשאר בבית.

– בלעדיך לא אלך – ענה חזקאל בהחלט וישב על ידה.

אולם כשהגיע הזמן ללכת, נטרד בוכהולץ כל־כך. עצבות רבה וגעגועים רבים תקפו את לבו... נפשו חשקה כל־כך לשבת אל המשתה בביתה של מיס פוירסטר, לראות אותה עוד פעם לבושה שמלה קטיפה כחולה או שמלה אחרת, עד כי הכירו את צער הגעגועים על פניו. דבורה הרגישה בתשוקתו על פי כל תנועותיו וראתה את יסוריו. וכמו תמיד לא יכלה להיות אדישה אל יסוריו של בוכהולץ ורחמיה נכמרו עליו. הוא נראה בעיניה בשעת יסוריו כתינוק חסר ישע, ולא יכלה לראות בצרתו. וכל כמה שרב היה כאבה, אך כאבו גבר בעיניה, והיא פנתה אליו ואמרה:

– חזקאל, הלא עיני רואות, כי נפשך חשקה ללכת שמה, עשה למעני ולֵך! אני אשאר בבית.

– לכי עמי, אנא, לכי עמי!

– למה אני לך?

– אני רוצה להראותך לפניהם. אני רוצה להראות לכולם, כי את היא כלת היום.

– אין בכוחי ללכת, האמינה, אין בכוחי ללכת.

– מדוע לא תעשי את הדבר למעני, דוקא היום, בשעה שאני מאושר כל־כך, רצונך לערבב את שמחתי.

עתה השתוקקה, כי ילך אל המשתה בכל אופן שהוא.

– בבקשה ממך, חזקאל, לך, חסד גדול תעשה עמי אם תלך, אני חשה בראשי כל־כך, עד כי רצוני לשכב.

– לכי עמי, אנא, לכי עמי – התחנן לפניה כילד.

ואף כי קולו, קול ילד, הרעיד את לבה, אך לעשות רצונו לא יכלה; היא גמרה בלבה שלא ללכת.

– חזקאל, אני משביעך, כי הלוך תלך, לא נאה יהיה הדבר לבריות, אם לא תבוא, מיס פוירסטר עשתה רבות למענך ולא תוכל להעליבה, אסור לך להעליבה, היא ערכה חג מיוחד לכבודך והזמינה קרואים – מחויב אתה אפוא ללכת, בלי התמהמה.

– וְאַתְּ לא תכעסי?

– למה זה אכעס? על כי הולך אתה אל מיס פוירסטר? כְּדַבֵּר אחד הילדים תדברי.

– עוד מעט ואשוב הביתה, אשב שם רק זמן מועט, אחרי כן אשוב הביתה, מה יפה אַת היום, דבורה חיתי! – נשק לה.

– גש אלי, אתקן את עניבתך, מראך פרוע כל־כך – תקנה את העניבה וסדרה את שערותיו על ראשו.

בוכהולץ נחפז, הוא חשש שמא יאחר.

– חכה, קח את הפרחים – לקחה את פרחי הצפורן, שבוכהולץ קנה לה בדרכו אל התערוכה – ותן אותם למיס פוירסטר ותבקש ממנה סליחה בשמי, תאמר לה, כי לא היה בכוחי לבוא וכי מבקשת אני סליחה.

– כך אגיד לה – נחפז בוכהולץ לצאת מביתו והפרחים בידו.

* *
*

כאשר נשארה דבורה לבדה, נעשה לה פתאום הבית הגדול והרחב זר ואפל. היא ראתה את עצמה, כאילו אינה יושבת בבית, אלא בשדה גלוי, בתוך שלג פורח כאבק, הרוח מנשב מכל העברים והיא אינה יודעת לאן תלך, אך הרגש הזה לא ארך הרבה, הוא גורש מפני רגש אחר, והמחשבות על עצמה נטו הצדה מפני המחשבות עליו.

«מה פשעו ומה חטאתו ?» — הרהרה בלבה — «הן תינוק הוא, תינוק חסר־ישע, מה פשעו ?»

והיא ראתה את עצמה בתפקיד של אֵם לו וחשבה חשבונות, מה הדבר אשר ייטב לו, מובן מאליו, כי לא יכלה שלא לראות את ערכה של מיס פוירסטר בשביל בוכהולץ, וכאילו לא היתה היא עצמה, אלא אשה נכריה העומדת מבחוץ, נסתה עוד הפעם להעמיד עצמה לעומת מיס פוירסטר ואמרה אל עצמה מתוך צער «מה יש בידי לתת לחזקאל, את דלותי ?»

«ודאי, ודאי, — הרהרה מתוך פכחון — תביא לו מיס פוירסטר תועלת רבה. הן הוא זקוק לה; היא תסע עמו לאירופה, היא תְלַמֵּד אותו לשונות, היא תהיה לו בת־לויה רבת־ענין; היא יודעת להתהלך עם אנשים, והוא הן יהיה מאושר עמה. הלא יש לראות כי משתוקק הוא להיות עמה, כי כלתה נפשו אליה; מה התעצב כאשר נשאר לבדו בבית, כמה חשך עולמו בעדו.

עם המחשבה האחרונה עלה בלבה רגש אחר, ותקף את כולה, והבריח את החשבונות המפוכחים, כמו לאור הברק ראתה, והנה חזקאל אוחז בידו מזודה ומפליג עם מיס פוירסטר בספינה גדולה, והיא נשארה לבדה על החוף, ושוב החלו הגעגועים לכרסם את לבה; כל עצביה התכוצו, וכאילו משהו רטט על גבי מיתר מתוח, והיא החלה להכות בידיה הקטנות על ראשה.

— «הלא אהבתיו, הלא אהבתיו כל־כך! אין רצוני למסור אותו לאחרת, מדוע, מדוע ?»

וכטובע המבקש להציל את נפשו, בקשה גם היא דבר להאחז בו.

— אבל בעצם הדבר מה אירע פה ? הן לא אירע כלום, מנין אני יודעת, כי יש דבר בינו לבינה ? היא מצאה חן בעיניו, אשה יפה היא ומצאה חן, כאשר יסע עמי, שנינו נהיה לבדנו, אולי ישכח אותה, ודאי ישכח אותה.

ורגע, רק לרגע, עלה בידה להבריח את המחשבות השחורות, אך עד מהרה בא הפכחון לתאר לפניה תמונה אחרת לגמרי, חזקאל יושב עמה ומתגעגע על אשה אחרת... הנה הולך מזועזע, עצבני, יושב הוא עמה והרהוריו אי־בזה במקום אחר, «כמו בשעה זו, כשישב והתגעגע עליה, ואנכי עצרתי בעדו ולא נתתי לו ללכת», סוף־סוף ישנאני, טוב לי כי אמות — מהרהרת היא בלבה — והוא יתגעגע עלי.

והיא מתחילה לתאר את חזקאל והנה הוא עם האחרת, הוא כבר איש מפורסם והיא הלכה לעולמה, או יושבת היא באחד המקומות, והוא אינו יודע היכן היא, והוא יושב בסטודיה המפוארה שלו ומעלה בזכרונו אותה, את דבורה הקטנה עם תלתלי ראשה, איך שהיו דָרים שניהם יחדו, איך שהיו מבשלים אוכל להם

איך שהיו מהלכים שניהם לטייל ואיש לא ידע אותם, איש לא ידע. והוא מתגעגע עליה, על דבורה הקטנה, בעלת התלתלים השחורים.

ושוב עולות דמעות בעיניה.

– זאת אומרת: לעולמים, לעולמים – חוזרת היא על הדבור בלבה.

– לא, הן הדבר אי־אפשר, אמא, עטרת ראשי!

הדבור מטיל עליה אימה ומרירות פכחית באה ותוקפת את נפשה.

– הלא עיני רואות, כי אין לבו אלי...

– כן, כך יהי, כך צריך להיות.

– מוטב שיתגעגע עלי – בלעדי, מאשר ישנאני – בהיותו עמי.

אך הלב אינו נותן לוַתֵּר.

– אבל הן לא אירע כלום! כלום לא אירע.

והיא רוצה לתאר לה את חייהם יחדו להבא, ומשא כבד רובץ עליה; אך סוף־סוף היא מתנערת, מזדקפת, ומתוך תנועה בכל גופה היא פורעת את תלתליה על ראשה:

– אם הדבר יביא לו אושר, הרי אני מאושרה – אמרה אל נפשה בקול רם והחליטה החלטה בלבה.

מיס פוירסטר התאכזבה מאד על אשר לא באה דבורה אל «המשתה», והביעה רצונה בתוקף, כי ישוב בוכהולץ באוטומוביל ויביא אותה. אולם בוכהולץ אמר לה בתֹם ובתמימות רבה, כי דבורה מבקשת סליחה רבה מאת מיס פוירסטר ושולחת אליה פרחים ומחר תבוא אליה בעצמה. מיס פוירסטר נעלבה על אשר האשה הקטנה מציגה מחזה של קנאה וחדלה לדבר בענין זה. אחרי כן עמדו שני המשוררים – נודל ופרייאר, וקבלו על עצמם להביאה. גם מושקוביטש צעק, כי ישב באוטומוביל, וכעבור חצי שעה ישוב עמה – אולם המשתה היה מלא ענין, יין היה לרוב, והקרואים התעלסו והכל שמחו בשמחתו של בוכהולץ, עד כי שכחו מהרה את הנערה הקטנה.

בשעה מאוחרת בלילה, אחרי אשר הקהל היה שתוי ונודל כבר הכריז כי «הכל מותר היום, היום הכל מותר», נתפזרו הקרואים אל הפנות, הוכוחים הנלהבים פסקו, והשיחות היו בחשאי. נדמה היה, כי גם הנרות הבודדים, שהיו דולקים בפמוטים של נחשת, אורם כהה. בהשפעת היין דברו אחד אל רעהו דברי אהבה, אם איש או אשה. על הספה בפנה ישבה מיס פוירסטר ובוכהולץ על ידה. סוף־סוף מצא אותה יחידה, בשבתה לבדה עיפה קצת ועם זה מבודחה. המקלעה הגדולה של שערותיה השחורות, שבתחילת הערב ישבה איתן מתחת לראשה ועליה התנוסס המסרק ההישפני היפה, הגדול, המחוטב מצבע הענְבָר – התרופפה והתחילה צונחת

וְיורדת על כתפיה הערומות. שמלת המשי מצבע הענבר היתה הפעם דקה כל־כך ועטפה את גופה יפה, עד כי הרגישו לא רק את גמישות גופה, אך נדמה היה, כי ראו את הצבע הורוד והנאה של עורה... ידיה ערומות כתמיד, ורגליה עם הפוזמקאות הבהירים בתוך נעלי משי קטנות – לא הלכו, כי אם טפפו ברקוד ריתמי. כל הערב רדף בוכהולץ אחריה במבטיו החמים, הצמאים, ובכל פעם שנגש אליה הרגיש את נשימתה, ונדמה היה לו, כי נוגע הוא במערומי בשרה על שמלת המשי הדקה. היא השתמטה ממנו בזריזות ונעלמה כל פעם מתוך אמתלה אחרת והשאירה לו ריח של בושם הצפורן וחיוך, כאילו להתגרות עמו. נדמה לו לבוכהולץ כי היא מתחמקת ממנו בכוונה. בזמן אחר לא היה לו עוד העוז לקרב אליה, ואולם הצלחת היום הזה נטעה את האמונה בעצמו ומעט הקוניאק והיין ששתה נסך שכרון עליו. וריח הצפורן שעלה מחזה החשוף גרה אותו גרוי חזק, עד כי שכח את עצמו כולו והעיז לעשות הכל.

סוף־סוף, כאשר מצא אותה יושבת עיפה, חציה נשענת על כפה, בלי דַבֵּר דבר, ישב על ידה.

היא לא ברחה ממנו.

תשוקה עזה עלתה בלבו לכרוע לארץ לפניה ולגעת ברגליה הקטנות, אשר נראו ערומות בפוזמקי המשי, לחוש אותן בתוך ידו. אך הוא לא עשה זאת. לבו דפק בחזקה, עיניו להטו, שערותיו סמרו, ופניו שלא היה יפים, האירו באור אחר מתוך התפעלותו. הוא היה יפה ומלא חן. עיניו הביטו אליה בתחנונים והוא נהם כאילו לעצמו:

– מיס איזבלה – קרא אותה בשמה.

– מה רצונך, בוכהולץ?

הוא התעודד, – אם על ידי מענה פיה או על ידי הבל בשרה, אשר שתה עתה במלוא פיו – וקרב סמוך אליה. בשרו הרגיש בעד שמלת המשי הדקה את ברכיה; הוא יכול היה להרגיש את הקרירות, את הרכות ואת חלקת גופה... ובוכהולץ הפך לגוש אחד של שרירים, שהיה בוער. גידיו התמתחו, התקשו, והוא התפתל מתוך זעזועים, לטש את עיניו, ונחיריו ושפתיו רעדו.

– מיס איזבלה.

היא לא נסוגה ממנו. היא ישבה. יכול היה להרגיש ולשמוע את הרטט שלה. עיניה היו עצומות וחזֶהָ עלה וירד. כך ישבו שעה ארוכה...

סוף־סוף לא ראה מאומה ולא שמע מאומה. הוא צנח על הרצפה לרגליה והתחיל מחבק את רגליה הקטנות.

לאט־לאט, אך בתוקף, שמטה את רגליה מתוך זרועותיו.

הוא חזר וישב על הספה ונהם:

– מיס איזבלה...

– למה אתה עושה זאת?

– איני יודע.

– ומה יהיה אם אתאהב בך, כלום אתה חושב, כי לבי אבן? – אמרה אליו מתוך חיוך, ונדמה היה לבוכהולץ, כי נשמעו דמעות בקולה, והדבר המיס את לבבו למים.

– מה יש לי לעשות? – רטט בוכהולץ.

– הלא גם אני רק אנוש.

– ומה לי לעשות?

– עליך להיות עם דבורה.

– הדין עמך! – נענע בוכהולץ בראשו.

רגע אחד שתק בוכהולץ והשפיל ראשו. עד מהרה שב והרים את עיניו והביט אליה כתינוק ואמר בקול רועד:

– אולם איני יכול, אני, אני...

– עליך החובה להיות עם דבורה – קראה מיס פוירסטר בתוקף – היא הקריבה הרבה למענך, אין אתה יודע כמה, אני יודעת זאת, אני יודעת זאת – נוצצו עיניה.

– הדין עמך, הדין עמך – נענע בוכהולץ בראשו והסתירו בכפיו.

היא נתמלאה רחמים עליו.

– מיס איזבלה – הביט אליה שוב בוכהולץ מתוך תחנונים בעיניו.

– בוכהולץ, הֱיֵה גבר. עלינו להיות שנינו חזקים. אני רק אשה אני... אסור כי דבורה תסבול. אסור... תבטיח לי זאת, בוכהולץ.

– הדין עמך, הדין עמך – נענע בוכהולץ בראשו.

– ועתה הבה לי ידך, נהיה ידידים, רק ידידים בלבד, ידידים טובים ונאמנים.

בוכהולץ הליט את פניו בידיה הקטנות.

– חזק ואמץ, זכור את דבורה.

– דבורה אחותי היא.

מיס פוירסטר צחקה וחשפה את שניה הקטנות והלבנות:

– אך לא אח אתה לדבורה. ובכן, בוכהולץ, תן לי ידך וידיד תהיה לי, ידידי הטוב, הטוב.

הוא חש את הקרירות של אצבעותיה.

– נשמתך בראשי האצבעות...

– בוכהולץ, לא תוסיף עוד לדבר על זה, השמעת?

היא קמה ממקומה והלכה ממנו.

בוכהולץ הלך לביתו וכל אותה שעה הרהר בדרך במיס פוירסטר. את דבורה לא ראה עוד, לא זכר ולא הרגיש. מגע בשרה שחש בעד שמלתה, שרף כאש את כל שאר רגשותיו, חובותיו וזכרונותיו. נשמתו היתה מלאה מן הריח ששאף לתוכו וחזון גופה הקר והרך פרש מסביבו רשת לוהטת כעין האש והוא נלכד בתוכה. הוא ספג את החזון, הוא היה בעיניו, בפיו ובכל חושיו.

– והדבר לא יהיה לעולמים. עד עולם לא תגע ידי הערומה בעורה החשוף, עד עולם לא אספוג עוד את ריח נשימתה, לא ארגיש את ההבל העולה מפיה, ועד עולם לא יעלה על זרועותי הערומות גל שערותיה, ועד עולם לא יִשָמַע צחוקה וקולה לי, כי אם לאחרים, לאחרים...

הוא לא יכול לוַתר על זה.

תחת גל אפר מקורר לחשה להבה קטנה – דבורה, אשר הזכירה לו חוב; וכל כמה שהלהבה תחת האפר נסתה לעלות, בא הבושם מחזה של מיס פוירסטר וכבה אותה...

מתוך המחשבות האלה בא הביתה. השעה היתה מאוחרה, מאוחרה מאד, והוא צנח על כסא וישב, ולא עלה על המטה.

– חזקאל – קראה אליו דבורה שלא ישנה – האתה הוא זה?

– כן – ענה בקול עצבות משונה, כאשר לא שמעה מימיה.

– מדוע אתה יושב שם לבדך?

הוא קם ממקומו ונגש אל מטתה, ישב על שפתה ושתק.

– מה לך, חזקאל? – שאלה דבורה ברחמים רבים אליו.

בתוך החשכה לא ראה את פניה והיא לא ראתה את פניו, אולם שניהם הרגישו זה בזה.

– דבורה – קרא והשפיל ראשו אליה, והיא חבקה את ראשו בשתי ידיה.

– מה לך, חזקאל, הגידה לי.

– דבורה, אחותי את, אחותי לעולמים, אחותי לעולם וָעֶד, לֹא כן?

– ודאי אחותך אני, יודע אתה זאת – קראה בקול צרוד.

– ואני אחיך, אחיך היחיד...

רגע אחד שתקה, הוא שמע את קול לבה הדופק.

– אוהב אתה את מיס פוירסטר, לא כן? – קראה בקול חנוק.

בוכהולץ לא ענה, אך השקיע פניו כתינוק בחיקה.

— ואתה רוצה לנסוע עמה לאירופה?

בוכהולץ נסה לשים ידו על פיה.

— מדוע אתה מתבייש? יכולים אנו לדבר על זה בגלוי־לב — קראה בהתאמצה לדבר בקול ברור, לחצה יותר ויותר את ראשו אל חזה — אף אני חושבת כן... היא תהיה אשה טובה ממני לך, היא משכילה ממני, טובה ממני, יפה ממני — אנכי אהיה לך רק למפגע והיא תהיה לך לעזר.

— למה תדברי ככה? — בכה בוכהולץ.

— מדוע לא, חזקאל... אני עצמי חפצתי לאמר לך זה כבר, כי טוב לך לנסוע עם מיס פוירסטר לאירופה, אני לא אסע עמך, מוטב שאשאר פה.

— האם לא תאהביני עוד? — שאל בוכהולץ.

— מדוע זה לא אאהבך, תינוק? — צחקה דבורה — אך לנסוע עמך לא אוכל. מיס פוירסטר צריכה לנסוע עמך, היא מתאימה לך יותר, ועמה ייטב לך.

— שתקי, שתקי, בבקשה ממך.

— למה לא נדבר על זה? מדוע אתה בוכה? אין אני רוצה, כי תבכה, לא נאה לגבר כי יבכה, ומה גם גבר גבור כמוך.

— ומה יהיה עליך?

— חשבתי מחשבה, רצוני לשוב לבית־הורי. אבי הוא בודד והילדים קטנים. הן אין איש שישגיח עליהם.

— ולאירופה עמי?

— לא, חזקאל, לא לי הדבר, איני יכולה לנסוע עמך, חשבתי כי אוכל, עתה רואה אני, כי לא אוכל, לבי לא יתנני, מוטב שתסע עם מיס פוירסטר.

— דבורה, מה אמרת? דבורה! דבורה שלי!

— אל תבכה, אנא, אל תבכה — נוטלת היא אותו כאם את תינוקה בזרועותיה... אין אני אוהבת כשאתה בוכה.

ממחרת היום התחרט בוכהולץ על הדבר שאירע אמש ואמר לדבורה, כי רק אותה לבדה הוא אוהב ורק עמה לבדה יסע לאירופה, ובלעדיה לא יסע כלל; והנהו רץ לבשר את הדבר למיס פוירסטר. דבורה שמעה את דבריו מטוב־לב, מתוך חיוך, ונענעה בראשה, על פי דבוריה, צחוקה ושמחתה בו לא ניכר כלל, כי רעיון אחר קבוע בלבה, אולם על שפתיה הופיעה בת־צחוק אחרת, כאשר לא ראה בוכהולץ כמוה עד היום.

כאשר יצא מן הבית ללכת לשעה קלה אל מיס פוירסטר לבשר לה, כי נוסע הוא דוקא עם דבורה לאירופה – אותה שעה אספה דבורה חפצים אחדים, ובאותו הילקוט הנושן, שבו באה לביתו של בוכהולץ, בילקוט זה עזבה אותו. והיא הלכה אי־בזה למקום אחר למלא את חובתה הטמירה, שהיא נושאת בקרבה, ירושה מאת האמהות שלה...